SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

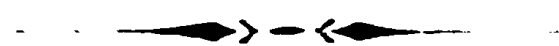
AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXXVI

HELSINKI 1918
SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA

Helsinki 1918.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy.

KAARLE KROHN

KALEVALANKYSYMYKSIÄ

OPAS
SUOMEN KANSAN VANHOJEN RUNOJEN
TILAAJILLE JA KÄYTTÄJILLE
YNNÄ
SUOMALAISEN KANSANRUNOUDEN
OPISKELIJOILLE JA HARRASTAJILLE

II

HELSINKI 1918
SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA.

17. Onko suomalainen Luomisruno kehittynyt virolaisesta?

Valitessani näytteitä edellisessä osassa esitetyn tutkimustavan käytäntöön sovelluttamisesta, tarjoutui tietysti ensinnä runo Maailman luomisesta, jonka Lönnrot Uudessa Kalevalassa on sijoittanut keskelle ensimäistä runoa (UK 1: 117—244): Tämän runon alkuperästä on tuotu esiin mitä vastakkaisimpia mielipiteitä. Sitä on toiselta puolen pidetty suomalais-ugrilaiselta yhteisajalta periytyneenä muinaistaruna. Toiselta puolen on oletettu sen verrattain uudella ajalla muodostuneen virolaisen laulaja-neidon mielikuvituksessa ja Virosta vaeltaneen Inkerin ynnä Karjalan kannaksen kautta Suomen ja Vienan Karjalaan. Kuten olemme nähneet, on sitä käytetty esimerkkinä ja todistuskappaleena sekä runojemme ikää että niiden kehitysmahdollisuutta koskevia kysymyksiä käsiteltäessä (ks. I osaa s. 167, 182 ja 128). Metodiselta kannalta on jälkimäinen kysymys kaikista tärkeimpiä.

»Suomen kansan vanhojen runojen» I osassa on julkaistuna 71 vienanpuolista Luomisrunon toisintoa (p 1, 4, 4 a,7, 9, 9 a, 11, 13—8, 20—1, 24, 26, 27, 30, 30 b, 36—8, 38 a, 43, 45, 49, 58, 58 a, 60—3, 64, 66, 68, 71, 74—6, 76 a, 79, 79 a, 83 a, b, 84, 84 b, 86—8, 91—2, 95, 97, 100, 102, 105—7, 111, 114, 114 a, 119—23, 125, 127, 130—1). »Kalevalan toisintoihin» II on painettu 1 Pohjanmaalta saatu kappale (m 2), Suomen pohjois-Karjalasta 10 (j 13—5, 17, 19—21, 25, 30, 13 b) ja itä-Karjalasta 20 (i 29, 32, 34, 37—47, 49—54)[1].

---

[1] Topeliuksen julkaisusta (I s. 25 = p 63) opittuja ovat KT II 7—9, vr. 56, jossa sotkan sijainen *pääsky* johtuu joko ampujan nuolen sulittamisesta pääskyn sulilla Topeliuksen kappaleessa tai toisesta kirjallisesta lähteestä (ks. seur. muist.). Säetutkimuksia tästä Luomisrunosta ovat kansanrunousseminarissa kirjoittaneet Iida Nummela ja Oskari Reino.

Näillä n. s. pohjoisilla runoalueilla lauletussa Luomisrunossa kerrotaan, miten merellä lentävä vesilintu munii hakona ajelehtivan Väinämöisen polvelle sekä miten Väinämöisen polveaan liikauttaessa muna vierähtää veteen ja särkyy, jolloin sen kuoresta ja sisuksesta muodostuvat maa ja taivas ynnä taivaan valot.

Vienan läänissä on Luomisrunoa esitetty osana n. s. Sampojaksoa. Paitsi että sen edellä käy Väinämöisen veteenammunta, seuraa sitä vedessä edelleen ajelehtivan Väinämöisen joutuminen Pohjolaan, jossa hänen on luvattava toimittaa Ilmarinen Sammon takojaksi. Ettei Luomisruno kuitenkaan ole alkuansa kuulunut tähän yhteyteen, osoittaa sen vaihteleva paikka:

1) Väinämöisen mereen sortumisen ja merellä ajelehtimisen välissä (p 60);
2) merellä ajelehtimisen ja merenpohjan muodostamisen välissä (p 4 ym);
3) merenpohjan muodostamisen ja tuulen nousemisen välissä (p 64 ym);
4) tuulen kuljettamisen ja Väinämöisen itkun välissä (p 75 ym);
5) Väinämöisen itkun ja Pohjolan emännän aamuaskareitten välissä (p 49).

Vielä vaihtelee Luomisrunon paikka sen kautta, että mainittujen Sampojakson piirteiden keskinäistä järjestystä on muuteltu ja että linnun pesänetsinnällä alkavan Luomisrunon edelle on usein vielä sovitettu »eksyneen» Väinämöisen etsintä erilaisin kulkuneuvoin.

Sitävastoin Suomen itä- ja pohjois-Karjalassa ynnä Pohjanmaalla Luomisruno liittyy säännöllisesti Väinämöisen ajelehtimiseen, jota pitemmälle ei Sampojaksoa esitetäkään. Milloin se yhtyy ajelehtimista edeltävään mereen sortumiseen tai vielä tämän edellä käyvään ampumiseen (esim. i 40, j 20), on säkeitä jätetty pois väliltä. Poisjättämisestä riippuu nähtävästi sekin, että muutamista toisinnoista puuttuu Väinämöisen ammuntaa esittävä johdanto kokonaan (j 13, 13 b, 14, i 44—45, 49).

Mutta Suomen itä-Karjalassa tavataan toinenkin runo merellä lentävästä ja pesänsijaa etsivästä linnusta, jonka muna sitten pesänsijalta vierii veteen. Lintu on *pääskynen*, sen pesimispaikkana on *laiva*, munan veteen vierittäjänä on *tuuli* ja munasta syntyy *saari*. Tämä runo on siksi erilainen, ettei sitä voisi edelliseen yhdistääkään, ellei etelämpänä Karjalan kannaksella ja Inkerissä esiin-

tyisi myös läheisempi muodostus, jossa pesimispaikkana on *mätäs*, mikä on verrattava Väinämöisen polven nostamiseen *mättääksi*, ja jossa särkyneen munan aineksista syntyvät *taivaanvalot*.[1]

Tulemme vihdoin Viroon, jossa lauletaan, mitenkä pääskynen lentää laidunhakaan ja kolmesta pensaasta: punaisesta, sinisestä ja kultaisesta, valitsee viimemainitun pesäpaikakseen, munii siihen kolme munaa, ja hautoo poikasiksi, jotka sitten panee päiväksi, kuuksi ja tähdeksi taivaalle.

Virolainen runo on siinä määrin eteläisemmän suomalaisen kaltainen, ettei niiden yhteenkuulumisesta saata olla epäilystä. Yhteisiä piirteitä sille ja lähimmälle länsi-Inkerin muodostukselle ovat, paitsi pääskylintua: valinta *kolmen erivärisen pesäpaikan*, välillä, munain *kolmiluku*, joskus vielä *hautominen poikasiksi*. Koska mainitut piirteet edempänä vähitellen katoovat, on eteläisempi suomalainen runo ilmeisesti aikaa ja paikkaa myöten kehittynyt virolaisesta.

Virolaisen runon *kolmesta pensaasta* on aluksi tullut *kolme mätästä merellä*, sitten *yksi mätäs* ja viimein *laiva*. Munien *kolmiluku* on ensin muuntunut ylimalkaiseksi monikolliseksi ja lopulta supistunut *yhdeksi*. Tähän muunnokseen on vaikuttanut aikaisempi munain *hautomisen* väistyminen niiden veteen vierimisen ja *särkymisen* tieltä, jolloin taivaanvalot eivät enää synny *linnunpoikasista*, vaan *munanaineksista*.

Aikaisemmin oletin eteläisemmästä suomalaisesta runosta, ennenkuin sen kehitys oli loppuun suoritettu, muodostuneen pohjoisemman. Ainakin olisi tämän muodostuessa pitänyt olla paikoillaan vielä *mättään*, joka kasvaa kauvan ajelehtineen Väinämöisen polvelle, ja mahdollisesti myös *hautomisen*, joka niinikään sijoitetaan

[1] Tämän runon toisintoja on tavattu Suomen itä-Karjalasta 7 (i 59, 71, 127, 137—140); etelä-Karjalasta 29 (h 61, 63, 68, 74, 85. 87—8, 102—4, 106, 109—11, 125—6, 128—9, 136, 152, 155, 171, 175, 177—81 ynnä 146?, joka ei ole pohjois-Hämeestä); itä- ja pohjois-Inkeristä 22 (s 60, 69, 75 134—5, 150—1, 156—9, 163—4, 172—4, 176, 182—5, 181 b); keski-Inkeristä 27 (t 62, 95, 118, 153, 162, 165—70, 196—211); länsi-Inkeristä 20 (u 66—7, 70, 186—95, 188 b, 195 b, c; vr. myös 97, 120, 160—1, joissa on osittain kirjallista vaikutusta); lisäksi vielä etelä-Savosta 3 (f 72—3, 148) ynnä 1 (?) Pohjanmaalta (131, vr. j 132—3). — Kirjallisiksi epäiltäviä, etupäässä Europaeuksen Pienestä runosepästä opittuja ovat KT II 64—5, 78—84, 86, 89—94, 96, 98—101, 105, 107—8, 112—7, 119, 121—4, 130, 141—4, 147, 149, 88 b, c, 114 b, 130 b. Näissäkin voi olla joku kansanomainen säe. Sanaston KT II:n numeroihin 1—221 on laatinut A. E. Becker.

Väinämöisen polvelle. Ilmaantuupa pohjoisempana Vienan läänissä uudelleen myös *munien kolmiluku.*

Mainitun muodostuksen saatoin osittain selittää tapahtuneen muiden runojen vaikutuksesta ja sen johdonmukaisista seurauksista. Suuressa määrin täytyi minun kuitenkin olettaa vapaata kehitystä, ennen kaikkea taivaanvalojen syntymisessä munan aineksista.

Mutta ruvettuani epäilemään vapaaseen kehitykseen perustuvaa selitystapaa, olen ottanut pohjoisemman suomalaisen Luomisrunon uudelleen tarkastettavaksi yksityiskohtia myöten.

Pesijälintuna on Suomen Karjalassa yleisesti ja Vienan läänissä useimmin *sotka.* Sekä itä- että pohjois-Karjalassa on sillä määreenä *suora lintu* (j 19; 25; i 29):

A. Tuo oli sotka suora lintu.
C. Sotkalintu, suora lintu.

B. Sotkalainen suora lintu
lensi suorana jokehen.[1]

Sotkan sijalla lentää muutamissa toisinnoissa *sorsa,* joka yhdessä niistä palautuu jälleen sotkaksi (j 19). Suistamolla *tuo sotka* erikoistuu olemattomaksi *suosotkaksi* ja sen mainesana *suora* vaihtuu *soreaksi* (i 42 ym). Ilomantsissa ilmaantuu sotka kerran *suurena* lintuna (j 20). Vienan läänissä se on säännöllisesti *ilman lintu,* mikä on liian ylimalkainen määre kuvatakseen todellista lintua ja lienee lainattu *mehiläiseltä,* joka joskus on tähänkin runoon eksynyt (p 64, vr. j 17).

Ilman lintu on määreenä myös *hanhella,* joka joskus pohjois-Karjalassa (j 13, 13 b) ja useammin Vienan läänissä, etenkin Vuonnisen alueella, on syrjäyttänyt sotkan. Samoin joskus pohjois-Karjalassa (j 14—5) ja useammin Vienan läänissä, etupäässä Uhtuen puolella, on munijana *kokko,* jonka toisintomuoto *kotka* (p 123) viittaa alkuperäisempään *sotkaan.* Kokko kuvataan, kuten yleisesti loitsuissa, lentävänä *Turjan maalta,* josta sen vienanpuolinen mainesana *kurja lintu* lienee aiheutunut (vr. p 74, 111). Tilapäisiä sotkan sijaisia ovat *haapana* (m 2) ja *alli* (p 92).

Linnun lentoa kuvailee Suomen itä-Karjalassa säe, joka myös Vienan läänissä kerran esiintyy: *lenteleri, liiteleri* eli *lentelekse, liitelekse* (i 29 ym; p 88). Pohjois-Karjalassa on sillä muodot: *lente-*

[1] Edellisen säkeen vaikuttama väännös alkuperäistä *sarajahasen* joka Setälän selityksen mukaan on merkinnyt m e r t a.

levi, *kiitelevi*, tai: *kiitelevi*, *kaatelekse* (j 19; 14). Vienan läänissä on yleinen muunnos: *liitelekse*, *laatelekse* (p 4 ym.).[1].

Suomen itä- ja pohjois-Karjalassa ynnä Vienan läänissä lentäminen toisinaan kuvataan tapahtuvan: *selvällä meren selällä* (i 37—8 ym; j 19; p 92, 97). Tähän liittyy kertosäkeenä Suomen puolella: *lakealla lainehella* (i 38 ym), ja Vienan läänissä kerran: *ulapalla aukealla* (p 92).

Suojärvellä itä-Karjalassa sotka lentää samoinkuin voidetta hakeva mehiläinen (i 50—52):

Yheksän meren ylitse,
puolen merta kymmenettä.

Mehiläisen luvusta on myös Suistamolla joskus otettu kuvaus (i 45, 43; vr. Basilier 183):

Yöt lentää lepyttelevi
l. lepeämättä,
päivät ilman istumatta,
heinän päässä henkeävi,
ruovon päässä ruokoavi.

Parissa suomenpuolisessa toisinnossa kuvataan linnun lenteleminen eri ilmansuuntiin (j 13 b, m 2):

Lensi iät, lensi lännet,
lensi luotehet, etelät
t. lensi kaikki ilman tuulet.

Tähän verrattavan tähystelemisen itään, länteen ynnä muihin ilmansuuntiin tulemme kohtaamaan Sammon ryöstö-runossa.

Yleinen Suomen ja Vienan Karjalassa on säe *etsivi pesän sijoa* (esim. i 38, j 19, m 2, p 19). *Etsivi* asemella on toisinaan *katsovi* (i 51—3, p 7 ym). Niitä on samakin laulaja voinut eri kerroilla vaihdellen käyttää (p 38, 38 a). Muutamissa Uhtuen kappaleissa tapaamme myös kertosäkeen: *asuinmaata ollaksehen* t. *arvelevi* (p 107, 111, 121).

Sekä Suomen että Vienan Karjalassa mainitaan välistä vielä, että lintu ensinnä: *ei löyä pesän tiloa* eli *sijoa* (esim. i 29, p 13).

Linnulle **pesimispaikaksi** Suomen sekä itä- että pohjois-Karjalan toisinnoissa Väinämöinen nostaa merestä polvensa ja lapaluunsa (esim. i 39, 41, vr. j 20, 14, 17):

[1] Viimemainitun asemalla tapaa useasti, etupäässä Vuonnisen aluella, luultavasti Mehiläisen luvusta lainatun: *lenteä lekuttelevi* t. *lepyttelevi*. (p 79, 9 ym; ks. edemp.).

Viisas vanha Väinämöinen
nosti polvensa merestä,
lapaluunsa lainehista,
vihannaksi mättähäksi,
tuoreheksi turpeheksi.

Polvi mainitaan yleisesti myös Vienan Karjalassa. *Lapaluun* sitävastoin on vain yksi vienanpuolinen kappale tällä paikalla säilyttänyt muodossa: *lappo luunsa lainehesta* (p 61). Useammasti esiintyy Vienan läänissäkin *mätäs* eli *turve*, joksi polvi muuttuu (p 36, 38, vr. 79, 84).

Meri, josta polvi nostetaan, on joskus Suomen itä-Karjalassa lähemmin määritelty (i 42; 37):

A. Tuoll' on vanha Väinämöinen
meren synkästä syvästä.

B. Keskellä meren napoa.

Luomisrunon liittyminen Väinämöisen ammuntaan on vaikuttanut, että polven nostaminen toisinaan esitetään ennen linnun mainitsemista. Joskus kuvaillaan sen aiheutuneen päivänpaisteen synnyttämästä lämpimäntunteesta (p 1, vr. 24):

Kuuli päivän paistavaksi,
hempehen hellittäväksi.

Tuntemisen merkityksessä käytetty sana *kuuli* osoittaa tämän aiheen keksityn vasta Vienan puolella; kertosäe on muodostettu Luojan ylösnousentavirteen kuuluvasta kehoituksesta *päivälle paistamaan* hetken *heltehestä* eli *hempesestä* (I 1103 c, 1120, vr: 1096 *hemme helkehesti*).[1]

Useammin kuitenkin polven nostaminen esitetään linnun lentämisen jälkeen, mikä runoa erilliseksi ajatellen on epäilemättä oikeampi järjestys.

Eräässä suomenkarjalaisessa kirjaanpanossa sotkan mainitaan löytäneen Väinämöisen ja kehoittaneen häntä nostamaan polveansa, ennenkuin Väinämöisen kerrotaan sen tehneen (i 29):

Löysi vanhan Väinämöisen.
»Oi sinä vanha Väinämöinen
väkivanha Väinämöinen,
nostas polvea merestä,
lapaluuta lainehesta!»
Nosti polvea jne.

Tämä on kuitenkin vain tilapäistä esityksen vilkastuttamista toistamalla samoja säkeitä ennakolta puhelun muodossa.

[1] Vr. myös hautomisen kertosanaa: *hellitteli* (j 19).

Sama on laita linnun puhelun vienanpuolisessa toisinnossa (p 1):[1]

Näki mättähän merellä:
»olis tuossa pesän sija,
tahi tuores turvehut,
jos tuohon pesäni laain,
munisin munoa kaksi,
koksoaisin kolmekin.»

Mätäs eli *turve* ovat tässä siirtyneet linnun näkemykseen. Pelkäksi kuvitteluksi sen es ttää seuraava pohjoiskarjalainen kappale (j 20):

Luuli heinämättähäksi,
pajupehkon pantavaksi.[2]

Yleinen sekä Suomen että Vienan Karjalassa on yksinkertainen ilmoitus, että liitelevä lintu (i 42—5; p 84):

Jo löysi pesän tilasen
t. löysi mättähän merestä.

Jälkimäinen säe sekaantuu Vienan puolella Väinämöisen ammunnassa yleiseen säepariin:

Keksi mustasen mereltä,
sinervöisen laineelta.

Joko *mustasen* tai *sinervöisen* asemalle on laulaja sovittanut *mättähän* eli *mättähäisen* (p 95, 97, 131), joskus vielä *keksi* sanan sijalle siirtänyt *löysi* (p 92). Semmoisenaankin on mainittu säepari pohjoisosassa Vienan lääniä monesti tällä kohdalla käytetty (p 74 ym). Tähän paikkaan se soveltuisi paremminkin kuin Väinämöisen ammuntaan, jossa Lappalaisen nuolen tuskin voi olettaa kantaneen niin kauas, että Väinämöinen on vain mustalta pilkulta näyttänyt. Mutta Väinämöisen ammuntaan, kuten saamme nähdä, se on tullut toisesta runosta.

Väinämöisen polvelle tehty **pesä** kuvataan Suomen Karjalassa säännöllisesti *vaskiseksi* ja siihen munittu **muna** *kultaiseksi* (esim. j 17):

Valoi vaskisen pesäsen
päähän polven Väinämöisen,
muni kultaisen munasen —
vaskisen pesän sisähän.

Ensimäinen säe on välistä säilynyt Vienan läänin pohjoisilla alueilla muodossa: *vanui vaskisen pesäsen* eli *vaskista pesästä* (Uh

[1] Linnun puhelun Kalevalassa (UK 1: 191—4) Lönnrot on mukaillut veteen joutuneen Väinämöisen valituksesta (UK 7: 39—42.)

[2] Vr. j 14: *pajupehkoksi panihen.*

119, 121; Ln 100, Ph 130). Siihen on toisinaan liittynyt kertosäkeinä (p 130, vr. 95; 100, vr. 74):

A. Kulosista kultaisista,
heinistä hopeaisista.

B. Kulosista kutkutteli.

Edellinen säepari lie lainattu Karjan luvuista. Viimeinen säe kuuluu säepariin, joka kuvaa *heinäistä* pesää ja on useammasti syrjäyttänyt *vaskisen* (p 63—4; 79 ym; 91 15 ym):

Hieroi heinästä pesää,
kulon päästä t. kunervoista
t. kanervoista kutkutteli
t. kanarvoista kaaputteli.

Tähän pesänteon kuvauksen muodostumiseen ovat mahdollisesti vaikuttaneet Laulajan alkusanat (I 683 a):

Omat saamani sanani,
omat teiltä tempomani,
päistä heinän hieromani,
kanarvoista katkomani.

Tavallisimmin kuitenkin jää Vienan puolella pesänteko kokonaan kuvaamatta.

Koska sotka oikeastaan tekee 6—8 munaa, on tämän kultainen muna eräässä Ilomantsin toisinnossa monistettu *kuudeksi* (j 25): [1]

Muni kultaiset munansa,
kuusi kultaista munoa.

Niinikään Vuonnisen puolella sotka tai hanhi, jonka munien luonnollinen luku on myös 6—8 (Vn 79 ym, Ph 131):

Munivi munasta kuusi,
seitsemännen rautamunan.

Mutta näiden molempien lintujen muniessa esiintyy myös sadunomainen *kolmiluku* (p 1, 4 ym). Tämä luku on säännöllinen (vr. 2 ja 3: j 13), kun on kysymys merikotkan munista, joita todellisuudessa on vain 2—3. Kolmiluvunkin ohella on välistä vielä säilynyt munien *kultaisuus* (p 125, 74):

A. Muni 3 kullaista munaista.
kolme kullaista munoa.
B. Muni hän kolme munoa,

Munien hautominen on Suomen ja Vienan Karjalassa esitetty eri määrein (esim. i 37, j 17; p 9 a): [2]

A. Hautelevi, kääntelevi.

B. Hautelevi, hierelevi.

[1] Toisessa Ilomantsin kappaleessa sotkan sijainen kokko (j 14): *muni seitsemän munoa.*

[2] i 51—5: *pyörittävi;* i 29: *hiivelevi.*

Suomen pohjois-Karjalassa muutamasti kuvattu kolmipäiväinen hautominen (j 13—4, 25) liittyy kolmipäiväiseen etsimiseen, joka on nähtävästi lainattu Raudan synnystä, kuten osoittaa *suopaikan löytäminen* yhdessä toisinnoista (j 25).

Suomen itä-Karjalassa on hautomiseen sovitettu vertaus, joka on aivan sopimaton siihen nähden, että verrattu ja verrattava on sama *sotka* (i 42—5).[1]

Niinkuin sotka poikiahan, tavi taimenuisiahan.

Tämä vertauskuva kuuluukin runoon Jaakko Pontuksesta, joka siten järjestelee laivoja meriretkelle (Kant. tutk. I s. 183).

Linnun hautoessa Väinämöinen: *luuli polvensa palavan* (j 14, p 36 ym). *Luuli* sana on säilynyt sekä Suomen että Vienan Karjalassa. Mutta molemmissa maakunnissa on myös sijalle asetettu puhekielessä luulemista merkitsevä *toivoi* (j 13, 19, p 21 ym). *Luuli* sanan alkuperäisemmyyttä puolustaa siitä äänteellisesti vääntynyt *kuuli*, s. o. tunsi (i 41, p 1 ym).

Kertosäkeenä on Vienan läänissä yleinen: *jäsenensä lämpiävän* (p 1 ym). Suomen Karjalassa sitä vastaavat muunnokset: *jäsenensä raukeavan* tai *järkkyvän* (j 14, i 41). Useammin siellä ilmaantuu *hipiä* polven kerto- tai pääsanana (j 19; i 29, vr. 42—3, 45):[2]

A. Toivoi polvensa palavan,
hipiänsä heltiävän.

B. Toivoi hiiltyvän hipiän,
palastuvan polvuensa.

Suomen ja Vienan Karjalalle yhteinen on Väinämöisen **polven liikettä** kuvaava säepari (esim i 37, p 1; [i 41, 15]; vr. j 25):

Lekahutti [Liik.] polveahan, jäsentähän järkähytti.

Polven nostamisesta on toisinaan muodostunut päinvastainen takaisin vetäminen, josta myös voi nähdä *lapaluun* olleen nostetun polven alkuperäisen kertosanan (p 58, 58 a, 61, 60):

Veti polvensa merehen,
lapo-luunsa lainehisin.

t. lappoi t. laski luunsa
lainehesen.

Vienan läänissä mainitaan, mitenkä Väinämöisen liikuttaessa polveansa (esim p 38, [84]):

[1] i 29: *sotka* nk. *sorsa*, i 39: *sorsa* nk. *sorsa;* vr. i 16 loppusäkeitä: *sorsa itki poikiahan, tavi taimenuisiahan.*

[2] Vr. myös p 49: *hiivahutti hivettänsä.*

Niin munat vetehen vieri
[t. Munat vierähti vetehen],
karskahti meren karihin,
niin meni munat muruiksi.

Monikollinen *munat* johtuu munittujen luvun monistumisesta ja on, kuten saamme nähdä, alkuansa ollut yksiköllinen *muna*. Suomen Karjalassa on ainoastaan viimeisellä säkeellä vastineensa (j 14 ym; i 39):

A. Nuo munat muruiksi lenti. B. Muna kultainen muruiksi.

Munan murenemisen edellä kuvataan välistä pesänkin rikkoutuminen: *pesä vaskinen paloiksi* (i 37—8).

Munan murenemiseen voi vielä liittyä murujen mainitseminen, mikä myös ilmaantuu itsekseen tällä paikalla (i 41; 51, 43, vr. 29):

A. Muna kultainen muruiksi,
muna kuueksi muruksi.
kaheksaksi katkieli.
t. seitsemäksi siemeneksi.
B. Muna kuueksi mureni,

Kuusi ja *kahdeksan* luvut ovat runossa alkuperäisiä.[1] *Seitsemät siemenet* on lainattu Puun kylvöstä (SSL s. 53). Murujen lukumäärä 6—8 on epäilemättä myös puolestaan vaikuttanut munien luvun monistumiseen kuudeksi, seitsemäksi.[2]

Vedessä murenneen **munan aineksista** syntyy maailma, mikä seikka esitetään joko kertovaisessa tai loitsun muodossa. **Luomissanat** lausuu pari kertaa Suomen Karjalassa ja yleisesti Vienan läänissä *Väinämöinen* (i 43, vr. 40; p 87 ym):

---

[1] Aikaisemmin oletin tämän piirteen kuuluneen runoon Ukon ja akan kirjavasta kanasta, jonka muniman munasen särkyminen aiheuttaa ukon ja akan itkun sekä kanan kaakerruksen (KRH s. 203). Yhdessä inkeriläisessä toisinnossa kuvaillaan munan olleen *kultaisen* sekä murenneen *6 ja 8 kappaleeksi* (Europaeus III 2 370). Toisessa inkeriläisessä kirjaanpanossa mainitaan vain munan kultaisuus ja kolmannessa yksistään kappaleluku (III 273; Stråhlman 189). Mutta tapaamissani suomen- ja vienankarjalaisissa toisinnoissa puuttuvat molemmat Luomisrunoon yhdistävät piirteet, joten ne täytyy selittää Inkerissä lainatuiksi Luomisrunosta Ukon ja akan kanan runoon. Vastaava lastenloru tavataan myös syrjäneillä (MSFOu XXXVIII s. 309) ilman mainittuja lisäpiirteitä. Itäsuomalaisen ja syrjäniläisen muodostuksen yhteinen esikuva on etsittävä venäläisistä lauluista.

[2]) Vienan läänissä mainitaan kerran munien murentuneen *kolmeksi palaksi* (p 58), mikä on yhdistettävä munien kolmilukuun (p 58 a) ja hauin iskemiseen kolmeksi palaksi Laivaretkirunossa (I 579 ym, KRH s. 105).

A. Virkki Väinämö sanoja.

B. Vaka vanha Väinämöinen
itse noin sanoiksi virkkoi.

Tilapäisesti esiintyy lausujana myös *lintu* tai *muna* (p 36; 1; j 20—1): [1]

C. Tuopa sotka ilman lintu
munansa nimittelevi.

D. Sanoi aina hanhut lintu.

E. Muna virkki kuoltuansa.

Maailman muodostumista kuvailee paraiten suistamolainen laulutapa (esim. 39, 37, [43]):

»Mi munass' alista kuorta
[t. puolta],
aliseksi maaemäksi,
mi munass' ylistä kuorta,
yliseksi taivoseksi!
Mi munassa valkeaista,
päivöseksi taivoselle;
mi munassa ruskeaista,
kuutamoksi taivoselle;
mi munassa kirjavaista,
tähtilöiksi taivoselle!»

Vienan läänissäkin on tällä kohdalla säännöllisesti puhe *munasta* eikä munista, mikä vahvistaa yksiluvun alkuperäisyyttä. Suomen Karjalassa ovat päivän ja kuun ainekset harvoin vaihtuneet (i 43 j 17). Mutta Vienan läänissä syntyy useimmiten ruskuaisesta päivä ja valkuaisesta kuu (esim. p 4):

»Mi munassa ruskeaista,
se päiväksi paistamahan;
mi munassa valkeaista,
se kuuksi kumoittamahan!»

Tähtien aineksina mainitaan pohjois-Karjalassa yleensä *pienet murut* (j 14 ym, vr. i 41); samoin Vienan Karjalassa *munan pienemmät muruset* (p 38 a), tai tavallisemmin *muut muruset* (p 38 ym), toisinaan ovat siitä muodostuneet *luun muruset* (p 79 ym). Myös *kirjava* tulee Vienan läänissä kerran esiin (p 1).

Tähtien sijalla tai lisänä ilmaantuvat joskus sekä Suomen että Vienan Karjalassa *pilvet*, mutta joka kerta erilaisesta munan aineksesta muodostuneina: *sinisestä* (p 18, vr. tähdet p 120—1), *mustista* (i 50) tai *kuorista* (i 40). [2]

Jos tähän pohjoisten alueitten Luomisrunoon vertaamme virolaista, voimme merkitä yhteisinä piirteinä: *linnun*, joka *lentää*,

[1] Uhtuen puolella joskus hauki nielee munat. Kokko taistellessaan iskee hauin vatsan halki ja tarkastelee, miksi munat ovat muuttuneet, lausuen luomissanat (p Uh 119, 111, 125, myös Vk 74).

[2] Vr. p 17 muut murut tähdiksi ja *pienimmät pisarat pitkin pilvien lomihin*. Vienan läänissä saa säe: *tähtilöiksi taivahalle*, usein kertosäkeen: *pilkat pilvien lomahan*, joka on mukaillen lainattu Tapanin virrestä (p 13 ym; Kant. tutk. II s. 27, 32).

etsii, pesii, munii ja *hautoo* sekä *taivaanvalojen syntymisen*. Mutta lintu on toisaalla *sotka* toisaalla *pääskynen*, pesimispaikkana toisaalla *Väinämöisen merestä mättääksi nostama polvi* toisaalla *yksi kolmesta pensaasta;* munien luku toisaalla *yksi* toisaalla *kolme*; hautomisen tuloksena toisaalla *munan särkyminen* toisaalla *poikasten kehittyminen*; viimeksi *koko maailman luominen munan aineksista* toisaalla ja toisaalla *linnunpoikien paneminen taivaalle valoiksi*.

Ainoatakaan yhteistä säettä ei näillä Luomisrunoilla ole, jollei semmoisena tahdo pitää lentämistä kuvaavaa (s. 8; KT II 216):

A. Lentelevi liitelevi. B. Lendelie, liugelie.

Tämä säe on kuitenkin liian vähän erikoinen, että yksistään sen nojalla voisi keskinäistä yhteyttä olettaa. Suomenkielinen säe ei esiinny lännempänä kuin keski-Inkerissä (t 202). Lähempänä Viroa on jo muita suomenpuolisen Luomisrunon säkeitä virolaisperäisten seassa havaittavana. Jos näet seuraamme virolaisen Luomisrunon inkeriläisiä muodostuksia siirtyen lännestä itään, niin kohtaamme yhä useampia vastineita suomenpuoliselle Luomisrunolle.

Parissa Narvusin kappaleessa *pääskyläinen päivälintu, se ihana* eli *iloisa* (< viron *ilus*, 'kaunis') *ilmalintu*, ensin virolaisen runon mukaisesti (u 66, [67]):[1]

Etsi maata maataksehen,
muroa muniaksehen,
peseä pesiäksehen.
Ei saanut [t. Sai hän] maata jne.

Mutta sitten lintu:

Lensi meren selälle,
lakealle lainehelle.
Löysi mättähän punaisen,
toisen mättähän sinisen,
kolmas kellankarvallinen.
[t. Sai hän *mättähän merestä*
yhen *mättähän* sinisen —
kolmannen kullankarvallisen].

Mättäitten kolmiluku ja kolmivärisyys on vielä virolaisen runon pensailta lainattu. Sitävastoin *meren* olemme tavanneet yhtäläisesti esitettynä suomenpuolisessa runossa ja myös, mikä on tärkeämpää, *mättään*, joka toisessa kirjaanpanoista mainitaan löytyneen nimenomaan *merestä*.

Esitetyssä Narvusin muodostuksessa pääskynen lopuksi virolaiseen tapaan munii kolme munaa, joita asettautuu hautomaan.

[1] Vr. KT II 216: *otsis maad munedaksena, piesast pesa tehaksena*, ja KRH s. 196: *ei saand maad mune muneda.*

Kun eivät poikaset synny, lähtee noidille Viroon ja saa neuvon (u 67):

»Pilloa pesäsi merehen, laske poikas lainehesen!»

Kiireesti palattuaan lintu näkee pesänsä jo pillautuneena mereen (u 66).

Muissa Narvusin kappaleissa on hautomisen sijalla kuvaus suuresta tuulesta, joka (u 193, 160—1):

Vieretti munat vetehen, laski pesän lainehesen.

Tämä muodostus on Soikkolassa yleinen. Tuulen synnyttäjänä mainitaan välistä *Luoja*, mikä osoittaa Annikaisen ja Kestin runon vaikutusta (u 189, vr. Kant. tutk. I s. 78):

Pääskölintu, päivälintu,
yölintu, lepakkolintu,
se ihala ilmalintu
lenteli kesäisen päivän,
sykysyisen yön pimeän.
Etsi maata maataksehen,
mätästä muniaksehen,
peltoa pesätäksehen.
Löysi mättähän merestä,
valoi vaskisen pesäsen,
muni kultaisen munasen.
Toi tuo Luoja suuren tuulen
meren viihkuran vihaisen,
meri[a]llon ankaraisen.
Pesä vierähti vetehen,
munat pyörähit perästä.
Minä juoksin seppolahan:
»Seppyeni selvyeni jne.
Tao rautainen harava!
Haravoin meren kokohon,
meren lainehet lakohon.»
Tuo oli seppo aivoin selvä,
takojainen aivoin tarkka,
teki rautaisen haravan.
Haravoin meren kokohon,
meren lainehet lakohon.
Löysin *puolet ruskeaista*,
toisen puolen valkeaista.

Kesäisen päivän ja syksyisen yön lentäminen on mukaillen saatu runosta, joka alkaa (KRH s. 201):

Kehräsin kesäisen päivän, sykysyisen yösyämen.

Suomenpuolisesta Luomisrunosta on otettu paitsi mätästä, joka on siirtynyt etsimisenkin kuvaukseen, *vaskinen pesä* ja *kultainen muna*. Tämän munan yksiluvusta huolimatta särkyvät monikolliset *munat*. Monistuminen viittaa virolaisen runon vaikutukseen. Toisessa Soikkolan kappaleessa tapaamme vielä kolme munaa munittuna kolmeen eriväriseen mättääseen (< pensaaseen), vaikka aluksi vain yksi mainitaan löydetyksi (u 195 b):

Löysi mättähän merestä,
yhen *mättähän* sinisen,
toisen *mättähän* punaisen,
kolmannen kullankarvallisen.
Muni munaista kolme,
kolmen *mättähän* nenähän.

Keski-Inkerissä on joskus veteen vieritettykin muna pysynyt yksilukuisena (t 207):

Muni kultaisen munasen, vieretti pesän vetehen,
Tuli tuuli aivan tuima — munasen laski lainehesen.

Pohjois-Inkerissä tapaamme säkeenmuodon, joka vastaa vienalaispuolista ja osoittaa siinäkin olleen alkuansa yksiköllisen munien luvun: *muna vierähti vetehen* (s 173).

Tähän kohtaan liittyy Laivassa surmatun veljen runosta lainattu säkeistö, jossa esitetään haravan teettäminen ja meren haravoiminen. Tämä säkeistö on jo Narvusin puolella Luomisrunoon liittynyt alkaen säkeellä: *mie olin piika pikkaranen* (u 161). Ensimäiseltä personalta on toiminta tavallisesti siirretty kolmannelle, itselleen munijalinnulle. Sovituksen luonnottomuus käy ilmi seuraavasta Soikkolan toisinnosta, jossa pääskynen *itkien juoksee* ja jossa laulajaneito lopulta tulee esiin omassa personassaan (u 188):

Pääskö täytyi itkemähän, Haravoin meren kokohon —
pääskö juosten seppolahan: Sieltä mie löysin pesäsen. —
»Seppyeni, selvyeni» jne. min mie kannoin kaiho piika.

Pahimmat ristiriitaisuudet kuitenkin vähitellen poistetaan. Itkeminen katoaa Soikkolaa idempänä. Soikkolassakaan ei pääskynen aina juokse, vaan myös *lentää*, kuten kolmannessa Soikkolan kappaleessa (u 186):

Tuo vaan lensi sepppolahan, lensi seppyen katolle.

Mutta sepälle osoitettu pyyntö:

»Tao rautainen harava, — mill' ajan meren kokohon!»

vielä vaikuttaa siihen, että löytäminen esitetään ensimäisessä personassa:

Löysin *puolet ruskulaista*, *tuon päiväksi paistamahan*.
tuon kuuksi kumottamahan; *Mit muut muruset* löysin,
toisen puolen valkuaista, *ne tähiksi taivahasen*.

Neljännessä soikkolanpuolisessa kirjaanpanossa näemme myös haravoimisen[1] ja sitä seuraavan löytämisen siirrettynä kolmannelle personalle (u 192):

[1] Meren haravoimisesta on eroitettava *meren lakaiseminen*, joka toisesta runosta on sekaantunut pohjoiskarjalaiseen Luomisrunoon (j 20, vr. SSL s. 180).

Haravoi meron kokohon.
Sai *puolet valkulaista*,
toiset puolet ruskulaista.
Ne pani *päiväksi* paistamahan,
ja *kuuksi* kumoittamahan,
tähiksi tähystämähän.

Paneminen muistuttaa virolaisen Luomisrunon loppua samoinkuin luomistyön rajoittuminen taivaanvaloihin. Mutta näiden syntyminen munan eri aineksista todistaa selvimmin, että suomenpuolinen Luomisruno on aikoinaan kulkeutunut länsi-Inkeriin ja siellä virolaiseen sekaantunut.

Samoista runoista, joista Jumalan nostama vihurituuli ja meren haravoiminen ovat lainatut, Annikaisen ja Kestin ynnä Laivassa surmatun veljen runoista, on idempänä ja pohjoisempana Inkerissä vielä sovitettu: jälkimäisestä laivan näkeminen korkealta vuorelta ja sen luokse saapuminen sekä edellisestä laivan kaataminen kallellensa (KRH s. 204—5). Täten on *laira* tullut mättään sijalle pääskysen munimispaikaksi. Viimein on Inkerissä loppuun liitetty runo Saaren syntymisestä ja saarelle kasvaneen neidon kosinnasta, jolloin tämän alkuosa: Kullervon *kultamurujen* putoaminen mereen, ja Luomisrunon loppuponsi: taivaanvalojen syntyminen *munanmuruista*, sulautuvat, niin että saari muodostuu veteen vierähtäneestä murusesta tai mereen pudonneesta munasta (ks. i 137, 140). Tämä myöhäisin muodostus on etelästä Karjalan kannaksen kautta saapunut Suomen itä-Karjalaan, jonne Väinämöisen ammuntaan yhtynyt suomalainen Luomisruno on todennäköisesti levinnyt lännestä päin, kuten muutkin Väinämöisen runot.

Suomalainen Luomisruno ei siis ole vähitellen kehittynyt virolaisesta, vaan on siitä aivan erikseen sepitetty länsi-Suomessa, kuten jo Julius Krohn on oikein käsittänyt.[1] Inkeriläinen muodostus ei ole ollut niiden välittäjänä, vaan on molemmista ynnä erilaisista muista aineksista yhteen sulatettu.

Virolainen runo on syntynyt kiikkulauluna nuoren laulajaneitosen mielikuvituksessa, joka päivätyön päätyttyä on keinunut ikäistensä seurassa. On ollut auringonlaskun aika, jolloin punainen, sininen ja keltainen väri on vaihdellut sekä taivaalla että heijastuksena maan pinnalla. Kiikun ylitse on leposijalleen lentänyt pääsky-

[1] »Länsi-Suomessa mahtoi ennen aikaan olla pohjoisen tapainen toisinto, jonka unohduttua sitten virolais-inkeriläinen tunkeutui Savoon ja Pohjanmaalle saakka» (SKH I s. 389).

nen, joka altapäin katsoen on näyttänyt niinikään kolmiväriseltä. Yht'aikaa sammuvan auringon kera on häämöittänut kohoova kuu ja pilkoittanut ehtootähti. Kaikki tämä yhdeksi tunnelmaksi sulautuneena on voinut synnyttää virolaisen runon, joka ei sen kummempaa selitystä kaipaa.

Mutta mitenkä on suomalainen Luomisruno käsitettävä? Sen perusmuoto meille säilyneistä toisinnoista päättäen on ollut seuraavanlainen; kursivoimatta jääneet kohdat ovat enimmän kysymyksenalaisia:

Tuo on sotka suora lintu,
lentelevi, liitelevi
selvällä meren selällä,
ulapalla aukealla.
Etsivi pesän sijoa,
ei löydä pesän sijoa.
Tuoll' on vanha Väinämöinen
meren synkässä syvässä,
t. keskellä meren napoa.
Nosti polvensa merestä,
lapaluunsa lainehista
vihanuaksi mättähäksi,
tuoreheksi turpeheksi.
Sotkolainen, lintu suora
näki mättähän merestä,
jo löysi pesän tilasen.
Valoi vaskisen pesäsen
päähän polven Väinämöisen,
muni kultaisen munasen
vaskisen pesän sisähän.
Hautelevi, hierelevi
päässä polven Väinämöisen.
Siitä vanha Väinämöinen
luuli polvensa palavan,
jäsenensä lämpiävän.
Liikahutti polveahan,
jäsentähän järkähytti.
Vierähti pesä *vetehen,*
muna pyörähti perässä;
pesä vaskinen paloiksi,
muna kultainen muruiksi.
t. Vierähti muna vetehen,
karskahti meren karihin.
Muna kuudeksi mureni,
kahdeksaksi katkieli.
Virkki Väinämö *sanoja:*
»Mi munass' alista kuorta,
aliseksi maaemäksi;
mi munass' ylistä kuorta,
yliseksi taivahaksi.
Mi munassa valkuaista,
se päiväksi paistamahan;
mi munassa ruskuaista,
se kuuksi kumoittamahan;
mi munassa kirjavaista,
ne tähdiksi taivahalle!»

Kuvastuuko tässä runossa suomalaisten pakanuudenaikuinen käsitys maailman luomisesta? Onhan Luomisrunoa toiselta puolen verrattu suomensukuisilla kansoilla tavattavaan luomistaruun, jossa kerrotaan, mitenkä veden päällä uiskentelevalle Jumalalle paha henki sukeltamalla, tavallisesti vesilinnun haahmossa, noutaa mutaa mantereen muodostamista varten. Mutta mainittu taru on bogomilien 900-luvulla Bulgariassa sepittämä ja vanhauskolaisten venäläisten levittämä legenda, jossa raamatulliset kertomukset luomisesta ja vedenpaisumuksesta ovat sekaantuneina (KRH s. 190—1). Toiselta puolen taas on suomalaisen runon ajatus maailmanmunasta

johdettu muinaisten intialaisten, assyrialaisten, foinikialaisten ja kreikkalaisten käsityksistä (ks. SKH I s. 334—9). Ikivanha arialainen laina on kuitenkin yhtä vähän oletettavissa, kuin suomalaisugrilainen syntyperä Luomisrunollemme. Kuten Julius Krohn huomauttaa ajatellessaan sitäkin mahdollisuutta, että taru olisi Intiasta tullut kauppiaitten kautta Volgajoelle, on arveluttava se paha seikka, etteivät Volgan suomalaiset tämmöisestä tarusta tiedä mitään. Hän luuleekin löytäneensä läheisemmän alkulähteen liettualaisilta (SKH I s. 391), jotka tarinoivat alkuaan olleen munan muotoisen suuren möhkäleen; vasta sitten kun aurinko oli sitä paistattanut monta vuosisataa, puhkesi sen kuori ja maa tuli esiin.[1]

Liettualainen tarina, miten kansanomainen lienee, ei kuitenkaan ole ainoassakaan piirteessään täysin yhtäpitävä suomalaisen kanssa: muna ei ole linnun; sen hautojana ei ole lintu, vaan aurinko; se ei säry vahingossa, vaan puhkeaa lämpimästä; se ei jakaudu tai vaaksi ja maaksi, vaan sen sisästä ilmestyy pelkästään maa.

Enemmän muistuttaa suomalaisen runon esittämää maailman muodostumista munan aineksista venäläisessä käsikirjoituksessa tavattu maailman vertaaminen munaan, josta D. Comparetti on huomauttanut (Il Kalevala s. 132). Munan kuorta vastaisi taivas, sen kalvoa pilvet, valkuaista vesi ja keltuaista maa.

Tosin ei tämä kreikkalaiskatolinen mietelmä,[2] enempää kuin mainittu vanhauskolaisten legenda ole voinut suoranaisesti vaikuttaa suomalaiseen runoon, joka on nähtävästi muodostunut lännempänä Suomessa. Mutta molemmat valaisevat keskiajan mielikuvituksen kudelmia, jotka ovat yhdenkaltaisia kreikkalaisessa ja roomalaisessa katolisuudessa ja joilla on loimina yhteiset raamatulliset ynnä muinaisklassilliset aiheet.

On siis lukuun otettava se mahdollisuus, että Väinämöinen suomalaisessa Luomisrunossa, kuten useassa muussa runossa, olisi kristillisen Jumalan eli Luojan sijaisnimitys, taikka myös siirtynyt siihen ikäänkuin johdannoksi yhdistetystä Väinämöisen ammunnasta.

Suistaman Äämäjärven etevä naislaulaja Palaga Sotikkainen lauloi aloittaen suoraapäätä sotkan pesänetsinnällä, miten tämä löysi pesän tilasen (i 44):

[1] Veckenstedt, Die Mythen etc. der Zamaiten I s. 216. Kirjan tietoja ei kuitenkaan pidetä täysin luotettavina.

[2] Aihe voitaneen Comparettin mukaan johtaa 700 luvulla eläneen kirkkoisän Johannes Damascolaisen teoksista.

Jeesuksen on lapaluilla, Väinämöisen polven päällä.

Hän oli runonsa oppinut isoisältään, Lytsyn Ontrei Sotikkaiselta. Mutta muut tämän kuuluisan laulajan jälkeläiset eivät mainitse *Jeesusta* Väinämöisen ohella.[1] Hänen poikansa Fedota Loimolan kylässä esitti saman säepärin muodossa (i 42):

Väinämöisen polven päähän, Väinämöisen lapaluille.

Muutamissa vienanpuolisissa toisinnoissa sotka munii tai hautoo (p. 87, 131):[2]

A. Päähän polven Väinämöisen,
polvelle pojan pätöisen.

B. Polvessa pojan pätöisen,
päässä polven Väinämöisen.

Pätöinen poika, joka tarkoittaa Jumalalle kelpaavaa poikaa eli Kristusta, on kuitenkin voinut tähän tilapäisesti siirtyä Polvenhaavarunosta, jossa se on pysyvänä kertosanana Väinämöisellä ja jossa Väinämöinen on todistettavasti Jeesuksen sijainen.

Tärkeämpi on vienanpuolisessa Kiven synnyssä esiintyvä säe (I L 50 a): *polven pää pojan pätöisen*. Siinä mainitaan nimenomaan *polven pää*, joten se läheisemmin liittyy Luomisrunoon kuin Polvenhaava-runoon. Eteläpohjalaisessa Kiven puhuttelussa tapaamme säeparin, jossa pätöisen pojan sijalla on *Väinämöinen* ja tämän vastineena pääsäkeessä *Jeesus* (SSL s. 67):

Jeesuksen syämen kerä, Väinämöisen polvikyrsä.

Mainitun kertosäkeen kenties saisi ajatella säilyttäneen muiston Luomisrunosta länsisuomalaisella alueella.

Vielä olisi huomattava munan ylisestä kuoresta syntyneen ylisen taivaan nimittäminen eräässä itäkarjalaisessa toisinnossa *yhdeksiksi kerroksiksi* (i 41). Yhdeksänkerroksinen taivas on suomalaisilla katolisaikainen käsite. Mutta tämä säe voi olla tilapäisesti muualta lisätty.

Viimeksi on merkille pantava paikanmääräys: *selvällä meren selällä*, joka on yhteinen Suomen ja Vienan Karjalan toisinnoille (s 9). Kertosäkeistä on suomenpuolinen: *lakealla lainehella*, helpommin syrjäyttänyt erikoisemman vienanpuolisen: *ulapalla au-*

[1] Myöskin on lukuun otettava, että mainittu Palaga on Väinämöisen ja Joukamoisen esittämisellä alkavaan Kilpalaulantaan keskelle runoa aiheettomasti sovittanut Jeesuksen Väinämöisen paikalle, jonka taas on siirtänyt Joukamoisen sijalle (i 364): *sorti Jeesus Väinämöisen*.

[2] Vr. myös: *istui polvelle potoisen, jäsenelle Väinämöisen* (p 16).

kealla, kuin päinvastoin. Tosin jälkimäinen kertosäe harvoin ilmaantuu itse Luomisrunon puitteissa, mutta sitä useammin se esiintyy ympäröivässä Sampojaksossa. Väinämöisen kuvataan ratsastavan (p 27 ym) ja ammuttavan ulapalla (p 36 ym) eli ammuttuna jäävän ulapalle (p 37), vaikka tämä, kuten mainittu (s. 11), on aivan luonnotonta nuolen vähäiseen kantavuuteen katsoen. Joskus hän 6—7 vuotta merellä ajelehdittuaan luopi luotoja ulapalla (p 92—3, vr. 99: 222). Kerran hänet, sittenkuin on maailman luonut, ulapalla tuuli kantelee Pohjolaan (p 100). Sampojaksoon on ulappa helposti voinut siirtyä siihen liittyneestä Luomisrunosta, jossa rajaton vedenpinta on oleellinen piirre.

Jos muistamme, että rajattomalla vedenpinnalla liikkuva Väinämöinen lausuu maailman syntysanat, niin tulee ehdottomasti mieleen Raamatun kertomus luomisesta, joka tapahtuu Luojan liikkuessa vetten päällä. Siinä sanotaan alussa luodun taivaan ja maan sekä sittemmin auringon, kuun ja tähdet, samat, mitkä suomalaisessa Luomisrunossa mainitaan syntyvän. Vesilintua, joka kauvan löytämättä etsii pesän sijaa, vastaa vedenpaisumuskertomuksen kyyhkynen, joka ei löytänyt paikkaa, missä lepuuttaa jalkaansa, koska koko maa oli vielä veden peitossa. Lisäksi tarvittiin vain muinaisaikainen ajatus maailmanmunasta, jonka Comparetti on osoittanut kirjallisuudessakin myöhemmälle ajalle periytyneen, niin olivat suomalaisen Luomisrunon piirteet valmiina runollisesti muodosteltaviksi.

Että Raamatun kertomukset luomisesta ja vedenpaisumuksesta ovat voineet yhtyä kansan mielikuvituksessa, osoittaa ennenmainittu suomensukuisille kansoille levinnyt slaavilainen legenda; tähän on edellisestä saatu rajattomalla vedenpinnalla uiskenteleva Luoja ja jälkimäisestä maata hakemaan lähetetty lintu. Vaikka maanhaku legendassa suoritetaan sukeltamalla meren pohjaan, esiintyy sukeltavana lintuna runomitallisessa vähävenäläisessä muodostuksessa *kyyhkynen*. Mutta luonnollisesti ilmestyy tälle paikalle, milloin sukeltaminen suoritetaan linnun haahmossa, useimmiten jokin vesilintu. [1]

[1] Dähnhardt, Natursagen I s. 59. Yhtäläinen luomis- ja vedenpaisumuskertomuksen yhdistelmä on vaikuttanut myös pohjois-Amerikan intiaanien luomistaruun, jossa niinikään maa haetaan veden pohjasta sukeltamalla. Joko ennen maan luomista (s. 81) taikka vedenpaisumuksen jälkeen (s. 85) maata uudestaan haluttaessa (s. 83) toimivat suurelle lautalle asettuneet (s. 81) tai suureen kanoottiin (s. 87) eli veneeseen (s. 85) vanhuksen kera

Runokokouksensa Väinämöisestä oli Lönnrot alkanut Väinämöisen ammunnalla ja Luomisrunolla. Vanhassa Kalevalassa hän niiden eteen asetti runon Väinämöisen syntymisestä. Yöllä syntynyt Väinämöinen menee päivällä pajaan ja takoo olkisen hevosen, jolla ratsastaa pitkin Väinölän ahoja, Kalevalan kankaita ulos merelle. Viikkoista vihaa pitänyt Lappalainen ampuu sen hänen altaan. Vedessä ajelehtiva Väinämöinen muodostaa meren ja mantereen. Turjanmaalta tuleva kokko munii hänen polvelleen. Veteen vierähtäneitten munien muruista Väinämöinen luo sanansa voimalla maailman.

Tätä järjestelyä vastaan on jo C a s t r é n Kalevalanruotsinnoksensa esipuheessa muistuttanut, että Väinämöinen ennen syntymistään pyytää päästäjikseen taivaanvaloja, jotka myöhemmin itse luopi, ja että Lappalaisen kerrotaan pitäneen k a u v a n a i k a i s t a vihaa, vaikka Väinämöinen heti syntymisensä jälkeen tulee ammutuksi. Niinikään on G. R e i n ruotsinkielisessä kokeessaan muinaissuomalaisten mytologian selvittämiseksi huomauttanut, että ennen maailman luomista on esitetty olemassa olevina »ei ainoastaan Väinämöinen ja hänen vihamiehensä Lappalainen ynnä Väinölän ahot, Kalevalan kankaat sekä meri ja Turjan kokko, vaan myös rauta ja puu, joista jousi ja nuolet valmistetaan, käärmeen myrkky, jolla nuolet voidellaan, lintujen sulat, joilla nuolet sulitellaan, ynnä Hiiden ruuna, Lemmon varsa, jonka jouhista saadaan jousenjänne; sitten vielä aamu, keskipäivä ja ilta, joina aikoina Lappalainen Väinämöistä väijyy; viimein taivaskin ja ilman kaaret, maaemä ja Manala, koskapa ensimäinen Lappalaisen ampuma nuoli oli halkaista taivaan ja toinen oli puhkaista maanpinnan Manalle asti» (Suomi 1844 s. 228).

Uutta Kalevalan laitosta suunnitellessaan Lönnrot irroitti ja siirsi toiseen paikkaan runon Väinämöisen ammunnasta. Siitä hän kuitenkin jätti jäljelle uimisen merellä ynnä meren ja mantereen muodostamisen Väinämöisen syntymisen ja Maailman luomisen väliseksi

(s. 87) pelastuneet (s. 85, 87) kaikenlajiset (s. 81, 83, 87) eläimet. Ensimäiset sukeltamalla hakemaan lähetetyt palaavat mitään tuomatta (s. 81) taikka lentää vesihyönteinen ensin yli veden pinnan kiinteätä kohtaa etsien, ennenkuin sukeltaa (s. 84), taikka tuo sukeltajalintu puunoksan merenpohjasta (s. 87, vr. 88 kotka viheriän oksan sukeltamatta). Lopuksi lähetetään maan kasvamista tarkastamaan korppi, joka sen ympär lennettyään pian palaa, koska se on vielä liian pieni (s. 82), taikka myös susi, joka ensi kerralla viipyy lyhyen ajan, toisella kaksi vuotta ja kolmannen kerran lähetettynä ei enää palaakaan (s. 84).

liitteeksi (KRH s. 225). Runoa Väinämöisen syntymisestä oli hän saanut toisinnon, jossa Väinämöisen äiti laskeutuu alas aalloille ja Väinämöinen siis heti synnyttyään joutuu veteen (FUF IV s. 12). Tähän hän saattoi välittömästi yhdistää Väinämöisen toiminnan meressä.

Pitäen Väinämöistä historiallisena henkilönä oli Lönnrot kuitenkin jo Vanhan Kalevalan esipuheessa (s. XIV) lausunut epäilevänsä, että se, mikä maailman luomisesta Väinämöiselle omistetaan, »on vanhastaan tainnut jostaan jumalasta kerrottaa ja sitte nimienki unohettua Väinämöiselle mennä». Mehiläisessä 1839 (s. 171—2) hän oli selittänyt käsittävänsä Väinämöisen merellä esiintymisen maailman alussa siten, että »tässä olisi se luomaton alkuolento erounnut *vedeksi* ja *Väinämöiseksi*. Ehkä koko tässä luomistarinassa alkuansa ei lienekään *Väinämöisestä*, vaan *Vein emosesta* (veden emosta) puhet ollut. *Emoksi*, *emäksi*, *emoseksi* nimitetään yhteisesti sitä, mistä kullakin aineella on ylläpitonsa, lujuutensa, vahvuutensa jne. Ei *Veinemosella* siis tarvinnekaan jotain erityistä naisjumalata vedessä ymmärtää, vaan yhteisesti veden ylläpitäjää, veden omituista voimaa eli juurta. Sana on selvää Suomea ja selvällä merkityksellä, vaan näyttää kun olisi likipitävän äänensä vuoksi tullut *Väinämöisen* nimen kanssa sekaumaan.»

Kauvan epäröityään Lönnrot vihdoin teki muutoksen, jonka piti suurimpana uudessa laitoksessaan, korjasi *Väinämöisen veen emoseksi*. Tietysti oli hänen silloin sovitettava keskelle runoa Väinämöisen syntymisestä sekä meren ja mantereen muodostaminen että maailman luominen. Että nämä vielä saivat vaihtaa paikkaansa, oli yhtä luonnollista. Järjestys Uuden Kalevalan ensimäisessä runossa tuli siten olemaan: 1) ilman impi laskeutuu aalloille veden emoksi; 2) maailma luodaan munanmuruista veden emon kuitenkaan lausumatta luomissanoja; 3) veden emonen muodostaa meren ja mantereen; 4) Väinämöinen syntyy (KRH s. 226—9).

Ettei Lönnrotin muodosteluun ja järjestelyyn saa perustaa Luomisrunon tutkimusta, on itsestään selvää. Mutta selville on myös käynyt, ettei ennakolta voi tietää, mistä yksityisestä toisinnosta tai minkä yksityisen paikkakunnan laulutavasta lähtien on runon alkumuotoa etsittävä. Jos Luomisruno kuten ennen oletin, olisi vaeltanut Virosta alkaen Vienan lääniin asti pitkin matkaa kehittyen, niin olisi runon alkumuotoa määrättäessä pääasiallisesti virolainen muodostus otettava huomioon, sitä lähinnä inkeriläinen, sitten suo-

menkarjalainen ja viimeisenä vienankarjalainen. Nyt olen koettanut osoittaa, että suomalaisissa toisinnoissa on eroitettava kaksi runoa, joista toinen on virolaisperäinen, toinen alkuperältään länsisuomalainen. Niiden sekaantumisen kautta on Inkerissä syntynyt välimuoto, joka on muitten runojen vaikutuksesta edelleen kehittynyt. Mutta kehittyneimmän muodostuksen rinnalla Suomen Karjalassa ja yksinomaisena Vienan Karjalassa esiintyy sekaantumaton suomalainen Luomisruno. Niinmuodoin on tämän runon alkumuotoa määrättäessä vienan- ja suomenkarjalaisilla toisinnoilla aivan toinen merkitys kuin inkeriläisillä.

Vasta sen jälkeen kuin vertaileva tutkimus on suoritettu, voi siis päättää itsekussakin tapauksessa, minkä runoalueen toisinnoilla on suurin arvo. Ja koska tässä vertailussa, niinkuin olemme nähneet, helposti saattaa kokonaan erehtyä, on kaikkien alueitten toisinteluihin pantava riittävästi ja tasapuolisesti huomiota, ennenkuin ryhdytään ratkaisemaan kysymystä runon lähtökohdasta ja alkumuodosta, kulkusuunnasta ja kehityksestä.

18. Onko Kilpalaulanta tarullinen vai historiallinen?

Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulanta, Uuden Kalevalan kolmas runo, on useimmin käsiteltyjä Kalevalan runoja ja se onkin kaikista tärkeimpiä Kalevalan tutkimukselle. Käsityksemme siitä määrää kantamme monessa suomalaisten vanhoja runoja ja muinaista uskontoa koskevassa kysymyksessä.

Kilpalaulannan vanhin kirjaanpano on Lencqvistin ja Gananderin julkaisema (ks. VKA 239 = KT II 389). Sen on myös Becker sovittanut Väinämöisen seikkoja esittävään kokoonpanoonsa, jonka painatti Turun Viikkosanomiin v. 1820 (ks. VKA 29, vr. KT II 390). Samana vuonna ilmestyi ensimäinen vienanpuolinen toisinto Topeliuksen Vanhoissa runoissa (ks. VKA 241 = I 158). Kaikki kolme ovat kirjasta levinneet takaisin kansansuuhun ja tulleet uudestaan muistiinpannuiksi (KT II 391—7, 390 b, 393 b—d, 395 d). Paitsi viimemainittuja runon tutkimukselle toisarvoisia kirjaanpanoja, on jätettävä syrjään muutamia muitakin, joiden kuuluminen runoon tai alkuperä on epäiltävä (I 135, KT II 340—2, 349—51, 355,

352 b). Mainituin poistoin on »Suomen kansan vanhoissa runoissa» ynnä »Kalevalan toisinnoissa» kansanomaisia toisintoja Vienan läänistä 65 (p 144—207, 103), Aunuksesta 4 (q 343, 379, 401—2), Suomen pohjois-Karjalasta 7 (j 352, 385—8, 399—400), Suomen itä-Karjalasta 34 (i 344—8, 353, 356—78, 380—3, 345 b), etelä-Savosta 1 (f 398), etelä-Karjalasta 1 (h 354), pohjois-Inkeristä 7 (s 384, 403—8), keski-Inkeristä 12 (t 409—20) ja länsi-Inkeristä 10 (u 421—30) numeroa ynnä Lencqvistin ja Gananderin julkaisema toisinto, joka on luultavasti keski-Pohjanmaalta (1 389).[1]

Kilpalaulannan edustus keski- ja länsi-Inkerissä on länsisuomalaisille runoaineksille ominainen. Keski-Inkerissä Hevaalla esitetään sekä kilpailu että sen seuraukset. Lännempänä Soikkolassa on vain edellinen osa säilynyt, enimmiten muihin runoihin sekaantuneena. Läntisimmältä Narvusin niemekkeeltä ei runoa ole tiedustelemallakaan löydetty. Viron puolella se myös on tuntematon.

Kilpalaulanta on alkuansa erillinen runo, jonka yhdistyminen toisiin, etupäässä Väinämöisen runoihin, on tilapäistä tai hyvin ahtaalle alalle rajoittuvaa. Näennäisenä poikkeuksena on sen liittyminen Sampojakson alkuosan, Väinämöisen ammunnan eteen ikäänkuin perusteluksi ampujan vihanpidolle useammassa sekä suomen- että vienankarjalaisessa toisinnossa (i 346, 374; j 352; p Kl 144, 145, Ak < Kl 157; vr. Uh 103). Mutta suomenpuoliset yhdistykset ovat niin hyvin toisistaan kuin vienanpuolisesta Kellovaaran laulutavasta riippumattomia. Runot, joissa paitsi samaa päähenkilöä on ollut yhteistä myös vastustaja-aihe, ovat helposti eri kertoina joutuneet kosketuksiin laulajan muistissa.

Kilpalaulannan pääpiirteet ovat seuraavat: Väinämöinen ja Joukahainen ajavat vastatusten ja keskustelevat, kumpaisen on tieltä väistyminen. Joukahainen ehdoittaa tietokilpailua ja esittää omat tietonsa. Väinämöinen antaa nolaavan vastauksen selittäen itse suorittaneensa sen, mistä toisella on vain tieto. Rangaistukseksi hän laulaa Joukahaisen hevosineen ja esineineen pääsemättömiin. Joukahainen alkaa pyytää armoa ja tarjota lunnaita: ensin venettä ja hevosta. Väinämöinen antaa hylkäävän vastauksensa näihin tarjouksiin. Vasta kun Joukahainen lupaa oman sisarensa, hän peruuttaa luotesanansa. Joukahainen palaa alakuloisena kotiinsa

[1] Kilpalaulannan eri osista ovat luetteloja laatineet M. Hammarström, Lyyli Salonen, Hagar Olsson ja V. Pesola.

ja selostaa tapahtuman äidilleen, joka häntä lohduttaa ilmaisten jo kauvan toivoneensa vävykseen suurta laulajaa.

Väinämöisen ja Joukahaisen **vastatusten ajoa** esittävät alkusäkeet, jotka vähin vaihteluin ovat säilyneet Inkerissä, Itä-Suomessa ja Aunuksessa ynnä Vienan Karjalassa:[1]

Yks oli vanha Väinämöinen,
toinen nuori Joukahainen
ajoit tiellä vastatusten.

Ensimäinen ja toinen säe ovat voineet vaihtaa paikkaa siten, että vanha Väinämöinen mainitaan jälkimäisenä. Parissa länsi-Inkerin kappaleessa ovat myös ikämääräykset vaihtuneet (*nuori V.*, *vanha J.* u 421, 426). Nimenmuoto *Joukahainen* rajoittuu Vienan lääniin. Siellä se ei kuitenkaan ole voinut muodostua vanhemmasta muodosta *Joukahinen* (> *Joukainen* m 5), vaan on sen täytynyt tulla runon mukana Pohjanmaalta, jossa tämäntapaisia äänteenmuutoksia on osoitettavissa (H. Ojansuun huomautus). Pohjanmaan toisinnoissa tapaamme nimenmuunnokset *Joukavainen*, *Joukkavainen* ja *Jouhkavainen* (l 389, 340). Joukahainen on edelleen pohjois-Aunuksessa muuntunut *Joukahoiseksi* (q 343). Mutta Vienan ja Aunuksen rajalla esiintyy myös *Joukamoinen* (p 147), joka on yleinen Suomen Karjalassa, etelä-Savossa ynnä Inkerissä ja nähtävästi muodostunut *Väinämöisen* mukaan.[2] Joukamoisen ohella ilmaantuvat länsi-Inkerissä väännökset: *Jouhamoinen*, *Jauhamoinen*, *Joutamoinen*, *Joutumoinen*, *Auturainen* (u 421, 426, 422, 430, 424).[2] Eräässä länsi-Inkerin kappaleessa ilmaantuu Väinämöisestäkin väännöksiä: *Väinäräinen*, *Einemöinen* ja *Oinemoinen* (p 430).

Ajoit muoto on säilynyt Inkerissä (s 407, u 430). Laatokan pohjoispuolella ja Vienan Karjalassa on sen sijalla joko yksiköllinen *ajoi* (i 357) tai personaton *ajettih*, jota puhekielessä käytetään monikon kolmannen personan asemasta (esim. p 183).[3] Koska

[1] Niiden edellä käyvä johdanto Uudessa Kalevalassa on Lönnrotin kokoonpanoa erilaisten kansanrunojen säkeistä (UK 3: 1—84, KRH s. 849).

[2] Välistä esiintyy samassa kappaleessa useampia muotoja, osittain johtuen siitä, että kirjaanpanija on tiedustellut joko Ganawderin mukaan Joukavaista tai Kalevalan mukaan Joukahaista (p 185 *Joukavainen—Joukahainen*; i 357 *Joukkahainen—Joukamoinen*; p 149 *Jouhanaini—Jouhamoini—Jougamoini*.

[3] Vanhimmassa Topeliuksen muistiinpanossa (p 158) *ajoit* voi olla hänen mukauttamansa silloiselle kirjakielelle.

jälkimäinen muoto ei mahdu runomittaan, on säkeestä poistettu sana *tiellä*, esim. *ajettihpa rastakkaha* (p 144).

Sananmuunnoksista on huomattava: *tulit* (l 389) eli *tultih* (p 194 ym), joka on alkusoinnussa *tiellä* sanan kanssa, mutta ajatuksen puolesta huonommin soveltuu tilanteeseen. Länsi-Inkerissä on kertosäkeeksi lisätty: *ritahui[ra]t rinnatuksin* (t 409, [416] ym).

Keski-Inkerissä käy yleisen alkusäkeistön edellä erikoinen johdanto (t 409 ja 410 ym):

Kahen kiistahan ajoivat,
kahen kiistan kilpasivat
yksiöisellä orolla,
yksiöistä järven jäätä.
Eipä jälki jäästä tunnu,
jalan isku iljennästä,
kaaron terä kankahalta.

Hyvin harvoin on tämän kappaleen edelle tai keskelle sovitettu edes Väinämöistä ja Joukamoista esittelevä säepari (t 417, 410). *Yksiöisellä orolla* saa välistä kerrokseen *kaksiöisellä kankarolla* tai sijaisekseen *kolmiöisellä orolla* (t 411, 419).

Tässä lisäyksessä kuvattu k i l p a - a j o ei saata kuulua samaan runoon kuin v a s t a k k a i n - a j o. Yksiöistä, jäätä myöten ajaminen yksi-, kaksi- tai kolmiöisellä orolla liittyy useissa länsi-Inkerin kappaleissa vastakkain ajajain keskusteluun, osittain sen yhteyteen sovitettuna (u 429—30), mutta osittain vielä aivan erillisenä kappaleena (u 427—8):

Ajoi yksiöinen poika
yksiöisellä orolla
yksiöistä jäätä myöten.
Ajoi kaksiöinen poika
kaksiöisellä orolla
kaksiöistä jäätä myöten.
Ajoi kolmiöinen poika
kolmiöisellä orolla,
kolmiöistä jäätä myöten.

Yhtäläinen mielikuva tavataan aarteennosto-tarinoissa. Pohjois-Karjalassa Kuusjärvessä kuuluu olevan aarre, joka nousisi, jos ajaisi pitkin järveä yksiöistä jäätä myöten kaksiöinen poikalapsi selässä kolmeöisellä hevosen varsalla (Krohn 12173 e). Keski-Pohjanmaalla Reisjärven pitäjässä on Lintulampi, josta saisi aarteen ajamalla yksiöistä jäätä myöten yksiöisellä varsalla (Krohn 16416).

Suomen itä-Karjalassa Suistamon puolella on vastakkain ajon edelle toisinaan sovitettu kehoitus ajelemaan merellä ja tämän huviajon toimeenpano (i 369 ym):

»Läkkämme ajelemahan
meren selvällä selällä,
lakealla lainehella.
Ajelemme, kiitelemme
meren selvällä selällä
lakealla lainehella.»

Kehoitus on joko Joukamoisen lausuma Väinämöiselle (i 366) tai päinvastoin (i 367) taikka molemmille lausuttu (i 371). Merellä ajeleminen voidaan myös esittää kertomuksen muodossa (i 374. vrt. 368):

Lähetäh ajelemahan,
ajellahan, kiiellähän
meren selvällä selällä,
lakealla lainehella.

Hiirenkarvaiset hevoset
meren jäätä juoksemassa,[1]
nuo on oppien otossa.

Suojärven puolella ilmoitetaan joskus, että Väinämöinen ja Joukamoinen: *ajetah Joukolan joelle* (i 381—2; vrt. 377). Paikannimi *Joukola* on muodostettu Joukamoisen lyhennysmuodosta *Joukonen* eli *Jouko* (i 381—2). Yhteisajo on, samoin kuin kilpa-ajoristiriidassa vastakkain-ajon kanssa.[2]

Vielä ovat huomattavat muutamat vienanpuoliset toisinnot, joissa ajettavalla *tiellä* on kertona (VK 175, 179, 182):

Selvällä meren selällä,
ulapalla aukealla.

Tämä Vuokkiniemen runoalueelle ominainen lisäys on lähinnä lainattu Väinämöisen ammunnasta. Myös ilman tietä, johon se huonosti soveltuu, mainitaan *meren selkä* monasti samoilla tienoilla (Ak < Vk < Lt 165, VK 178, vr. 183); muulla alueella se ilmaantuu kerran yhdessä *suon selän* ja *kankaan* kanssa (Kl 144):

Ajettihin vastakkahan
selvällä meren selällä
vainko suuren suon selällä,
kaunihilla kankahalla.

Mielikuva Väinämöisen ja Joukahaisen ajelemisesta veten päällä esiintyy niin muodoin sekä Inkerissä että Suomen ja Vienan Karjalassa, mutta kussakin maakunnassa eri tavoin ja on kaikkialla myöhempää lisäystä.

Väinämöisen ja Joukahaisen yhteentörmäyksessä mainitaan yleisesti *aisat, rempelet* ja *rahkeet.* Keski-inkeriläistä laulutapaa, joka on lähinnä alkumuotoa, edustaa paraiten seuraava kappale (i 414):

[1] Meren jäätä juokseva määrätynlainen hevonen tulee Väinämöisen ammunnan esityksessä puheeksi.

[2] Toiseen näistä kappaleista liittyvät Sisaren turmelusrunosta mukaillut sukuperän tiedustelut vastauksineen, jotka synnyttävät uuden ristiriidan yhteisajelun ja keskinäisen tuntemattomuuden välillä (i 382, vr. UK 103; 101—2, 111, 113).

Kertti vemmel vempelehen,
aisa aisahan tapasi,
rahe tarttui rahkehesen,
veri kiehui vempelestä,
puna aisasta putosi,
rasva rahkehen nenästä.

Huomattavin muunnos on neljännessä säkeessä *veri* sanan vaihtuminen *vesi* sanaksi, joka on tapahtunut erikseen länsi-Inkerissä: *veri kiehui* (u 423) > *vesi kiehui* (u 421 ym, vr. i 363) tai *tiukkui* (u 422), erikseen Suomen ynnä Vienan Karjalassa: *veri tippui* (i 356, p 144 a ym) > *vesi tippui* (i 362 ym, p 158 ym); *veri vuoti* (p 153 ym) > *vesi vuoti* (i 357 ym); *veri juoksi* (p 145 ym) > *vesi juoksi* (p 163). Veren kiehumisen eli tippumisen vastineeksi soveltuu hyvin *punan putoaminen*. Se tosin rajoittuu keski-Inkeriin, mutta laajempialaisia eivät ole tämän säkeen pohjoisemmat vastineet, jotka useimmiten liittyvät edellä mainitun säkeen *vesi*-muotoon (*veri*-muotoon vain i 356):

A. Aisoista pilastehet pakkui i (it.) 377, 381.
B. Usva uuen (!) aisan päästä i (länt.) 356—9, 362—3, 366.
C. Usva aisasta usisi q 379.
D. Sima aisoista sipersi p 161.

Muista hevosen valjaista ilmaantuu vielä länsi-Inkerissä *rinnus*, josta *rikki*[1] *tilkkui* tai *kiehui* (u 421, 423 ym). Rinnus mainitaan myös kerran itä-Suomessa (i 344), samoin *länget* (i 368), mutta kumpikin vain alkuosassa säkeistöä.[2]

Vienan läänissä on vempelestä tippuva *vesi* edelleen muunnettu *vesaksi*, jonka kuvaillaan kasvaneen *vempelestä* tai *vempelehen*. Tämänmukaisesti ovat myös rinnakkaissäkeet muunnetut (esim. p 185; 178):

A. Sitä siinä seisottihin,
vesa kasvoi vempelestä,
haavat aisoista yleni,
pajupehko rahkehista.

B. Sini siinä seisottihin
kuni vesat kasvoi vempelehen,
raiat rahkehen nenihin.

Muunnoksen on ilmeisesti aiheuttanut kuvaus Vipusen haudalla kasvaneista puista (esim. I 387):

Haapa kasvoi hampahista, — — pajupehku alta parran.

Eräässä suomenkarjalaisessa toisinnossa on yhteen ajamista

[1] Myöhemmässä Alavan kirjaanpanossa (III 1968): *risa* s. o. hylkeenrasva.

[2] Niinikään *luokka* muutamissa Vienan läänin toisinnoissa joko samaa merkitsevän *vempelen* sijalla (p 154 ym) tai sen ohella (p 170 ym).

kuvaavista säkeistä vielä muodostettu Väinämöisen lausuma moite (i 374):

»Oi sinä nuori Joukamoinen,
miksis aisan aisah asetit,
saatoit vemmel vempelehen. —
Vesapuist' on vempelehet,
länget länkäpuista,
retukka remirämään (!).« [1]

Vastatusten ajoa seuraa **keskustelu tieltä väistymisestä.** Joskus sen edellä käyvät molemminpuoliset kehoitukset väistymään (p 144):

Sanoi nuori Joukahainen:
»Siirry tieltä Väinämöinen!»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»Siirry tieltä Joukahainen! — [2]
Mie olen ennen yötä synty't,
sie olet päiveä jälestä.»

Tässä ilmaantuvaa vanhan Väinämöisen vetoamista ikäänsä ei muissa toisinnoissa tavata.[3] Tässäkin on sillä muoto, joka paremmin soveltuu yhdenikäisille kuin eri-ikäisille. Yhden yön ikäeroitusta ei myöskään käy yhdistäminen edellä mainittuun inkeriläiseen kuvaukseen yksiöisestä pojasta; molemmat säkeistöt ovat toisistaan riippumattomia lisäyksiä. Kysymyksessä oleva kohta on lainattu Laulajan alkusanoista, joissa kehoitetaan yhteislauluun hyvää toistansa, parempaa kumppaliansa (I 1275):

»Sie olet yöllä ennen synty't,
mie olen päiveä jälestä.»

Välistä Joukahainen lausuu kehoituksen[4] ja Väinämöinen vastaa vältellen (i 376):

»Enpä tieä, Joukamoinen,
kumman välttyä tulevi».

Toisinaan taas Väinämöinen yksin lausuu kehoituksen tai kysymyksen (p 174; i 370 ym, vr. t 416):

---

[1] Lönnrot on tätä säkeistöä käyttänyt ensi vastaavalla paikalla ja uudelleen samaa aihetta Joukahaisen kotiintulon kuvauksessa (vr. UK 3: 103—8 ja 489—98).

[2] Välillä ovat säkeet: »Anna sie tappuran ajoa, töppölangan töyhötellä, siirry tieltä silkkilanka!» Vr. p 206: »Sie synnyit syylingässä, kasvoit karvakintahassa; mie synnyin sysimäellä, kasvoin hiilikankahalla».

[3] Vr. kuitenkin Joukahaisen vastausta Väinämöisen tietojen kyselyyn: »ain' on *vanhimpi* vakava, mäet mulleroittamani», minkä oikeastaan olettaisi Väinämöisen lausumaksi (p 189). Vielä Joukahainen vetoo Väinämöisen vanhemmuuteen loitsutaistelun edellä: »laula sie *vanhemman* ollessa!» (i 347) taikka Väinämöisen selitettyä meren kyntäneensä: »*vanhan* tiellä seisominen!» (s 404).

[4] Tunnetun sananlaskun mukaan on muodosteltu Joukahaisen kysymys: »sinä herra, minä herra, kuka meistä tieltä lähtee t. tien pitävi» (i 356, 359).

A. Siirry tieltä, Joukahainen!» B. »Kumman tästä välttyy tulee?»

Joukahaisen **tietokilpailun ehdoituksesta** pantakoon näytteiksi Latvajärven Arhipan ja Vuonnisen Ontrein toisinnot (p 170; 185 a, 185, vr. 186):

A. »Kumpi tienne[vi] enemmän,
sempi tiellä seisokohon;
kumpi tienne[vi] vähemmän,
sempi tieltä välttyköhön!»

B. »Ken on tieolta parempi,
sen on tiellä seisominen;
ken on tieolta pahempi,
sen on tieltä siirtyminen.»

Muodot *seisominen* ja *siirtyminen*, joita ei Vienan Karjalan puhekielessä käytetä, viittaavat Suomen puolelle. *Tienneri* muodon asemalla, jonka Lönnrot on kirjoittanut *tienne* ja laulaja luultavasti ääntänyt *tiennöy*, ilmaantuu useammin *tietänöy* (p 151, 154):

A. »Kumpane tietänöy enemmän.» B. »Kumpi enemmän tietänöy.»

Runokieleen (*tietäneri*) nämä säkeenmuodot eivät ole palautettavissa runomittaa rikkomatta.

Sitävastoin on runokielen kannalta moitteeton muunnos: *kumpi tieolta enempi* tai *vähempi* (p 158 ym), sekä sen yleisempi toisennus: *kumpi tieolta parempi t. pahempi*, joka myös Suomen Karjalassa on edustettuna (i 357 ym). Jälkimäisestä on tavallisesti jätetty pois vastakohtainen pahemman mainitseminen, jonka jälkeen alkusäkeessä on päässyt vallalle yhä suurempi vaihtelu sekä kertosäkeellä koristelu (esim. q 343, p 147; p 153; j 385—6):

A. »Kumpi tieolta parempi,
muistannalta tarkempainen.»
B. Kumpi muistolta parempi,
tieännältä tarkempainen.»

C. »Kumpi tieolta syvempi
t. jalompi,
virsiltähän laulajempi.»

Pohjois-ja keski-Inkerissä on *tienneri* sanan asemalla säännöllisesti *muistaneri* eli *muistari*, mikä on voinut johtua seuraavassa säkeistössä mainituista muistamisista. Länsi-Inkerissä tämä kohta esitetään typistettynä kertovaisessa muodossa (u 422 ym):

Yksi ei tieltä tietä anna, toinen ei tieltä pois pakene.

Karjalan kannaksella on Kilpalaulantaan tunkeutunut alkuansa Kaukamoisen runoon kuuluva miekanmittely,[1] joten riita tiestä joutuu kahdesta seikasta riippuvaksi (h 354, vr. s 384).

[1] Väinämöisen kieltävä vastaus Joukahaisen ehdoitukseen (UK 3: 263—70) on Lönnrotin muodostama.

Sanoi nuori Joukamoinen:
»Sen on tiellä seisominen,
kumman miekkanen parempi.»
Miteltihin miekkojansa,
katseltihin kalpojansa.
Sanoi vanha Väinämöinen:
»Minun on miekkani parempi,
kynttä mustoa pitempi,
olen kortta korkeampi.»
Sanoi nuori J[oukamoinen]:
»Sen on tiellä seisominen,
kumman muisto muistoisampi.»
Muisteltihin muistojansa.

Miekanmittelyn sekaantuminen Kilpalaulantaan ulottuu Vienan läänin eteläiseen alueeseen asti (p 156). Yhtäläisen aiheensa vuoksi on sen yhdistyminen voinut tapahtua useamman kerran erikseen. Hyvin yleinen se on Suomen itä-Karjalassa, jossa sen tieltä on tavallisesti syrjäytynyt tietokilpailu ja miekan pitemmyys tai lyhyemmyys lopulta tullut ainoaksi riidan ratkaisijaksi.

Niissä suomenkarjalaisissa toisinnoissa, joissa Joukahaisen **tietojen esittäminen** on säilynyt, käy sen edellä Väinämöisen kysymys (i 357, vr. 353; j 400, vr. i 359): [1]

Virkki vanha Väinämöinen:
»Oi sie nuori Joukamoinen,
mitä sie enintä tieät?
l. mitäpä syvintä tieät?» [1]

Yhdessä vienanpuolisessakin kappaleessa Väinämöinen kysyy (Vn 189):

»Äiänkö sinä tajuat,
ennemmäistä ymmärtänet?»

Toisessa on Väinämöisen kysymyksen sijalla kehoitus, [2] johon Joukahaisen vastaus ei oikein hyvin sovellu (Vn 185 a):

V: »Kun ollet tieolta parempi,
sano korvin kuullakseni,
sano tarkkoja tosia,
valehia muinoisia.»
J: »Tieän kuitenkin vähäsen,
ennimmäistä ymmärtelen.»

Sanan *muinoisia* asemasta on kolmannessa toisinnossa (Vn 186): *riimeisiä*, mikä selvästi osoittaa, että kehoitus totta puhumaan on lainattu samassa Vuonnisen kylässä lauletusta Kilpakosinnasta (I Vn 488).

Väinämöisen kysymyksen on täytynyt kuulua alkumuotoon, jos Joukahainen on ollut tietokilpailun ehdoittajana. Sen

[1] Sama kysymys ilmaantuu välistä vielä Vienan läänissä (p 154, 179), vaikka Joukahaisen lausumana, kuten myös yhdessä itäkarjalaisessa kappaleessa (i 356). Näissä on kuitenkin tapahtunut henkilöön nähden ilmeinen sekaannus.

[2] Sen edelle on Lönnrot Uudessa Kalevalussa tunnelmarunoista säkeitä sovitellen muodostanut vertauksen kotikäestä (UK 3: 137—42).

poisjääminen on vaikuttanut, että Väinämöisen osalle usein siirtyy ehdoituksen tekeminen.

Joukahaisen tietojen esityksistä ovat ensinnäkin eroitettavat useanlaiset loitsuista ja sananlaskuista lainatut lisäykset, jotka ilmaantuvat yksistään Vienan läänissä:

A: »En minä mitänä tieä,
Luoja tietävi enemmän;
tieän kuitenkin vähäisen.»
B. »En minä mitänä tieä;
tieän kuitenkin vähäsen,
tieän tervan karkeaksi,
tulen polttaman kipeeksi,
me'en mustan muikeaksi.»
C. »Enpä tieä mie mitänä; —
maion mustan muikeaksi.
Tieän linnuksi tiasen,
kiiskisen veen kalaksi,
pajun puita vanhimmaksi.»
D. »Tieän linnuksi tiasen,
urpiaisen ukkoseksi,
mullan mustan muikeaksi,
lipeän vihove'eksi.»
E. »Tieän minäkin vähäsen —
Puut pitkät Pisan mäellä,
hongat Hornan kalliolla.»[1]

Muuten rajoittuvat Joukahaisen tiedot pelkästään luomistöiden muisteluun. Niissä Suomen itä-Karjalan toisinnoissa, joissa tämä kohta on säilynyt, esiintyvät seuraavat säkeet (357, vr. 353, 356; i 359):

A. »Tieän meret kynnetyiksi
sekä kolkat kuokituiksi,
kalahauat kaivetuiksi.»
B. »Kaivot on kaivettu syvähän,
mäet on myyrätty ylähä,
luo'ot on kokohon luotu.»

Näistä ensimäinen muodossa: *muistan meren* l. *meret kynnetyiksi* on edustettuna sekä Inkerin puolella (t 415 ym) että vanhassa pohjanmaalaisessa kappaleessa (l 389)[2] ja on se epäilemättä alkuperäinen.

---

[1] A = Vn 180—2, vr. 175; B = Uh 195 ym, C = Vn [illegible] Ak 188, vr. 181; D = Lt 171; E = Ak 158, vr. savolaista Kerskausloitsua (Gottlund 417 Juvalta): ***Pisasta pitimmät kuuset noille soille portahiksi.*** — Joukahaisen latelemia tietoja on Lönnrot lisäillyt sananlaskuntapaisista ynnä loitsurunoista, alkaen jo »Runokokouksesta» (Niemi KK I s. 400).

[2] Kertosäkeenä on tässä: ***sarkajaot sauvomani.*** ***Sarkajaot*** on Setälä selittänyt ***sarajahat***, s. o. meret. Niinikään ***sauvoa*** voi olla toisen sanan sijainen, joka on paremmin soveltunut kerroksi kyntämiselle. Taikka on tällä kertosäkeellä ollut alkuansa toinen pääsäe. Suomenkarjalaisissa Verensulkusanoissa tavataan säepari (Polén 34): ***meret miekalla melottihin, sammioilla sauvottihin***, jossa ***sammioilla*** on mahdollisesti korjattava ***sarajahat***. Viimemainittu sana ***meren***, ***miekan*** ynnä ***sauvan*** kera ilmaantuu toisenkin suomenkarjalaisen Verensulkuluvun säkeissä (Gottlund 453): ***pistä miekkasi merehen, sauvasi sarajokehen***, joiden Setälän johdolla suoritetussa E. Teräskiven laudatuuritutkimuksessa on selitetty aiheutuneen Mooseksen sauvan ojentamisesta yli Punaisen meren. Tämä selitys voisi valaista myös

Toinen säe, joka ilmaantuu myös Suomen pohjois-Karjalassa (j 400) ja yleisesti Vienan läänissä, on kaikesta päättäen alkuansa kuulunut: *meren kolkat*[1] eli *kolkot kuokituiksi* (vr. edempänä *meren pohjat*). Ensimäisen säkeen kadottua on siihen liittävän *meri* sanan, minkä sijalla näytteessämme on turha *sekä*, täytynyt poistua *muistan* (j 400, p 158) tai *tieän* (i 356, p Lt 170 ym) sanojen tieltä.

Kolmas säe: *kalahauat kaivetuiksi*, esiintyy myös Vienan läänissä säännöllisesti toisen yhteydessä, joten sekin on luettava alkumuotoon. Lisäkertona on Suomen pohjois-Karjalassa, Aunuksessa ja Vienan Karjalassa: *syänreet* eli *syrärit syrennetyiksi* (j 386, 400, vr. 399; q 402, p 165 ym).

Alkuperäisenä täytyy vielä pitää viimeistä säettä. Varsinais-Inkerissä on sillä muoto: *luo'ot* (u 422 ym) eli *kivet* (t 409 ym) *luotihin kokohon*. Karjalan kannaksella ja vanhassa pohjanmaalaisessa kappaleessa: *kivet luo'uiksi kokohon* (h 354, l 389) eli *retehen* (s 408). Nimenomaan *luo'ot* sanaa edellyttävät vienanpuoliset väännökset *loit ja louhet* (p 179, 178). Vielä ovat tälle paikalle joutuneet *vaarat* ja *vuoret* (p 183, 185—6) nähtävästi *mäet* sanan sisältävän säkeen vaikutuksesta, joka usein käy välittömästi edellä tai jäljessä (p 189, vr. 175; 185 a).

Viimemainittu säe, jolla Vienan läänissä on muoto: *mäet mulleroitetuiksi* l. *mylleröit[etyiksi]* (p 185 a, 199 ym), tavataan myös Pohjanmaalla ja Suomen pohjois-Karjalassa (l 389 *myllerm*., j 399 *mykkyl*.). Useimmiten se on säilynyt vain Väinämöisen vastauksessa. Sen eteläsuomalaisessa ja pohjois-inkeriläisessä vastineessa ilmaantuvat mäkien asemalla *maat* (f 398, s 384):

A. »Minun on veet kyntämäni, maat on mylleröittämäni.»	B. »Miun on meret kyntämäni, maa on mullerehtamani.»

Kun ei näiden ohella muita säkeitä esiinny, voisi *mäitten* ilmaantuminen *vetten* eli *merten* rinnalla yksinkertaisesti johtua vastakkaisuuden tavoittelusta. *Maita* mainitaan kuitenkin vielä yhdessä vienanpuolisessa kappaleessa *kolkkojen* edellä (p 158):

»Muistan muukaman ajankin, kun maita sä[ä]ettihin.»

Verensulkusanoissa yleistä säeparia: *kuin miekka meressä seisoi, sapeli sarajaossa* ym. (Lévón s. 85—7, vr. s. 80 *miekka pistetty merehen*), jos uuden aikainen *sapeli* olisi siinä vanhemman *sauvan* sijainen.

[1] *Kolkat* on joskus vääntynyt *kolvet* (sel. tukkipuut p 193, vr. 179), *korvet* (i 353), *kummut* (p 154) ja useammasti *kuopat* (j 399, p 178 ym).

Inkerin puolella on meren kolkkien kuokkiminen ynnä kalahautojen kaivaminen unohtunut ja meren kyntäminen kuviteltu tapahtuneen aikana, jolloin meren pohja oli vielä kuivana. Siitä on johduttu yksityiskohtaiseen kaskeamisen kuvaukseen: meren pohjan polttamiseen, kantojen kaivamiseen, suurien kivien kääntämiseen, raunioitten rakentamiseen pienemmistä kivistä, pientarien puhdistamiseen ynnä siementen kylvämiseen (esim. t 410 ja u 428, vr. myös s 404 ja h 354):

A. »Muistatko sitä ajaista,
kun meroa kynnettihin,
kynnettihin, kylvettihin,
kannon juuret kaiv[ettihin],
kivet lyötihin kokohon,
rauniot rakennettihin,
ajettihin [a]alto maalle?»

B. »Muistatko sitä ajutta,
kun oli silloin poutavuosi,
meron pohjat poltettihin,
kivet suuret käännettihin,
pientaret puhastettihin?»

Vienan läänissä taas laulajan ajatus on ylettynyt taivaaseen asti (p 149; 189):

A. »Muistan muistoiset elämät:
ilman pielet pistettihin,
taivon kaarta kannettihin».

B. (Väinämöisen vastauksessa):
»Taivoset tähyttämäni,
otava ojentamani,
ilman pielet pistämäni».

Ilman pielet,[1] *taivaan kaaret, tähtitaivas* ynnä *otava* ovat tähän paikkaan siirtyneet erikoisesta runokappaleesta, joka parailla Vienan läänin laulajilla liittyy välittömästi Väinämöisen vastaukseen taikka Joukahaisen lausumana käy sen jäljessä (p 154) tai myös edellä (p 185 a):

»Olin miessä kuuentena,
seitsemäntenä urossa,
taivon kaarta kantamassa,
pieltä ilman pistämässä,
taivosta tähyttämässä,
otavaa ojentamassa.»

Vuonnisen Ontrei Malinen, jolta näyte on otettu, ei ole siitä vielä yhtään säettä liikuttanut. Latvajärven Arhippa Perttunen on näistä säkeistä siirtänyt yhden edelläkäyvään säkeistöön (*omat on* —) (p 170), Uhtuen Varahvontta Jamanen kaksi (p 195) ja Lonkan Martiska Karjalainen kolme (p 189 = ed. B). Mainittu runokappale esiintyy eri loitsuihin yhdistyneenä Suomen Karjalassa sekä Oulun läänissä (KT II 335, 334), jossa se Lencqvistin ja Gananderin kappaleesta päättäen (l 389) on jo voinut vaikuttaa Kilpalaulantaan.

[1] Toisinaan vääntyneinä *pienet* (p 164 ym.) tai *pilkat* (p 175 ym).

Väinämöisen **nolaava vastaus,** jossa hän ilmoittaa itse suorittaneensa Joukahaisen muistelemat luomistyöt, alkaa niissä Suomen itä-Karjalan kappaleissa, joissa se on säilynyt, yhdessä pohjoiskarjalaisessa (j 386), mainitussa vanhassa pohjanmaalaisessa ynnä useammassa vienanpuolisessa toisinnossa Joukahaisen tietoja halveksivalla lausunnolla (esim. l 389):

»Lapsen tieto, vaimon muisto,
ei urohon partasuisen!
Minun on meret kyntämäni» jne.

Vaimo sanan säilyminen useilla karjalaisillakin laulajilla, vaikkeivät sitä puhekielessä käytä (i 357, p 170 ym), viittaa runon läntisempään kotiperään; toiset ovat kuitenkin jo sen sijalle asettaneet tunnetumman *naisen* (i 356). Siihen suuntaan viittaa myös ilomantsilaisella laulajalla ilmaantuva monikollinen muoto *lasten* (j 386), minkä eräs vienankarjalainen on mukauttanut omaan murteeseensa runomitasta välittämättä (p 149): »*muisto lapsien, muisto naisien.*» Samaa todistaa vielä muotojen *kyntämäni* jne. yleinen säilyminen sekä vienanpuolisissa että suomenkarjalaisissa ynnä inkeriläisissäkin toisinnoissa. Varsinais-Inkerissä on ne kuitenkin usein ja välistä pohjoisempanakin muunnettu murteenmukaisiksi (t 411; u 421 ym; i 356):

A. »Meri on minun kynnäkkini,
meron pohja poltakkini.»
B. »Mero miun on kynnetty[ni],
Meron pohjat poltettuna.»
C. »Omaini kolkot kuokittuna,—
meret suuret kuivettuna.»

Joukahaisen ja Väinämöisen keskustelua on Inkerissä vielä laajennettu monin uusin aineksin. Huomattavin on seuraava länsi-inkeriläinen lisäys (u 427):

»Olleeko mointa miestä
tämän mannun, maan selällä,
tämän ilman Inkerellä,
ken tekee merehen sillan
yksivuosista vesoista,
kahen vuoen kantoloista?»
— »Jumalaisen aino poika,
Kiesuksen käpeä käsky,
se tek[i] merehen sillan jne.»

Sitä seuraa ennen esitetty yksi-, kaksi- ja kolmiöisen pojan ajelu (s. 29), mikä on vaikuttanut, että ensin *yksivuosista vesoista* on tullut: *yksiöisistä vesoista* (u 429), ja sitten: *kahen vuoen kantoloista* > *kahen yön kantosista* (u 426, 428). Viimein on sillantekijänkin paikalle tunkeutunut *yksiöinen poika* (u 429). Alkuperäinen *Jumalan aino poika* esiintyy erikoisessa virolaisessa runossa useanlaisten ihmeitten tekijänä (KRH s. 280). Sillan teko mereen yksivuotisista ve-

soista ei ole missään oleellisessa yhteydessä yksiöistä järven jäätä pitkin ajamisen kanssa.

Keski-Inkerin toisinnoissa, jotka alkavat kiistoin ajamisella, esiintyy sen mukaan muodostettu k e h o i t u s l a u l u k i l p a i l u u n tavallisesti Väinämöisen lausumana (t 410 ym):

»Läkkä kiistoin laulamahan ja kiistoin sanelemahan!»

Tämä kehoitus käy säännöllisesti e d e l l ä tieriitaa koskevan ehdoituksen, minkä niinikään Väinämöinen lausuu. Mutta molemmat säkeistöt ilmestyvät vasta muistelujen jälkeen tai ilman niitä, joten ne tulevat välittömästi Väinämöisen rangaistuslaulun edelle. Poikkeuksena on seuraava inkeriläinen toisinto, jossa myös on huomattava harvinainen l a u l u n u h k a u s (t 411):[1]

W: »Käyään kiistoin laulamahan!
Kumpa muistavi enemmän» --.
J: »Ei ole kieltoa minusta.
Muistatko sitä ajaista» --?
W: »Meri on minun kynnäkkini, --
kannot maalle kaivamani.
Kun mie nousen laulamahan
ja saan sanelemahan,
viikon itket virsiäni,
kuukauen sanasiani.»

Niinikään parissa suomenkarjalaisessa kappaleessa, joissa mainitaan huviajelu Joukolan joella ja joista muistelut ovat unohtuneet, Väinämöinen ennen lauluun ryhtymistä ehdoittaa (i 381—2):

»Ruvetkamme laulamahan,
saakamme sanelemahan,
pankamme pakisemahan,
t. mies on miestä oppimahan,
toinen toista voittamahan.»

Seuraavassa vienanpuolisessa kirjaanpanossa, josta muistelut ovat kadonneet, näemme tieriitaan yhdistynyttä kilpalauluun kehoitusta vielä jatkettavan kilpalaululla (p 157):

J: »Rupeamme laulamahan,
kumpanen on laululle parempi,
virsille'i viisahampi,
niin tiellä seisotamme.»
Lauloi laulun, lauloi toisen,
lauloi laulun kolmannenkin.
Ei hän i sitä totellut.
»Annas vuoro toisellesi!»
Tuo on vanha Väinämöinen
lauloi lampihin kalaksi.

Toisessa vienanpuolisessa muodostuksessa, jossa Väinämöinen

[1] Joskus on Väinämöisen laulun kuvaus esitetty pelkästään uhkauksen muodossa: *laulan* < *lauloi* (i 359, p 200).

ehdoittaa tietokilpailua, taas Joukahainen vastaa **l o i t s i n n a n-u h k a u k s e l l a** (p 184, 184 a): [1]

»Laulan ma sun veitsiksi vesille, t. laulan lammin lumpehiksi.»
lumpeheksi lainehille

Aunuksen puolella käy Väinämöisen rangaistuslaulun edellä **k i l p a i l u** erilaisten luontokappaleitten esille **l o i t s i m i s e s s a**. Ensin Joukahainen laulaa *oravan* aisalle ja Väinämöinen *näädän* tätä syömään. Sitten taas Joukahainen laulaa lattialle *lammin*, johon hänet itsensä Väinämöinen laulaa haoksi (q 343). [2] Yhtäläinen loitsutaistelu tavataan muutamissa Suomen itä-Karjalan toisinnoissa (i 344, 346—7). Tämä Lemminkäisrunoissakin tavattava (KRH s. 540), alkuansa satuihin kuuluva seikka on syrjäyttänyt tietokilpailun.

Vienan läänissä on Väinämöisen laulun johdantona joskus nimenomainen huomautus hänen suuttumisestaan, joka on lainattu Väinämöisen tuomiosta (esim. p 182. vr. 682): *korin suuttui ja syäntyi.*

Väinämöisen **rangaistuslaulu** on kohdistunut sekä Joukahaiseen itseensä että hänen omaisuuteensa. [3] Keski-Inkerissä Väinämöinen laulaa Joukahaisen eri toisinnoissa eri paikkoihin (t 415; 413; 412, vr. 409):

A. Lauloi vanha Väinämöinen,
lauloi nuoren Joukahaisen
tien selälle seisomahan.

B. Ilkeäksi Inkerelle
C. Pilvihin pakenevihin,
hattaroihin juoksevihin.

Ensimäinen paikanmääräys johtuu tietokilpailun ehdoituksesta, jolla keski-Inkerissä on säännöllisesti muoto: *»— sen on seistä tien selällä.»* Toinen on yhdistettävä Joukahaisen armonpyynnössään Väinämöi-

[1] Vr. p 179, jossa on epäselvää, kumpi toisen uhkaa panna *tunkiolle, sen sikäli tuon täkäli.* Vr. myös UK 3: 277 *»siaksi laulan»* ja p 190: *»siiaksi panen«* Väinämöisen (?) lausumana neidolle (!).

[2] Joukahaista päästäessään Väinämöinen vielä laulaa *härän*, joka juo lammin kuiville.

[3] Väinämöisen laulun vaikutus ympäröivään luontoon on Lönnrotin Kalevalaan sovittama (UK 3: 295—300) Samporetken katkelmasta, jonka Lencqvist ja Ganander ovat esittäneet Kilpalaulannan jatkona, edellinen kuitenkin nimenomaan huomauttaen, että se on toista runoa (I 389, VKA 239). Sen edellä käyvään oman laulun kehumiseen (UK 3: 285—94) on Lönnrot käyttänyt loitsijan Kerskaussanoja. Molemmat lisäykset on tehty jo Runokokoukseen Väinämöisestä (Niemi KK I s. 402—3).

selle joskus antamaan nimitykseen *ilman ilkeä* (t 410) sekä sillantekijän tiedustelussa esiintyvään *ilman Inkereen* (s. 38, vr. n 422). Kolmas karkoituspaikka tavataan kahdessa kirjaanpanossa; toisessa kahdessa, joissa ei Joukahaisesta itsestään mitään mainita, häuen asemestaan hevonen lauletaan pilviin (t 410—1). Mutta pakenevia pilviä on vaikeata kuvitella Joukahaista kiinni paikallaan pysyttäviksi, minkä runon ajatus vaatii. *Pilvet* ja *juokserat hattara* ilmaantuvat myös Manausloitsuissa (Brummer II s. 70, 134).

Suomen Karjalassa Joukahainen yleisesti lauletaan (i 353 ym):

Kynsin kylmähän kivehen, hampahin vesihakohon.

Siihen on itä-Karjalassa usein Viron orjan virrestä sekaantunut säepari (i 362 ym):

Suin lumehen, päin vitihin, kourin ilmahan kovahan.

Parissa itäkarjalaisessa kappaleessa käy tämän edellä (i 356, 358):

Meren selvälle selälle, lakealle lainehelle,
Lapin laajalle lahelle.

Meri ja *selvä vesi* ilmaantuvat myös pohjois-Karjalassa (j 385—6):

Meren mustihin mutihin t. päälle mustien murien,
alle selvien vesien.

Samoja säkeitä tapaamme kuitenkin muissa kertovaisissa ynnä loitsurunoissa (I 615, Brummer II s. 17, 44—5, 7, 130), joten niitä ei voi pitää tähän kuuluvina.

Muutamassa itäkarjalaisessa kappaleessa mainitaan kylmän kiven ja vesihaon paikkana *suo* ynnä *maa* (i 380; 344, 345 b):

A. Sormin soihin, jaloin maihin. B. Sorkin soihin, polvin maihin.

Eräässä pohjoiskarjalaisessa toisinnossa ilmaantuu pelkästään *suo* ynnä *kangas* (j 400):

Lauloi suohon s[uoli]v[öistä], kain[aloista kankahasen].

Samat säkeet ovat yleisiä Vienan läänissä, ja on niiden välissä tavallisesti vielä säe (p 170 ym): *niittuhun nisälihoista*.

Nämä säkeet eivät ole tulleet Manausluvuista, joissa niitä edustaa vain yksi vienanpuolinen kirjaanpano (Brummer II s. 119, sen p 46=55). Ne eivät myöskään ole vienankarjalaisten muodostamia. *Suolivöistä* on heillä harvoin säilynyt alkuperäisessä muodos-

saan (p 170), tavallisesti se on väännetty *suonivöistä* ja siitä edelleen *suonivoista* l. *suonivuista* (p 188, 156), *suonisuikse* (p 182), *suonnisyistä* (p 175).

Säkeeseen: *niittyhyn nisulihoista*, on eräs laulaja liittänyt selityksen: »nilkoista», mikä osoittaa, ettei jälkimäistä sanaa ole ymmärretty (p 203). Säkeen oikea muoto on säilynyt kirjaanpanossa, jossa toiset säkeet ovat muuntuneina (p 159, vr. 179, 191):

Virkki vanha Väinämöinen
sorkin suohon sortuvaksi,
niittuhun nivuslihoista,
jäsenistä kankahasen.

Nivuslihojen vaihtumiseen *nisälihoiksi* on mahdollisesti vaikuttanut Raudan synnyssä luvatun maidon maahan lypsämisen kertosäe: *niittyhyn nisuksiansa* (Levón s. 228).

Ettei suohon laulaminen ole vasta Vienan puolella lisätty, voi päättää vanhimmasta pohjanmaalaisesta kirjaanpanosta (I 389 = VKA 239). Siinä on ollut sana, jonka Lencqvist on kääntänyt latinaksi *stagnum* ja (mahdollisesti tästä) Ganander ruotsiksi *sjö*.

Kynsin kylmähän kirehen, hampahin vesihakohon lauletaan Vienan läänissä Joukahaisen *koira* (p 172 ym), joka aivan tarpeettomasti paikalle ilmestyy ja jonka on vaikea *kynsin* pitää *kivestä* kiinni.[1] Yhdessä uhtuelaisessa toisinnossa tavataankin Joukahainen itse *hampahin vesihaossa* (p 199)[2].

Kynsin kiveen ja hampain hakoon laulaminen on nähtävästi Kilpalaulantaan alkuansa kuuluva piirre. Samoihin paikkoihin manaamista tapaamme tosin sekä itäsuomalaisissa että vienanpuolisissa loitsuissa, mutta on se yhtä hyvin saattanut tulla Kilpalaulannasta Manauslukuihin kuin päinvastoin. Kuitenkaan se ei muodollisesti sovellu välittömäksi jatkoksi laulamiselle suohon *suolivöistä*, vaan on sillä ollut, kuten saamme nähdä, oma paikkansa runossa.[3]

[1] Vielä vaikeampi on *hevosen*, joka kerran koiran kera tähän paikkaan lauletaan (p 193).

[2] Aunuksenpuolinen säe: *lauloi lampihin haoksi*, on kuten mainittu muodostunut lammin lattialle laulamisen mukaan. Loitsutaistelun kadottuakin se on jäänyt paikoilleen muutamissa Vienan läänin eteläisissä toisinnoissa (p 147 ym), samoin kuin sen Manausluvuista lainattu (Brummer II s. 47) jatko: *lampihin kalattomahan, aivan ahvenettomahan*, joka vuorostaan on vaikuttanut alkusäkeen muuntumiseen: *lauloi lampihin kalaksi* (s. 39).

[3] Kumpaiseenkin soveltumaton on muutamissa vienanpuolisissa toisinnoissa ilmaantuva laulaminen *leuan liettehesen, parran paikkahan pahaan* (p 178 ym). Tilapäisesti ovat loitsuista tulleet suohon lauletulle: *jalkahan kiviset kengät* jne (p 168).

Suomen Karjalassa Väinämöisen laulu kohdistuu yksistään *Joukahaiseen*. Poikkeuksena on eräs itäkarjalainen kirjaanpano, jossa hän myös laulaa (i 357):

Naisen nuoren Joukahaisen
vetehen vesikiveksi.
koiran-kieleksi merehen.

Nainen on tietenkin tällä paikalla vielä aiheettomampi kuin koira.

Vienanpuolisille ja keski-inkeriläisille toisinnoille on yhteistä hevosen ja ruoskan ynnä päähineen laulaminen. Molemmilla runoalueilla yhtäläisesti Väinämöinen laulaa *ruoskan meren ruokoseksi* eli *ruorikkohon roiskimahan* (p 181—2, vr. 179 a; t 410 ym)[1]. *Hevonen* sitävastoin loitsitaan, paitsi eri paikkoihin: *pilviin* ja *kiveen* (s. 41—2), myös eri olioiksi: Vienan läänissä *merikiveksi* ja Inkerissä *hylkeheksi hyppimähän* (p 180—2; t 409 ym). Joukahaisen *päähine* esitetään jokaisessa kirjaanpanossa erinimisenäkin (p 179 a; t 410; 409):

A. Lauloi *lakin* Joukahaisen
kiveksi meren rannalle.
B. Lauloi Joukamon *kyperän*
hylkeheksi hyppimähän.
C. Lauloi *lääpän* Joukamoisen
lähtehesen läikkymähän.

Lähtehesen lauletaan niinikään inkeriläisessä toisinnossa *länget* (t 411). *Hylkeheksi* laulaminen kuuluu luonnollisemmin elolliselle hevoselle. Myös *merenkiveksi* muuntaminen kohdistuu useammin hevoseen. Lakkia siksi laulettaessa hevonen loitsitaan: *kos'eksi meren rannalle*. Runomitta vaatisi näiden sanojen järjestyksen muunnettavaksi: *meren rannalle kos'eksi*. Silloin murteellinen muoto *koseksi*, jota ei voi korjata *koskeksi*, osoittaisi säkeen muodostuneen vasta Vienan läänissä. Loitsituiksi ovat siis alkuansa tulleet Joukahaisen hevonen ja ruoska, mutta päähineen maininta runon perusmuodossa jää kysymyksenalaiseksi.

Toinen vaatekappale *viitta* lauletaan vain Inkerin puolella (t 409; 410):

A. Pitkän pilven reunasehen.
B. Vitsikkohon viiltämähän.

Vitsikko on voitu muodostaa *ruorikon* mukaan yhtäläistä kolmenkertaista alkusointua tavoitellen (I osa s. 71): *ruoska — ruorikko — roiskia; viitta — vitsikko — viiltää* l. *viuhkaa* (t 414). Sopivalta tuntuu viitan *pilveen* (< pilveksi?) laulaminen. Tätä tosin edustaa vain yksi toisinto. Mutta niissä kahdessa kirjaanpanossa, joissa sen sijalla on vitsikko, on pilveen laulaminen sovitettu hevoseen, jolle taas elolli-

[1] Vr. myös p 183 (itse J:n): *kiveksi, ruovoksi, kaislaksi meren selälle.*

seksi hylkeeksi muuttuminen tuntuu luonnollisemmalta. *Hylje* ei elä Vienan laulualueilla, joten on helposti ymmärrettävissä, ettei se siellä ole säilynyt, vaan vaihtunut *merikiveksi*.

Omituinen on Inkerin puolella *satulan* laulaminen *sorsaksi soroin-* eli *sorajokehen* eli *-merehen* (t 409 — 15). *Sorajoen* Setälä on oikein selittänyt väännökseksi sanasta *sarajas*, s. o. meri (STAE 1913 I s. 80). Huomattava tässä on satulan esiintyminen rekivaljaitten: vempelen, aisojen ja rahkeitten yhteydessä. U. Sireliuksen tiedonannon mukaan on sitä entiseen aikaan käytetty nykyisen silapaatsan eli setolkan paikalla (< ven. съдёлка, 'pikku satula').

Vienan läänin Vuonnisen alueelle taas rajoittuu Joukahaisen jousen ja nuolien loitsiminen. *Jousi* lauletaan (Vn 189; 185, vr. 186 a, 187):

A. Ylähäksi taivoselle
pilviä pitelemähän,
vesikaariksi vetihen.
B. Kaariksi vesien päälle.
C. Harakaksi lentämähän.

Viimemainittu säe on sille siirtynyt unohtuneilta *nuolilta*, jotka toisissa kappaleissa lauletaan: *harukoiksi kiitäviksi* (Vn 186 a, 189) ynnä *ylähäksi taivoselle* (Vn 185).[1]

Vielä on mainittava, että muutamissa vienanpuolisissa toisinnoissa on *vesan* kasvamisesta *vempelehen* (s. 31) muodostettu tähän paikkaan (p 198; vr. 195):

Lauloi vesat vempelihin, raiat rahkehen nenihin.[2]

Laulamalla siten lannistettu Joukahainen esittää **armonpyynnön** Väinämöiselle (t 409; i 359; j 386; p 187; 185):

A. »Peroita pyhät sanasi,
laskettele lausejasi!»
B »Lasivuta, perävytä,
pyöritä pyhät sanasi!»
C. »Pyörrä pois pyhät sanasi,
perustele lausehesi.»
D. »Pyörrytä pyhät sanasi,
peruhuta lausiesi!»
E. »Myöstytä pyhät sanasi,
peräytä lauhiesi!»

Edellinen säe käy jo näistä esimerkeistä selville. Se on alkuansa kuulunut kuten Inkerissä: *peroita* eli *peruuta* (t 412) *pyhät sanasi*.

[1] Lönnrot on jo Runokokouksessa Väinämöisestä lisännyt *haiakan* ja *ussakan*, s. o. vyön (Niemi KK I s. 403), sekä Uudessa Kalevalassa *niekan*, *korjan* ynnä *kintaitten* laulamisen (UK 3: 311—2, 305—6, 321—2). Kahteen viimemainittuun säepariin sai hän aiheen toisinnosta, jossa Joukahaisen *silmät* ja *korvat* lauletaan umpilammin pulpukoiksi ja lumpehiksi; tämä taas on muunnos Hiiden hirven rakentamista kuvaavista säkeistä (p 197, vr. I 858).

[2] Noituminen niin, että: *kuuset kasvoi valjahisin*, on suorastaan [illegible]nattu Vipusen runosta (p 138, vr. I 411).

Sana *peruuta* on sitten siirtynyt kertosäkeeseen ja sen sijalle on pääsäkeeseen tullut äänteiltään ja merkitykseltään läheinen *pyörrytä, pyörrä eli pyöritä* tai pelkästään samanmerkityksinen *myöstytä*.

Alkuperäisempää jälkimäisen säkeen muotoa, jota inkeriläinen toisinto edustaa, tavoittelevat myös useat vienan- ja aunuksenpuoliset muunnokset ja väännökset (p 156; 176; 153; 146; 148; 157; q 343):

F. Laske suuret lausiesi!
G. Lauvattele laupiesi!
H. Lase laubias tagasi!
I. Laskes laukias takasin!
K. Lapevehes laukiele!
L. Lapehuta lauluvosi!
M. Laulas laulusi tagasin!

Lause on ilmeisesti tullut runon mukana Suomen puolelta sanana, jota ei ole oikein ymmärretty. Mutta tuskin sekään on tällä paikalla alkuperäinen. Epäillä sopii, onko *pyhää sanaa* voinut vastata *lause* ilman mainesanaa; *suuri* (F) on sillä vain tilapäisesti määreenä. Vanhassa pohjanmaalaisessa kirjaanpanossa Väinämöinen vastaa Joukahaisen armonpyyntöön (l 389):

»Mitäs mulle nyt lupoat,
jos mä luovutan luotteheni,
pyörrytän pyhät sanani?»

Kysymyksenalaisen säkeen alkuperäinen muoto on nähtävästi ollut: *luovuttele* (vr. *lauvattele*) *luottehesi*. Sana *luote* (muinaisskand. *blót* 'uhri') uhrilaulua tai lukua merkitsevänä soveltuu semmoisenaan *pyhän sanan* kerroksi.

Suomen Karjalassa ja Aunuksessa Joukahaisen armonpyyntöön liittyy valittelu: »*Vaira (paha* l. *läyli) ois täällä ollakseni*, jota sopivasti seuraa säepari:

»Kynsin kylmässä kivessä,
hampahin vesihaossa.»

Välistä vielä ilmestyy selittäviä lisäsäkeitä, joista muutamia voisi ajatella runoon kuuluviksi[1]:

1. Hiekka silmiä hiovi.
2 A. Virta jalkoja vetävi.
B. Virta sorkkia vetelee.
3 A. Aalto tukkia ajelee.
B. Aalto päätä tuiuttavi.
C. Aalto miestä ajelevi.
4 A. Tuuli päätä tutjuttavi.
B. Tuuli tukkia turjuttavi.

Myös Vienan läänin eteläosassa on toisinaan säilynyt, paitsi johdantosäettä, selitys (p 145—6, 149 ym):

[1] 1 + 2 A = i 380; 2 B + 3 A = i 344; 2 A + 3 B = q 379; 2 A + 4 A = i 382—3; 4 A + 2 A = i 356, vr. 357; 4 B + 3 C = i 345 b.

»Aalto päätäni l. päälläni ajavi, rannalla hakoa l. kiveä vasten.»

Jos verrattain harvoista toisinnoista saa tehdä johtopäätöksiä, tuntuvat silmiä hiova *hiekka* ja jalkoja vetävä *virta* alkuperäisimmiltä, edellyttäen että Joukahainen alkuansa on laulettu suohon. Edellisen säkeen kadottua on kertosäe tullut pääsäkeeksi ja saanut uuden kertosäkeen, jossa *aallon* kuvaillaan tukkaa tai päätä ahdistelevan. Aallon sijalle tai lisäksi on ilmestynyt *tuuli* luultavasti Puun synnyn vaikutuksesta (SSL s. 56—7).

Pohjoisempana Vienan läänissä on pelkkä valitus tavattavissa ja se kaksisäkeisenä (esim. p. 178):

»Miulle tuskiksi tulevi, läylemmäksi lankeavi.»

Suomen ja Vienan Karjalassa Joukahainen yleensä pyytää päästämään irti. Pyyntö on enimmiten esitetty aivan koruttomasti, vain joskus vähän runollisemmin (i 359 ym; p 184):

A. »Päästä päiviltä pahoilta,
elämiltä vaikeoilta!»

B. »Päästä tästä pälkähästä,
tästä seikasta selitä!»

Nämä ovat kuitenkin Kilpalaulannassa liian harvinaisia kuuluakseen runon alkumuotoon, joka ei niitä kaipaakaan. Useammin Joukahainen pyytää päästämään suosta, niitystä ja kankaasta Väinämöisen laulusta mukailluin säkein (j 400, p 156 ym), mikä on samanlaista tasoittelemista kuin Suomen Karjalassa kylmän kiven ja vesihaon siirtäminen myös Väinämöisen lauluun. Tilapäisesti on Vienan läänissä lainattu Kaarlon sodasta rukous: »heitä vielä heikko henki» (p 177, vr. I 1074).

Vaikka Joukahaisen armonpyyntöön tavallisesti liittyy **lunnaitten tarjous** suoranaisena jatkona, täytynee olettaa niiden välissä olleen Väinämöisen kysymyksen: »*mitäs annat lunnahiksi*, tai sentapaisen (esim. p 145, vr. s. 45). Tämän edellä ilmaantuu joskus vielä Joukahaisen tiedustelu: »*mitä tahot lunnahaksi*?» (i 357).

Kahdessa keski-Inkerin toisinnossa (t 409—410), joissa loppuosa runoa on säilynyt, Joukahainen lupaa suoraa päätä *sisarensa*. Mutta Suomen ja Vienan Karjalassa hän sitä ennen tarjoo *veneitä* ja *oriita*. Näiden lisäksi tulee Vienan läänissä usein Iivanan virrestä *kultien* ja *hopeitten* tarjous (p 157), joka sitten tavallisesti on syrjäyttänyt veneen (p 156 ym, vr. I 1051).[1] Välistä on veneen

[1] Lainaa Iivanan virrestä osoittaa selvimmin Väinämöisen vastaus: »k-n koira kultihisi, — hop-ihisi, jo on ruostun't *Ruotsin* kullat, saastun't

sijalle Vienan Karjalassa tunkeutunut muitakin lunnaita: *orja*, muunnos oriista (p 179), *elot* ja *pellot* (p 177, vr. q 401) sekä Väinämöisen laulusta siirtyneet *koira* ja *jousi* (p 144) tai pelkästään *kaari* (p 170).

Joukahaisen veneitten ja oriitten luku ilmoitetaan Suomen itä-Karjalassa kolmeksi tai kahdeksi, Ilomantsin puolella ja Vienan Karjalassa kahdeksi tai yhdeksi ainoaksi. Y k s i l u k u on muodostunut tarjotun ainoan sisaren mukaan ja k o l m i l u k u on saatu Lunastettavan neidon runosta, samoinkuin siihen liittyvä kehoitus: *ota noista paras*, tai *ota paras palkastani* tai *pantikseni* (i 359, 365, 369). K a k s i l u v u n alkuperäisyyttä puoltaa, paitsi sen laaja leviäminen, runolle ominainen kehoituksen muoto: *ota noista jompikumpi*, joka on voinut säilyä kolmiluvunkin yhteydessä (i 356 ym). Joukahaisen taas yhtä ainoata tarjotessa, Väinämöinen välistä vastaa: *on kaksi itselläni kin* (p 144).

Kumpaisellakin tarjotulla **veneellä** on etuisuutensa (esim. p 152 ja 195):

A. »Yks' on sou'ulta kepeä,
toinen äiän kannattaja.»

B. »Toinen tyynellä lipeä,
toinen tuulella varava.»

Jälkimäinen edustaa uhtuenpuolista laulutapaa. Edellinen on yleinen sekä Vienan että Suomen Karjalassa; *äiän*, s. o. paljon, *kannattajan* sijalla on myös *airon*, *raskaan* tai *runsas kannattaja* taikka *kaunis kannannalta* (j 385; p 157; 149; i 381). Suomen itä-Karjalassa on kolmannellekin veneelle keksitty ominaisuus, mutta joka kerta erilainen: *mence rastasäähän*, *kaunis katsannalta* tai *kaupaksi parempi* (i 356, 381, 360). Ainoakin vene on toisinaan tarkemmin kuvattu (j 386, 388; p 159; 167, vr. 155):

A. »Kesä on tervoin tervaeltu,
kesäkuilla kuivaeltu.»
B. Itsekseen sotoa käypi.

C. »Käypi miehittä sotoa.
urohitta tappeloa.

Viimemainitussa toisinnossa veneen sanotaan nin enonaan olevan *sotivenosen* (p 167).[1]

Saksanmaan hopeat» (p 160 ym). Osittain tai kokonaan tämän säkeiston sijalla on kuitenkin myös: *»on mulla itsellä koissa kullat lapsen kukkasina, hopeat käsihelyinä»* (p 147, 145 ym).

[1] *Sotivenonen*, joka *itsekseen sotia käypi*, mainitaan joskus Myödyn neidon runossa veljelle annettuna lahjana (I 1147). Vr. myös Purren itkussa yleistä säettä: *muut purret sotia käyvät*, ja Sotaloitsun tapaisessa: *lähen miehittä sotahan*, *urohitta ampumahan*, *ettei lyijy lykkeäisi* (I 359) sekä Kojosen pojan runossa: *urohitta tappelemme*, *kauhasetta verta juomme* (I 554 5).

Vastaavat ominaisuudet on Joukahaisen kahdella **hevosella** (esim. 152; 170):

A. »Yks on kiivalta näpeä, toinen vahva rahkehelta.»

B. »Toinen käymähän riveä, toinen tarkka askelelta.»

Jälkimäinen vastakohta on harvinaisempi. Edellisessä säeparissa kumpikin säe muodoltaan jonkun verran vaihtelee, esim. *kiivasso nopea*, *juoksulta kepeä* tai *rutto askelilta* (p 153; 147; 195); *raisu, räysy, rahva, luja rahkehilta* (i 357; 381; p 195 ym) tai *ravia, runsas rahkehesen* (i 356, p 149). Suomen itä-Karjalassa on kolmannelle hevoselle annettu osittain samoja ominaisuuksia kuin kolmannelle tai toiselle veneelle: *kaupaksi koreempi, kaunis katsannalta, paljon kannattari* (i 360—1; 381; 356—7). Taikka on kaikille kolmelle hevoselle annettu ihan uudet määreet (i 383; 375 ym):

A. »Yks on ori hopeakarva, toinen on ori vierivaski, kolmas on ori kultakarvá.»

B. »Yks on oro sukkajalka, toinen oro pilkkarinta, kolmas on veripunainen.»

Ainoa ori joskus, niinkuin vene: *itsekseen sotia käypi* (p 159). Useammin Joukahaisen ori kuvataan, samoinkuin Väinämöisen hevonen tämän vastauksessa (ks. ed.), juosten juomaan meneväksi ja tuleväksi, hetteestä heinän syöväksi ja pilvestä veden vetäväksi (p 157 ym).

Oritten mukaan on vielä molempien *kaarien* ja *koirien* ominaisuudet eroitettu (p 170, vr. 144; 144):

A. »Toinen tarkka ammunnalta, toinen lyömähän riveä.»

B. »Yksi tarkka haukunnalta, toinen käynnältä kepeä.»

Näihin edeltäviin Joukahaisen tarjouksiin Väinämöinen antaa **hylkäävän vastauksen.** Suistaman puolella itä-Karjalassa hän lausuu halveksivasti (i 359):

»Lapsen lahjat, köyhän kenkit, ei ole partasuun urohon.»

Köyhän kenkkien sijalla ja ohella ilmaantuvat myös *kelmin kenkit* eli *skelmin skenkit* (i 375); ruotsista verrattain myöhään lainatut sanat osoittavat, ettei tämä säkeistö ole alkuansa kuulunut runoon, vaan on muualta liittynyt yhtäläisen halveksivan arvostelun johdosta, jonka Väinämöinen antaa Joukahaisen tiedoista. Paitsi säkeistön ahdasalaisuutta epäilyttää sekin seikka, että sen tieltä on syrjäytynyt Väinämöisen varsinainen vastaus.

Aunuksen rajalla itä-Karjalassa Väinämöinen selittää, että

hänellä on ennestään oriita ja venoja (i 381—2. vr. 377—8. 344. 347, q 379):

»Joka tallikin taluttu,
joka soimi solmieltu.» —? [1]

»Joka lahtikin ravattu, [2]
joka tela tempaeltu.»

Tämä omaisuuden paljouteen viittaaminen ei kuitenkaan ole yhdistettävissä yleisempään Väinämöisen vastaukseen, että hänellä on laadultaan parempi vene ja hevonen kuin tarjona olevat. Jälkimäinen vastauksen muoto ilmaantuu itä-Karjalassakin Impilahdella (i 356):

»Mene hullu venosinesi!
On veno itsellänikin
kahta mointa kallihimpi,
kahta, kolmea parempi.» —

»Mene hullu orosinesi!
On oro itsellänikin
kahta, kolmea parempi,
viittä moista virkeämpi.»

Ilomantsissa on säilynyt vain kaksi ensimäistä säettä, edellinen muodossa: *»en huoli orosestasi, venosestasi* (j 386).» Vienan läänissä mainittu vastaus on kaikista tavallisin, etenkin kun on hevosesta kysymys (esim. p 185; 169, myös vene 154):

A. »En huoli heposistasi,
ilkeä orihistasi.
On ori itsellänikin
kahta kolmea parempi,
viittä kuutta virkeämpi,
kuutta seitsentä somempi.»

B. »On mulla itsellä oronen
kahta mointa kaunihimpi,
viittä kuutta kuuluisampi.»

Sekä impilahtelaisessa että useissa vienanpuolisissa toisinnoissa Väinämöinen tarkemmin kuvailee hevostansa muista runoista lainatuin säkein (i 356; p 156 ym): [3]

A. »Synnynnäiset suitset päässä,
kasvannaiset kankirauat,
lähe länkien tilalla,
vesi selvä selkäluilla,
otsassa otavan merkki,
päässä päivän pyörykäinen;
syö se heinät hettehestä,
veen pilvestä pitävi.»

B. »Juosten juomahan menevi,
juosten juomasta tulevi,
vesi on selvä selkäpiillä,
vesilampi lautasilla,
siitä velhot vettä» jne.

Toisissa Vienan läänin kappaleissa Väinämöinen kehuttuaan omaa hevostaan tai vain mainittuaan omistavansa hevosen, jatkaa hienolla viittauksella siihen, mitä hän lunnaiksi haluaa (p Uh 195 ym; Lt 170):

---

[1] i 378: *joka patsas palmikoitu;* vr. q 379.

[2] Lisäsäkein i 377; vr. i 344: *joka pristani täysi;* i 347: *valkamot täyet.*

[3] Vr. Salminen, Länsi-Inkerin häärunot s. 212, Loitsurunot s. 21.

A. »Ei ole reessä istujoa,
itse ohjilla olisin.»

B. »Ei ole orihin ottajoa,
suvikunnan suitsijoa,
varsan viejeä vaolle.»

Samoin selitettyään, että hänellä ennestään on vene, Väinämöinen huomauttaa (p Uh 195 ym, vr. Vk 178):

»Ei ole venon soutajoa,
ei venon kulettajoa,
itse mie perän pitäisin.»

Kerran hän kaarenkin tarjouksen johdosta viittailee (p Lt 170):

«Ei ole kaaren kantajoa,
eikä nuolen noutajoa.»

Mutta kaaren kantaminen ynnä nuolen noutaminen on yhtävähän kuin samassa toisinnossa kuvattu hevosen suitsiminen ja varsan vaolle vieminen varsinaisia naisen tehtäviä, joten nämä muodostukset täytynee pitää myöhempisyntyisinä. Jos sitävastoin pelkkien vienanpuolisten toisintojen nojalla uskaltaisi olettaa kuuluneen runon alkumuotoon niiden säkeiden, joissa kuvataan vaimon ja miehen keskinäinen asema reellä ja veneellä kuljettaessa, niin voisi tehdä huvittavan kansatieteellisen päätelmän. Vanhanaikaisessa kapeassa reessä on sankari itse istunut etupuolella ajajana, mutta veneessä hän on pitänyt perää antaen vaimonsa vaivautua soutamalla, vanhan epäkohteliaan suomalaisen tavan mukaisesti.

Toisinaan Väinämöinen tehtyään mainitut viittaukset lopuksi suoraan kysyy Joukahaisen viimeisestä tarjouksesta ynnä myöhemmästä valituksesta siirretyin säkein (p 195 ym): *»annatko ainoan sisaren?»* jne.

Joskus muutenkin Vienan ja Suomen Karjalassa Väinämöinen itse esittää päästöehtonsa (esim. p 144; i 381):

A. »Anna ainoa sisäres» jne.

B. »Annat Anni siskosesi» jne.

Kerran hän jo ennen Joukahaisen ensimäistä tarjousta ilmaisee vaatimuksensa, sitä yhä uudistaen (i 383).

Viimeksi Joukahainen tarjookin Väinämöiselle oman **sisarensa**, joka yleisesti Vienan Karjalassa ja Suomen pohjois-Karjalassa, molemmissa runon loppuosan säilyttäneissä inkeriläisissä ynnä muutamissa itäkarjalaisissa toisinnoissa (i 359—61) *ainoaksi* määritellään: *»annan ainoan sisaren»*.

Muissa itäkarjalaisissa kappaleissa Joukahainen pyytää valitsemaan kahdesta tai kolmesta sisaresta jommankumman tai paraan, niitä nimeltäkin mainiten (esim. i 357, 356):

A. »Katri kankahan kutoja.
Anni astian pesijä.»

B. »Anni astian pesijä,
Liisa parempi liikkehesen.
Mari parempi paimenehen.»

Näistä Väinämöinen ottaa Annin, joka silloin (B) tai myöhemmin kotiin palanneen Joukahaisen kertomuksessa (A, B) sanotaan olleen: *ainoan sisaren*. Toiselta puolen on ainoalla sisarella Vienan Karjalassa usein *Anni* nimi, joka tavallisesti on syrjäyttänyt määreen *ainoa* (p 149, vr. q 401; p 165 ym).

Kertosäkeenä on Vienan läänissä tavallisesti (esim. p 156): *»lainoan emoni lapsen.»* Sanan *lainoan* sijalla, joka vienankarjalaisten kielessä on käyttämätön, on pari kertaa *lupoan* (p 153, vr. 151), jota Genetzin sanakirjasta päättäen vain runojen alueella käytetään puhekielessä. Jälkimäisen karjalainen vastine *toivotan* tavataan tällä paikalla Ilomantsissa (j 385 ym). Alkusointu on pysyttänyt Vienan läänissä *lapsen* ohella sanat *lainoan* ja *lupoan*, joiden molempien on täytynyt tulla yli rajan Pohjanmaalta runon toisintojen mukana. Näistä soveltuu *lupoan* merkityksensä puolesta paremmin ajatukseen. *Lainoan* sanaksi on se saattanut muuntua pääsäkeen *ainoan* mukaan.

Mainitun kertosäkeen asemella on muutamissa vienanpuolisissa toisinnoissa jälkisäkeitä, joissa esitetään sisaren käytännöllisiä taitoja (p 145 ym):

»Kultakankahan kutojan, mesileivän leipojaisen.»

Keski-inkeriläisissä kappaleissa taas kuvataan neiti kaikenlaisin herkuin syötellyksi, samoinkuin yleisemmin Inkerissä isoa tammea kaatamaan pyydetty veli (t 409—10, vr. III 1162).

Viimeisen tarjouksen johdosta ihastuneena[1] Väinämöinen päästää Joukahaisen ynnä hänen hevosensa ja esineensä lumouksista. **Luotesanojen peruutus** on kerrottu rangaistuslaulua vastaavin säkein. Joskus harvoin Väinämöinen pyörryttäessään pyhät sanansa lausuu loitsuntapaisen, joka on mukailtu Lemmennostoluvusta (i 379):

[1] Välistä Väinämöisen ihastus nimenomaan ilmaistaan Kultaneidon taonnasta lainatuin säkein: »tuota hän hyvin hyvästyi, tuota hän kovin ihastui» (p 181—2, vr. I 534—5). Parissa Ilomantsin Mekrijärven kappaleessa Väinämöinen *istuvi ilokivelle* eli *laulupaadelle*, kuten myös saman kylän Kantelejaksossa (j 386, 388; KRH s. 115). Tämäkin aihe kuuluu eri runoon.

»Oi oot nuori Joukahainen,
nouse Joukamo merestä,
nouse ilman nostamatta,
ylene ylentämättä!»

Seuraa masentuneen Joukahaisen **palaus kotiinsa.** Yhteisiä Inkerin ja Suomen ynnä Vienan Karjalan toisinnoille ovat säkeet (esim. t 410, i 356—7, j 385, p 185):

Tuli t. Läksi t. Meni
itkien kotihin,
kaljotellen kartanolle.

Tämä säepari esiintyy kuitenkin n. s. Aino-runoissa samoilla runoalueilla (Kallas s. 271, KRH s. 382, 389). Sitä vastoin on Kilpalaulannalle ominainen toinen säepari, joka on tosin säilynyt vain Vienan Karjalassa, mutta on siellä yleinen (esim. p 156):

Alla päin, pahoilla mielin,
kaiken kallella kypärin.

Vaikeampi on sanoa, mikä tämän kuvauksen edellä käyvistä vaihtelevista säkeistä on runoon kuuluva. *Astuen meno* (p 156 a ym) edellyttää, ettei Joukahainen olekaan saanut takaisin hevostaan. *Hevosen selälle hyppääminen* (p 145 ym), joka on yhtä vähän ajatuksenmukainen, on taas siirtynyt Kilpalaulantaan yhdistyneestä Väinämöisen ammunnasta (ks. ed.). *Rekeen istuutuminen* eli *korjaan kohentauminen* (p 163 a, 175 ym) on alkuperäisemmin Väinämöisen polvenhaavaan kuuluva piirre. Latvajärven Arhippa (p 170) ja toinen latvajärveläinen laulaja tyytyy vain edelle asettamaan: *tuop' on nuori Joukahainen* (p 172).

Mainitun säeparin sijalla tai siihen sekaantuneena tavataan Aunuksen puolella toinen pahaa mieltä kuvaileva säepari (q 379: 343, vr. p 157):

A. Sekä huulin hyypynyisin,
nenä sulin langennuisin.

B. Alla suin, pahalla mielin,
nenä sullin langennuisin.

Jälkimäinen kuvaus esitetään Suomen itä-Karjalassa Joukahaisen kotona istuutuessa taikka vasta äidin kysymyksessä (i 345 b, vr. p 157, i 345):

C. Meni kotiin, istuutui kolpitsan päässä,
istui huulin hyytynyisin,
nenän suulle langennuisin.

D. »Mintäh olet huulin hyytynyisin» jne.

Olemme siten joutuneet Joukahaisen kotiin. Sekä Suomen että Vienan Karjalassa Joukahaisen näkee *isä ikkunasta* ja *emo aitan luota*, joista useimmiten *emo*, harvemmin *iso ennätti kysyä*

(esim. i 356, j 388, p 185). Samoja piirteitä tavataan myös vienan- ja suomenkarjalaisissa, vieläpä inkeriläisissäkin Aino-runoissa (KHII s. 389, 382; III 624).

Yhdessä inkeriläisessä Kilpalaulannan toisinnossa: *emo aittahan meneri* (t 410), mikä voi olla muunnos Konnulta kosinnassa yleistä anopin aittaan menoa tai aitasta tuloa (Kant. tutk. I s. 167). Latvajärven Arhippa ja useat muut vienanpuoliset laulajat mainitsevat yksinkertaisesti (p 170 ym): *emo rastahan tuleri.*

Yhteinen Suomen ja Vienan Karjalalle on äidin kysymys (esim. i 356; j 385, p 185 a):

»Mitä itket poikoseni l. poikueni, nuorimmaiseni nureksit l. nuorra saamani nureksit l. nuorra saatuni valitat?»

Tämäkin säepari esiintyy samoilla seuduin ynnä etelämpänä Aino-runoissa,[1] joissa *poikueni* asemella on tietysti *tyttäreni* (KRH s. 382) eli *piikueni* (Kallas s. 271).

Sekä Suomen että Vienan Karjalassa alkaa äidin kysely myös säkeellä: *»mit' olet pahalla mielin»*, johon Vienan läänissä liittyy sama kerto kuin Joukahaisen kotiintulon kuvauksessa: *kaiken kallella kypärin*, ja parissa itäkarjalaisessa toisinnossa säe: *syämellä synkerällä* (i 377, 381—2, vr. s. 52).

Joukahaisen **selostus** alkaa usein äidin puhuttelusanoilla, joista *kantajani* esiintyy yleisimmin (esim. t 410, i 361, p 156). Varsinaisen selonteon edellä käy useammanlaatuisia liitesäkeitä. Äidin kysymystä yksinkertaisesti jäljittelee: *»sit' olen pahoilla mielin»* jne. (p 150 ym). Äidin lohdutuksen mukaan on muodostettu (p 170, vr. i 359):

»Tuota itken tuon ikäni, puhki polveni murehin.»

Kuten mainittu, ei kysymyskään, johon se on vastauksena (*mitä itket* jne), ole runoon alkuansa kuuluva.

Etupäässä pohjoisilla Vienan läänin runoalueilla esiintyy säepari (p 175 ym; vr. 158):

»Onpa syytä itkeäkin, vaivoja valittoakin.»

Saman vastauksen antaa yleisemmin Vienan läänissä Pohjolaan ajelehtinut Väinämöinen Pohjolan emännän tiedusteluun. Siinä

[1] Ynnä Pahan sulhon saaneen immen itkussa, vaikkei Vienan läänissä (I 1161—3).

on myös paremmin paikallaan valitus *vaivoista*. Tosin yhtäläisiä säkeitä tavataan Kilpalaulannan ilomantsilaisissakin toisinnoissa (j 386; 388):

A. »Onpa syytä itkijällä,
asiata nureksijalla.»

B. »Jo on syytä syntynynnä,
taikoja tapahtununna.»

Mutta niitä on voitu Suomen Karjalassa eriksensä sovittaa runoon.

Inkerin puolella on Sisaren turmelijan valituksesta siirtynyt Joukahaisen suuhun säe: »*jo tein, mitä ei pitänyt*» (t 409—10, vr. KRH s. 704).[1]

Mutta Joukahaisen vastaus on voinut olla suorastaankin asiaan käyvä (esim. p 151):

»Oi emoni kantajani!
Annoin ainoan sisaren,
lupasin emoni lapsen.»

Seuraa ilmoitus, kenelle sisar on luvattu; siinä on täytynyt olla *Väinämöisen* nimi, koska sen äiti toistaa, sekä hänen määresanansa *vanha*, jolle Joukahainen panee erityistä painoa. Sekä Inkerissä että Suomen ja Vienan Karjalassa tavataan säkeenmuoto: *vanhalle Väinämöiselle* (esim. t 409, i 356, p 187), joka sääntöjen mukaan on runomitallisesti virheellinen. Lyhentämällä *Väinämölle* (p 147 ym) tulee säe liian lyhyeksi ja taas liian pitkäksi, jos eteen lisää *tuolle* (j 385, p 152 ym). Säkeenmuodot: *tuolle vanhalle varaksi* (j 386, p 150 ym) ja *Väinämöiselle varaksi* (p 169 ym),[2] ovat tosin muodollisesti moitteettomia, mutta asiaan kuuluvista sanoista on niissä toinen jätetty pois. Ainoa runomitan ja ajatuksen vaatimuksia tyydyttävä on: *vanhan Väinämön varoiksi* (p 149, i 377 ym), jolle on kuitenkin vaikea löytää sopivaa kertosäettä.

Kertosäkeen valitseminen on muutenkin vaikeata. Joukahaisen vastauksessa ei voi olla alkuperäistä Väinämöisen laulutaidon kehuminen, vaan ovat äidin lohdutuksesta siirtyneitä tai sen mukaan muodostuneita semmoiset jatkosäkeet kuin (i 381 ym; p 195 ym):

A. »Laulajaisen lautsan päälle,
ilojaisen ikkunoille.»

B. »Laulajalle puolisoksi.»

Väinämöisen vanhuutta kuvaavissa säkeissä taas havaitsemme liioitteluja, joita runon alkumuoto ei ole saattanut sisältää ja joista useimmat ovatkin tilapäisiä (t 409; q 343; p 157; 160, 145):

[1] Samasta runosta on Vienan läänissä joskus Joukahaiselle lainattu *kämmenten yhteen lyöminen* (p 169 ym., vr. KRH s. 705).

[2] Ynnä: *vakaiselle Väinämölle* (p 154).

A. »Vanhan pehkehen varaksi.
tukkeeksi risuisen aian.»
B. »Sukkahansa suistujalle.
kakarahan kaatujalle.»
C. »Miehelle mitättömälle,
turvaksi tutisijalle,
varaksi vapisijalle.»
D. »Ikipuolelle iloksi,
suojaksi sopenkululle.»
E. »Iloksi ikilopulle,
turvaksi tutisevalle.»

Ainoastaan viimemainitut kaksi säettä ovat yleisiä Vienan läänissä; jälkimäinen ilmaantuu myös Suomen itä- ja pohjois-Karjalassa (i 356 ym, j 386). *Ikäloppu* ja etenkin *ikäpuoli* kävisi kenties vielä laatuun Väinämöisestä puhuttaessa, mutta *tutisevaksi* on Joukahaisen tuskin sopinut katkeruudessaankaan esittää mahtavaa voittajaansa.

Väinämöistä kuvaavien kertosäkeitten sijalla ilmaantuu pohjoisemmissa vienanpuolisissa toisinnoissa säepari:

»Oman pääni päästimeksi,
henkeni lunastimeksi.»

Sen edellä on harvoin säilynyt edes pääsäe: *vanhalle Väinämö(ise)lle* (p 183, 186 a). Mainittu säepari liittyy samoissa toisinnoissa usein myös Joukahaisen lunnasehdotuksiin, etenkin silloin kuin lunnaitten joukossa mainitaan kultia ja hopeita (p 175 ym). Se on nähtävästi, kuten koko tämä tarjous, lainattu Iivanan virrestä. Alkuansa se kuuluu Lunastettavan neidon runoon (Kant. Tutk. II s. 330), josta on joskus Suomen itä-Karjalassa suoraan siirtynyt Joukahaisen lunnasehdoitukseen (i 383):

»Parahan annan t. ota paras
pääni päästimeksi,
kaulani karastimeksi.»

Välistä Joukahainen äidillekin selittää Vellamon neidon onginnasta lainatuin säkein, mitä käytännöllistä apua hänen sisarestaan tulee olemaan Väinämöiselle (p 170; vr. I 251, 253):

»Ikuiselle tietäjälle,
polvuiselle runolle
ikuiseksi puolisoksi,
kainaloiseksi kanaksi,
sijan levittäjäksi,
panijaksi päänalasen,
jalkojen jaksajaksi.»

Äidin ja pojan keskusteluun on sekä Suomen että Vienan Karjalassa toisinaan tunkeutunut s u r u n s y y n t i e d u s t e l e m i n e n a r v a i l e m a l l a (i 344 5, 345 b; p 178; 195 ym; 175 ym):

A: »Olitko kontioin pepuilla,
vai olit miehien tapoilla?»» En – –
B: »Sanallako vaarrettihin,
sanallako vai tavalla,
vainko viinaryyppylöillä?»» Ei – –
C. »Joko naises naurettihin,
vai orihis voitettihin?» »Ei – –
D. »Heposesko herjattihin?
toinen toitsi herjatahan.
Naimenko nuori naurettihin?
Toinen toitsi nauretahan.»

Tämän säkeistön on paljoa täydellisemmässä ja alkuperäisemmässä muodossa säilyttänyt Vienan läänin paras laulaja Latvajärven Arhippa Kaukamoisen runossa (I 759):

»Onko sarkoin vaarrettuna
noissa Päivölän pioissa?»

— »Ken mun sarkoin vaarteleisi,
vaartaisin sata urosta,
tuhat muuta tunnustaisin.»

Samalla tavoin Kaukomieli vastaa kopeasti kysymyksiin, onko häntä naisin naurettu vai hevosin herjattu. Masennetun Joukahaisen suuhun on laulajain ollut vaikea näitä vastauksia siirtää; ainoastaan äidin kysymykseen on niistä jäänyt joku jälki (D).[1]

Viimeinen säkeistö Kilpalaulannassa sisältää **äidin lohdutuksen.** Suomen ja Vienan Karjalassa usein esiintyvät johdannontapaiset: *»äl' ole pahoilla mielin»*, tai: *»älä itke poikaseni»*, ovat äidin kysymyksen mukaan muodostettuja ja oikeastaan tarpeettomia, samoin kuin runoton: *»ällös olko milläskänä!»* (p 170 ym).

Yleisiä noilla runoalueilla ovat seuraavat säkeet, jotka tavataan myös molemmissa loppuosan säilyttäneissä keski-Inkerin toisinnoissa (t 409—10):

»Tuota toivoin tuon ikäni,
poikki polveni halasin,
vävykseni Väinämöistä,
suvukseni suurta miestä.»

Pohjoisilla runoalueilla vaihtuu *toivoin* sana, jolla Suomen itä-Karjalan ja Vienan Karjalan murteissa on merkitys l u u l l a, a r v e l l a, monesti sanaan *vuotin*. *Suvukseni* ilmaantuu myös muodossa *sukuhuni*. Vienan Karjalassa tähän säkeistöön usein vielä lisätään: *langokseni laulajoa* (p 145 ym), jota Suomen Karjalassa vastaa: *lajihini laulajoa* (i 356, j 386). Jälkimäiseen liittyy kerran: *heimohoni helkeätä* (j 386). Useammasti ilmaantuu sen keralla tai sijalla: *rotuhuni rohkeata* (i 356, 371, j 385—6), joka venäläisperäisestä *rotu* sanasta päättäen on vasta idempänä muodostunut säe. Vielä on huomattava toisessa keski-Inkeriläisessä kappaleessa esiintyvä päätössäe: *kalalinnoa ka'ulle* (t 409).

Eräässä ilomantsilaisessa toisinnossa äiti ei lausukaan lohdutuksen sanoja, vaan kääntyy poikin puolin portahille itkemään »ur-

[1] Aikaisemmin olen olettanut (KRH s. 545—6), ettei mainittu säkeistö kuuluisi Kaukamoisenkaan runoon, vaan Tytärten tappajan äidin eli Kunnottoman miniän runoon (Kant. III³ 98), jonka varsinaisinkeriläisissä toisinnoissa se esiintyy, vaikka yhtä lyhyin vastauksin kuin vienanpuolisessa Kilpalaulannassa (ks. III 812, 1419—26). Se on kuitenkin tähän virolaisperäiseen runoon vasta Inkerissä liittynyt suomenkielinen lisäys, joten sen täydellisimmän muodostuksen paikka Kaukamoisen runossa voi olla alkuperäinen.

honsa hyvyyttä ja kanansa kauneutta.» Lohduttajana on silloin Joukahaisen neito, joka selittää vanhemmilleen (j 388):

»Paistaa päivä muuallakin,
ei isosen ikkunalla,
on maata muuallakin,
ei taaton tanterella. —
Onpa vettä muuallakin,
ei emosen taikinassa, —
ilmoa etempänäkin,
ei emon elintilalla».

Sitten vielä Joukahaisen nainen virkkaa jotakin, joka laulajalta on unohtunut. Tämä jatko on tietysti aivan tilapäistä muodostelua.

Samoin on satunnaista kokoonpanoa v. 1894 Vuokkiniemellä laulettuun Kilpalaulannan toisintoon liittyvä Kalevalan-tapainen jatko: Äidin ilmaistua ihastuksensa Joukahainen menee pirttiin ja ilmoittaa asian myös Anni sisarelleen; Anni tyttö, aino neito, tuosta kovin pahastuu; itkettyään kolme päivää hän menee aittaan, jossa kuristautuu (p 183).

Kilpalaulannan perusmuoto, mikäli sen voimme meille säilyneistä toisinnoista selville saada, on siis ollut suunnilleen seuraava todennäköisimmin runoon kuuluvat sanat on kursivoitu.

Yks' oli vanha Väinämöinen,
*toinen nuori Jouka*hinen
ajoit tiellä vastatusten.
Tarttui *remmel vempelehen,*
aisa aisahan takistui,
rahe rahkehen nenähän;
veri tippui *vempelestä*,
puna *aisasta* putosi,
rasva rahkehen nenästä.
Sanoi vanha Väinämöinen:
»Siirry, nuori Joukahinen!»
Sanoi nuori Joukahinen:
»*kunpi tiennevi enemmän,*
sen on tiellä seisominen;
kumpi tiennevi vähemmän,
sen on tieltä siirtyminen.»
Virkki vanha Väinämöinen:
»Oi sä nuori Joukahinen,
mitäpä enintä tiedät?»
Sanoi nuori Joukahinen:
»*Meren* muistan *kynnetyksi,*
[meren] *kolkat kuokituiksi,*
kalahaudat kaivetuiksi,
luodot luoduiksi kokohon.»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»*Lapsen tieto, vaimon muisti,*
ei ole partasuun urohon!
Meri mun on *kyntämäni,*
[meren] *kolkat kuokkimani,*
kalahaudat kaivamani,
luodot luomani kokohon.
? Kun ma nousen laulamahan
? ja saan sanelemahan,
? viikon itket virsiäni,
? kuukauden sanasiani.»
Lauloi vanha Väinämöinen,
lauloi nuoren Joukahisen,
lauloi suohon suolivöistä,
niittyhyn niruslihoista,
kainaloista kankahasen.
Lauloi Joukosen *herosen*
hylkeheksi hyppimähän,
lauloi Joukosen satulan
sorsaksi sarajahasen;
lauloi länget Joukahisen
lähtehesen läikkymähän;
lauloi ruoskan Joukahisen
ruokoseksi roiskamahan.
lauloi viitan Joukahisen
pitkän pilven reunase[ksi];

lauloi Joukosen kypärän
meren rannalle kiveksi.
Lauloi jousen Joukahisen
kaareksi vesien päälle;
lauloi nuolet Joukahisen
havukoiksi kiitä[mähän]. [1]
Sanoi nuori Joukahinen:
»Oi [sinä] vanha Väinämöinen,
peroita pyhät sanasi,
luovuttele luottehesi!
Vaiva on *täällä ollakseni*
kynsin kylmässä kivessä,
hampahin vesihaossa;
virta jalkoja vetävi,
hiekka silmiä hiovi.»
Virkki vanha Väinämöinen:
»Mitä annat lunnahiksi?»
Sanoi nuori Joukahinen:
»On mulla venettä kaksi,
yks on soudulta kepeä,
toinen paljon *kannattaja.*
Ota niistä jompikumpi!»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»En huoli venosistasi.
On veno itsellänikin
kahta, kolmea parempi,
ei venosen soutajata;
itsepä perän pitäisin.»
Sanoi nuori Joukahinen:
»On mulla oritta kaksi:
yks on juoksulta kepeä,
toinen vahva *rahkehesen;*
ota niistä jompikumpi!»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»En huoli orosistasi.
On oro itsellänikin
viittä, kuutta virkeämpi,
ei re'essä istujata;
itse ohjilla olisin.»
Jopa tuskaksi tulevi,
läylemmäksi lankeavi.
Sanoi nuori Joukahinen:
»Oi [sinä] vanha Väinämöinen,
peroita pyhät sanasi,
luovuttele luottehesi!
Annan ainoan sisaren,
? mesileivän leipojaisen,
? kultakankahan kutojan.»
Siitä vanha Väinämöinen
peroitti pyhät sanansa jne.
Tuop' on nuori Joukahinen
alla päin, pahoilla mielin,
kaiken kallella kypärän,
kotihinsa tullessahan.
Emo vastahan tulevi:
»Poikoseni, Joukoseni!
mit' olet huulin hyytynyisin,
nenin suulle langennuisin?»
Sanoi nuori Joukahinen:
»Oi emoni kantajani!
Annoin ainoan sisaren,
lupasin emoni lapsen,
vanhan Väinämön varaksi,
ikäpuolelle iloksi.»
Emo vasten vastaeli:
»Tuota toivoin tuon ikäni,
poikki polveni halasin,
väyykseni Väinämöistä,
surukseni suurta miestä,
langokseni laulajata.»

Mutta onko tämäkään vielä runon alkuperäisin muoto? Julius Krohn on tuonut esiin sen ajatuksen, ettei erilaisten lunnaitten tarjoominen ennen sisarta eikä itse sisaren lupaaminen olisi alkuansa kuulunut runoon, ei edes Joukahaisen suohon laulaminen (SKH I s. 538). Lunnaitten tarjoomisen ja pyhien sanojen peruuttamisen myös E. N. Setälä pitää myöhempänä lisärunoiluna perustaen väitteensä siihen seikkaan, että useat keski-inkeriläiset toisinnot

[1] Nämä säkeet eivät tietystikään ole kaikki kuuluneet alkumuotoon, mutta muut, paitsi kursivoidut, ovat toistaiseksi yhtä oikeutetut huomioon otettaviksi.

päättyvät Joukahaisen masentamiseen laululla (STAE 1913 I. MSFOu XXXV 13). Olen jo edellä lausunut epäilykseni kansanrunon vapaasta kehittymisestä (ks. I osa s. 131). Ainoastaan toisen runon yhdistyminen voisi selittää niin laajan lisäyksen, kuin tässä tapauksessa olisi edellytettävä. Mutta toista runoa, josta Kilpalaulannan loppupuoli johtuisi, ei ole osoitettavissa.

Jos Kilpalaulanta olisi kahtia leikattava, niin olisi leikkaus pikemmin tehtävä ennen laululla masentamista. Kaikki Karjalan kannaksen ja länsi-Inkerin toisinnot sekä neljä keski-inkeriläistä (t 416—8, 420) katkaisevat näet runon tältä kohdalta. Runon päättyminen Väinämöisen lauluun sitävastoin rajoittuu viiteen keski-Inkerin kirjaanpanoon (t 411, 413, 415, vr. 414, 419). Mutta yhdessä seuraa vielä Joukahaisen peruuttamispyyntö, johon Väinämöinen vastaa samoin sanoin kuin Käärmeen synnyssä Jeesus Pietarin pyytäessä, että hän ottaisi pois käärmeelle antamansa hengen: *»ei yhtä kahiste tehäkään»* (t 412).

Tärkeintä tässä kuitenkin on, että kahdessa keski-inkeriläisessä kappaleessa on runo esitetty yhtä pitkälti kuin Suomen ja Vienan Karjalassa. Kun ne ovat muodoltaan pohjoisemmista toisinnoista riippumattomat, ja jos runo, niinkuin Setäläkin olettaa, on tullut länsi-Suomesta, niin on sen täytynyt jo lähtiessään kulkemaan eri teitä pohjoisille ja inkerinpuolisille runoalueille sisältää sekä tietokilpailun että sisaren lupaamisen lunnaiksi. Länsisuomalaisen runon esiintyminen Karjalan kannaksella ja länsi-Inkerissä typistyneempänä kuin keski-Inkerissä on moneen länsisuomalaiseen runoon nähden havaittava ilmiö. Esitetty alkumuoto on siis kokonaisuudessaan otettava selitysten pohjaksi.

Tulemme lopuksi kysymykseen, onko Kilpalaulanta tarullinen vai historiallinen. Sitä on käsitelty sekä tarulliselta että historialliselta katsantokannalta. Väinämöisen ja Joukahaisen suhteen on miltei kaikki mahdolliset näkökannat otettu lukuun: niitä on selitetty milloin molempia jumaliksi, milloin molempia sankareiksi, milloin toista jumalalliseksi toista inhimilliseksi olennoksi.

Valikoimalla eri säkeitä luomistöiden esityksestä on Väinämöistä selitetty joko ilman tai maan tai veden jumalaksi (KKRH s. 362). Väinämöisen alkuperäiseen vastaukseen, kuten olemme nähneet (s. 37), on ilman pielten pistäminen muualta lisätty.

Epätietoista on, kuuluuko siihen edes maan mullertaminen. Vain meren muodostaminen on epäilemätön alkumuodon piirre.

Olettamusta, että Väinämöinen on veden jumala, yritin aikaisemmin tukea niillä toisinnoilla, joissa Väinämöinen kohtaa Joukahaisen merellä taikka laulaa hänet mereen (KRH s. 367–70). Kiinnitin myös erikoista huomiota yhden keski-inkeriläisen toisinnon loppusäkeeseen: *kalalinnoa ka'ulle.* Selitin sillä tarkoitetun, että Väinämöinen vävynä toisi kylän kadulle kalalinnan.

Mutta nyt olen päässyt siihen käsitykseen, ettei yhteenajo ole alkumuodossa tapahtunut sulan veden päällä eikä edes jäällä, vaan tavallisella tiellä, sekä että Joukahainen on ollut laulettuna suohon. Vain kerran esiintyvien säkeitten suhteen olen myös tullut yhä varovaisemmaksi.

Käsitykseeni Väinämöisen jumaluudesta on yhtynyt Setälä esittäen lisäksi väitteen Joukahaisenkin jumaluudesta. Hän viittaa keski-inkeriläisissä kappaleissa esiintyvään kiistailijain ajelemiseen yksiöistä jäätä myöten yksiöisellä orolla sekä yhtäläiseen yksiöisen pojan ajelemiseen länsi-inkeriläisissä toisinnoissa, joissa tämän pojan joskus myös mainitaan tehneen mereen sillan yksiöisistä vesoista. Näiden toisintojen nojalla, joiden katsoo osoittavan erikoista alkuperäisyyden leimaa, hän yhdistää *nuoren* Joukahaisen tähän yksiöiseen poikaan, joka yhtenä yönä tekee mereen sillan, selittäen hänet jään haltijaksi, joka joutuu taisteluun vanhemman vedenhaltijan kanssa ja tulee voitetuksi. Myös nimen Joukahainen hän johtaa *lunta* tai *jäätä* merkitsevästä kantasanasta, jonka johdannaisia on säilynyt lapinkielessä. Olemme kuitenkin nähneet, että juuri länsi-inkeriläiset toisinnot ovat enimmin typistyneitä ja turmeltuneita ynnä sekaantuneita muihin runoihin, jotka ovat vielä keskenään sotkeutuneet. Yksiöisen pojan yksiöistä jäätä myöten ajaminen ja sillan tekeminen mereen yksivuotisista vesoista ovat eri runoihin kuuluvia. Niiden yhdistyessä ja liittyessä Kilpalaulantaan kaikki kolme runoa ovat joutuneet keskinäiseen kosketukseen, jonka johdosta yksiöinen poika on siirtynyt sillan tekijäksi, yksivuotiset vesat muuntuneet yksiöisiksi sekä Väinämöinen ja Joukahainen tulleet yksiöisellä oriilla yksiöistä jäätä myöten ajajiksi (n 429—30). Väinämöisen ja Joukahaisen tiellä yhteen ajamisen ja yksiöisen pojan yksiöisellä jäällä ajamisen sekaannukseen perustuu myös keski-inkeriläisten toisintojen johdanto.

Luonnontarullinen selitystapa, kuten Setälä lausuu, on joutunut huonoon huutoon ja syystäkin: useimmissa tapauksissa ne

myytit, jotka selitettiin kansan mielikuvituksen luomaksi, olivat tutkijain oman fantasian työtä. Minä luulen kuitenkin», hän lisää, »että tämän selitystavan epäileminen on ollut eräillä tahoilla liian jyrkkä» (STAE 1913 I s. 84).

Mutta niinkauan kuin ei suomalaisessa kansanrunoudessa ole voitu todeta ainoatakaan epäilemätöntä esimerkkiä kertomuksen muotoon puetusta luonnontarusta, en saata muuta kuin yhä epäillä koko selitystavan oikeutusta. Kilpalaulantaakaan ei luonnontaruna saada kokonaisuudessaan selitetyksi.

Joukahaisen lunnasehdotuksia ja kotiintuloa ei voi ymmärtää muuten, kuin käsittämällä hänet inhimilliseksi henkilöksi. Tämän käsityksen ei tosin tarvitse olla esteenä Väinämöisen oletetulle jumaluudelle. Aikaisemman selitykseni mukaan olisi Kilpalaulannan aiheena vedenhaltijan halu päästä aviolliseen yhteyteen ihmisen kanssa tai yleensä saada ihmisiä valtaansa. Sentapaisia aiheita tavataan ruotsalaisissa kansanlauluissa, jotka kuvailevat Näkkiä nuoren neidon houkuttelijana (KRH s. 376).

Mahdollinen olettamus ei ole kuitenkaan samaa kuin todistus. Ainoana perustuksena olettamukselle, että Väinämöinen Kilpalaulannassa esiintyy vedenjumalana, ovat sen alkumuotoon kuuluvat säkeet:

»Meri minun on kyntämäni, kalahauat kaivamani,
[meren] kolkat kuokkimani, luodot luomani kokohon.»

Mutta meren kyntäminen, kalahautojen kaivaminen ja luotojen luominen ei välttämättä edellytä, että Väinämöinen on ollut vedenjumala. Sillä edellytyksellä ei myöskään Kullervon Kalervolaisen merien kyntämistä, Kalevan hautoja tai kivikareja (KRH s. 653, SRU s. 319, SSL s. 112) voisi selittää muuten kuin olettamalla Kalevan pojankin olleen vedenjumalan. Kalahautojen kaivamisen ja luotojen luomisen tulemme kohtaamaan vielä Sampojakson ensi osassa Väinämöisen ammunnassa, missä sen niinikään olen aikaisemmin selittänyt vedenjumalan toimintaa kuvaavan (KRH s. 793—4). Mutta toisiin osiin Sampojaksoa, jonka olen osoittava alkuperäiseksi kokonaisuudeksi, ei käsitys Väinämöisen jumaluudesta ole mitenkään sovellutettavissa. Sitä paitsi on monta muuta runoa, joissa Väinämöinen esiintyy selvästi inhimillisenä sankarina. Aikaisemmin oli ainoana mahdollisuutena selittää Väinämöisen alkuansa kuuluneen vain Kilpalaulantaan ynnä mahdollisesti Väinämöisen ammuntaan

ja Kilpalaulannasta siirtyneen toisiin runoihin alkuperäisempien henkilöiden paikalle. Tämä väkinäinen selitys on tarpeeton, jos Väinämöisen jumaluuden voi heittää sikseen ja hänet pitää samanlaisena sankarina kuin Kalevan.[1]

Sankariuttakin voi ajatella useammanlaatuista. D. Comparetti, joka puoltaa Väinämöisen ihmisyyttä, mutta kieltää suomalaisilta runoilta historiallisuuden sanan varsinaisessa merkityksessä, pitää Väinämöistä suomalaisen tietäjän perikuvana ja Joukahaista lappalaisnoidan tyyppinä sekä heidän välistä suhdettansa kilpailuna loitsivassa toiminnassa. Mutta sitä vastaan on huomautettava, ettei varsinaista loitsukilpailua heidän välillänsä ilmaannu, paitsi muutamissa harvoissa toisinnoissa, joihin on sekaantunut saduille ominainen erilaisten esineitten loitsiminen (s. 40). Yksin Väinämöinen käyttää laulun voimaa masentaakseen Joukahaisen. Tietokilpailukin on yksipuolinen ja rajoittuu oikeastaan yhteen ainoaan Joukahaisen muistelmaan, johon vasta Vienan läänissä on liitetty joitakin lisiä sananlaskuista ja syntyloitsuista. Comparettin olettama kansallinen vastakohta suomalaisen ja lappalaisen välillä perustuu pelkästään uuteen Kalevalan laitokseen. Vain kerran tavataan kansanrunossa Joukahaisen sijalla, ei rinnalla, *Lappalainen*, siirtyneenä Kilpalaulantaan siihen yhdistyneestä Väinämöisen ammunnasta (j 352).[1] Samaan jaksoon kuuluvassa Sammon ryöstössä tulemme kohtaamaan Joukahaisen Väinämöisen toverina sekä Väinämöisen tuomiossa Ilmarisen ja »sotijalon» kanssa rinnastettuna sankarilapsen mairittelunimenä.

Kilpalaulanta niinmuodoin kuvailee kahden suomalaisen sankarin välistä seikkaa. Aihe on aivan omintakeinen. Julius Krohn on tosin huomauttanut tämän yhteydessä Vafthrúdhnir jättiläisen ja Odhinin keskustelusta Eddalaulussa sekä Volot Volotovitšin ja Daavid Jessen pojan juttelusta venäläisessä kansantarinassa (SKH I s. 539). Mutta yhtäläisyys on vain siinä, että näissä keskustellaan muun muassa maailman alkua koskevista asioista. Julius Krohn huomauttaa, että keskustelunkin sisällys suomalaisessa runossa on itsenäisesti suoritettu; runon muun sisällyksen omintakeisuus on hänen mielestään kiistämätön.

[1] Pari suomenkarjalaista laulajaakin on näin asian käsittänyt alkaessaan runon: *kaksi oli väkevää miestä* tai *olipa kaksi Väinämöistä* (i 353, 359; vr. p 184 a: *jo sattui hyvä hyvähän, jalo toisehen jalohon*).

[2] Kerran on Joukahaisen äitinä *Pohjan akka* (p 154; vr. p 184 a: *Päivölän emäntä*).

Vaikkei Väinämöinen Kilpalaulannasta päättäen ole merenjumala, on hän kuitenkin ilmeisesti meren rannalla asuja, ja tämä meri ei voi olla muu kuin Itämeri. Myös runon leviämissuhteet, henkilöjen nimet ja mainituista eläimistä hylje yhdessä karjalaisille murteille vierasten muoto-opillisten ja sanastollisten seikkojen kanssa puoltavat runon kotipaikaksi Länsi-Suomen rannikkoa (ks. s. 27—8, 33. 38. 41—2, 44, 51).

Olettaessani Kilpalaulannan esittävän vedenhaltian ja ihmisen välistä seikkaa saatoin vielä epäröidä siirtäessäni runon syntyä pakanuuden aikaan. koska keskiaikaisissa ruotsalaisissa kansanlauluissa on käsitelty yhtäläisiä aiheita. Mutta sankarien välisenä seikkana on tämä runo epäilemättä syntynyt jo pakanuuden aikana.

19. Onko Sampojakso alkuperäinen runoelma vai myöhäinen kokoonpano?

Vienan läänissä laulettu Sampojakso, joka on Kalevalan runkona, jaetaan tavallisesti kolmeen osaan. Alkuosa esittää Väinämöisen ammutuksi tulemisen ja mereen sortumisen, johon liittyy runo Maailman luomisesta. Keskiosa kertoo Väinämöisen joutumisesta Pohjolaan, josta kotiin päästäkseen hän lupaa toimittaa Ilmarisen Sammon takojaksi, sekä Sammon takomisesta. Loppuosa kuvailee Sammon ryöstöä ynnä sitä seuraavaa taistelua Sammon omissesta.

Sampojaksoa ja sen osia edustavat »Vienan läänin runoissa» ensimäiset 135 numeroa alanumeroineen (p 1—135). »Kalevalan toisintoihin» on painettu Väinämöisen ammunnan kappaleita Aunuksesta 2 (q 3—4), itä-Pohjanmaalta 4 (m 1, 2, 5, 12), Suomen pohjois-Karjalasta 13 (j 15—26, 30) ja itä-Karjalasta 25 (i 27—43, 46—8, 50—4).[1] Sammon ryöstön toisintoja on siinä julkaistu Aunuksesta 3 (q 231—2, 254), keski-Pohjanmaalta(?) 1 (l 239), Suomen pohjois-Karjalasta 9 (j 222—30) ja itä-Karjalasta 3 (i 250—2) sekä Taalainmaalle muuttaneilta savolaisilta 1 (o 323)[2].

[1] Topeliuksen runojulkaisusta (I s. 25 = p 63) opittuja ovat KT II 6, 9—11; 55, 57.

[2] Sitäpaitsi on tässä kirjasta opittuja tai muuten epäiltäviä toisintoja sekä suuri joukko säepoimintoja, jotka tulevat kohdallansa tarkastettaviksi.

Sampojakson keskiosaa ei tunneta muualla kuin Vienan läänissä. Tämän perustuksella J u l i u s K r o h n Kalevalantutkimuksessaan arveli sen voivan olla myöhäsyntyisen väännöksen Kilpakosinnasta: »Väinämöinen kummassakin tapauksessa lähenee mereltä, häntä puhutteleva nainen huomaa hänet rannalta, jossa on askareillaan. Useissa kappaleissa Pohjolan emäntä ottaa sirkun siivet, leivon lentimet ja täten rientää Väinämöisen luo, samoinkuin yön tyttö Ilomantsissa Ilmariselle sanan viepi. Molemmat veljekset täydellisemmissä toisinnoissa ilmautuvat kilpakosijoina ja Ilmarinen se vaaditun ansiotyön toimittaa.» Mutta ennen kaikkea oli isävainajani huomiota kiinnittänyt se seikka, että Pohjolan emäntä puhuttelee rantaan uivaa Väinämöistä juuri samalla nimellä kuin Anni veneessä ohikulkevaa: *Urantolaiseksi* (SRH I s. 478—9). Hänen selityksensä ovat tutkijat sittemmin vastaansanomatta hyväksyneet.

Myös Sampojaksoa aloittavan Väinämöisen ammunnan Julius Krohn selitti myöhäiseksi muodostukseksi, johtaen sen Lemminkäisen surma-runosta. »Kumpaisessakin vähänäköinen Lappalainen on ampujana, kumpaisessakin ammuttu kaatuu veteen. — Yhdessä suomen[puolisessa] runossa Pohjolan pitkä poika ampuu Väinämöisen T u o n e l a n j o k e h e n. Toisessa ampuva Lappalainen kuvataan ilkeäksi luonteeltaan, vaan ulkonäöltään s o m a k s i, v e r e v ä k s i, niinkuin yleisesti Lemminkäinen. Murhattu ja murhaaja ovat vain siinä vaihtaneet sijaa. — Välistä kaksi kavetta, kolme Luonnotarta varoittaa Lappalaista ampumasta Väinämöistä, samoin kuin Lemminkäistä lähtemästä. Parissa [vienanpuolisessa] toisinnossa Väinämöinen s y ö s t ä ä n s y d ä m e n k a u t t a. Muutamissa Pohjan akka t e e t t ä ä s e p p ä I l m a r i s e l l a h a r a v a n, j o l l a k o r j a a v e d e s s ä a j e l e v a n V ä i n ä m ö i s e n r a n n a l l e.» (SKH I s. 385—6).

Epäillen isävainajani selitystä, mutta osaamatta toistakaan löytää, en »Kalevalan runojen historiaa» kirjoittaessani päässyt muuhun kuin pelkästään kielteiseen tulokseen. Vasta teokseen liittämissäni »oikaistavissa ja täydennettävissä» saatoin esittää sen mielipiteen, että Väinämöisen ammunta on erikoinen länsi-Suomesta liikkeelle lähtenyt runo (KRH s. 208, 415—6, 585, 791—4).

Sen sijaan sovitin Sampojakson loppuosaan yhtäläisen selityksen kuin isävainajani sen alku- ja keskiosiin, olettaen Sammon ryöstöretken muodostuneen myöhemmän kokoonpanon kautta Päivänpäästöstä ja Laivaretkestä. Mutta teokseni jälkiliitteessä tunnustin.

että siinä on vielä monta hämärää kohtaa, jotka vaativat tyydyttävämpää valaistusta (KRH s. 39, 787).

»Suomalaisten runojen uskonnossa» rohkenin lausua sen ajatuksen, että Sammon ryöstö on alkuperäinen sankariajalla syntynyt runo (s. 342). Havaittuani vielä, että myös Lappalaisen ampuma Väinämöinen on käsitettävä vanhaksi sankariksi, eikä vedenjumalaksi (SRU s. 320), tulin vihdoin siihen päätökseen, ettei Sammon taontakaan ole myöhäinen kokoonpano. Se tosin ei muodosta mitään itsenäistä runoa, koska sillä ei ole itsessään alkua eikä loppua. Mutta johdantona sillä on Väinämöisen ammunta ja jatkona Sammon ryöstö, eikä se muuta tarvitsekaan. Sampojakso, pois lukien Luomisrunon, joka siitä toisinaan puuttuukin, muodostaa alkuperäisen kokonaisuuden. Tähän on aikojen kuluessa sekaantunut säkeitä muista runoista, mutta runkona on yksi ja yhtenäinen sankariruno, jonka piirteitä on tarkoitukseni seuraavissa luvuissa eritellä ja selvitellä.

20. Onko Väinämöisen ammunta alkuperäistä Sampojaksoa?

Sampojakson alkuosan, Väinämöisen ammunnan vienanpuolinen kokoonpano, joka vastaa Kalevalan kuudetta runoa, on eriteltynä näytteeksi edellisessä osassa (s. 49). Yhtenäisesti esitettynä sen pääjuoni on seuraava. Lappalainen, joka on kauvan vihannut Väinämöistä, valmistaa nuolia häntä odottaessaan. Ratsain matkustavan Väinämöisen saapuessa jännittää uhalla jousensa ja kielloista välittämättä ampuu hänet ratsun selästä mereen. Vedessä ajelehtiessaan Väinämöinen muodostaa merenpohjan. Näiden piirteiden järjestys, kuten on osoitettu, vaihtelee mitä suurimmassa määrin, josta jo voi epäillä, ovatko kaikki alkuansa kuuluneetkaan runoon.

Väinämöisen ammunnan suomenpuolinen muodostus on melkoista suppeampi ja samalla vakinaisempi. Siitä puuttuu kokonaan Väinämöisen matkustuksen ja Lappalaisen odotuksen kuvaus; ampumisen uhka on ilmaistu yhdellä ainoalla säkeellä. Jäljellä olevien piirteitten järjestys ei tarjoo muuta vaihtelua kuin har-

voin esiintyvän ja, niinkuin saamme nähdä, runoon kuulumattoman nuolien valmistuksen sovittamisessa (vr. i 37 ja 38).

Väinämöisen ammunta alkaa Suomen Karjalassa säännöllisesti ja vielä Vienan Karjalassa kuvauksella **Lappalaisen vihanpidosta** (esim. p 4): [1]

Lappalainen kyyttösilmä
piti viikkoista vihoa,
kauvaista ylenkatsetta
päälle vanhan Väinämöisen.

Että alkuperäinen vihanpitäjä on *Lappalainen*, joka esiintyy yleisesti sekä Suomen että Vienan puolella, on aivan selvää. Tosin myös *Joukahainen* eli *Joukamoinen* tavataan molemmin puolin rajaa, eikä aivan harvoin, yhteensä 13 toisinnossa. Mutta niistä kuudessa käy Kilpalaulanta joko edellä (i 26, 29, p 7, 27, 103) tai jäljessä (p 22, 135). Saman runon vaikutus näkyy vielä kolmesta kirjaanpanosta, jotka esittävät Joukahaisen Väinämöisen kera (!) *toisena* tai kolmantena vihanpitäjänä (i 28, p 33, 95). Neljästä jäljellä olevasta toisinnosta on pari turmeltunutta katkelmaa (m 12, p 88 a, vr. 92) ja yhdessä kahdesti kirjaanpannussa (p 9, 9 a) ilmaantuu Joukahainen uudestaan Väinämöisen apulaisena laivaretkellä, josta on voinut siirtyä myös runon alkuun. Tilapäisesti on Sammontaonnassa esiintyvä *Pohjan akka* siirtynyt joko itse ampujaksi (p 74) taikka ampujan äidiksi, jonka vaikutuksesta sitten alussa ampujana mainittu Lappalainen on jousen vetäjänä muunnettu *Pohjan pojaksi* (p 2, vr. 1). Eräässä toisinnossa, jossa Pohjolan akalla on mainesanana *pitkä*, on myös ampujana *Pohjolan pitkä poika Tuonen mustassa joessa* (m 1). Huolimatta tästä paikanmääräyksestä Väinämöinen sitten ajelehtii *meressä*, josta selvästi näkee, että on kysymyksessä vain satunnainen laina Lemminkäisen surmarunosta. Samoin on asian laita sekavassa kappaleessa, missä Väinämöisen, joka on takonut Sammon, saanut neidon ja nukuttanut Pohjolan perheen, ampuu *Pohjolan sokea ukko* havaittuaan tyttönsä viedyksi (p 24). Siinä ei kuitenkaan ole Lemminkäisen surmarunon vaikuttamaa muuta kuin ampujan ja sokean yhdistäminen: itse säe: *Pohjolan sokea ukko*, on lainattu Koiran synnystä (SSL 221—2).

Lappalaisen mainesanoista on *laiha poika* Suomen itä- ja pohjois-Karjalassa yleinen; [2] mutta Vienan läänissä se ei kertaa-

[1] Säetutkimuksia Väinämöisen ammunnasta ovat kansanrunousseminarissa suorittaneet Hilda Heikkilä ja Lilli Sievänen.

[2] Myös parissa julkaisemattomassa pohjoisaunukselaisessa kirjaanpanossa ilmaantuu *laiha Lappalainen* (Karttunen 72, 119).

kaan esiinny. »Vienan läänin runoissa» on kyllä mainittu Väinämöisen ammuntaan viittaavana Patvaskan laulussa tavattu säepari (I s. 121):

Lappalainen laiha poika, mies veretön vierettävi.

Siitä kuitenkin saa vain viittauksen yhteyteen, mistä tämä säkeenmuoto on voinut Väinämöisen ammuntaan sekaantua. Säeparin alkuperäistä yhteyttä valaisevat seuraavat laulua kuvailevat tunnelmarunot (Kantele I s. 1; I 1291):

A. Jos ei muut lihavat laula,
verevämmät vierettele,
niin mä laulan laiha poika. —
mies veretön vierettelen.

B. Laulavat Lapinkin lapset —.
Miksi en minäkin laula? —
Miepä laulan laiha poika,
mies veretön jne.

Edellisessä osassa (s. 68) on huomautettu sanojen *Lappalainen*, *poika* ja *laiha* vaihtelevasta keskinäisestä järjestyksestä Väinämöisen ammunnassa, mikä voi johtua tämän laulutavan vakiintumattomuudesta.

Sitä vastoin on säännöllisesti samalla paikallansa pääsanan jäljessä määresana *kyyttösilmä*. Se on Vienan läänissä yleinen ja ilmaantuu myös Kajaanin puolella (m 5) ynnä kerran itä-Karjalassa (i 32), siis runon eteläisemmälläkin alueella, eikä sitä missään muussa runossa tavata. Vienan läänissä se ei ole voinut tulla runoon lisätyksi, koska sitä ei näy siellä enää oikein ymmärretyn. Sanan alkuosaa *kyyttö* on usein äänteellisesti muunnettu: *kyyttä*, *kyittö*, *kyttö*, *kyttä*, *kyytö*, *kytö* (p 117) ja *kyy* (p 122); jälkiosan *silmän* sijalle on toisinaan pantu *selkä*, joskus myös *kynsi* (p 78). Latvajärven Arhippainen Miihkali ei tuntenut *kyittö* sanan merkitystä, kun Borenius sitä tiedusteli (p 58). Toinen Vienanpuolinen laulaja selitti hänelle *kyytösilmän* muka merkitsevän »vilusilmää, vilussa asujaa eli olijaa» (p 83, 83 a).[1] J. Fellmanin vuokkiniemeläisessä muistiinpanossa (p 75 v:lta 1829?) tavataan *kyttösilmä* ruotsiksi selitettynä: *skeföqd*, *vindögd*, s. o. vinosilmä. *Kyyttö* eli *kyytö* merkitsee viirua lehmän selässä, *kyyttösilmä* siis viirusilmää. Viirusilmäisyys on lappalaista vielä kuvaavampi kuin laihuus. Kun lisäksi ottaa lukuun, että *laiha* on alkusoinnussa *Lappalaisen* kanssa, ei mitenkään voi olettaa, että se olisi vaihtunut alkusoin-

[1] Tuntematon *kyyttö* sana on vielä sovitettu säkeelle: *meren jäätä juoksemahan*, muodostettuun kertosäkeeseen (p 61): *kyyttyö kynettämähän*, joka on Boreniukselle selitetty: 'aavaa juoksemaan'.

nuttomaan *kyyttösilmään*. Alkuperäisenä on siis pidettävä tämä omituinen mainesana, joka myöhemmin on voinut väistyä toisen muualla tavatun, helpompitajuisen ja alkusoinnullisen määreen tieltä.[1]

Säkeeseen: *Lappalainen kyyttösilmä* ei ole kuulunut mitään kertosäettä. Muutamasti esiintyvä: *kyyttösilmä, kyyttöselkä* (p Lt 62, Vk 68, 71), on ahdasalainen jatkon yritys. Kerran tavattava lisäys: *ampuja iänikuinen* (p 2), on muodostettu Sampojaksossakin ilmaantuvain Väinämöisen ja Ilmarisen mainesanojen mukaan: *tietäjä* ja *takoja iänikuinen* (p 43, 22). Sitävastoin säkeenmuunnoksella: *Lappalainen laiha poika*, on useammastikin kertosäe: *Iivana ihala poika*, johon voi vielä liittyä lisäsäkeitä (i 51—2, vr. 50. q 54):

Verille somanäköinen, tavoille pahatapainen.

Laihalle pojalle kuitenkin huonosti sopivat rinnakkaismääreiksi *verille soma, kaunis* (q 5) eli *valkea* (i 50), jota paitsi *Iivana* nimi viittaa toiselle taholle ja myöhempään aikaan kuin muu runo.

Seuraava säe: *piti viikkoista vihoa*, joka ilmaisee runon juonen alkuvaikuttimen, on kaikkialla hyvin säilynyt. Sitävastoin sen kertosäe: *kauvaista ylenkatsetta*, on muuntunut monella tavalla. Muunnokset on aiheuttanut sana *ylenkatse*, joka länsisuomalaisena on ollut itäsuomalaisille outo, kuten E. N. Setälä on huomauttanut (STAE 1913 I s. 75).

Ensinnäkin on sana *ylenkatse* jakautunut kahtia ja edellinen osa liittynyt määresanaan *kauvainen*. Täten ovat syntyneet säkeenmuodot: *kauvan ylöistä katsetta* (i 41) tai tavallisemmin *ylen kauvaista* eli *kaukaista katsetta* (j 19, p 63 c ym). *Ylen kauvaista* on sittemmin vaihdettu tunnetumpiin: *kauvan aikaista* ja *iänkaikkista katsetta* (i 38, p 38 ym). Säkeenmuodosta: *kauvan ylöistä katsetta*, on voinut sananvaihdoksen ynnä runomitan vaatiman paikanvaihdoksen kautta syntyä: *kauvan on katsetta suurta* (p 122, vr. 86). Yksikseen jäänyttä *katsetta* on Vienan läänissä vielä muunnettu: *karetta* (p 74 ym), *kavetta* (p 36 ym) ja kerran *katetta* (p 47), minkä Lönnrot on käsikirjoituksessa vetämällä ensimäisen *t*:n yli viivan korjannut *kaetta*. K a d e t t a tarkoittaa myös suomenpuolinen muunnos *kajehta* (i 31).

Paremmin kuin pelkillä äänteellisillä muunnoksilla on *ylenkatse* sanan jakautumisen kautta hämärtynyt ajatus saatu jälleen

[1] Kerran ilmaantuu Lappalaisen määreenä *louhileuka* (p. 91).

selvennetyksi käyttämällä uutta sanaa. Siten on viimein johduttu säkeen toisintoihin, joissa alkuperäisestä muodosta on jäljellä joko vain sana *kauvan* taikka ei enää sitäkään, jokaisen sanan tultua korvatuksi toisella (j 18; 30; p 30 a, 31; 38 muist.):

A. Kauvan syömen kasvaketta. C. Iän kaiken katkeroa
B. Kauvan kasvatti äkeä. t. kahverusta.

Neljäs säe: *päälle vanhan Väinämöisen*, on lauserakenteeltaan ruotsinkielen vaikutuksen alainen länsisuomalainen. Itä-Suomessa ja Vienan läänissä on sana *päälle* eli *päällä*[1] kuitenkin harvoin vaihdettu toiseen: *kera* (p 97, 107) tai *kanssa* (m 5). Jälkimäiseen muotoon liittyy lisäsäe: *sekä nuoren Joukahaisen*, joka on tietysti Kilpalaulannasta lainattu. Kerran Lappalaisen unohduttua pitää *Väinämöinen* itse vihaa: *päällä toisen Väinämöisen* (p 89), siis monistuneena kahdeksi eri henkilöksi. Niinikään huolimatta Väinämöisen säilymisestä odotettuna ja ammuttuna *Lappalainen kyyttösilmä* kerran kahdistuneena pitää vihaa: *päällä Turjan lappalaisen* (p 11). Määresana *Turjan* tavataan joskus loitsurunoista lainattuna ampuvallakin Lappalaisella (p 49).

Eräässä vienanpuolisessa toisinnossa on Lappalaisen sijalla ampujana *kolme pahan poikaa:* yksi rujo, toinen rampa ja kolmas verisokea (p 18). Nämä on tilapäisesti lainattu Pistoksen eli Ammuksen luvusta (SSL s. 160). Pistoksen loitsuista on myös otettu enin osa **ampuma-aseen valmistusta** kuvaavista säkeistä. Muutamassa Suomen itä-Karjalan ja Vienan läänin toisinnossa tavataan siihen kuuluva säepäri (esim. p 63 c):[2]

Vuoli piiliä pinohon, kolmisulkia kokohon.

Yhdessä itäkarjalaisessa kappaleessa liittyy jatkona säkeeseen: *veisti piiliä pinosen*, toinen Pistoksen sanoista lainattu säepari (i 46):

Varpusen varutsimista, pääskyn pienistä sulista.

Useissa vienanpuolisissa kirjaanpanoissa on sama säepari käytetty kuvaamaan *nuolien sulittamista* (esim. p 14):

Sulitti tuliset nuolet varpusen vivuttimilla.
pääskyn pienillä sulilla,

[1] Allativin asemasta käytetään puhekielessä tavallisesti adessivia.
[2] Vrt. myös p 100: *yöt se piiliä hiovi, päivät latjasi pinohon*, johon on vaikuttanut Lemminkäisen kohtaaman tulisen kokon kuvaus: *yöt se hammasta hiovi, päivät kynttä kitkutteli* (p 808).

Nuolien sulittelua seuraa joskus vielä jousen *jännettä* koskeva kysymys ja vastaus (p 30, vr. 63):

Mistä jänne saatanehen? Hivuksista Hiien neien.

Molemmat piirteet tavataan yht'aikaa Latvajärven Arhipan esittämässä Pistosnuolien synnyssä (I L 836):

Sulitteli nuoliahan
pääskyn pienillä sulilla,
varpusen vipusimilla.
Mist' on nuo sulitut rihmat?
Hännästä ujon upehen,
hivuksi[sta] Hiien immen.[1]

Nuolien sulittelun mainitaan joskus tapahtuvan (p 9):

Tuliniemien nenässä, tulikaiskun kainalossa.

Tämä paikanmääräys on saatu Lemminkäisjakson alkusäkeistä (esim. I 713):

Savu saarella palavi,
tuli niemen tutkaimessa.
savu kaiskun kainalossa.

Ampuma-aseen valmistus ilmaantuu siis verrattain harvoissa Väinämöisen ammunnan toisinnoissa, jotka kuvauksensa puolesta vielä hajaantuvat pienempiin ryhmiin. Eikä siinä ole ainoatakaan säettä, jota ei voisi osoittaa lainatuksi tai mukailluksi. Tämän kohdan täytyy siis olla runon alkumuotoon kuulumattoman myöhäisen lisäyksen.[2]

Ampujan odotusta kuvaavia säkeitä tavataan yksistään Vienan läänissä. Ne ovat kahta laatua. Latvajärven Arhippa Perttunen lauloi (p 54):

Vuotti illoin, vuotti aamuin,
tulevaksi Väinämöistä,
saavaksi Umentolaista.

Mutta hänen poikansa Miihkali muisti siitä v. 1871 ainoastaan ensimäisen ja v. 1877 vain toisen säkeen. Molemmilla kerroilla hän lisäsi uuden säeparin (p 58, 58 a):

[1] Upehen eli oriin jouhista tai Hiiden immen hiuksista kuvataan myös Arhipan ja hänen poikansa Miihkalin laulamassa Kanteleen synnyssä kanteleen kielet tehdyn, mihin ainakin immen hiukset alkuansa kuuluvat (I 615, 617).

[2] Pistosnuolien valmistamisesta on Lönnrot Runokokoukseensa Väinämöisestä vielä lisännyt n u o l i e n m y r k y t t ä m i s e n; hänen oma muodostamansa on siinä j o u s e n r a k e n n u s (Niemi KK I s. 252).

A. Katsoi illat, katsoi aamut,
istui ikkunan korvissa,
valvatti vajojen päissä.

B. Yöt istui ikkunan korvissa,
valvatti vajojen päissä
tulevaksi Väinämöisen.

Tämä uusi säepari esiintyy usein yksinään Vienan runoalueen eteläisissä ja itäisissä osissa. Edellisellä säkeellä on tavallisesti muoto: *yöt* t. *illat istui ikkunoissa* (esim. p 14—5). Mainittu säepari tavataan myös Vienan läänin Karhunpeijaislaulujen vastaanottovirressä (I L 1234):

Illat istuin ikkunoissa,
valvatin vajojen päissä.

Se on nähtävästi kokoonpantu kahdesta säeparista, jotka myös samassa Karhun runossa esiintyvät (I L 1251; 1236):

A. Illat istuin ikkunoissa,
aamut aitan portahilla.[1]

B. Kuuntelin kujojen suissa,
valkutin vajojen päissä.

Karhunpeijaislauluista on siirretty vielä toinen vieraan tuloa kuvaava säepari toisintoon, jossa odotuksen kuvaus on kahdistettuna (p 12, vr. I L 1234):

Vuotetahan Väinämöistä,
katsotellahan Väinämöistä,
tulijoa vierahaista,
saajoa käkeäväistä. — —

Viikon vuotti ikkunoissa,
valvatti vajojen päissä,
tulevaksi Väinämöistä,
saavaksi Suvantolaista.

Kodassa asuvalle Lappalaiselle on tietenkin ikkuna aivan mahdoton odotuspaikka, joten ei voi olla kysymystäkään sen runoon kuulumisesta.

Tilapäisesti mainitaan pari muuta väijytyspaikkaa (p 47, vr. 22; 88):

A. Katsoi illan, katsoi aamun
nenässä tulisen niemen,
päässä saaren terhenisen.

B. Katsoi päivän, katsoi toisen
korvassa koan tulisen.

Terheninen saari tässä *tuliseksi* muunnetun *utuisen niemen* (vr. p 22) yhteydessä kuuluu Vellamon neidon ongintaan. *Tulisen kodan korvasta* tulee edempänä vielä puhe.[2]

Ratkaistavana olisi nyt kysymys, onko vanhan Arhipan esittämä odotuksen kuvaus runossa alkuperäinen vai vasta Vienan läänissä lisätty piirre. Sillä on seuraavat toisintosäkeet:

[1] Alkuansa luultavasti tunnelmarunoa, jossa sillä on muoto: *Illat itkin* jne (vr. Kant. II 162).

[2] Toisen *talon* tuolla puolen odottamisen (UK 6: 74) on Lönnrot mukaillut kerran esiintyvästä ampumisesta: *9 talon takoa* (i 23).

1 A. Vuotti illoin, vuotti aamuin Km 21, Lt 54.
B. Katsoi illan, katsoi aamun Ks 47, Lt 58, Vk 63. 63 c, 64.
2 A. Katsoi kerran keskipäivän Vk 63 c.
B. Katsoi keskipäivälläkin Vk 64.
3. Katsoi päivän, katsoi toisen Vn 84, 88.
4. Tulevaksi Väinämöistä Js 11, 12, Km 21, Lt 54, 58 a, Vk 63, 64.
5 A. Saavaksi Uvantolaista Km 21, Vk 64.
B. » Umentolaista Lt 54.
C. » Uventolaista Vk 63.
D. » Suvantolaista Js 12.
6 A. Vuotti vanhoa Väinämöistä Uh 103.
B. Vuotti tuota Väinämöistä Uh 120.
C. Vahtaeli Väinämöistä Uh 111.
D. Vuotetahan Väinämöistä Js 12.
7. Katsotellahan Väinämöistä Js 12.

Ratkaisu riippuu Väinämöisen kertosanasta *Uvantolainen* (4 A), josta eivät ainoastaan *Uventolainen* ja *Umentolainen* ole väännöksiä, vaan myös *Suvantolainen* alkusoinnun aiheuttama muunnos, kuten E. A. Tunkelo on todistanut (Vir. 1914 s. 194). Sen voisi selittää johtuneeksi edempänä Sampojaksossa esiintyvästä säeparista:

»Mitä itket Väinämöinen, uriset Uvantolainen?»

Siinä tapauksessa — etenkin jos vielä tämä säepari olisi mukaelma Ilmarisen sisaren Annikin Väinämöiselle asettamaa kysymystä, kuten Julius Krohn selittää — olisi Lappalaisen odotusta kuvaileva säkeistö hyvin myöhään Vienan läänissä muodostunut. Se tavataan kuitenkin Vienan läänin alkuperäisintä laulutapaa usein edustavalla Arhippa Perttusella eikä yksistään hänellä, vaan muutamalla muullakin vanhemmalla laulajalla. On muuten merkille pantava, että heidän esittämänsä Sampojakson alku- ja keski-osissa ilmaantuu eri muotoja sanasta Uvantolainen:

Uvantolaista — *Umannon sulho* (Km 21: 4 ja 63),
Umentolaista — *Untamo* ja *Untamoisen* (Lt 54: 7 ja 84, 74),
Uventolaista — *Uvantolaisten* (Vk 63: 6, 63 b: 7).

Sampojakson keskiosan vaikutus alkuosaan, jossa useammin tavataan paremmin säilyneitä muotoja, ei siitä syystä tunnu luultavalta. Todennäköisempää on, että sana *Uvantolainen* on ollut molemmissa kohdin runon saapuessa Vienan lääniin.

Että odotusta kuvailevat säkeet ovat jo Suomen puolella kuuluneet Väinämöisen ammuntaan, osoittavat myös partisipit: *tulevaksi* ja *saavaksi*, jotka eivät ole vienankarjalan-murteen mukaisia. Karhunrunoista myöhemmin lisätyissä säkeissä näimme yhdistettyinä samaan sanaan *vuottaa* muodot: *tulijoa* ja *saajoa* (s. 71).

Mainittujen säkeitten kuuluminen Sampojakson alkuosaan edellyttää, että se on ollut yhdistettynä Sampojakson keskiosaan, toisin sanoen että Sampojakso on valmiina kokonaisuutena itä-Suomesta saapunut Vienan lääniin.

Vaikeampi on ratkaista, onko kysymyksessä oleva säkeistö kuulunut länsi-Suomesta lähteneeksi oletetun runon alkumuotoon. Ensimäisessä säkeessä olisi valittava teonsanojen *vuotti* ja *katsoi* välillä, mutta kumpaisenkin suhteen on epäilyksiä. *Katsoi* voi johtua edempänä Sampojaksossa esiintyvästä säkeestä: *katsoi iät, katsoi lännet* (esim. p 58). *Vuotti* sana on vasta itä-Suomessa voinut tulla runoon, koska sen länsisuomalainen muoto *odotti* ei sovellu runomittaan. Mahdollinen selitys olisi, että tällä paikalla olisi alkuansa ollut joku kolmas sana: *vahti* (vr. 6 C *vahtaeli*) tai *vartoi*, joka itä-Suomessa vähemmän tunnettuna olisi väistynyt *vuotti* sanan tieltä. Mitä tulee *saada* sanan käyttämiseen merkityksessä *saapua*, tavataan se myös turkulaisessa Kaarle herttuan runossa (Kant. tutk. I s. 172), kuten Ojansuu on huomauttanut, joten se ei olisi esteenä odotuksen piirteen länsisuomalaiselle alkuperälle.

Ampujan odotusta seuraa tavallisesti ammuttavan näkemistä kuvaava säepari [1]:

Keksi mustasen mereltä, sinervöisen lainehilta.

Useimmilla vienanpuolisilla runoalueilla mainittu säepari esiintyy ilman odotuksen kuvausta. Sama säepari ilmaantuu aivan kaikkialla Vienan läänissä Kilpakosinnan alussa, missä Ilmarisen sisar koettaa arvailla, onko näkemänsä vesikivi, lintuparvi, kalaparvi vai pursi (esim. I 469) [2].

---

[1] Latvajärven Arhipan kappaleessa käy tämän edellä vielä ajanmääräys (p 54): *niin päivänä muutamena, huomenna monikahana.*

[2] Nähdyn arvaileminen kuuluu Inkerin virteen ja siinä yhteydessä onkin mainittu säepari säilynyt yhdessä ilomantsilaisessa kappaleessa (Kant. tutk. I s. 72). Vastaava kohta inkeriläisessä toisinnossa kuitenkin kuuluu: *näki myttysen meressä* (sam. s. 68) ja Sääksmäen Ritvalan Helkavirsien säilyttämässä muodostuksessa: *näki kykkärän merellä.* Saattaisi ajatella, että näkemistä kuvaava säepari on Inkerin virteen tullut itä-Suomessa yksisäkeisen sijalle joko vapaasti muodostettuna taikka jostakin toisesta runosta yhtäläisyytensä vuoksi lainattuna.

Myös Väinämöisen ammunnassa seuraa mainittua säeparia joskus arvaileminen (p 100)[1]:

»Kun sie lienet lintukarja,
niin sie lennolle leviä,
kun lienet kalainen karja,
niin sie uimahan uleuvu.
vain kuin lienet vanha Väinö,
silloin sie on siinä ollos!»

Kilpakosinnan vaikutusta voi havaita toisessakin kappaleessa, jossa Sammon taonnasta siirtynyt Pohjan eukko ensinnä utelee näkemältään, mikä se on, ja sitten tiedustelee samaa pojaltansa (p 2); niinikään vielä kolmannessa, jossa Lappalainen, ennenkuin voi nähdäkään, kuulee koiran haukkuvan ja kysyy emoltansa, joko Väinämöinen matkustaa (p 125).

Ampumisen uhka on yhdessä pohjoiskarjalaisessa kirjaanpanossa ilmaistu säeparilla (j 16):

Ampuaksensa käkesi,
tappoakseen toivotteli.

Jälkimäistä säettä ei muuten tavata eikä se runokiesellä (*-een* < *-ehen*) mahdu runomittaan, jollei sitä korjaile esim. *tappoaksensa taroitti*[2].

Edellisessä säkeessä on *ampuaksensa* kreikanuskoisten karjalaisten puhekielessä käyttämätön muoto. Tästä syystä on sitä Suomen itä-Karjalassa ynnä Ilomantsissa muunnettu yleisesti: *aina ampua käkesi*. Välistä myös muoto *käkesi* on vaihdettu tavallisempaan *käkei* huolimatta runomitan rikkoutumisesta: *aina käkei ampumahan* (i 50).

Ampuaksensa muodon alkuperäisyyttä vahvistaa vielä sen esiintyminen eri väännöksinä Vienan läänissä, jossa se on puhekielelle yhtä tuntematon (p 123; 78; 119; 121, vr. 103):

A. Väinämöistä ampuoksansa.
B. Ampuvoksi Väinämöistä.
C. Ampu on se Väinämöistä.
D. Ampuogo Väinämöistä.

Runomitta ja kieli osoittavat myöhäisemmiksi myös säkeenmuodot (p 9; 127):

E. Tahtoi ampua Väinämöistä.
F. Lupai ampuo Väinämöistä.

Muutaman kerran ampuja sanoin lausuu aikomuksensa (p 47, vr. 24, 89): *»nyt mie ammun Väinämöisen.»*

[1] Pilveksi arvaileminen Uudessa Kalevalassa (6: 85—8) on Lönnrotin muualta lisäämä piirre.

[2] Vr. edempänä säeparia: *lähteäksensä käkesi, tullaksensa toivotteli*, jonka mahdollinen vaikutus on lukuun otettava.

Sekä Suomen että Vienan Karjalassa mainitaan ylimalkainen ampumaan varustautuminen (i 40; 50; p 7, vr. 27):

A. Varusteli ampumahan. pohkeat polvin lekutti.
B. Asettihen ampumahan. C. Ampumah asettelekse.
varusti varat lujat,

Yleisesti esitetään Vienan läänissä nimenomaan *jousen* virittäminen. Niissä tapauksissa, joissa sitä seuraa kielellisesti tai runomitallisesti virheellinen säe: *ampu(aksensa ym) Väinämöistä*, ynnä muutamissa muissa toisinnoissa kuvailee sitä säepari (Js 11 ym):

Veti jousen jouahutti [1], käsikaaren käännällytti.

Tämä on nähtävästi mukaeltu Metsän luvuista, joissa otavaa pyydetään pysymään paikoillaan (Ahlqvist B 311 Ilomantsista):

Kunnes juosta jouvuttelen, vasamoita valmistelen.

Mutta Vienan läänin kuuluisimmat laulajat: Latvajärven Arhippa Perttunen ja hänen poikansa Miihkali, Vuonnisen Ontrei Malinen ja hänen poikansa Jyrki, Vuokkiniemen Jyrki Kettunen ynnä eräs Lönnrotille laulanut uhtuelainen ovat säilyttäneet säkeitä, joiden joukossa pitäisi olla runon alkumuotoon kuuluvia.

1. Niin koppoi tulisen jousen Lt 54.
2. Korvalta koan tulisen Lt 54, Vn 79: 7, 79 a: 9 ynnä 84: 5 (*korvahan*) [2]; vr. myös 88 (s. 71).
3. Jännitti tulisen (-et) jousen (-et) Lt 54, 58 a Vk 63—4, Vn 79: 6, 79 a: 8, 84: 5, Uh 107.
4. Käen oikean nenähän Vn 79 a.
5, 6. Otti viinestä vekarin, sulan kolmikoipisesta Uh 107.
7 A. Otti oikeimman vasaman Lt 58: 21, 58 a: 22.
B. Otti nuolen oikeimman Vk 63—4.
8 A. Valitsi parahan varren Lt 54: 25, Vk 63—4.
B. Valitsi parahan piilen t. nuolen Lt 58: 20, 58 a: 21.
9. Nuolen juonelle asetti Lt 54: 24.

Osa näistäkin säkeistä tosin ilmaisee Pistoksen luvun vaikutusta. *Tulisen jousen jännittäminen* tavataan näet monesti myös *nuolien*, silloin aina *tulisten*, *sulittamisen* edellä ja saa tavallisesti jat-

[1] Joskus muunnettuna: *juostessahan* (p 18, 135). Kerran jousen vetäminen esitetään ampujan äidilleen ilmaisemana uhkauksena (p 1).

[2] Kertosäkeellä: *vasamoitah valmisteli*, on vastine sekä edelläesitetyssä Oravan luvussa että Pistoksen sanoissa (Lönnrot S 196 Kesälahdelta).

kokseen: *tulisilla jäntehillä* (p 11, 13). Sama piirre tavataan Pistoksen luvun sekä vienan- että suomenkarjalaisissa toisinnoissa (I L 836 Arhipan; Ahlqvist B 95):

A. Niin koppoi tulisen jousen, jännitti tulisen j[ousen].

B. Oikaisi tulisen jousen olallehen oikealle.

Pistosnuolien ampujalle, pahan sokealle pojalle, soveltuvat hyvin *tuliset* jouset, jänteet ja erittäinkin *nuolet*, mitkä ilmeisesti johtuvat raamatullisista »ruman tulisista nuolista».

Tulisen jousen asemalla esiintyy eräässä suomenkarjalaisessa Pistoksen luvussa *jukainen jousi* (Hakulinen 92):

C. Jännitti jukaisen jousen alla kantansa vasemman.

Tämä voisi olla vuorostaan lainattu Pistoksen lukuun Väinämöisen ammunnasta, samoinkuin *jousen koppominen* Latvajärven Arhipalla (A), joka sen on esittänyt molemmissa runoissa.

Lappalaisen koppomalle jouselle on tulisuus voinut siirtyä, paitsi jännitetyltä jouselta, myös tulisesta kodasta. Että *tulisen kodan korva* on Lappalaiselle vanhastaan kuuluva ampumispaikka, osoittavat sen jäljet Arhipan pojalla Miihkalilla, joka ei isänsä esittämää säettä ole enää ymmärtänyt. Odotuksen kuvauksessa hän mainitsee, kuten näimme, *ikkunan korvan* (s. 71), mutta jousen jännittämisen ja laukaisemisen esityksessä *ihmiskorvan* (p 58, 58 a):

Koki korvalla piteä —. Ei korvalle kosket'kana.

Myös *paraan nuolen valitseminen* esiintyy osittain samoilla osittain muillakin Vienan läänin laulajoilla Pistoksen luvussa (I L 839; 849):

A. Valitsi parahan piilen, otti oikeimman vasaman.

B. Otti nuolen oikeimman, valikoi parahan varren.

Sokealle vähemmän sopivana kuin näkevälle on valikoimisen piirre voinut siirtyä Pistoksen lukuun Väinämöisen ammunnasta, johon kuuluvaksi sen niinmuodoin saisi lukea.

Usein Lappalainen jousta jännittäessään vielä toivottaa (p 54, 58, 64, 107; vr. 89 välissä kielto):

»Kun (min) käsi alentanevi, niin (sen) nuoli ylentäköhön; kun (min) käsi ylentänevi, niin (sen) nuoli alentakohon![1]»

---

[1] Vr. p 2: *jousi — nuoli;* p 75: *jousi — jousi* (V:n toivotus!).

Ampumisen aikomusta tai uhkausta seuraa Suomen Karjalassa välittömästi **kieltoa** kuvaava säepari (esim. j 17; i 24):

1 A. Käsi kielti, toinen käski. 2. Sormet suoniset epäsi.
B. Käet kielti ampumasta.

Kahdessa itäkarjalaisessa toisinnossa on tämän sijalla tai lisänä toinen Lemminkäisrunoista lainattu säepari (i 23—4):

3. Niin kielti ka[v]etta kaksi. 4. Kielti kolme Luonnotarta.

Viimemainittu säe on sitäpaitsi joskus sekaantunut edelliseen säkeistöön (i 39: 1 B+ 2+1 A+4; vr. i 24).

Vienan läänissä on edellinen säkeistö ainoastaan kolmen kirjaanpanon edustama (p 22 ja 24: 1 A + 2; p 47: 1 B + 2). Hyvin tavallinen on siellä sitävastoin jälkimäinen säepari, minkä edellä kuitenkin käy usein edellistä muistuttava alkusäe, jossa toinen kieltää, toinen käskee (esim. p 30 a, vr. myös Lemminkäisrunoissa I 701 ym):

Emo kielti, vaimo käski, kielti kolme Luonnotarta.
epäsi kavetta kaksi,

Yhteinen suomen- ja vienanpuolisille toisinnoille on kieltävien sanojen ensimäinen säe: *»älä ammu Väinämöistä!»* Suomen itäja pohjois-Karjalassa yleinen kiellon perustelu kuuluu:

»Ilo(t) ilmoilta katovi, laulu(t) maalta lankeavi.»

Joskus lisätään kolmanneksi säkeeseen (i 26; j 18):

A. »Soitot maalta sortunevi.» B. »Soitot sortuvi alase.»

Selitykseksi itä-Karjalassa lisätään:

»Ilo ois ilmalla parempi, (välistä vielä i 27, vr. 26):
laulu maalla laatuisempi, soitto maalla suoreampi».

Tämä säkeistö tavataan samoissa vienanpuolisissa kirjaanpanoissa, joissa alkuperäisempi käsien kielto on säilynyt (p 22, 47, vr. 44), sekä eräässä kappaleessa, jossa emo kieltää ja vaimo käskee, yhdessä toisen perustelun kanssa (p 7): *»Väinö on tätisi poika»*.[1] Jälkimäinen perustelu, joka liittyy yleisesti emon kieltoon, aiheutuu siitä vienanpuolisen Lemminkäisrunon kohdasta, missä Kaukomieli ilmoittaa äidilleen surmanneensa ainoan *tätinsä pojan* (I 767).

[1] Kertosäkeenä on joskus: *»lankosi sisaren poika»* tai *»sinisukka äidin lapsi»* (p 9, 18). Jälkimäinen on muodostettu Kullervon mainesanasta *sinisukka Äiön poika* (I 957, vr. *lapsi* 955).

Edellä mainitun säkeistön sisään tai loppuun on Suomen itä-Karjalassa tilapäisesti lisätty tunnelmarunoihin kuuluvia säkeitä, jotka ilon ja laulun katoominen on johtanut mieleen (i 39; 42—3; 26):

A. »Kun tämä kana katovi,
ilolintu liikahtavi.»

B. »Paha roite paimosille,
karu karjan katsojille.»

C. »Ikäv' on iloton ilta.»

Parissa vienanpuolisessa toisinnossa seuraa kieltoa: »älä ammu Väinämöistä», neuvo: »*ammu Väinämön hevosta*» (p 1, 101). Siitä johdumme kysymykseen, millä tavoin tapahtui Väinämöisen liikkuminen ja mereen suistuminen.

Yksistään Vienan läänissä eikä sielläkään kaikkialla, kuvataan Väinämöisen **matkalle lähteminen** tai varustautuminen. Itäisillä Vienan läänin runoalueilla mainitaan heti alussa paikka, johon Väinämöinen on menossa (p 1, 4 ym):

Se on vanha Väinämöinen
lähteäksensä käkesi,
tullaksensa toivotteli,
Luotolahan lankoihinsa,
Väinölähän (t. Väinöhön)
sisarihinsa.

Muutamissa Jyskyjärven toisinnoissa seuraa vielä äidin kielto lähtemästä (esim. Js 13):

Emo kielti, vaimo käski,
epäsi kavetta kaksi,
kielti kolme Luonnotarta:
»älä lähe Väinämöinen!»

Molemmat säkeistöt esiintyvät yht'aikaa sekä vienan- että suomenpuolisissa Lemminkäisrunoissa (I 800; Europaeus G 394):

A. Itse lieto Lemminkäinen
aina aikoi, ei evännyt,
Luotolahan lankoihinsa. —
Jopa äiti kieltämähän,
jopa kaksi Luonnotarta,
ja kaksi Kavehetarta.

B. Lemminkäinen lieto poika
aina lähteä käkesi
Luotolahan lankolahan,
Väinöläh sisärihinsä.
Epäsi kavetta kaksi,
kielsi kolme Luonnotarta.

Mainituista säkeistöistä edellinen kuuluu Lemminkäisen Luotolanretkeen, jälkimäinen Pätöisen pojan Päivölänretkeen.

Uhtuen puolella on Väinämöisen ammunnalla myös toinen johdanto, jossa kuvataan, miten yöllä syntynyt Väinämöinen menee päivällä pajaan ja siellä takoo itselleen rautaisen oriin (ks. I osa s. 19). Tämä on eri runoa, joka ilmaantuu muissakin yhteyksissä kerrottuna seppo Ilmarisesta (I 136, L 160; j 323).

Latvajärven Arhippainen Miihkali aloitti v. 1877 Sampojakson seuraavalla kuvauksella (p 58 a, vr. 58):

Vaka vanha Väinämöinen
otti olkisen orihin,
hernevartisen heposen
meren jäätä juoksemahan,
somerta sirehtimähän:
lampi on suuri lautasella,
vesi selvä selkäluulla;
tuosta noiat vettä lakki.
lappalaiset lainaeli.
Lappalainen kyytösilmä —

Kajaaninpuolisessa toisinnossa käy Väinämöisen ammunnan edellä Hämähäkin runo, joka ensin kuvailee hämähäkin nylkemistä ja nahkan viemistä Viipuriin myötäväksi ja sitten hevosen ostoa aivan yhtäläisin säkein (m 5):

Tuolla ostaisin orihin,
hernevartisen hevosen,
meren jäätä juoksemahan,
Suomesta [!] sirottamahan,
sill' on lampi lautasilla,
josta noiat vettä juopi —
lainoavi Lappalainen;
sen ei jälki jäällä tunnu,
kynnen isku iljaneella.
Lappalainen kyyttösilmä —

Tämän runon yhdistämisen Väinämöisen ammuntaan on nähtävästi aiheuttanut molemmissa esiintyvä *Lappalainen.* Hämähäkin runoon kuuluvasta kappaleesta esitti mainittu Latvajärven laulaja v. 1871 ainoasti viisi ensimäistä säettä, joita niinikään tavataan muutamissa muissa saman runoalueen toisinnoissa. Myös Vuonnisen puolella, jossa runo yleensä alkaa Lappalaisen vihan pidolla, kohtaamme välistä tämän johdannon. Siellä esiintyvä säkeenmuunnos: *osti olkisen orihin* (p 98, vrt. 88), liittyy vielä läheisemmin Hämähäkin runoon.[1]

Yhdessä Kellovaaran kappaleessa yhtyy olkisen hevosen ottaminen välittömästi Luotolaan menoa kuvaavaan johdantoon (p 1). Toisessa saman laulajan kappaleessa, jossa Kilpalaulanta käy edellä, Väinämöinen (p 2):

Itse lähtevi merelle
hevosella hirvisellä,
kalahauin karvaisella,
lohen mustan muotoisella.

Tämä hevosen kuvaus on otettu Niukahdusluvusta; sillä on tahdottu esittää aasia, millä Jeesus ajaa kirkkoon. Samasta loitsusta on *hiirenkarvainen hevonen* sekaantunut ennenmainittuihin johdantoihin sekä otetun eli ostetun olkisen hevosen että taotun rautaisen hevosen kerroksi (p 1, 98; vr. 119—21).

[1] Eräässä länsi-inkeriläisessä runossa (Salminen 804) kertoo laulaja itsellään olleen olkisen orosen ja hernevartisen hevosen ohella vielä *naurisnaattisen satulan*, mikä viittaa tämän piirteen johtumiseen satujen loppuloruista (esim. Suomen kansan sat. ja tar. II 1, jossa *hevonen* on *vahainen* ja *hernehinen* on *ruoska*).

Välistä Väinämöinen saa hevosensa etsimällä, niinkuin Purren valituksessa (p 35, vr. 12; I 614).

Sekä matkan määrä että matkan varustukset ovat niinmuodoin muista runoista lainatut eivätkä ole alkuansa kuuluneet Väinämöisen ammuntaan.

Suomen puolella, kuten mainittu, ei edes Väinämöisen saapumista ampujan ulottuville ole sanallakaan kuvattu. Siitä, että hän ammuttuna sortuu mereen, voimme kuitenkin päättää hänen liikkuneen joko merellä tai lähellä merta. Luonnollisesti siis odottaisi, että Väinämöistä olisi kuvailtu kulkevaksi purrella. Niin ei kuitenkaan ole asiata esitetty ainoassakaan Vienan läänin toisinnossa.

Kerran Väinämöinen mainitaan *tietänsä kävelevänä*, matkaansa mittelevänä, mikä on lainattu Koiran synnyssä Suomen puolella tavattavasta Väinölän sokean ukon kävelystä (p 97, SSL s. 231). Siitä huolimatta hän ammuttaessa suistuu *ratsailta*.

Latvajärven Arhippa Perttusen kappaleeseen on Polvenhaavarunosta lainattu kuvaus, miten Väinämöinen (p 54; I 300):

Rekehensä reutosihen, korjahan ko[h]entelihen.

Sittenkin siinä hevonen tulee ammutuksi: *alta vanhan Väinämöisen*. Mutta toisessa kirjaanpanossa, jossa rekeen istuutuminen mainitaan, on viimemainittu säe ristiriitaisena pois jätetty (p 125), ja kolmannessa se on korjattuna: *eestä vanhan Väinämöisen* (p 40).

Muuten esiintyy Väinämöinen säännöllisesti ratsastavana. Ratsuna on hänellä joko *hevonen* tai *hirvi*. Vaikka hänen niin monessa toisinnossa mainitaan ottaneen, ostaneen tai takoneen hevosen taikka sillä lähteneen merelle, hänet kuitenkin harvoin ilmoitetaan ajelevan tai lähenevän: *orihilla olkisella, hernevarrella hevolla* (p 54, vr. 27), tai suistuvan selästä: *hiirenkarvaisen hevosen, lohen mustan muotoiselta* (p 78). Sitä vastoin on hyvin yleinen säe:

A. Selässä sinisen hirven Kl 4, Js 11, 13, Km < Js 17, Ak 35, Ak < Vk < Lt 43, Ks 46, 49, Vn 84, 91, 93, Vn < Uh 86, Uh 102, 105, 106, 117, 119—3).
B. Sinihirvellä selässä Ak 30.
C. Ajoi hirvellä selässä Ak 44.
D. Sinisellä hirvellähän Vn < Ln 89.
E. Hirvellä hihattomalla. Ln 100.

Sama säe tavataan joskus sovitettuna lähdön kuvaukseen (Ks 45; Uh 127):

F. Ottavi sinisen hirven. — G. Jo suoriu Väinämöinen selkähän sinisen hirven.

Sinisen hirven kertosanoina tapaamme kerran *rauankarraisen kapehen* (p 64), kerran myös Hämähäkin runoon kuuluvan *hernevartisen herosen* (p 35) tai Niukahduslukuun luettavan *kalahauin karvaisen* (p 127) sekä pari kertaa Hiiden hirven hiihdännästä lainatun säkeen (p 84, 91, vr. 120): *Hiien hirven lautasella.*

Viimemainitun yhdistyksen on aiheuttanut yhteinen *hirvi* sana. Niinikään on yhteinen *selkä* sana usein vetänyt sinisen hirven jälkeen samasta runosta säeparin (Js 11 ym):

Selkeä silittelevi, — taljoa taputtelevi.

Tämän mukaan on välistä seurannut vielä Hirven hiihtäjälle kuuluva kehuminen (p 105—6, 49):

A. »Sopisi selällä maata, — leveätä levätäkseni
ketun päällä keljetellä.» — nuoren neitosen keralla.
B. »Oisko ontta ollakseni, — kaunokaisen kainalossa.»

Vielä esiintyy sinisen hirven selkä silittelyn edellä käyvässä säeparissa (p 14):

Hyppäsi hyvän selälle, — hirven sinisen selälle.

Mutta pääsäkeellä: *hyppäsi hyvän selälle*, on useammin kertona, silloinkin kuin hirvi on ratsuna: *hyvän laukin lautaselle* (p 4 ym). Tämä yhteyteensä soveltumaton säepari on lainattu Kullervon sisaren runosta (I 960 a).

Samasta runosta lienee myös saatu usein esiintyvä ajelemisen kuvaus: *ajoa karetteleri* (p 4 ym). Lisäksi on siitä välistä sekaantunut mereen sortumiseen nähden aivan ristiriitainen paikanmääräys (p 13, vr. 117—8):

Noit' on Väinön kankahia, — noilla neitoset kisasi.
ammoin raattuja ahoja.

Parikymmentä kertaa mainitaan ajon tapahtuneen *meren selällä.*

A. Selvällä meren selällä Kl 1, Ak < Kl 27, Ak 36, 38, 44, Lt 54, 58, Lt < Ak 62, Vn 93, Ln 100, Uh 110, 116, 125.
B. Keskellä meren selällä Uh 121.

C. Ajoi selvällä selällä Vk 71.
D. Ajoi hän meren selälle Uh 107.
E. Selveä meryttä myöten Kl. 7.
F. Suloa meryttä myöten Kl 9.
G. Poikki mustasta merestä Uh 101.
A ja B muotoja seuraa useimmiten kertosäe: *ulapalla aukealla*, tai joku väännös siitä.

Huomattava kuitenkin on, että ainoastaan kolmessa näistä toisinnoista Väinämöinen ratsastaa *hirvellä* (p 44, 93, 121). Parissa kirjaanpanossa hän hirvellään ajaa *sinisen meren selällä* tai *sivua* (Km < Js. 17; Vn < Ln 89):

G. Selässä sinisen hirven
selällä sinisen meren,
selkeä silittelevi.

H. Sinisellä hirvellähän
sinisen meren sivua.

Kolmea *selkää:* hirven, meren ja taas hirven, ei ole alkuansa perätysten mainittu. *Meren selkä* on voinut juolahtaa mieleen hirven selän johdosta ja on se johtanut muistiin Väinämöisen ammuntaan liittyneessä Luomisrunossa esiintyvän ja siihen oleellisesti kuuluvan *selvän meren selän* ynnä sen kerron *aukean ulapan* (s. 22).

Väinämöisen ajaessa on meri täytynyt ajatella *sulaksi* (F), koska hän ammuttuna suistuu veteen. Väinämöisen lähdön yhteydessä mainittu *meren jää*, joka on lainattu Hämähäkin runosta (s. 79), esiintyy vain pari kertaa hevosta ammuttaessa: *meren jäätä juoksemasta* (p 60, 88).

Joskus liittyy selvällä selällä ajamiseen niinikään Hämähäkin runossa tavattava hiekan ja veden pirskuminen (Vk 71, vr. I L 360):

Somer silmille sirahti,
meri parskui parmahille.

Useammin kuitenkin ajo suoritetaan niin taitavasti, että (p 107 ym; 7 ym):

Ei kastu oron kapiat,
eikä vuohiset hevosen,

t. ilman kapian kastumatta,
vuohisen liottamatta.

Tämä kuvaus tavataan vain kerran sovitettuna hirveen ja silloin juuri edellinen muodostus, jossa nimenomaan mainitaan *oron* kaviot ja *hevosen* vuohistet (! p 121, vr. *miestet* I osa s. 111). Jälkimäinen muodostus on Suomen itä-Karjalassa tavattu Kilpakosinnassa, jossa Ilmarinen äitinsä ilmoitukseen vastattuaan: *»tohi lähen»* ja otettuaan *oman (!) orosen* (KRH s. 303):

Ajavi karittelevi
meren selvällä selällä
ilman kapion kastamatta,
vuohisen vajottamatta.

Satakuntalaisessa Hämähäkin runon toisinnossa kuvataan *huokosen* (< vuokosen) *kastumattomuus* yhdessä kavion pystymättömyyden kanssa ostetun ison oriin juostessa meren jäätä (Paldani 3 Parkanosta):

Johonk' ei kavio pysty,
eikä huokonen kastu.[1]

Mainittu kuvaus on siis ilmeisesti muualta tullut Väinämöisen ammuntaan. Sinisellä hirvellään ei Väinämöinen alkuansa ole ajanut meren päällä, vaan *meren sivua*, josta on ammuttuna suistunut veteen. Alkuperäisesti Väinämöisen ammuntaan kuuluviksi voi siis vain lukea säkeet:

Selässä sinisen hirven
sinisen meren sivua.

Mutta minkä teonsanan sisältävä säe on käynyt niiden edellä, jos yleinen: *ajoa karetteleri*, on lainattu Kullervon hevosella ajosta? Toisinaan kohtaamme sen sijalla (p 46, 86, 119—23, vr. 30 a) tai ohella (p 106) säkeen: *jo tuleri Väinämöinen.* Tämän edellä käy tavallisesti odotuksen kuvaus[2]. Kerran ilmaantuu kertosäkeenä (p 21): *jo saapi Urantolainen*, mikä vastaa odotuksen kuvauksessa mainittua: *saavaksi Urantolaisen*, vahvistaen ajatusta tämän kohdan runoon kuulumisesta.

Suomen Karjalassa liittyy ampumisen kieltoon välittömästi **ammunta:** *toki ampui, ei totellut.* Siihen on toisinaan kertona lisätty (i 39 ym, vr. j 17): *varsin ampui, ei varannut.*

Vienan läänissä on länsisuomalainen *toki* sana yleisesti vaihdettu sanaan *kuitenk'* (p 4 ym): *ampui kuitenk', ei totellut.* Koska tämä lyhennysmuoto ei ole runokielen mukainen, on säettä välistä yritetty parannella sekä supistamalla että laajentamalla (p 38; 7):

A. Eipä kuitenki totellut.

B. Ei on kuullut, ei totellut —
ampui kuitengi hevosta.

Ilomantsin Mekrijärven Simana Sissosen kappaleessa ilmaantuu

[1] Mistä tämä piirre on tullut Hämähäkin runoon, on vaikea sanoa. Mainittu runo on nähtävästi myöhäinen kokoonpano, joka tosin on Suomessa laajalle alalle levinnyt, mutta niin yhtäläisessä muodossa, että on syytä epäillä kirjallistakin leviämistapaa.

[2] Samoin parissa toisinnossa, joista hirvi on kadonnut (p 21, 103).

jatkosäe, joka on siirtynyt saman laulajan esittämästä Lemminkäisen surma-runosta: *jo kaatoi Kaleran poian* (j 19, vr. 18; KRH s. 416).

Useampiin sekä suomen- että vienanpuolisiin toisintoihin on sekaantunut Pistoksen loitsuista a m p u m i n e n l i i a n y l h ä ä l l e j a a l h a a l l e ennen nuolen kohti käymistä (i 37 ym, p 79 ym).

Vienan läänin eteläisillä ja itäisillä runoalueilla esiintyy yleisesti säepari, josta voisi päättää ampujan Väinämöistä tarkoittaessaan tähdänneen niin huonosti, että olisi saanut sattumaan ainoastaan hänen hevoseensa (esim. p 9; 4):

A. Ei osannut Väinämöistä,
osai Väinämön hevosta.

B. Ei sopinut Väinämöistä,
sopi Väinämön hevosta.

Teonsanana on säeparia muodostettaessa käytetty joko *osata* tai *sopia*[1]. Mutta A-muodostuksessa *osai*, jonka paikalle ei runomitan vuoksi mahdu runokielen *osasi*, viittaa siihen, että kysymyksessä oleva säe on vasta Vienan läänissä muodostunut lisäys. Samaa todistaa B-muodostuksessa lauseopillisesti sana *sopia*, joka vaatisi menentösijaa. Yhdessä Lönnrotin kirjaanpanossa onkin edellinen säe oikaistu: *ei sopin't Väinämöiseen* (p 106), mikä taas on runokielen kannalta säkeeseen mahtumaton. Koillisimmalla runoalueella on jälkimäistä säettä koetettu kielellisesti korjata sanojakin muuntamalla, mutta on silloinkin runomittaan tehty virhe (p 135):

Ei osannut Väinämöistä, sopi hevosen lihoihin.

Kysymyksessä olevan säeparin edellä[2] käy välistä (p 14 ym): *ampui tuota Väinämöistä*. Tästä ja mainitun säeparin jälkimäisestä säkeestä on supistumalla voinut syntyä yksinkertainen (p 27 ym): *ampui Väinämön hevosta*.

Siinä kajaaninpuolisessa kirjaanpanossa, missä Hämähäkin runo on johdantona, Lappalainen suorastansa (m 5):

Ampui olkisen orihin, hernevartisen hevosen.

Myös useissa vienanpuolisissa toisinnoissa mainitaan ammutun *olkinen ori*, joka saa kerrokseen joko *hernevartisen* tai Niukahduslu-

[1] Niiden tilapäisiä sijaisia ovat: *ei osannut — sattui* (p 123), *ei sattunut — sattui* (p 127), *ei koskenut — sopi* (p 30), *eipä koske — koski* (p 103).

[2] Kerran käy sen edellä: *ampu riuhta Väinämöistä* (p 119), joka toisen kerran esiintyy siitä erikseen muodossa: *ampu riuhtain t. riuhto Väinämöisen* (p 107). *Riuhta*, minkä merkitys on laulajalle ollut tuntematon, ei voi olla muuta kuin väännös sanaa: *orihta*.

vusta lainatun *hiirenkarraisen herosen* (p 2. 1 ym). Säeparin alkuun tai loppuun lisätään niissä tavallisesti (esim. p 2, 16): *alta vanhan Väinämöisen*.

Jo siitä päätelmästä, ettei hevonen ole alkuperäinen ratsastettava, jos se pitää paikkansa, seuraa, ettei hevosta ole alkuansa ammuttukaan. Mutta tämän voi suoranaisemminkin todistaa. Tavallisesti näet ilmoitetaan, mitkä ruumiinosat nuoli on lävistänyt. Latvajärven Arhippa kuvailee sen kulkeneen (p 54):

Läpi länkiluun lihasta,
oikeasta olkapäästä,
kautti kainalon vasemen.

Toisessa vienanpuolisessa kappaleessa nuolen sanotaan sattuneen (p 15):

Oikeahan olkapäähän,
vasempahan kainalohon,
läpi länkien lihojen.

Miten voi ampua *herosen* oikeasta olkapäästä vasempaan kainaloon, on arvoituksellista. Eikä ajatus käy paljoa selvemmäksi senkään kautta, että mainitut kaksi säettä tavallisesti supistetaan yhteen: *kautti noien kainaloien* (esim. p 11). Tässä ei kuitenkaan tarvita muuta selitystä, kuin että hevosen sijalla on aikaisemmin ollut ammuttuna *ihminen*. Kolmas säe tosin näyttäisi puolustavan hevosen aikaisemmuutta. *Länkien* eli *länkisten* (esim. p 14) *lihojen* saattaisi ymmärtää tarkoittavan länkien likellä olevia lihoja. Vaikeasti määriteltävällä *länkiluulla* on joskus toisintomuoto *länkipuu;* välistä mainitaan länkien ohella kertosäkeessä vielä *valjaat* (p 36, vr. 38):

Läpi noien länkipuien,
liki valjahan lihoja.

Mutta säkeen alkumuoto onkin ollut: *läpi lämminten lihojen*, joka yhtä hyvin soveltuu ihmiseen kuin hevoseen. Suomen itä-Karjalassa, jossa ammuttu on säännöllisesti itse Väinämöinen, tavataan yleisesti esiintyvän oikean olkapään ja vasemman kainalon ohella useamman kerran myös *lämminten lihojen* maininta.[1]

Länsisuomalainen monikon omanto *lämminten* on ollut yhtä outo Suomen itä-Karjalan kuin Vienan Karjalan laulajille. Säkeen alkumuodon rinnalla ilmaantuu siitä syystä muunnoksia, joita ensin on kielellisesti korjailtu runomitasta huolimatta ja edelleen

[1] Mainitun säkeen edellä käy toisinaan Niukahduslukuun kuuluva säe: *läpi luun, läpi jäsenen* t. *läpi luien, läpi lihojen* (i 39, 37).

sekä kieli- että runoaistin mukaisesti muodosteltu (esim. i 30, p 1; i 37, p 9; p 30; p 2; i 39; p 103; i 41; p 74).

A.	Läpi lämminten lihojen.	E.	Läpi lämpymän lihasen.
B.	» lämpimien lihojen.	F.	» lämpimälihan.
C.	» lämpymen »	G.	Lässä lämpymien lihojen.
D.	» lämmintä lihoa.	H.	Lästä lämpöstä lihoa.

Oudolta tuntuvasta muodosta *lämminten* on myös helposti johtunut väännös *länkisten* eli *länkien*, kun hevonen tuli runoon.

Ammuttuna mainitaan *heronen* useimmiten silloinkin, kun ratsastus esitetään tapahtuvan *hirven* selässä (esim p 4). Tosin kolmessa vuonnisenpuolisessa kappaleessa, joihin on Pistoksen loitsuista lainattu kolmenkertainen ampuminen, nuoli viimein käy kohti (p 79, 84, 97): *sapsohon sinisen hirven.* Lisäksi yhdessä Akonlahden toisinnossa Lappalainen ampuessaan Väinämöistä (p 37):

Siipasi sinistä hirveä, hirvi hirnuvi merehen.

Samoin tämä eräässä vuokkiniemeläisessä kappaleessa (p 63):

Ampui alta sinisen hirven, alta vanhan Väinämöisen.

Mutta toisessa vuokkiniemeläisessä ynnä yhdessä kenttijärveläisessä kirjaanpanossa Lappalainen (p 64, 49):

Ampui vanhan Väinämöisen, selästä sinisen hirven.

Kolmannessa vuokkiniemeläisessä (p 74) ja lukuisissa vuonnisenpuolisissa toisinnoissa on niinikään ammuttuna itse Väinämöinen (p 78 ym). Yhdessä itä- ja pohjois-Karjalan kaikkien toisintojen kanssa ne todistavat, että alkuperäinen ammuttu ei ole ratsu, vaan ratsastaja.[1] Vaikea onkin käsittää, jos Väinämöinen ei ole ratsastanut meren pinnalla, vaan meren sivulla, että hän ammutun ratsun selästä sortuneena, mutta itse haavoittumattomana olisi joutunut aivan avuttomaan tilaan.

Muutamat vuokkiniemen- ja vuonnisenpuolisista kappaleista esittävät Väinämöistä haavoitetun *syöksemällä* tai *pistämällä sydämen kautta* (p 74, 88 a, 92, 95). Samoin vuonnisenpuolisessa Lemminkäisen surma-runossa Pohjolan emäntä umpiputken: *syöksi miestä*

[1] Parissa uudemmassa pohjois-aunukselaisessa kirjaanpanossa Lappalainen ampuu (Karttunen 119, 72): toisessa Väinämöisen kanteleensoittoa kuuntelevan *vein emännän* ja toisessa *hirvisen heposen.* Itäsuomalaisissa Niukahduksen luvuissa Jeesus ajaa usein *hirvisellä hevosella* (vr. s. 79, SSL s. 18), mikä mahdollisesti onkin sekamuodostus aasia kuvailevasta *hiirakasta* l. *hiirisestä hevosesta* ja Väinämöisen *sinisestä hirvestä.*

syömen kautti (I 815). Mainittu säe on Lemminkäisrunosta lainattu Väinämöisen ammuntaan. Huomattava näet on, että ampuvan Lappalaisen sijalla on Pohjan akka tai Joukahainen. Sydämen ohella mainitaan alkuperäisemmistä ammutun Väinämöisen ruumiinosista joko vasen kainalo taikka kaikki kolme (p 92; 74):

A. Pisti miestä syömen kautti, läst' on lämpöistä lihoa.
kautti kainalon vasemen.[1] vasemesta kainalosta
B. Syöksi miestä syömen kautti, oikeahan olkapäähän.

Viimemainituissa säkeissä näyttää haavoittaminen tapahtuneen alhaalta päin kainalosta olkapäähän. Päinvastainen suunta on kuitenkin yleisempi ja jousella ammuttaessa luonnollisempi. Täytyyhän ajatella Lappalaisen ampuneen korkeammalta paikalta rannalle merta kohti. Suomenkarjalaisissa toisinnoissa on säkeet aina yhtäläistetty, siis joko *olkapäästä—kainalosta* (i 36) taikka *olkapäähän—kainalohon* (i 26 ym). Siitä että *kainalohon—olkapäähän* (i 29) tai *kainalosta—olkaluusta* (i 34), on harvinaisempi, saanee myös päättää, että tavallisempi vienanpuolinen muoto: *olkapäästä—kainalohon* tai *kainalon kautta* on alkuperäisempi.

Seuraa ammutun Väinämöisen **sortuminen mereen,** jota kuvailee säepari (I 27):

Kääntyi kämmenin merehen, sormin sortui lainehesen.

Tämän vaihtelevia toisintoja on edellisessä osassa (s. 46. 62, 71) esitetty esimerkkinä vähäisemmistä säkeenmuunteluista. Mutta esittämättä ovat jääneet toisten saman runon säkeistöjen tai muitten runojen vaikutuksesta muodostuneet tai niistä suorastaan lainatut säkeet.

Väinämöisen ammuntaan yhdistyneestä Luomisrunosta on otettu *polvi* ynnä *lapaluu* ja laiteltu säkeenmuodot (p 21; i 52; j 25):

A. Polvin pyörähti merehen. C. Lappioin lainehesen.
B. Kääntyi lapaluillehen.

Semmoisenaan on Luomisrunosta siirretty munien veteen vierähtämistä kuvaava kertosäe (p 83):

Jo hän sortui suin merehen, karskahti meren karihin.

---

[1] Tämä säe on kertona myös mainitussa vuonnisenpuolisessa Lemminkäisrunon toisinnossa, josta näemme miten helposti kaksi yhtäläistä piirrettä, tässä ruumiin lävistämistä kuvaavaa, sekaantuu keskenänsä. Latvajärven Arhipan kappaleessa Lemminkäisen lävistäminen kuvataan vain yhdellä säkeellä: *läpi syämen, maksan kautti* (I 758).

Viron orjan virrestä on Suomen itä-Karjalassa lainattu kämmenin mereen käymiselle jatkosäkeiksi (i 40):

Suin lumehen, päin vitihin, kourin ilmahan kovahan.

Tämä säkeistö alkuperäisine pääsäkeineen: *siitä suistui suin lumehen* (Kant. tutk. II s. 232—3), voi myös kiintyä kämmenilleen kääntymisen edelle (i 37, 38) ja viimein jäädä yksin kuvailemaan Väinämöisen suistumista (i 36). Yhdistävänä siteenä runojen välillä on ollut käsin eli kourin sortuminen eli suistuminen.

Aunuksen puolella on taas *sormin* sana johtanut mieleen »Suomeen pakenijalle» kuuluvan sormin soutamisen kertoineen (q 3, 4):

Suomen suuri Ruotsalainen [1]
väkivanha Väinämöinen
kääntyi kämmenin merehen,
läksi sormin soutamahan,
jaloilla melastamahan.

Väinämöisen **ajelehtiminen merellä** on yleisesti esitetty säkein (esim. p 100):

Siellä kulki kuusi vuotta,
seiloi seitsemän keseä,
kulki kuusissa hakona,
petäjäissä pölkynpäänä.

Ensimäisen säkeen vaihteluista on huomattava Suomen itä-Karjalalle ominainen *kupli* (i 29 ym), jonka ohella joskus myös tavataan muualla yleinen *kulki* (i 37).

Toisessa säkeessä on länsisuomalainen *seilo*[*i*] sana, josta Setälä on huomauttanut, ani harvoin säilynyt (p 100, 117). Verrattain harvinaisia ovat myös läheisimmät äänteelliset muunnokset: *seilu*[*i*], *selu*[*i*], *selo*[*i*], *sielu*[*i*] (esim. p 7; 2; 30; 91). Tavallisesti on oudon sanan vääntyminen johtanut toista merkitsevään sanaan, kuten *säilyi*, *seuloi*, *seuroi*, *seisoi*, *sekä* (esim. p 36; 15; 75, i 57; p 49; 16, i 17). [2] *Kesän* alkusoinnullisesta vaikutuksesta on *seilui* joskus muuntunut *keilui* (i 51 ym). Niinikään on *seitsemän* vaikutuksesta *kesän* sijalle tullut alkusoinnullinen *suvi* teonsanan vaihtuessa toiseen alkusoinnuttomaan sanaan (p 101): *asui seitsemän suvea*.

Neljännen säkeen jälkiosa *pölkynpää* on yleinen Vienan läänissä, mutta ei esiinny muualla. Sen sijalla on Suomen itä-Karja-

[1] Vr. vienanpuolista Laivaretken toisintoa, jossa on Väinämöisen sijaisena: *suuri suutsa Ruotsalainen* (I 573).

[2] Toisintomuoto: *sataseitsemän keseä*, on muodostunut Väinämöisen syntymiseen kuuluvan säkeen: *vuotta seitsemän satoa*, vaikutuksesta, kuten osoittaa kertosäe: *ykeksän uron ikeä* (j 19, SSL s. 153).

lassa *puunmuro* (i 29 ym) taikka *pehkiö* (i 34 ym, vr. pohjois-Karjalassa *pajupehko* j 14, 20) ja Aunuksessa *pehkopuu* (q 3, 4). Myös parissa vienanpuolisessa kappaleessa Väinämöinen ajelehtii *pehkiönä* (p 107, 119). Alkusointu (*pe-*) ja kerto (*hako—pehkiö*) näyttävät puoltavan *pehkiön* alkuperäisyyttä.

Edelliseen säepariin liittyy lisäsäkeenä useamman kerran (p 2 ym): *karehti kaheksan vuotta*. Jälkimäisen säeparin ovat muutamat laulajat laajentaneet kolmisäkeiseksi yhdistelmäksi lisäämällä petäjän rinnalle[1] *männyn* (m 2), ja siitä nelisäkeiseksikin jakamalla *kuusen* ja *haon* kahteen eri säkeeseen (p 62):

Kulki kuusen juurikkana, petäjäissä pölkynpäänä,
meni männyn järkälönä, jo venyi vesihakona.

Päinvastoin on molemmat alkuperäiset säeparit kerran supistettu yhdeksi (i 46):

Kuusi vuotta kuusipuuna, seitsemän petäjäpuuna.

Parissa vienanpuolisessa kappaleessa on ajelehtimisen kuvaus ynnä sitä seuraava merenpohjan muodostaminen sovitettu Lappalaisen lausumaksi toivotukseksi: »*kule siellä kuusi vuotta* jne (p 111, 125). Niinikään parissa itäkarjalaisessa toisinnossa Lappalainen toivottaa Väinämöisen uppoavan mereen (i 42, [43]):

»Oi sie vanha Väinämöinen, meren synk[ille] syv[ille,
jokos taitanet upota lakeoille lainehille]!»[2]

Väinämöisen ajelehtimiseen liittyy Vienan läänin eteläisillä ja itäisillä runoalueilla hyvin usein etsimisen kuvaus, niin myös Latvajärven Miihkali Perttusen kappaleessa (p 58):

Etsittihin Väinämöistä talvella lylyin lipein:
keväillä kevyisin pursin, eipä löytty Väinämöistä.

Miihkalin isä Arhippa esitti saman kappaleen Lemminkäisen surmavirressä (I 758): [3]

Etsittihin L— kesällä jne. Etsittihin, vaan ei löytty.

Sen jälkeen seuraa Lemminkäisen naisen meno taottamaan haravaa,

[1] Myös sijalle (m 5, p 92).

[2] Lönnrot on Uudessa Kalevalassa vielä jatkanut Joukahaisen äidin tiedustelulla ja pahoittelulla (UK 6: 211—234).

[3] Sitäpaitsi Neitsyt Maarian etsintävirressä, mutta vain Lönnrotille (I 1103), ei toisille kirjaanpanijoille.

Miihkalikin on muistellut isänsä laulaneen mitenkä morsian etsi, ei kuitenkaan Lemminkäistä, vaan Väinämöistä (p 59):

Etsittihin eksynyttä,
katonutta kaivattihin.
Meni seppojen pajahan —.
Vetelevi haravalla —.
Niin tulevi Väinämöinen.
Tuuitteli tuttuansa —.
Sanoi vanha Väinämöinen:
»Ei ole miestä mennehessä!»

Tässä näyttää siis olevan välimuoto, joka on johtanut Lemminkäisen etsimisestä aivan aiheettomaan Väinämöisen etsintään.

Lemminkäisen surma-runossa on eri kulkuneuvoin etsimisen kuvaus kuitenkin siksi harvinainen, ettei tämä siihenkään voi kuulua. Etsijänä ei ole mainittu Lemminkäisen alkuperäinen etsijä äiti, vaan etsityn puoliso. Äidin ohelle ja sijalle on Lemminkäisrunoihin usein tullut nainen niihin liittyneestä Ahdin ja Kyllikin runosta. Olisiko siis kysymyksessä oleva etsimisen kuvaus kappale tätä harvoin ja vaillinaisesti säilynyttä runoa? Meriretkelle lähtenyttä Ahtia voisi paremmin nimittää *eksyneeksi* kuin määräpaikassa surmansa saanutta Lemminkäistä eli Pätöistä poikaa. Mutta huomattava on, että huolimatta naisen mainitsemisesta on käytetty personatonta imperfektimuotoa *etsittihin*. Tämän ohella tavataan personattomassa Väinämöisen etsinnässä yhtä usein praesensmuoto *etsitähän* (p 30 ym). Siihen taas ei liity löytämättömyyden mainintaa, paitsi yhdessä kappaleessa, jossa etsinnän ajanmääräys muuttuu (p 18):

Eksynyttä etsitähän —
etsittihin, vain ei löytty.

Säkeistö on nähtävästi ollut sananlaskuntapainen ja kuvaillut niitä kulkuneuvoja, joita on eri vuoden aikoina käytetty: vesien auettua kepeitä kaunasten yli vedettäviä veneitä, jäädyttyä ensin hevosta ja sitten syvällä lumella suksia:

Etsitähän eksynyttä,
kaonnutta kaivatahan
keväillä kevyisin pursin
t. kesällä venoin kepein,
syksyllä hevon kapioin,
talvella lylyin lipein.[1]

Eri kulkuneuvoin etsinnän liittymisen Väinämöisen ammuntaan on, kuten mainittu (s. 6), ilmeisesti aiheuttanut sitä useimmiten välittömästi seuraava linnun pesänetsintä, joka aloittaa

[1] Ks. p 30, 58, 9 a sekä p 1 (*hevon jalalla*) ja p 12 (*hepo kapehin*). Useimmiten on *hevonen* kadonnut, josta on seurannut sekaannus *syksyn* ja *talven* sekä *kapion* ja *kepeän* välillä: *venon kapeilla, kapilla, kapella, kavella l. kavilla* (p 106, 86, 121, 117, 127).

Luomisrunon. Tämä runo on, niinkuin olemme nähneet, jo Suomen Karjalassa yhdistyneenä Väinämöisen ammuntaan. Eteläisiltä runoalueilta taas olemme tavanneet suomalaisen Luomisrunon säkeitä sekaantuneina toiseen, virolaisperäiseen Luomisrunoon ja tulleet siihen päätökseen, että se on itsenäinen, erillinen runo.

Vaikeampi on ratkaista kysymystä siitä runokappaleesta, joka esittää meren ja mantereen suhteitten määräämisen eli **merenpohjan muodostamisen.** Sitä voisi pitää Luomisrunon luonnollisena jatkona, jollei se ilmaantuisi yksinomaan Vienan läänissä ja, mikä on huomattavampaa, niin usein kävisi Luomisrunon edelläkin. Niinikään se soveltuisi hyvin Väinämöisen ammunnan loppuponneksi, jos tämä olisi erillinen runo, ja Väinämöinen jumaluusolento, joka veteen ammuttuna jää haltiaksi mereen (KRH s. 791–3).[1] Mutta jos Väinämöinen on monivaiheinen sankari, joka taisteluissaan on myös Lappalaisten vihoihin joutunut, ja kertomus häneen kohdistuneesta murhayrityksestä alkuperäinen osa Sampojaksoa, niin merenpohjan muodostamisen kuuluminen tähän yhteyteen tosin ei ole mahdoton (ks. s. 61), vaan ei mitenkään välttämätön. Silloin saattaisi selittää sen myöhemmäksi lisäykseksi ja kenties myös myöhemmäksi kokoonpanoksi, koska melkein kaikilla sen piirteillä on vastineita toisissa runoissa. Julius Krohn on sitä verrannut, paitsi Kilpalaulannassa mainittuun Väinämöisen meren kyntämiseen ja luotojen kokoon luomiseen, myös Sampo-jakson loppuosassa esitettyyn Väinämöisen luodonluomiseen (SKH I s. 394, vr. KRH s. 213–4), Merenpohjan muodostamista kuvailevat säkeet on niinmuodoin paras ottaa tarkastettavaksi vasta Sammon ryöstön jälkeen.

Näitä säkeitä lukuun ottamatta esitän Väinämöisen ammunnan perusmuodon, mikäli se on tutkimuksesta käynyt selville, kursivoiden varmimmat kohdat:

Lappalainen kyyttösilmä
piti viikkoista vihoa,
kauraista ylenkatsetta
päälle vanhan Väinämöisen,
ampuaksehen käkesi,
tappoaksehen [tavoitti].
Va[rtoi] illoin, va[rtoi] aamuin,
kerran keskipäivälläkin
tulevaksi Väinämöistä,
saavaksi Uvantolaista.

[1] Setälä on huomauttanut votjakkilaisesta kertomuksesta, miten votjakin ampuma 'vesi-ihminen' (*vu-murt*) kaatui veteen ja vedenpinta tuli hänen verestään punaiseksi (STAE 1913 I s. 76). Mutta sen rinnastaminen edellyttää, että Väinämöinen on todistettu vedenhaltiaksi, ja siitä puuttuu juuri kysymyksessä oleva merenpohjan muodostaminen.

Niin päivänä muutamana,
huomenna monikahana
jo tulevi Väinämöinen,
jo saapi Uvantolainen
selässä sinisen hirven
sinisen meren sivua.
Lappalainen kyyttösilmä
koppasi [jukaisen] jousen
korvalta kodan tulisen,
otti nuolen oikeimman,
valitsi parahan piilen.
Jännitti [jukaisen] jousen,
nuolen juonelle asetti.
Käsi kielsi, toinen käski
t. *Kädet kielsi* ampumasta,
sormet suoniset epäsi:
»älä ammu Väinämöistä,
ilo ilmalta katovi,
laulu maalta lankeavi!
Ilo ois ilmalla parempi,
laulu maalla laatuisampi.»
Toki ampui, ei totellut,
varsin ampui, ei varannut.
Itse noin sanoiksi virkki:
»min käsi alentanevi,
sen nuoli ylentäköhön;
min käsi ylentänevi,
sen nuoli alentakohon!»
Ampui vanhan Väinämöisen
oikeasta olkapäästä,
kautta kainalon vasemen,
läpi lämminten lihojen.
Siitä vanha Väinämöinen
kääntyi kämmenin merehen,
sortui sormin lainehesen
selästä sinisen hirven,
? raudankarvaisen kapehen.
Siellä kulki kuusi vuotta,
seiloi seitsemän kesää,
kulki kuusisna hakona,
petäjäisnä pehkiönä.

21. Onko Sammon taonta alkuperäistä Sampojaksoa?

Seuraava Sampojakson osa, joka vastaa Kalevalan seitsemättä ja kymmenettä runoa ja jota lyhyyden vuoksi nimitetään Sammon taonnaksi, tunnetaan ainoastaan Vienan läänissä Väinämöisen ammunnan ynnä Luomisrunon ja Sammon ryöstön välisenä kappaleena[1]. Merellä ajelehtineen Väinämöisen tuuli kuljettaa Pohjolan rantaan, jossa hän alkaa valittaa. Pohjolan emäntä kuulee itkun ja lähtee sen syytä tiedustelemaan. Korjaa Väinämöisen kotiinsa, jossa syöttää ja juottaa. Vaatii lunnaiksi omille maille pääuttamisesta Sammon taottavaksi. Väinämöinen, joka ei itse siihen pysty, tarjoutuu toimittamaan sijalleen Ilmarisen. Emäntä vielä lupaa tyttärensä palkinnoksi takojalle. Ilmarisen luo palattuaan Väinämöinen houkuttelee hänet laulamaansa kuuseen ja lä-

[1] Säeluetteloita tästä runosta on kansanrunousseminarille tehnyt H. Haataja, osittain myös Em. Suhonen. Koska kaikki toisinnot ovat Vienan läänistä, käytetään tässä ala-alueitten merkintää ilman maakunnan merkkiä (ks. I osa s. 42).

hettää nostamansa tuulen avulla Pohjolaan, jossa emäntä ottaa suosiollisesti vastaan. Ilmarinen takoo Sammon ja saatetaan takaisin, kuitenkin ilman luvattua palkintoa.

Tuulen kuljettaminen on niin kiinteästi liittynyt ammutun Väinämöisen ajelehtimiseen meressä, että kertomuksen lanka aniharvoin on tältä kohdalta katkennut. Vuonnisen Vaassila Kieleväinen, jonka laulutapaa Lönnrot on kokoonpanossaan erikoisesti huomioon ottanut, sovitti tuulen kuljettamisen johdannoksi Vellamon neidon onginnan säilyttäen kuitenkin tämän sisällä kuvauksen Merenpohjan muodostumisesta (p 80)[1].

Tuulen, joka merellä ajelehtivaa Väinämöistä kuljettaa, kuvataan toisinaan hiljaisen *tuuditukseen* tavoin häntä liikutelleen rantaa kohti (esim. Vn 79 a. Lt < Ak 62):

Tuonne tuuli tuuitteli,	t. Siellä tuuli tuuitteli.
veen henki heilutteli	aalto rannalle ajavi,
	meren tyrsky tyyreävi.

Tämä kuvaus kuuluu oikeastaan Vesikäärmeen syntyyn, jossa Syöjättären sylki tasaisen tuulen eli veden hengen tuudittelemana vähitellen ajautuu aallon mukana rantaan (SSL s. 33—4).

Toisinaan taas kerrotaan *määrättömän sään* Väinämöistä kuljettaneen. Yhtä toisintoa lukuunottamatta, jossa Ilmarisen lennättämistä Pohjolaan tuulen tuppurissa on jäljitelty (Vn 83 a). Väinämöinen itse rukoilee myrskytuulta Ukolta. Latvajärven Arhippa Perttunen on laulanut (Lt 54, [54 a]):

Ukkoa rukoelevi,	säänmenöä määritöntä,
Pavan naista (päällekirj. Pauahnetta)	nosta mustia muria
[l. Palvannetta] palvoavi:	päälle selvien vesien!»
»Nosta, Ukko, suuri tuuli,	Nosti ukko suuren tuulen
	säänmenösen määrittömän jne.

[1] Eräs uhtuelainen laulaja sovitti Väinämöisen ammunnan sijalle puolittain runomittaan puetun ja Väinämöisen nimelle sovitetun tarinan Jerusalemin suutarista Ahasveruksesta (p 115). Jumala tahtoo tappaa Väinämöisen, joka on jo kauvan elänyt ja pitänyt itseään Luojaa parempana. Väinämöinen polvillaan rukoilee antamaan hänelle vielä kolmet rautaiset kengät kulutettaviksi ennen kuolemaa. Kun Luoja on ne hänelle takonut, paneekin hän ne talteen pitäen vain omia kenkiään. Luojan käskyläisten saapuessa tappamaan, hän selittää, ettei ole vielä yksiäkään kuluttanut. Saatuaan saman vastauksen toisellakin kerralla Luoja suuttuu ja lausuen: »sini siulla sielu olkoon, kuin mailma seisonevi», kyydittää hänet meren selälle. Siitä hän, kun itkeä tihistelevi, tulee Pohjolaan.

Arhipan poika Miihkali on säilyttänyt kertosäkeeseen: *»säänmenöä määritöntä»*, läheisemmin kuuluvan pääsäkeen (Lt 58. vr. Vn 78, Js 16): *»nosta tuulta tulkutonta!»*.

Vuonnisenpuolisessa toisinnossa Väinämöinen sitä ennen rukoilee Ukkoa nostamaan eri tahoilta pilviä ja kastamaan *potkalta porohkat*, s. o. kanunalta ruudit, niinkuin uudemmanaikaiseen sotaan lähtijä (Vn 78).

Vielä on huomattava vuokkiniemeläinen kappale, jossa Pohjan eukko harvahammas, *nenä vanka Vuojolainen*, noustuaan unesta ja katsottuaan merelle rukoilee Ukkoa ylijumalaa (Vk 64):

»Nosta lonka luotehesta,
toinen lännestä lähetä,
istuta iästä pilvi,
[t]oi[nen] päivän koittehelta.
nostas vanha Väinämöinen!»

Sekaannuksesta tietysti johtuu, että Ukkoon kohdistettu rukous on emännän lausuma. Mutta mitä syytä olisi Väinämöiselläkään, kuusi vuotta merellä ajelehtineella, rukoilla Ukolta enempää säänmenoa? Tämä piirre on sitä vastoin luonteenomainen kestin pettämän Annikaisen virrelle, jossa rajuilman rukouksella on tarkoituksena saada aikaan haaksirikko. Runon inkeriläisissä toisinnoissa Annikka kääntyy Jumalan eli Luojan puoleen suuren tuulen pyynnöllä, mutta suomenkarjalaisissa hän loitsurunoista lainatuin säkein rukoilee Ukkoa nostamaan pilviä joko luoteelta yksistään tai luoteelta ynnä muilta tahoilta (Kant. tutk. I s. 80, 84—5).

Latvajärven Arhipan kappaleessa vastaa *Ukkoa* kertosäkeessä *Parm naisto*, s. o. *Pavannaısta*, *Pauahnetta*, s. o. *Pavannehta*, tahi *Patrannetta*. Edelliset muodot, jotka tavataan Lönnrotin kirjaanpanossa, on Setälä yhdistänyt mordvalaiseen jumalannimeen *paras* (FUF XII s. 197—9). Cajanin kirjaanpaneman muodon *Palrannetta*, joka lienee laulettu *Palrannehta*, voisi kyllä selittää syntyneen sen raavan *palvoari* sanan yhtäläistyttävästä vaikutuksesta. Mutta huomattava on, että sama Arhippa käyttää sanaa *Palranen*, 'rukoiltava', Ukon kertosanana useammassa runossa (KRH s. 631). Sovittaessaan sitä kohteeksi sanalle *palvoari* hän runomitan vuoksi ei voinut käyttää muotoa *Palrasta*, vaan täytyi hänen muodostaa johdannainen: *Palranne* tai *Palrannainen* saadakseen täyttymään säkeen. Tämä kahdesta samankantaisesta sanasta kokoonpantu kertosäe voi olla hyvin myöhäinen lisäys. Myös pääsäe: *Ukkoa rukoeleri*, lienee vain muodostus säettä: *Annikka rukoeleri* (Kant. tutk. I s. 82).

Mustien murien nostaminen päälle selvien vesien Arhipan kappaleessa on verrattava hänen esittämänsä Kanteleen synnyn loppukohtaan, Väinämöisen kyynelten poimimiseen (I 615):

Alta selvien vesien, päältä mustien murien.

Vienan läänin eteläisillä ja itäisillä runoalueilla mainitaan tavallisesti vain tuulen suunta.

1. A. Laati tuulet luotehesta Js 14.
 B. Nosti tuulen luotehelta Km 18.
 C. Nousi tuuli luotehesta (—lta) Kl 9, Ak < Vk < Lt 43, Uh 117, 127.
 D. Tuli tuuli luotehelta (-sta) Kl 4, Ak 30 a, b, Uh 105—6, 121—3.
 E. Tuuli tuuli luotehesta Ak 30.
 F. Nousi lunta luotehelta Km < Js 17.
2. A. Luotehesta koillisehen Js 14.
 B. Laati tuulen koilliselta Kl 9 a.-
 C. Toinen kohta koilliselta Uh 117.
 D. Kova ilma koilliselta Js < Km 15: 29, Km < Js 17.
3. A. Nousi suuri tuuli suvelta Js < Km 15: 28.
 B. Toinen turma suvelta Uh 127.

Suvinen eli eteläinen ilmansuunta esiintyy ainoastaan pari kertaa vastakkaisen *luoteisen* tai *koillisen* yhteydessä. Näistä miltei säännöllisesti *luoteinen* esiintyy ainoassa tai pääsäkeessä, *koillinen* kerran ainoassa ja muuten kertosäkeessä. Molemmat tuulensuunnat esiintyvät yleisesti myös loitsuissa, milloin kuvataan pilven nousemista tai nostamista, joten voisi ajatella vaikutusta tältä taholta.

Näyttääpä vielä, kuin ei tuulen puhaltaminen *luoteesta* ynnä *koillisesta* eli yleensä pohjosen puolelta ollenkaan soveltuisi yleisimpään määräpaikkaan *Pohjolaan* (esim. Ak < Vk < Lt 43):

Vei[1] on tuuli Väinämöisen miesten syövähän kylähän,
pimeähän Pohjolahan, urosten upottajahan.

[1] Myös: *ajoi* tai *kantoi* (Kl 4, Lt 54). Lönnrot on Uudessa Kalevalassa antanut tuulen kuljettaa Väinämöistä vain ulomma maasta, mutta varsinaiseksi Pohjolaan kantajaksi siirtänyt edellä käyvässä Luomisrunossa toisinaan ilmaantuvan *kokon* (UK 6: 189—94, 7: 43—116). Merkillistä kyllä ei kokkokaan Väinämöistä vie aivan perille, vaan jättää Pohjolan joen taakse (vr. UK 7: 162 ja VK 2: 86), josta hänet on noudettava veneellä.

Mutta kysymys voi olla siitäkin, onko *Pohjola* tällä paikalla alkuperäinen vai toisen oudomman nimen sijainen. Mainitussa vuokkiniemeläisessä toisinnossa (Vk 64, vr. 65) näimme Pohjolan eukkoa nimitettävän myös: *nenä vanka Vuojolainen*, s. o. voionmaalainen (ks. I osa s. 219). Edempänä tulemme tapaamaan Pohjolan emännän asemesta kerran *Vuojelan emännän* Lemminkäisrunoihin eksyneessä säkeistössä (Vn 815). *Miesten syöjä, urosten upottaja kylä* voitaisiin siis etsiä Voionmaalta eli Gotlannista, missä on vanha Visbyn kaupunki, joka aikoinaan on ollut mahtavana valtiaana Itämerellä ja kaiken liikkeen keskuksena Pohjoismailla. Miten ja mistä *Pohjola* on tälle paikalle siirtynyt, tulee Sammon ryöstön yhteydessä tarkastettavaksi.

Rantaan ajautuneen **Väinämöisen itku** on yleisesti esitetty yhdellä säkeellä, jonka tavallisin muoto on (esim. Lt. 54): *itkeä tihusteleri*. Joskus kuvataan, kuinka Väinämöinen itkeäkseen ja valittaakseen Ikuturson tavoin (Kl 9, Js 14; vr. I Lt 339):

Nosti päätänsä merestä, kohotteli kokkoansa.

Paikka, johon itkevä Väinämöinen on joutunut, on harvoin ja eri lailla määritelty (Lt 54, 58; Lt < Ak 62, Vk 75, vr. 71, Ks 47; 49; Lt 53; vr. myös Kl 2):

A. Kiven kirjavan sivulle,
paaen paksun lappehille.
B. Veäkse vesikivelle,
vaivoakse vattalolle.

C. Kahen kallion kesessä,
loukan luotojen lomassa.
D. Kahen kallion välissä,
kolmen koivun haarukassa.

Kirjava kivi on saatu Vellamon neidon onginnasta ja *vesikivi* Kanteleen synnystä (I Lt 251, 251 a; Lt 617). *Kahen kallion välissä* itäsuomalaisessa Kyykäärmeen synnyssä Israelin kuningas sylkyttelee miekkaansa (SSL s. 39). *Lokkiluotojen lomitse* uiskentelee tulikipunan niellyt kala (I L Ak 256). *Kolmen koivun juuri* mainitaan säilymispaikkana sekä Tulen että Raudan synnyssä (I L Ak 249, Vk 175). Alkuperäinen paikankuvaus, jos sitä on ollutkaan, ei näy säilyneen.

Toisinaan Väinämöinen jo tällä kohdalla hätänsä ilmaisee s a n o i n, jotka useimmiten on otettu hänen myöhemmästä vastauksestaan itkunsyyn tiedusteluun. Tilapäisesti on lisätty muitakin säkeitä tunnelmarunoista ja sananlaskuista (Js 12; Vn 79 a; vr. Js 16, Vn 83 b):

A. »Voi minä poloinen poika,
kun ei ole kynttä varpahissa,
eikä sormissa niveltä.»

B. »Haittan' on hako vesillä,
tiellä köyhä rikkahalla.»

Myös suomenpuolisessa Väinämöisen ammunnan ja Luomisrunon yhdistelmässä merellä ajelehtiva Väinämöinen välistä valittelee, ennenkuin munijalintu hänet keksii (i 39, vr. 34; j 15; m 2):

A. »Vaiv' on täällä [ollakseni],
kuplin kuusissa hakona,
petäjäissä pehkiönä.»
B. »Vilu miun on täällä olla,
vaiva värjätelläkseni,
alla aaltojen asua,
päällä pehmeien mutien.»

C. »En tieä poloinen poika, —
tuulehenko teen tupani,
vetehenkö pirtin veistän —.
Jos teen tuulehen tupani,
tuli tuiki polttanevi;
salvan saunani vetehen,
vesi vienevi iäti.»

Ensimäisen kappaleen ensi säe on semmoisenaan saatu Kilpalaulannasta veteen loitsitun Joukahaisen valituksesta (s. 45). Toisessa on siihen lisätty kertosäe ja sitten alkusanat vaihdettu pääsäkeen kanssa. Kolmas on muodostettu lyyrillisestä säkeistöstä (I 1419—22):

Tulehenko teen tupani,
vetehenkö saunan salvan;
tuli tuiki polttanevi,
vesi vienevi iäti.

Edellisessä säeparissa on *tulehenko* ollut helposti muunnettavissa Väinämöisen tilanteelle soveltuvaksi *tuulehenko*, jonka mukaan sitten on sepitetty välisäe: *jos teen tuulehen tupani*. Mutta jälkimäisessä säeparissa pysyi alkuperäinen vedelle vastakohtainen *tuli* paikallaan teonsanan *polttaa* yhteydessä.

Itkun kuulee Pohjolan emäntä, jonka yleisesti kuvataan olleen aamuaskareillaan (esim. Kl 4):

Tuoko Pohjolan emäntä
nousi aivan ai[ka]sehen,
aivoin aika huomenessa,
pyyhki pikku pirttisensä,
lakaeli lattiansa,
veipä rikkansa ulosse,
vei ulosse usta myöten,
pellolle pihoa poikki,
seisotakse rikoillahan.
Siitä kuuli kuusianne,
karehti kaheksianne.

Pohjolan emännän asemella esiintyy kuulijana kerran *tytti pikkarainen, neitsyt Maaria emonen* (Uh 101). Yhtäläiset aamuaskareet tavataankin Neitsyt Maarian Marjavirren johdantona sekä Vienan että Suomen Karjalassa (I 1098, Kant. tutk. II s. 54), mutta alkuansa ne kuuluvat Auringon kera kilpailevan neidon runoon (Kant. III³ 130; I 1903, vr. KRII s. 383—4).[1]

[1] Tästä runosta on Lönnrot ottanut vielä lisäsäkeitä Uuteen Kalevalaan (7: 135—48).

Mahtavan Pohjolan (< Vuojolan) emännän on tuskin sopinutkaan itse lakaista lattiaansa ja viedä rikkoja pihalle. Muutamasti mainitaan pirtin pyyhkijänä *Pohjon piika pikkarainen, vaimo valkeaverinen*, joka sitten kiiruhtaa pirttiin sanaa tuomaan (Vk 64): [1]

»Oi emoni vaimo vanha,
kuulin kummat, näin imehet
ulkosessa käyessäni,
kuulin miehen itkeväksi.»

Ihmeitten maininta kuuluu runoon Hämeessä käynnistä (I 900). Piika pikkarainen kertosanoineen viittaa taas Neitsyt Maariaan. Mistä Pohjan piian sanantuominen on saatu, näkyy selvästi muutamista kappaleista, joissa Pohjan koiran haukkuessa tyttö eli neiti lähetetään katsomaan samoinkuin Kilpakosinnassa (Vn 80, Ph 131 a, vr. Uh 115 *piika*).

Yhdessä toisinnossa emäntä lähtee rantaan *vastaansa kastamaan*, joka johtunee lähdöstä *vastan taitantaan* Aino-runossa (Uh 102, vr. 231). Missä askareissa tai yleensä missä tilanteessa emäntä on alkuansa kuullut itkun, jää niinmuodoin tietymättömäksi.

Itkun kuulumisen kuvaus on Vuonnisen puolella tavallisesti esitetty personattomasti (esim. Vn 78, 83.a):

A. Kuuluipa mereltä itku,
eli tyrsky lainehilta.

B. Kuuluvi joru mereltä,
ilman itku lainehilta.

Muualla on yleinen säepari (esim. Kl 4):

Kuuli miehen itkeväksi,
urohon urisevaksi.

Mutta siinä on ajattelematonta miehen eli uroon mainitseminen, ennenkuin on itku uroon itkuksi arvailtukaan (esim. Vn 83 a):

»Ei ole itku lapsen itku,
eikä itku vaimon itku,
itku on partasuun urohon,
jouhileuvan juorottelu.»

Länsisuomalainen sana *vaimo* on useammin saanut sijalleen itäsuomalaisen vastineensa *naisen*, joskus myös *immen* (Ks 49, Uh 127), joka on tullut immen itkuksi kuvaillusta Purren valituksesta (Ks 609). Loppusäkeitten asemella on toisinaan ennakkoilmoitus (esim. Vk 64):

»Itku on vanhan Väinämöisen,
-urina Uvantolaisen.»

Tämä ei tietysti myöskään ole tilanteen mukaista. Emäntä näet

[1] Vr. Lt 60, jossa emäntä itse tulee kivasti pirttiin ilmoittamaan.

arvattuaan, että itku oli aikuisen miehen lähtee ottamaan tarkempaa selkoa (esim. Js 14; Vk 64).

A. Läksi ääntä kuulemahan,
itkua perustamahan.

B. Meni tuota katsomahan,
likeltä tähystämähän.

Mutta onko edes lapsen, vaimon ja miehen itkun mielessä vertaileminen tutkittavalle runolle ominaista? Kilpalaulannassa tapasimme yhtäläisen lapsen, vaimon ja partasuun uroon tietojen vertailun (s. 38). Näitä ei kuitenkaan välttämättä tarvitse toisistaan johtaa (KRH s. 169), vaan voivat ne olla rinnakkaisia muodostuksia.

Emännän **menoa noutamaan** monesti viivästyttää hänen p u k e u t u m i s e n s a ja koristautumisensa. Toisinaan taas on hänellä niin kiireinen lähtö, että vain hameensa helmat ennättää koota paremmin joutuakseen (esim. Js < Km 15, [Kl 4]; Ak 30, [Vn 80]; Vk 73).

A. Jo hän aittahan menevi
[t. Juoksi aittahana mäelle],
viitisekse, vaatisekse,
pääsomihin suoriavi.
B. Pani päällehen parasta,
kaunehinta kaulallehen
[t. ripeintä rinnoillehen].
C. Käsin kääri vaattehensa,
koprin helmansa kokosi,
pian juoksi pitkän matkan.

Meno aittaan mäelle (A) ja paraan päälleen paneminen (B) ovat Aino-runojen piirteitä (I 233, 239; Kallas s. 271). Vaatettautumisen ynnä koristautumisen (A) sekä helmojen kokoomisen juostessa (C) kohtaamme vienanpuolisessa Neitsyt Maarian virressä (I 1098, 1103).[1]

Vuonnisen puolella emäntä noutaa Väinämöisen ulompaa mereltä rannalle. Eräs Lonkan kylän laulaja panee hänet kotoaan ottamaan *leivon* ja *sirkun siivet*, niillä *lentämään* Väinämöisen luo ja sitten antamaan ne Väinämöiselle omille maille lentämistä varten (Ln 95). Lonkan Martiska Karjalaisen mukaan leivon lentimin saapunut emäntä vie (kantamalla?) Väinämöisen kotiinsa Pohjolaan (Ln 97). Mutta Vuonnisen Ontrei, joka esittää emännän nousemisen leivon ja sirkun siiville vasta Sammon takaa-ajon kuvauksessa, panee tällä kohdalla emännän *soutamaan* rannalta merelle (Vn 79, vr. 84, 91, 93):

Itse löihe soutamahan
luokse vanhan Väinämöisen,
sekä meni jotta joutui.

[1] Kerran on sekä kuulijana että vaatettautujana *Pohjan piika*, vaikka sitten *Pohjan akka* käy noutamassa Väinämöisen (Uh 108).

Omin käsin soutaminen johtuu nähtävästi Väinämöisen kuljettamisesta Tuonelan joen poikki. Ontrei on siitä lainannut vielä veneen *tytöltä* pyytämisen, jonka Väinämöinen merellä ajelehtiessaan esittää (Vn 79, vr. 78 ja I 362):

»Tuos tytti venonen tänne,
poikki Pohjolan joesta, [1]
Manalan alantehesta!»

Joutuisan menon on Jyrki Ontreinen ajatuksellisesti ja runomitallisesti korjannut souduksi (*meni* > *souti* Vn 79, 84); säkeen alkuperäisen muodon, joka on sekä runomitan että alkusoinnun puolesta tyydyttävä, tapaamme Ilmarisen sisaren juoksun kuvauksessa Kilpakosinnassa, jonne se taas on siirtynyt Neitsyt Maarian virrestä (I 448, 1103): *sekä juoksi, jotta joutui.*

Toisen vuonnisclaisen laulutavan mukaan emäntä soudattaa purtensa *orjilla* (Vn 78, 83 a, [b]):

A. Itse istuutui perähän,
otti orjat soutamahan.
B. Juoksi purrelle perähän,
otti orjan soutamahan.
[Pian souti matkan pitkän,
leveän välin lyhyen].

Kun ottaa huomioon, että emännällä Samporetkeläisiä takaa-ajaessaan on sata ja tuhat miestä soutamassa, on tässäkin orjien soutu epäilemättä paikallaan. [2] Pikaisen soudun kuvaus on jälkimäisessäkin muodossaan mukailu Ilmarisen sisaren juoksua (I 491):

Pian juoksi matkan pitkän,
välehen välin lyhyen.

Välistä uudistetaan tällä paikalla Väinämöisen itkun maininta ja kuvaillaan sitä Väinämöisen myöhemmästä laulusta lainatuin piirtein (Vn 79 a, vr. Ln 96):

Suu liikkui, järisi parta,
vaan ei leuat lonkaellut.

Väinämöiseltä emäntä tiedustelee **itkun syytä** (esim. Js < Km 15, Lt < Ak 62):

»Mitä itket Väinämöinen,
urajat Uvantolainen
l. uriset Uvannon sulho?»

Tällä paikalla yleisesti ilmaantuvan Väinämöisen kertosanan vaihteluista on E. A. Tunkelo erikoistutkimuksessa tehnyt selkoa (Vir.

[1] Tästä on Lönnrot jo »Väinämöisessä» muodostanut itkun kuulumisen *joen poikki* (v. 243, Niemi KK I s. 155; UK 7: 162).

[2] Useammassa toisinnossa emäntä teettää seppo Ilmarisella rautaisen haravan ja sillä haravoi Väinämöisen merestä (Kl 1—2 ym). Tämä on ilmeinen mukailu Lemminkäisen haravoimista Tuonelan joesta.

1914 s. 187—92). Uvantolaisen asemella tapaamme *Väinölän* kertosanana esiintyvän *Ulappalan* mukaan muodostellut: *Ulantolainen*, *Ulontolainen* ja *Ulontalainen* (esim. Uh 102, 117, Js 13, vr. SSL s. 220)[1]. *Uvannon sulho* ilmaantuu useammin vääntyneenä: *Umannon sulho* (Km 21 ym). *Umanto* sanaan on eräs laulaja liittänyt selityksen: »totta se on meri» (Lt 61).

Alkusoinnun synnyttämä myöhäisempi muoto *Suvannon sulho* esiintyy tällä kohtaa yhdessä kirjaanpanossa (Ak 30 a, b):[2]

»Terve viisas Väinämöinen, ulkoinen Suvannon sulho!»

Viimemainitun säkeen mallina on ilmeisesti ollut Kilpakosinnassa esitetyn kysymyksen kertosäe (Ak 457):

»Kunne läksit Väinämöinen, ulkonit Suvannon sulho?»

Kilpakosinnassakin on toisinaan säilynyt alkuperäisempi nimenmuoto (esim. Vk 480, 484 a):

»Urkenit Uvannon sulho t. ulkosit Uvantolainen?»

Pohjolan emännän ja Ilmarisen sisaren Väinämöiselle tekemien kysymysten muodollinen yhtäläisyys on niin suuri, etteivät ne voi olla toisistaan riippumattomia. Julius Krohn sai, kuten on mainittu (s. 64), tästä havainnosta aiheen olettamukseensa, että Sammon taonta, jota ei ole kirjaanpantu ulkopuolella Vienan lääniä, on siellä muodostettu Kilpakosinnasta, joka myös Suomen Karjalassa on hyvin tunnettu. Huomattava kuitenkin on, että kysymyksessä oleva säepari on tavattu yksistään vienanpuolisissa Kilpakosinnan kappaleissa, joten tämä runo on yhtä hyvin voinut sen lainata vienanpuolisesta Sampojaksosta. Että juuri niin on käynyt, osoittavat, paitsi alkuperäisen *Uvanto*-muodon harvinaisempaa säilymistä, myös teonsanat *urkenit* ja *ulkosit*, joiden valinta enemmän edellyttää *uriset* eli *uliset* (Js 13 ym) sanojen vaikutusta kuin päinvastoin.

Itkun tiedustelun alkuperäisemmyyttä matkan tiedustelun rinnalla osoittaa myös pääsäe: »*mitä itket Väinämöinen?*» Se ei ole voinut muodostua Vienan läänissä, jossa käytetään muotoa *itet*, mikä lauluun sovitettuna rikkoo runomitan (ks. I os. s. 69).

---

[1] Väännös: *Tuvantorainen* (Ks 49) aiheutuu *uriset* sanan muunnoksesta: *turiset*.

[2] Toisessa tapaamme ensin *Uvannon* ja sitten *Suvannon* (Ak 38: 56 ja 72).

Väinämöisen **vastaus** emännän **tiedusteluun** voi alkaa saman säeparin toistolla (Uh 117; Lt 60):

A. »Sitä itken Väinämöinen,
ulisen Ulontolainen.»

B. »Sitä itkin Väinämöinen,
urasin Umannon sulho.»

Oman itsensä nimittäminen ei kuitenkaan tunnu alkuperäiseltä.

Latvajärven Arhipan kappaleessa Väinämöinen aloittaa vastauksensa Kilpalaulannasta Joukahaisen itkusta lainatulla säeparilla, mikä taas on mukailtu Joukahaisen äidin toivotuksesta (Lt 54, vr. 170):

»Tuota itken tuon ikäni,
puhki polveni murehin.»

(vr. Tuota toivoin tuon ikäni,
puhki polveni halasin).

Kilpalaulannan kanssa on yhteinen myös seuraava säepari (esim. Lt 58, 58 a):

»Onpa syytä itkeäkin l. itkijällä, vaivoa valittoakin l. valittajalla.»

Se on kuitenkin päinvastoin, kuten on osoitettu (s. 53—4), tullut Kilpalaulantaan tästä paikasta,[1] jossa se hyvin voi olla alkuperäinen.

Harvoin on sen sijalla poloiseksi itseään nimittävän huudahdus (kuten Uh 95), mikä taas on yleisenä johdantona, silloinkuin Väinämöinen itsekseen rannalla valittelee. Välistä juuri mainitut johdannot erottavat molemmat muuten yhtäläiset valitukset toisistaan (esim. Kl 9 a: 73—9 ja 103—8):

I. »Voi minua poloista poikoa,
voi poikoa polon alaista,
kun olen maalla vierahalla,
uppo-ouoilla ovilla,
pimeässä Pohjolassa» jne.

II. »Onpa työtä itkeäkseni,
kun olen maalla vierahalla» jne.

Pimeä Pohjola on tähän säkeistöön tilapäisesti siirretty. Paikan nimittäminen ei tunnu luontevalta kauvan ja kauas harhailleen Väinämöisen lausumana. Tavallisesti hänen valituksessaan mainitaan pelkästään *vieras maa* ja *oudot ovet*. Latvajärven Arhippa lauloi (Lt 54):

»Jo uin maille vierahille, äkkiouoille oville.»

Näiden edellä käy useimmiten kolmas omaa maata lähtöpaikkanaan mainitseva säe, kuten Arhippaisen Miihkalin kappaleessa (Lt 58):

»Jou'uin pois omilta mailta
maille muille vierahille,
äkki ouoille oville.»

[1] Tästä on se myös usein siirtynyt Purren valitukseen (I 621 ym).

Oudot ovet esiintyvät joskus erikseenkin saaden kertosäkeeksi *vieraat veräjät* (Ln 95):

»Jou'uin ouoille oville, veräjille vierahille.»

Jos jo tämä sanonta tuntuu kummalliselta meressä ajelehtijan lausumaksi, niin vielä ihmeellisempi on Arhippaisen Miihkalin jatko (Lt 58):

»En tunne tapia näitä, osoa en ovissa käyä.»

Eikä ole paremmin paikallansa toisen laulajan lisäys (Vk 63 c):

»Enpä tieä tietä käyä, outo matkoja osata.»

Yhtävähän soveltuvat vedessä viruvalle Väinämöiselle seuraavat valitukset, jotka kuvailevat astumista suoportailla tai tiheässä metsikössä (Vn 79; 80: 13 ja 59):

A. »Jou'uin puulle pyörivälle, varvalle vapisevalle.» B. »Kaikki täällä puut purevi.»

Nämä vertaukselliset mielikuvat ovatkin lainatut tunnelmarunoista (I 1377, 1374).

Myös yleisempi valitus vieraalle paikkakunnalle joutumisesta tavataan »Kulkupojan lauluna», joka joskus on liittynyt Sampojakson alkuun (Vn 124, vr. Ks 49):

En tieä poloinen poika,
en poika polon alainen,
miten olla kuin eleä,
kun jou'uin omilta mailta,
jou'uin maille vierahille,
äkkiouoille oville,
kylän naisten nauratella.

Kyseessä olevan säkeistön kuuluminen maalla kulkijalle, eikä meressä uijalle, näkyy siitäkin, että sana *jou'uin* on useimmiten säilytetty ja vain joskus, kuten näemme, jaettu kahtia: *jo uin*. Tästä on edelleen muodostettu: *kun ma uin* jne. (Js 11, vr. Uh 121 ym).

Välistä valitukseen vieraalle maalle joutumisesta liittyy sananlasku, jossa omaa maata vieraaseen somasti verrataan (esim. Js < Km 15):

»En tieä poloinen poika,
poikoa polonalainen,
kuin olla, kuin eleä.
Satuin maalle vierahalle.
Paremp' ois omalla maalla
ropehesta vettä juoa,
ei kuin maalla vierahalla
tuopista olutta juoa.»

Vuonnisen puolella Pohjolan emäntä toisinaan kyselemättä huomauttaa Väinämöiselle hänen hädänalaista tilaansa (esim. Vn 84, 83):

»Ohoh silma ukko utra,
kun jou'uit poloinen poika,
jou'uit paikoille pahoille,
paikoille papittomille,
maille ristimättömille,
t. jou'uit puulle pyörivälle,
varvoille vapisijille;
sata on haavoa sivulla,
tuhat tuulen pieksemeä.»

Jälkimäisessä toisinnossa Väinämöinen vastaa ajelehtineensa kuusi vuotta, samoinkuin joskus emännän kysellessä sen sanoo olevan itkunsa syynä (Ks 47)[1]. Puhuttelusanat *ukko utra* ovat lainatut Väinämöisen tuomiosta (I Vn 692). *Papittomat paikat* ja *ristimättömät maat* tavataan Vuonnisen puolella myös Väinämöisen valituksessa sekä kuvauksessa tuulen kantamisesta Pohjolan ynnä miesten syöjän kylän ohella (esim. 88 a). Ne on lähinnä saatu itäsuomalaisista Manausluvuista (Brummer I s. 97).[2]

Sitä vastoin on runoon voinut alkuansa kuulua *satojen haavojen* ja *tuhansien tuulenpieksämien* mainita, joka on säilynyt Vienan läänin pohjoisilla runoalueilla. Kysymys on vain tämän säeparin paikasta. Se esiintyy, paitsi Pohjolan emännän puhuttelussa (Vn 83, 84 b), hänen korjatessaan Väinämöistä purteensa (Vn 79) tai jo hänen saapuessaan itkevän Väinämöisen luokse (Vk < Vn 73, Vn 79 a, 93, Ph 133), jopa kerran Väinämöisen vielä ajelehtiessa (Ph 131).

Siinä yhteydessä, missä se useimmin esiintyy, se liittyy säkeisiin: *meni tuota katsomahan* (Vk < Vn 73, Ph 133) tai *siellä itki Väinämöinen* (Vn 79 a) eli *itkeä tihusteleri* (Vn 93). Se on esitetty joko Pohjolan emännän tekemänä havaintona ennen kyselemistä taikka luultavammin Väinämöisen itkunsyyn tiedusteluun antamana vastauksena, jonka sittemmin on syrjäyttänyt Kulkupojan laulusta lainattu valitus.

Itkun tiedustelua esittävä, vastauksessa toistettu säepari uudistuu vielä kolmannen kerran lohdutteluna useissa Vienan läänin eteläisten ja itäisten runoalueitten toisinnoissa, joissa välittömästi seuraa Sammon taonnan vaatimus (esim. Uh 122—[3]):

»Elä it[k]e Väinämöinen,
uikuta Ulantolainen,
kirjuta sie kirjokansi;
annan neien palkoistasi.»

Tästä voi nähdä, mitenkä unohduksen kautta suppeimpaan muo-

[1] Välistä lisäten vielä meressä luoneensa luotoja (Vk 64).

[2] Niihin joskus liittyvä lisäys (Vn 78): *äiä on tänne tullehia* (< *sinne mennehiä*), *vaan ei pois palannehia*, joka tosin on ollut lähinnä lainattavissa Tuonelassa käynnistä (I 362), viittaa molempien säeparien mahdollisesti alkuperäisimpään paikkaan, Piispa Henrikin surmarunoon (Kant. tutk. I s. 124).

toon typistyneessä esityksessä yhä märehditään muistissa säilyneitä säkeitä.[1]

Yhdessä itäisessä kappaleessa Pohjolan emäntä kehoittaa miestä omin neuvoin nousemaan (Js 12):

»Nouses miesi pois norosta,
uro aallosta ylene,
mies on selvä selkeälle,
pahojas pakajamahan,
satujas sanelemahan!»
Nousipa on mies merestä jne.

Mutta tavallisesti **emäntä** itse **korjaa** puolikuolleen Väinämöisen (Ak 30 a; L 54, Uh 108; Ln 97; Vn 91, vr. 84; Vn 79):

A. Meni nosti Väinämöisen.
B. Otti miehen kuolemasta,
otti vanhan Väinämöisen,
vei sitä kotihin sitten
t. toi on miehen tupahan.
C. Viepi vanhan Väinämöisen
pimeähän Pohjolahan.
D. Sen veti venosehensa,
talui talkapohjahansa,
istutti venon perähän,
siitä souti Pohjosehen.
E. Siitä saattoi purtehensa, —
istutti venon perähän,
siitä saattoi Pohjasehen.

Kuolemasta ottaminen on mukailtu saman kappaleen säkeestä: *kostutteli kuolemasta* (ks. edemp.). Siihen liittyvä *kotiin kuljettaminen* ilmaantuu useamman kerran eriksensä, mutta enimmiten puutteellisesti runomittaan puettuna (Lt < Ak 62, Vk 70, 73, Ph 131 a). *Pohjolaan viemine*n on tuulen kuljettamisen toistamista. *Veneen pohjalle vetäminen* on lainattu Vellamon neidon onginnasta (I Vn 265). Veneen perään istuttaa Väinämöisen emäntä venettä omin käsin soutaessaan. Niissä toisinnoissa, joissa emäntä itse perässä istuen soudattaa purtta orjilla, ei mainita mihin Väinämöinen asetetaan (Vn 78, 83 a).

Välistä emäntä jo veneessään *syöttää* ja *juottaa* Väinämöistä (Vn 79, 91). Luonnollisemmin kestitys ja muu vieraan hoito suoritetaan vasta emännän kodissa:

1 A. Syötti miehen syöneheksi (-stä) Vn 84, 97.
B. » » syölähäksi (-stä) Ak 30 a, Vn 79, 79 a, 83 a, 84, 91.
C. » » nälkähisen Kt 47.
2 A. Juotti miehen juoneheksi Vn 97.
B. » » juolahaksi (-sta) Vn 79 a, 83 a, 84, 91.

[1] Vuonnisen Vaassila Kieleväisen kappaleessa ilman vempelellä istuva Pohjan akka, kehoitettuaan Väinämöistä olemaan itkemättä ja lähtemään Pohjolaan, lisää Joukahaisen äidin tavoin: »tuota toivoin tuon ikäni» (Vr 80).

3 A. Syötti miehen, juotti miehen Lt 54, Vk 63 b, c.
B. Syötti, juotti Väinämöisen Ak 26 a, vr. Ks 45.
C. Syöttelevi, juottelevi Vk < Vn 73, Ph 131 a.
4. Apatti alanenäksi Ak 30 a.
5—6. Vaivutti varattomaksi,
uuvutti ummenettomaksi. Uk 63 c.
7—8. Kastunehen kuivaeli,
viluhisen lämmitteli Ks 47.
9. Piti pirtin lämpöisessä Ak 26 a.
10—11. Palalla parentelevi,
haavojakin hautelevi Ph 131 a.
12. Ne kaikki parantelene Vn 93.
13. Hautelevi, hierelevi Vk 70.

Viimeksimainittu säe (13) on tähän paikkaan siirretty Sampo-jaksoon liittyneestä Luomisrunosta, jossa lintu hautoo muniaan Väinämöisen polvella. Nimenomaan *haavojen hauteleminen* (11) on johtunut Väinämöisen sadasta haavasta, jotka emäntä joskus sanookin kaikki parantelevansa (12). *Viluisen* ja *nälkäisen* mainitsemiseen (8, 1 C) on liittynyt itkun selityksenä käytetty sananlasku (Ks 47):

Nälkä syömättä tulevi, vilu päivän paistamatta.

Säe: *apatti alanenäksi* (4) on, samoinkuin muodot *syölähäksi* ja *juolahaksi* (1 B, 2 B), saatu Karjan luvuista (SRU s. 81):

Akka manteren alainen, — juota minun juolahani,
syötä minun syölähäni, apata alanenäni!

Huomattava on, että mainitun säkeen laulajalta on vain kerran kirjaanpantu muodot *syötti* ja *apatti*, mutta kahdesti *syötä* ja *apata* (Ak 30, 30 b). *Alanenäksi* on yhden käsikirjoituksen (Ak 30 a) sivulla selitetty h u m a l a k s i, joten seuraava kirjokannen taonnan vaatimus tulee ikäänkuin humalaiselle ehdoitetuksi. *Varattomaksi uuvuttaminen* (5—6) syöttämällä ja juottamalla esiintyy vasta lunnaitten vaatimisen jälkeen ennen hevosen valjastamista, joten siis Väinämöinen olisi lähetetty kotiinsa tajuttomassa tilassa. Mutta toisissa kappaleissa sanotaan nimenomaan, että emäntä syöttämällä ja juottamalla *saattoi miehen terveheksi* (Vk < Vn 73, vr. Vk 70) tai *kostutteli kuolemasta* (Lt 54), mikä taas mahdollisesti viittaa Lemminkäisen surmarunon vaikutukseen (vr. I 730).

Siirrymme emännän kotiin, jossa **jatketaan keskustelua.**

Vuonnisen Vaassila Kieleväisen kappaleessa Pohjan akka kehuu Pohjolan elämää omaa ja vierasta maata vertailevasta sananlaskusta lainatulla kuvalla ja Väinämöinen vastaa lähtien saman sananlaskun alkusäkeestä (Vn 80; ks. I os. s. 66—7):

Em: »Onpa hyvä ollaksesi,
Väinämöisen Pohjolassa,
juoa tuopista olutta
perin[öi]llä pehmeillä.»
V: »Paremp' ois omalla maalla!
Kaikki lehvät leikkoavi,[1]
kaikki rietat riivoavi.
[S]uo Luoja, luo Jumala,
pääsisin omalle maalle.»

Eräässä Kiimasjärven toisinnossa, jossa Pohjolaan vieminen on väliltä unohtunut, liittyy itkun tiedusteluun seuraava vuoropuhelu (Km 21):

V: »Tätiseni Pohjan akka,[2]
saata milma omalle maalle
pois on maalta vierahalta.»
Em: »Mitäs annat palkastani,
niin saatan omalle maalle —?»
V: »Mitä sie kysyt minulta,
kuta unnalta utelet,[3]
jos vienet omalle maalle —?»

Latvajärvellä seuraa itkunsyyn selitystä yhtäläinen palkan vaatimus ja kysymys lunnaitten laadusta (Lt 54, 60, vr. 58. Vk 63 c):

»Niin mitä minulle annat jne?» — »Mitäpä kysyt minulta?»

Parissa Lonkan toisinnossa emäntä, joko itkun tiedustelun jälkeen taikka vasta Väinämöistä pois lähettäessään, kysyy (Ln 100, [97]):

Em: »Laatisko miel' omille maille
paikoilta papittomilta,
mailta ristimättömiltä
[t. noille maille ristityille,
paikoille papillisille]?»
V: »Laatis mieli omille maille
paikoille papillisille
paikoilta papittomilta.»

Papittomien paikkojen vastakohdaksi on niiden rinnalle muodostettu *papilliset paikat*, jotka sitten yhdessä *ristittyjen maiden* kanssa ovat kokonaan syrjäyttäneet papittomat ja ristimättömät paikat. Nämä taas ovat siirtyneet Väinämöisen valituksesta, kuten käy selville kolmannesta toisinnosta, jossa kysymys ja vastaus ovat

[1] *Leikkaavat lehvät* on saatu tunnelmarunosta, josta samaan kappaleeseen merellä ajelehtivalle Väinämöiselle on sovitettu valitus purevista puista (s. 103).

[2] Samassa kirjaanpanossa on Pohjan akalla mainesana: *viluvaimoni* (-oinen?) *tätönen*.

[3] Tässä kertosäkeessä, vaikka sen Latvajärven Arhippakin on Cajanille laulaessaan esittänyt (Lt 54 a), epäilyttää sana *utelet*, joka ei sovellu pääsanaansa *kysyt*, jos tällä pitää olla vaatimuksen merkitys. Laulajan alkusanoissa tavataan sama säepari sillä eroituksella, että pääsäkeessä on *kysyt minulta* asemesta: *sanot minulle* (I 1275).

kumpikin pelkällä alkusäkeellä suoritetut. Siinä välittömästi edelläkäyvä itkunsyyn selitys päättyy juuri säkeisiin (Ln 95 Jou'uin):

Paikoille papittomille, maille ristimättömille.

Alkuperäistä on siis runossa, että Väinämöinen on pyrkinyt omalle maalleen [1] ja Pohjolan emäntä viemisestä vaatinut palkkiota. Tästä on myös Väinämöisen valitukseen siirtynyt oman maan ja vieraan maan vertailu, jota tunnelmarunoista ja sananlaskuista lainatuin säkein on kehitetty. Maiden ohella valituksessa esiintyneitten *ovien* ja *veräjien* mainitsemiseen ovat myös voineet antaa aihetta Sammon ryöstössä keskustelunalaiset *Pohjolan portit*, joiden joskus sanotaan näkyvän Pohjolaan ajelehtivalle Väinämöiselle (Vn 83 a).

Parissa kappaleessa (Ak 26 a, Uh 108) Väinämöinen tarjoo *kultaa* ja *hopeaa*, joita Pohjan akka ei sano huolivansa. Tämä piirre on lähinnä ollut lainattavissa Kilpalaulannasta (s. 46). [2]

Pohjolan emännän **lunnaitten vaatimus** on Latvajärvellä esitetty ehdon muodossa:

1 A. Kun sie laait uuen Sammon Lt 54.
B. » takonet » » Lt 58.
C. » on saanet » » Lt 60.
D. Vain kun saanet Sammon suuren Lt 61.
2 A. Kirjokannen kirjaelet Lt 54, 58, 60.
B. Kalkutellet kirjokannen Lt 61.
3—7. Yhen joukosen sulasta,
yhen värkkinän murusta,
yhen villan kylkyestä,
maiosta mahovan lehmän,
yhen ohrasen jyvästä Lt 54.

Vuonnisen puolella taas se esitetään kysymyksen muodossa:

8 A. Saa(ta)tko Sampoa takoa Vn 78, 79, 80 a, 84, 88, 93. Ln 97, 100.
9 A. Kirjokantta kirjaella Vn 78, 83 a, Ln 100.
B. » kirjoitella Vn 79, 84, Ln 97.
10 A. Kahesta karitsan luusta Vn 78: 89, 79, 83 a, 84, 88, 93, Ln 100: 96.

[1] Vr. myös ilomantsilaisessa Sammon ryöstössä paluuta *omille maille* (KT II 223).

[2] Päinvastoin kerran emäntä kosiessaan Väinämöistä tarjoo kultaa saaden yhtä halveksivan vastauksen (Vn 101).

B. Yhen karitsan luista Vn 81.
11 A. Yhestä jyvästä ohran Vn 88,. 93, Ln 100: 95.
B. Kolmesta » » Vn 78, 88, 79, 83 a. 84.
C. Ohran kolmesta jyvästä Ln 97.
12. Puolesta sitäkin vielä Vn 93.
13. Vielä puolesta sitäkin Vn 79, 83 a, 84, 88, 93, Ln 100.

Että edellinen muoto on saanut vaikutusta Kilpakosinnasta, käy ilmi kiimasjärveläisestä toisinnosta (Km 21):

»Äsken neiti annetahan,
kun kirjokannen kirjaelet
yhen joutsenen kynästä.»

Tässä ynnä Latvajärven Arhipan kappaleessa ilmaantuva *joutsenen kynä* eli *joukosen sulka* mainitaan sanojen saantipaikkana Vipusen runossa (I 392). Samassa runossa veistetään joskus Väinämöisen vene *vanhan värttinän muruista* (I 420). Latvajärveläisessä Kojosen pojan kosinnan kappaleessa on villainen hame laadittava: *yhestä villan kylestä*, ja olut keitettävä: *yhen otrasen jyvästä* (I 557). Myös Suomen puolella toisinaan yritetään veistää venettä *joutsenen sulista* tai *kehrävarren muruista* ja määrätään viitta tehtäväksi *yhestä villan töppösestä* (KRH s. 167, 419, 289). Niinikään Inkerissä ansiotyöt suorittanut kosija vuorostaan vaatii neitoa vaatettamaan sotaväen: *yhestä lampahan kylestä, sekin puolesta kylestä*, ynnä paistamaan sotaeväät (III 1220):[1]

Yhestä ohran jyvästä,
sekin puolesta jyvästä.

Yksi tai *kolme ohran jyvää* aineksina kuuluvat kuitenkin virolaisperäiseen runoon Lintujen oluenkeitosta, josta se Suomen puolella on siirtynyt Osmottaren oluenkeittoon Lemminkäisjakson alkuun (KRH s. 532—4, 521; I 705). Sekä vienanpuolisissa että inkeriläisissä Lunastettavan neidon runon toisinnoissa äiti ei suostu tyttärensä lunnaiksi antamaan *maholehmää*, joka sitten jälkimäisissä kirotaan lypsämään *maito* maahan paraalla maitoajalla (I 1093, III 1192). Viimeksi on mainittava, että Vuonnisen laulutavan *kahdella karitsan luulla* on vastineensa saman kylän häärunossa, missä ihmetuvan *kamana* sanotaan olevan *karitsan luista* (I 1584). Tämä ihmetupa on alkuansa Tuonelan tupa, jonka eri osat kuvataan teh-

[1] Tähän muodostukseen on vaikuttanut kansansatu kolmesta tytöstä, jotka keskustelevat siitä, mitä saisivat aikaan, jos kuninkaan poika heidät naisi. Toiset kaksi kehuvat mitättömistä aineksista toimittavansa koko sotaväelle ruuan ja vaatetuksen, mutta kolmas lupaa synnyttää 9 kultaista poikaa (Suomalaisia kansansatuja II 1).

dyn etupäässä eläinten luista (JSFOu XXIII 2). Todennäköistä siis on, että Sammon valmistaminen mitättömistä aineksista on myöhemmin lisätty piirre.

Vienan läänin eteläisillä ja itäisillä alueilla, kuten näimme (s. 104), on tästä säkeistöstä säilynyt ainoastaan säe: *kirjoittele kirjokansi*, neidon palkaksi lupaamisen yhteydessä. Samoin neittä tarjotaan yhdessä Vuokkiniemen toisinnossa. Pohjan eukko, *nenä vanka Vuojolainen*, kysyy (Vk 64):

»Mitä taiat Väinämöinen,
taiatko takoa tuota?
Saatko Sämmyn (?) valmihiksi,
niin saat neien palkastasi».

Emännän ehdoitukseen Väinämöinen vastaa latvajärveläisissä ja vuonniselaisissa kappaleissa, joista Arhipan ja Ontrein riittävät näytteiksi (Lt 54; Vn 79):

A. »En minä takoa taia,
enkä kantta kirjaella;
työnnän sepon Ilmorisen
se on taitavin takoja,
se on kannet kirjoavi.»
B. »En saata Sampoa takoa,
kirjokantta kirjoitella;
olis seppä omilla mailla
ei olis seppeä selvempeä,
takojoa tarkempoa,
kuin on seppo Ilmarinen;
se on taivosta takonut,
kantta ilman kalkutellut,
ei tunnu vasaran jälki,
eikä pihtien pitimet.»

Jälkimäiseen muodostukseen liittyy vielä Tsenan Jyrki Kettusen toisinto, jossa Väinämöinen emännän tiedusteluun, mitä antaisi kotiinsaattamisen palkaksi, mainitsematta Sampoa vastaa (VK 63 c):

»Annan seppo Ilmarisen,
joka taivosen takovi.»

Taivaan taonta on eri runoa, jonka Arhipan poika Miihkali on liittänyt runoon yöllä syntyneestä ja päivällä pajaan menneestä Ilmarisesta (I Lt 136):

Yöllä syntyi Ilmollinen,
päivällä meni pajahan,
sa'an lukkuja takovi,
tuhannen avaimia.
Ei ole seppä sen parempi,
eikä tarkempi takoja,
jos syntyi sysimäellä,
kasvoi hiilikankahalla.
Se seppä, joka Jumala,
joka on taivosen takonut,
ilman kaaret kalkutellut;
ei tunnu vasaran jälki,
eikä pihtien pitely,
haararauan hallitsenta.

Niinkuin näkyy, on laulajan ajatuksena, ettei tosin ole sysimäellä syntynyttä seppää, joka olisi taitavampi kuin Ilmarinen, mutta että kuitenkin se vasta on oikea seppä, joka on takonut taivaan, nimittäin itse *Jumala*.

Yhdessä vuonnisenpuolisessa Sampojakson kappaleessa käy Väinämöisen ammunnan edellä Raudan synty, jossa Väinämöinen esitetään takojana ja häneen verraten lausutaan (Vn < Ln 89)[1]:

Ei ole seppä sen parempi, — — ilman kannen kalkutellut;
ku on taivosen takonut, ei tunnu vasaran jälki —.

Tässäkin on inhimillinen seppä eroitettu taivaantakojasta, vaikka on tämän vertaiseksi tunnustettu.

Yhtäläinen taivaantakominen omistetaan Suomen itä-Karjalan runoissa nimettömälle *Jumalan luomalle* sepälle; joka tavallisia kirveitä ja kassareja takoo, ei ole Jumalan luoma (KT II i 331, vr. 332, 328). Niinikään eräässä eteläsavolaisessa kappaleessa lajitellaan: 1) se seppä, joka raudan takoo, 2) se joka vasken, sekä 3) se joka taivosen takoo (f 327). Kuka viimemainittu seppä on, ilmaistaan jälleen selvästi keskipohjanmaalaisessa Käärmeen luvun johdannossa (Krohn 1229):

Oi ukko taivahan Jumala — — Jumala jotakin tiesi,
joka pilviä pitävi, joka on taivahat takonut,
hattaroita hallitsevi, veen kannet kalkutellut.

Nimenomaan Ilmarinen taivaantakojana mainitaan Suomen itä-Karjalassa vain kerran Kosintarunossa ja samoin kerran Raudan luvussa, joissa Ilmarinen muutenkin esiintyy (i 329—30).[2]

Ilmarista ei nimitä myöskään Ganander (s. 26) väittäessään, että muinaisilla suomalaisilla jo pakanuutensa aikana oli käsitys kaikkein kappalten luojasta, jolla oli mainesanoina:

Kaiken maailman takoja, ilman kannen kalkuttaja.

Käsitys takomalla luomisesta ei ole edes pakanuutemme aikuinen. Se on suomalaisilla yhtä vähän alkuperäinen kuin skandinaveilla Snorrin Eddan mukaan Kaiken-Isälle omistettu taivaan ja maan ja ilman »takominen» luomisen merkityksessä (Alfǫdr smíðaði, E. H. Meyer, Die eddische Kosmogonie s. 26—7, 99—100).

Vielä on mainittava Uhtuen toisinto, jossa emäntä yleensä tie-

[1] Samassa kappaleessa laulaja selittää, mitenkä: *oikein on otavat tehty, tähet taivon taitavasta*, joka toisessa vuonnisenpuolisessa kappaleessa on liitetty Väinämöisen lausuntoon taivaan takoneesta Ilmarisesta muuntamalla *ehty* muotoon *tehnyt* (Vn 78).

[2] KT II 328 = Lönnrot S 136, joka sisältää yksistään Ilmarisen maininnan taivaan takojana, on kansanomaisuudeltaan epäiltävä; edeltävistä ja seuraavista käsikirjoituksen numeroista johtuvat kirjallisista lähteistä S 133, 142—4 ja muuten epäiltäviä ovat 134, 140.

dustelee kirjokannen takojaa ja Väinämöinen vastaa veljensä siihen pystyvän, sekä kiimasjärveläinen kirjaanpano, jossa Väinämöinen itse tekee tarjouksen (Uh 108; Km 21):

A. »Kuin ois seppo sen näköinen,
joka taitaisi takoa,
kannen kirja kirjaella.»
— »Ois mun veikkoni omani,
joka» jne.

B. »Kun vienet omalle maalle, —
miull' on seppä selvä veljä,
sepä pankaset takovi,
korvirenkahat kohottaa.»

Pankasten ja *korvarenkaitten* takominen kuuluu Kilpakosintaan, jossa sen sanantuoja esittää vaatimuksena Ilmariselle yleisesti sekä Vienan että Suomen puolella (Km 437; KRII s. 303, 306, 308).

Vuonnisen Ontrei on toisen kerran laulaessaan yhä edelleen jatkanut vuoropuhelua erikoisen **palkinnon lupauksella** (Vn 79 a, vr. 83 b):

Em: »Ken Sampua takoisi,
kirjokannen kirjoittaisi,
se sais neion palkastansa.»

V: »Saatat mun omille maille,
saat sa sepon Ilmarisen,
joka Sammun takoo.»

Toisessa vuonnisenpuolisessa kappaleessa, jossa emäntä, niinkuin monesti muutenkin, jo rannalla tiedustelee Sampoa, hän kuultuaan Väinämöisen vastauksen lisää (Vn 93):

»Lähe sinne Pohjasehen,
on miulla kotona neiti,
lihan läpi luu näkyvi,
luun läpi yin näkyvi,
sen mie siulle annan siitä.»

Kolmannessa, jossa ei ole enempää kuin edellisessäkään puhetta kotiin kuljettamisesta, liittyy suorastaan Sammon takomisen tiedusteluun lupaus: *»saat sie neien palkoistasi»* (Vn 84). Sama säe, kuten olemme nähneet (s. 104), liittyy Vienan läänin eteläisillä ja itäisillä runoalueilla yleisesti kehoitukseen: *»kirjoittele kirjokansi»*, jonka jälkeen Väinämöinen itse suorittaa Sammon taonnan.

Väinämöisen **palauttaminen** on eri tavoin kuvattu. Toisinaan häntä ennen matkaa vielä uudestaan syötetään ja juotetaan (Vn 84, 97), joskus uuvuttaen aivan varattomaksi, kuten on mainittu (s. 106).[1]

Useammassa kappaleessa kotiin lähettäminen tapahtuu *herosella* (Vk 63 ab, vr. e, Uh 108; Lt 54, vr. Uh 127):

[1] Vr. Ilmarisen makuullepanoa edempänä.

A. Pani varsan valjahisin,
ruskean reen etehen,
läksi siitä katsomahan,
laski virkkua vitsalla.

B. Pani oron juoksemahan,
liinaharjan liikkumahan
pimeästä Pohjolasta.

Edellisessä muodostuksessa oudostuttaa, että emäntä itse valjastaa hevosen, vieläpä antaa sille (ensimäisen?) vitsan iskun. Sama laulaja, Tsenan Jyrki Kettunen, on Polvenhaava-runoa esittäessään kuvannut, kuinka itse Väinämöinen (Vk 300):[1]

Pani varsan valjahisin,
ruskean reen etehen,
kohennaksen korjahansa —
löi se virkkua vitsalla.

Jälkimäisen säkeistön on Latvajärven Arhippa siirtänyt laulamastaan Kilpakosinnasta, jossa Ilmarinen liinaharjalla oriillaan lähtee Pohjolaan (Lt 469).

Toisinaan kuvaillaan emännän Väinämöistä kantaneen joko olkapäillään tai siivillään (Km 21; Lt 58):

C. Otti miehen olkapäilleen,
kukuillensa ku(-?) nosti,
pani vastan hännäksehen,
mekoksehen miehen paian.

D. Nousi leivon lentimille,
sirkun siiville yleni,
niin saattoi omille maille.

Olkapäilleen ottaminen ja kukuilleen nostaminen viittaavat Viron orjan runoon ynnä Kuun ja päivän päästöön (KRH s. 51). Leivon lentimistä on edellä (s. 99) ollut ja tulee vielä edempänä puhe.

Vuonnisen Ontrei lauloi Sjögrenille ensi kerralla vain ylimalkaisesti: *siitä saattoi Väinämöisen* (Vn 79).[2]

Mutta toisesta Lönnrotin kirjaanpanosta luemme (Vn 79 a):

* Siitä sai punaisen purren.*
Työnsipä omille maille.
Lauloipa vesille purren.
laski päivän maavesiä jne.[3]

Molemmilla kerroilla Ontrei esitti emännän noutaneen veneellä Väinämöisen, jonka: *istutti venon perähän* (Vn 79, 79 a). Koska tämän säkeen edellä sekä Ontrein että hänen poikansa esityksissä (Vn 84, 91) käy syöttäminen ja juottaminen, jonka oikea paikka on

[1] Että Väinämöinen on alkuperäisempi valjastaja, osoittaa Sampojakson toisinto, jossa on ensimmäisinä Väinämöisen matkalle lähtöä kuvaavina säkeinä (Ak < Lt 40): *otti* t. *pani ruskean orihin ruskean reen etehen.* Polvenhaavarunosta on myös lainattua Väinämöisen *ajaminen alaista* ja *keskimäistä tietä* (Ln 100).

[2] Jatko: *entisen emonsa luokse, oman vanhemman varahan*, on lainattu miestapon jälkeen pakenevan Kaukamoisen kotiintulosta (I Vn 802).

[3] Tähtien väliset säkeet ovat rivien väliin lisättyjä.

emännän kotona Pohjolassa, niin on todennäköistä, että kestitetyn Väinämöisen istuttaminen veneen perään kuuluukin hänen poislähettämiseensä. Sillä paikalla Ontreinen Jyrki tuo mainitun säkeen uudestaan esille:

Istutti venon perähän.
Nosti tuulen tuppurihin,
ilman raivohon rakenti,

vieä viiletelläksensä
entisen emonsa luokse,
luokse seppo Ilmarisen.[1]

Nostettu tuuli on tähän kohtaan siirretty edempänä esitettävästä Ilmarisen lennättämisestä. Välistä lähettää emäntä Väinämöisen ilmankin venettä nostamansa tuulen tuppurissa (Vk 72, Vn 80), aivan samoin kuin Väinämöinen sitten Ilmarisen.

Väinämöisen palauttamista purrella puoltaa myös yhtäläinen Lonkan Martiska Karjalaisen toisinto, jossa purteen pano esiintyy yksistään tällä paikalla (Ln 97):

Syötti — juotti —
Pani perähän purren.
Itse noin sanoiksi virkki:

»Juokse pursi puittomia
mennä poian Pohjolasta
noille maille entisille!»

Kehoituksen purrelle *juoksemaan puittomia* on laulaja siirtänyt tähän paikkaan emännän lausumaksi Sammon ryöstöstä palattaessa perää pitävältä Väinämöiseltä, johon se taas on lainattu edellä käyvästä Laivaretkestä (p 96).

Huomattava on vielä Lemminkäisen surma-runoon sekaantunut säkeistö, Lemminkäisen äidin tiedustellessa poikaansa, jonka *Pohjolan* emäntä oli umpiputkella lävistänyt sen johdosta, että *Luotolan* perhe oli tullut lauletuksi (Ln 815):

Sanoi Vuojelan emäntä:
»Syötin miehen syöneheksi,
panin orihin rekehen.»
Vaan ei usko valehia.

»Sano, sano Lemminkäistä —.»
— »Syöksin miehen syämen kautti,
panin venehen perähän,
laitin kosket laskemahan.»

Ilmeisesti on tässä Sampojaksoon kuuluvia säkeitä, jotka samalla taas todistavat, että alkuperäinen tapahtuman paikka on ollut *Vuojola* eli Gotlanti.

Siirrymme Väinämöisen saapumiseen omalle maalleen **Ilma-**

[1] Jatko: *purjehti punaista merta punaisilla purjehilla*, saa mahdellisesti selityksensä eteläpohjalaisesta Tulen luvusta (Vaasan lys. V 8): »Jeesus Punaisen meren ylitse purjehti, puna purjehista tippui, rasva raivoista rapisi.» Vr. myös suomenkarjalaista Tulen lukua (Polén 14): »Tulevi tulinen vaari tulisen meren takoi tulisissa nuorissansa, punaisissa purjehissa.»

risen luo. Siinä kappaleessa, jossa Väinämöinen saa siivet lentääkseen, hän *kodin näkyessä* kiroilee (Vn 95):

»Syö syöjä unen näkijä,
tapa tauti Lappalainen,
ei sanon't saavani kotihin
enempi elävin silmin!»

Voisi ajatella laulajan Lappalaisella tarkoittaneen Väinämöisen ampujaa, jollei juuri tässä kappaleessa olisi toinen ampuja, nimittäin Joukahainen. Säkeet edellyttävät käyntiä Lapissa loveenlankeajan noidan puheilla.

Yhdessä niistä kappaleista, joissa Pohjan akka on valjastanut hevosen, hän on Väinämöistä vielä varoittanut (Uh 108):

»Elä päätäsi kohota,
ennenkuin oro seisottui.»
Oro juoksi, matka joutui,
niin oronen seisottui.
Siitä vanha Väinämöinen
itse päätänsä kohotti.
Niin kuului pajasta pauke,
hilke hiilihuonehesta.

Pään kohottaminen tavataan Vellamon neidon runossa (I 243, vr. 278). Varoitus, ettei päätä saisi nostaa ennen oriin seisahtumista, mikä ei ole runomittaankaan oikein puettu, on sadunomainen piirre. Taonnan *kuuluminen pajasta* on otettu Hiiden sepän kahlintaa esittävästä Luojan virren osasta (Kant. tutk. II s. 134, 136).

Latvajärven Arhippa kuvailee, kuinka Väinämöinen *kotihinsa tultuahan* menee *sepon luokse* ja kehoittaa häntä kosintaretkelle (Lt 54, vr. Km 24). Kehoitusta noudattaen Ilmarinen peseytyy, pukeutuu ja lähtee hevosella ajamaan. Tämän kohdan on Arhippa kokonaisuudessaan siirtänyt vähän järjestellen ja lyhennellen laulamastaan Kilpakosinnasta (Lt 469).

Vuokkiniemen Tsenan Jyrki Kettunen esittää ennen Ilmarisen pukeutumista keskustelun, joka on kauttaaltansa mukailtu Kilpalaulannan lopusta (Vk 63 ab, [c], vr. Vk 175, 178):

Seppä vastahan tulevi,
sanoi seppä veiollensa:
»voi sie vanha Väinämöinen,
mit' olet pahoilla mielin,
kuta kallella kypärin?»
V: »Onpa syytä ollakseni,
[jou'uin maille vierahille,
annoin seppo Ilmarisen,]
lainasin emoni lapsen
Pohjan pitkähän perähän» —.
I: [»Ellös olko milläskänä!»]

Mutta Vuonnisen puolella kuvataan **Ilmarisen lähettäminen** Pohjolaan omituisella säkeistöllä, josta on myös Vuokkiniemen ja Akonlahden alueilla jälkiä säilynyt.

1. Siitä lauloi Väinämöinen Vn 79.
2. Laulelevi taitelevi Vn 79 a.

3 A. Päästyä omille maille Vn 79, vr. 83 a.
B. Tuli maille tuttaville Ln 97.
4 A. Lauloi kuusen kultalatvan Vn 79, 83 a, 84, vr. Vk 72.
B. Lauloi kuusen kultalehvän Vn 83 b, Ln 97.
C. Otti » kultaoksan Vn 78.[1]
5 A. Kultalatvan, kultalehvän Vn 83 a.
B. Kultalehvän, kultalatvan Vn 83 b.
C. Kultaoksan, » Vn 78.
6 A. Lauloi nää'än kultarinnan Ak 30, Vn 79, 80, 83 a, 97, Ln 100.
B. Roti näätä kultarinta Vk 72.
7 A. Kaksi kultaista käkeä Ak 30 (*ei* 30 a, b).
B. Saa käki kultarinta Ak 26 a, vr. 26.
8. Joka kuusen (kuuta) kukkumahan Ak 26. 30.
9 A. Joka lehvän lekkumahan Ak 30.
B. » » laulamahan Ak 26 a, vr. 26.
10 A. Kuusehen kultalatvahan Vk 72, Vn 79, Ln 100.
B. Kuusehen » Vn 79 a.
C. Kuusehen kultalehvähän Ln 97.
D. Oksille kumean kuusen Uh 83 a.
E. Lehville » » Uh 83 b.
11. Sekä meni, jotta joutui Vn 84.
12 A. Luokse seppo Ilmarisen Vn 84.
B. Meni luokse seppojensa Ln 97.
13, 14. Se oli seppo Ilmarinen,
se on sattuvi pajassa. Ln 97.
15, 16. Sanoi tuonne saatuansa
sepolle Ilmariselle. Vn 79.
17 A. Ohoh (Oi sie) seppo Ilmarinen Vn 79, 84, 91.
B. Kuules » » Vn 83 a.
18, 19. Tule tänne katsojaksi,
katsojaksi kumman paikan. Vn 83 a.
20 A. Läkkä kuusta katsomahan Vn 79 a.
B. Lähes tuota » Vn 97.
21. Kun on taivoseen kohonnut. Vn 79 a lis.
22—4. Kun on kuusi kultalatva,
kun on näätä kultarinta
kuusessa kultalatvassa nk. säe 4, 6. ja Vn 91.

[1] *Ilmarinen* laatiakseen purren, jonka perään itse istuutuu. Seuraa Laivaretki ja Kanteleen synty, jossa Ilmarinen esiintyy soittajanakin.

25 A. Läkkä näätää katsomahan Vn 79, 84.
B. Lähe itse » Vn 80.
C. Lähtekämme » Vn 72.
26. Kuusesta kultalatvasta Vn 84.
27. Siit' on seppo Ilmarinen Vn 79, 83 a, 84.
28. Läksi (meni) näätää (tuota) katsomahan Vn 79, 79 a, 84, Ln 97.
29. Näki kuusen — nää'än — Vn 83 a.
30. Sanoi vanha Väinämöinen Vn 79, Ln 97, vr. 100.
31. Oho (Nyt sic) seppo Ilmarinen Vn 79, 91, Ln 97.
32 A. Lähes nää'än nousentahan Vn 79.
B. » näätä nousemahan Ln 97.
C. Läkkä näätää ottamahan Vn 91.
D. Nouse » » Vn 79 a.
E. Nouse tuota ottamahan Ln 100.
33 A. Oravoa ottamahan Vn 79.
B. » tapoamahan Vn 79 a, 84 b, 91.
34 A. Kuusesta kultalatvasta Vn 79, 84, 91.
B. » kultarintoa Ln 100.
35. Siitä seppo Ilmarinen Vn 79.
36 A. Läksi nää'än nousentahan Vn 79.
B. Meni » » Ln 97.
C. Läksi näätää ottamahan Vn 79 a.
37. Nousi puuhun korkealle Vn 79 a.
38. Ylähäksi taivahalle Vn 79 a.
39 A. Sanoi siitä Väinämöinen Vn 79.
B. » vanha » Vn 79 a, Ln 97.
C. Siitä » » Vn 84, Ln 100.
40, 41. Nouse tuuli tuppurihin,
ilma raivohon rakennu 79: 164—5, 79 a.
42—3. Otas tuuli purtehesi,
ahava venosehesi Vn 79: 162—3, 79 a, Ln 97.
44. Vieä viiletelläksesi Vn 79 a, Ln 97.
45 A. Pimeähän Pohjosehen Vn 79 a.
B. » Pohjolahan Ln 97.
46 A. Nousi tuuli tuppurihin Vn 79, vr. 81.
B. Nosti tuulen » Vn 84, Ln 100, vr. Vk 72.
C. Pani » » ks. Vn 80.
47 A. Ilma raivohon rakentui Vn 79, vr. 81 (sää).
B. Ilman » rakenti Vn 84, Ln 100.

48. Vieä viiletelläksehen Vn 84.
49, 50. Itse noin sanoiksi virkkoi:
»Nyt sie vieös seppo tuonne» Ln 100.
51. Siitä saattoi Pohjosehen Vn 79.
52. Pimeähän Pohjolahan Vn 84, Ln 100.
53. Sekä (siitä) meni jotta joutui Vn 79, 79 a.
54. Pimeähän Pohjosehen Vn 79 a.
55. Luokse Pohjolan emännän Vn 79.
56, 57. Siitä Pohjolan emäntä
pyyhki pienen pirttisensä jne. Vn 97.
58 A. Tuuli tuopi vierahia Ln 97.
B. » toi tuprussahan Vk 72.
59, 60. Raju rannalle ajavi,
kopru maalle kollotteli Vk 72.

Tällekin säkeistölle on koetettu etsiä vastineita. *Kultarinnan näädän* ynnä *oravan* laulamisen kuuseen olen aikaisemmin johtanut Osmottaren oluenkeitossa esiintyvästä kultarinnan näädän ynnä oravan luomisesta ja jälkimäisen lähettämisestä kuuseen (KRH s. 172). On kuitenkin huomattava, ettei orava Samporunossa esiinny näädän kera laulettuna eikä katsottavana, vaan vasta sitten kun tulee kysymys ottamisesta ja silloinkin ainoastaan parissa toisinnossa. Vaikka siis orava voi olla lainattu Oluenkeittorunosta näädän lisäksi, niin ei se todista mitään näätään nähden, jonka kultarintaisuus on pikemmin saattanut tulla Sammon taonnasta Oluenkeiton vienanpuolisiin toisintoihin (vr. SSL s. 242—4). Akonlahdella, jossa vain katkelma tätä kappaletta on säilynyt, on tunnelmarunoista *käki* tullut näädän rinnalle (6 A, 7 A), jonka se sitten on työntänyt tieltään (7 B); alkuperäisestä säkeestä on jäänyt jäljelle vain mainesana *kultarinta*, mikä runoissa käytettynä sekä näädästä että käestä on yhdistyksen aiheuttanutkin. Ilmarisen kulkemisen uulessa on Julius Krohn verrannut kajaaninpuoliseen Päivän päästö-runoon, jossa Väinämöisen viheltäessä (SKH I s. 480, VKA 236—7):

Tuli tuuli, tuon puhalsi poikki Pohjolan joesta.

Jos näillä piirteillä on keskinäistä yhteyttä, on suhde kuitenkin päinvastainen. Jälkimäinen runo on näet sekava kokoonpano, jossa on Sampojaksonkin säkeitä.

Kuusen ynnä näädän laulamisen jälkeen ja ennen kehoitta-

mista katsomaan on Vuonnisen Ontrei esittänyt itse Sampoa ja luvattua neittä koskevan keskustelun (Vn 79 a, vr. 88):

V: »Oho seppo Ilmarinen,
kun on neito Pohjolassa,
impi kylmässä kylässä,
maan kuulu, veen valio;
kiitti puoli Pohjanmaata,
ikävöitti Suomen sulhot,
lihan läpi luu näkyy,
luun läpi yin näkyy.
Ken saattoi Sampusen takoa» jne.
I: »Jo tunnen valehtelijan,
tajuelen kielastajan,
jopa sie minun lupasit
oman pääsi päästimeksi,
itsesi lunastimeksi.»

Pohjolan neidon kuvaus sekä syytös valheesta ovat otetut Kilpakosinnasta (I Vn 487, 491)[1], viimeinen säepari on taas saatu Kilpalaulannasta (s. 55). Jäljelle ei siis jää muuta kuin Pohjolan emännän lupauksen kertaaminen, jonka emäntä sitten vielä itse uudestaan ilmoittaa suoraan Ilmariselle. Edellinen osa keskustelua tavataan suppeasti esitettynä myös yhdessä Uhtuen toisinnossa, jossa Väinämöinen sitten panee *uron* rekehen, samoin kuin hänet itsensä on pantu (Uh 108).

Vuonnisen Vaassila Kieleväisen kappaleessa ynnä toisessa niinikään eri runoista kokoonpannussa syytös valheesta kohdistuu suorastaan kertomukseen kuusesta ja näädästä, jonka edellä molemmissa käy Ilmarisen tiedustelu (Vn 80, Uh [72]):

»Missä viivyit [vuoet kaikki, päivät entiset o'otit]?»

Syytös valheesta ja kehoitus katsomaan on voitu läheisemmin yhdistää välisäkeellä (Vk 72; Ln 97):

A. Kun et usko kuitenkana. B. Jos et viel' sitä totelle.

Edellinen säe on tilapäisesti muodostettu; jälkimäinen johtuu Manausluvuista, joten tuskin voi olla puhetta niiden enempää kuin itse syytöksen runoon kuuluvaisuudesta.[2]

Ainoastaan Vuonnisen puolella on säilynyt **emännän ja Ilmarisen keskustelu** ennen Sammon taontaa.

1—3. Siitä Pohjolan emäntä
syötti miehen syölähästä,
juotti miehen juolahasta Vn 84.

[1] Samoin toiseen kohtaan sovitettu neidon maininta: *saoin markoin maksettava, tuhansin lunastettava* (Vn 97).

[2] Uudessa Kalevalassa on Lönnrot Miniän oljamissa käynti-runosta (Kant. III[3] 93) ottanut puhuvan kuusen, jonka on pannut varoittamaan Ilmarista (UK 10: 151—8).

4. Kysytteli, lausutteli Vn 97.
5. Oletko (Siek' olet) seppo Ilmarinen Vn 79, 83 b.
6, 7. Mi sie olet miehiäsi,
ku kumma urohiasi Vn 88.
8—11. En ollut puheilla ennen,
sano tarkkoja tosia,
valehia muinoisia,
siek' olet taivosen takonut jne. Vn 83 a.
12 A. Sanoi seppo Ilmarinen Vn 83 a, Ln 97.
B. Sanoi vanha Väinämöinen Vn 88.
13. Itse laatija pakisi Vn 97.
14. (Min') olen seppo Ilmarinen Vn 88, 79.
15. Takoja iänikuinen Vn 88.
16. Ei ole seppoa selvempeä jne. Vn 79.
17 A. Min' olen taivosen takonut jne. Vn 83 a.
B. Täss' on taivosen takoja Vn 97.
18. Saatatko Sampoa takoa jne. Vn 79, 79 a; 83 a, 84.
19. Saatan jne. Vn 79, 83 a, 84.
20. Olen takonut taivosia jne. Vn 88.
21. Vielä Sammin on taon on jne. Vn 88.

Ilmarisen syöttäminen ja juottaminen ennen nimen tiedustelemista olisi kohteliaisuuden kannalta selitettävissä. Mutta sama säepari ilmaantuu vielä ennen työhön ryhtymistä lisäsäkeen kera, jota ei muulla paikalla ole eikä voi olla (79 a, 84):

Syötti miehen — juotti — neien vierehen venytti.

Kysymys, kuka olet, tavataan myös kerran Väinämöiselle lausuttuna lisäyksin ja vastauksin, jotka selvästi osoittavat, että tämä kysymys on lainattu Lemminkäisrunoista (Vk 64, vr. Vk 774):

Em: »Käy sisälle huonehesen!» —
Meni nurkasta tupahan,
sai sisälle salvamosta.
Em: »Mikä sie lienet miehiäsi —
kun ei silma koirat kuullut —
kun tulit tähän tupahan?»
V: »En mie tänne tullutkana,
tavoittani, tieoittani —
tuntemattoman tupahan» jne.[1]

Varoittaminen valehtelemasta (9—10) on siirtynyt Kilpakosinnasta (vr. Vn 488). Tähän liittyvä tiedustelu taivaan takomisesta

[1] Lönnrot on yhtäläisen vastauksen siirtänyt Kaukomieleltä Ilmariselle jo »Väinämöisessä» (Niemi KK I s. 161) ja sovittaessaan tämän toisinnon Uuteen Kalevalaan muodostanut Väinämöiselle uuden vastauksen (UK 7: 209—18).

voi olla Väinämöisen selityksestä johtunutta. Ainakin Ilmarisen vastauksessa sentapaiset vakuutukset oman itsensä kehumisina tuskin lienevät paikallaan. Jää siis jäljelle kysymys: »oletko seppo Ilmarinen?», joka on häntä odottavan Pohjolan emännän suussa luonnollisempikin, kuin tulijan aivan outona puhutteleminen. Tähän kysymykseen on voinut suorastaankin liittyä Sammon taontaa koskeva tiedustelu, johon Ilmarinen vastaa myöntävästi samoin sanoin.

Latvajärven Arhippa, joka koko keskustelun on sivuuttanut, mainitsee ainoastaan, että Pohjolan emäntä Ilmarisen (Lt 54):

Pani Sammon laaintahan, kirjokannen kirjantahan.

Sitten seuraa **Sammon taonnan** esitys, joka muutamin säkein kerrottuna on laajalle levinnyt Vienan läänissä. Siellä, missä Ilmarisen lähettäminen Pohjolaan on unohtunut, toimii tavallisesti hänen sijallaan itse Väinämöinen Sammon takojana[1]. Säkeistön yleinen muoto on (esim. Lt 58):

Päivät Sampoa takovi,[2]
kirjokantta kirjoavi,
yöt neittä lepyttelevi.

Sai on Sammon valmihiksi,
kirjokannen kirjatuksi,
ei neittä lepytetyksi.

Viimemainittu säe on kielteisessä muodossa säilynyt vain Latvajärvellä ynnä yhdessä Akonlahden kappaleessa (Ak 30):

Sai Sampu takoneheksi, vaan ei neit[s]y miessutuksi.

Niissä lukuisissa toisinnoissa, joissa Väinämöinen takoo Sammon, on se muunnettu myönteiseksi (esim. Km < Js 17, Kl 4; Uh 120):

A. Sai neito t. Neitonen lepytetyksi. B. Sai neiti lunastetuksi.

Taonnan paikan ja ajan määräykset on harvinaisia. Raudan synnystä on otettu *pajan* laittaminen *suten(!) ja karhun jäljille* (Vn 83 b). Yleistä runojen kuvailemissa yrityksissä on *päivän*, toisen ja kolmannen käyttäminen (Km 20, Km < Ak 22). Alkumuotoon kuulumaton, vaikka mahdollisesti jo Suomen puolella runoon

[1] Takojana on Ilmarinen vielä Km 20 ja 22, joissa kuitenkin Väinämöinen vie sekä Sammon että palkaksi luvatun tytön, samoin Km 24, jossa takominen tapahtuu Väinämöisen tilauksesta ja Lt 60, jossa Ilmarisen lupaaminen takojaksi on säilynyt (vr. myös Km 21).

[2] Lt 54: *rakenti* luultavasti *laivan rakentamisen* mukaan (Lt 54: 217); myös *asuvi* (Kl 433 = Kl 3, johon tämä kohta on epähuomiosta jäänyt painattamatta, samoinkuin 434 = 5 ja 436 = 8).

tullut on uudemmalla ruotsalaisella lainasanalla *tiima* ilmaistu aikamäärä (Vk 64):

Sai Sämmyn valmihiksi kolmen tiiman tienuhulla.

Yhtä harvinaisia ovat takomisen tarkemmat esitykset. Eri runojen säkeistä on kokoonpantu seuraava kuvaus (Vk 72):

Takoa taputtelevi,
lyöä helkähyttelevi
petäjäisen pölkyn päässä,
rahin rautaisen nenässä.
Pyörä kullittu kulasi.
Sai siitä Sammon suuren.

Tässä käsittämättömällä *kullatulla pyörällä* on vastine polvenhaavan saaneen Väinämöisen ajon kuvauksessa (esim. Vk 294, 305):

Reki t. Korja kultainen kulasi,
hopeainen pyörä pyöri,
ratas rautainen ratsatti.

Aivan koneellisesti on kerran Kultaneidon taonta sovitettu Sammon taontaan (Km 24)[1]:

»Tao miulle Samppo valmis.»
Tuopa seppo Ilmollinen
pani piiat lietsomahan —.
Pani rengit lietsomahan —.
Rupei itse lietsomahan —.
Jo neiti tulesta tulevi,
kultakassa kuumoksesta.
Jopa Sampon valmistavi.

Runolle ominainen on sitä vastoin Sammon jauhamisen kuvaus, joka on edustettuna sekä Latvajärven että Vuonnisen puolella ja josta on muuallakin jälkiä säilynyt, joko emännän kehoituksessa tai kotiin palanneen Ilmarisen kertomuksessa:

1 A. Siitä (Jopa) jauhoi uusi Sampo Lt 54, 58.
B. Sai (on) Sampo (Sammi) jauhomahan Vn 80, 88.
C. Kuin on Sampo jauhomassa Vk < Vn 73.
D. Laai Sampo jauhomahan Kk 45.
2 A. Kirjokansi kiikutteli Lt 54.
B. » kiiätteli Lt 58.
C. » kallumahan Vn 80.
3. Jauhoi purnon puhtehessa Lt 54.
4 A. Jauhoi purnun syötäviä Lt 58, 54.
B. Yöt on jauhoi syötäviä Vk < Vn 73, Vn 88.
C. Päivän (-t) jauhoi syötäviä Vn 83 b, 93.
D. Toiset päivät » Vn 80.

[1] Tätäkään kansanrunoa ei Lönnrot tuntenut käyttäessään Kultaneidon taontaa Sammon taonnan kuvaamiseen Uudessa Kalevalassa (UK 10: 281—408). Siinä ilmaantuvia Raudan synnyn säkeitä oli hän jo »Runokokouksessa» alkanut sovittaa Sammon taontaan (RV 4: 154—94).

5 A. Jauhoi purnon myötäviä Lt 54.
B. Toisen purnun » Lt 58.
C. » päivän » Vn 83 b.
D. Päivät jauhoi myötäviä Vk < Vn 73. Vn 80, 88.
E. Yöt se jauhoi » Vn 93.
6 A. Kolmannen kotipitoja Vk < Vn 73, Vn 80.
B. Kolmannen pieltäviä Lt 54.
C. » kotieloja Lt 58.

Yöt ja *päivät* jauhaminen on mukailtu Sammon takomisen kuvauksesta. Alkuperäisempää runon muotoa, jossa Sampo *yhdessä puhteessa* jauhaa *kolme purnua* eri tarpeisiin käytettävää eloa, edustaa Latvajärven Arhippa ynnä hänen poikansa.

Myöhempi sepustus on virheellisestä runomitastakin päättäen seuraava katkelma, jonka mukaan Sammon laitaan on tehty *kolme myllyä* (Ak 34):

Laai Sampu valmihiksi,
laai laitah jauhomylly,
toisell' laiall' suolamylly,
kolmannelle rahamylly.

Muutamissa toisinnoissa mainitaan vielä S a m m o n k i i n n i t t ä m i n e n paikallensa (Vn 83 a, b; Vk 63 ab. vr. Lt 54 a; Vn 97):

A. Siitä turpui, siitä täytyi,
t. Jo päivänä kolmantena
siitä juurtui Sammon juuret,
yheksän sylen syv[ähän].
B. Saattoi sitte Sammon tuonne
Pohjolan kivimäkehen,
yheksän lukun taakse,
vaaran vaskisen takana.
C. Tuonne salvo salvetahan
yheksän lukun ta'akse.

Turpuminen ja täytyminen on lainattu Neitsyt Maarian Marjavirrestä (Vn 1122). Samassa runossa kuvataan revon lähettäminen katsomaan koittavaa päivää, joka nousee ensin *rautaisen*, sitten *vaskisen* ja viimein *vahaisen vaaran takaa* (Vk 1113). Itse neitsyt Maaria mainitaan loitsuissa *vaskivaarojen takaisena*. Myöskin pahaa manataan *vuoren vaskisen sisähän*. Vuori ja helvetti käsitteiden rinnastamisesta voitaneen siis johtaa *Pohjolan kivimäki* (SRU s. 284, 270). *Yhdeksän sylen syvyys* on Luojalle kaivetulla haudalla Ylösnousentavirressä (Kant. tutk. II s. 103, 108), mutta tämmöinen piirre voi olla molempiin runoihin erikseen sovitettu. *Yhdeksät lukot* tulevat puheiksi Sammon ryöstön yhteydessä.

Latvajärven Arhippa ja hänen poikansa Miihkali liittävät tähän kohtaan jälleen kappaleita Kilpakosinta-runosta. Ihastunut Pohjolan emäntä antaa ansiotyön suorittaneelle tyttärensä ja tämä

lähtee ajelemaan lintujen laulaessa valjaitten eri osilla (Lt 54, 58. vr. I 459, KRH s. 304).

Sammon taonnan päättää **Ilmarisen saattaminen takaisin** kotiinsa. Vuonnisen Ontrei ja Vaassila vain ylimalkaisesti kertovat Pohjolan emännän saattaneen omille maille Ilmarisen tai tämän lähteneen pois Pohjolasta (Vn 79, 80). Ontrein poika Jyrki kuvailee, miten Pohjolan emäntä Ilmarisen, samoinkuin Väinämöisen, kestitettyään istuttaa *venon perähän* ja nostaa tuulen tuppuriin (Vn 84). Myös Lonkan Martiska, joka tähän paikkaan on mukaillen sovittanut emännän ja Väinämöisen keskustelun omille maille palaamisesta, panee Ilmarisen suorittamaan matkan *laskemalla*, s. o. purrella (Vn 97):

Syötti miehen syöneheksi,
sen on seppo Ilmarisen: —
»lähe pois Pohjolasta
elomaille entisille!»
Sanoi seppo Ilmarinen:
»sinne mieleni tekevi
kotihini kuolemahan,
elomaille entisille.»
Laskea köröttelevi.
Se oli vanha Väinämöinen
oli ongella olija,
käeksellä kääntelijä.
Laski seppo Ilmarinen,
tuuli (!) poikes Pohjolasta. —
»Oi on Väinämöinen,
oman itsesi sijahan.»

Väinämöisen ongella olo on tietysti otettu Vellamon neidon onginnasta, mutta sekin osoittaa, että Ilmarisen paluumatka on ajateltu tapahtuneen vettä myöten.[1]

Niinkuin näemme, ei sillä osalla Sampojaksoa, jota nimitämme Sammon taonnaksi, ole omaa alkua eikä loppua, joten se ei ole siitä eri runoksi irroitettavissa. Joko se on muista runoista kokoonpantu myöhäinen liite, taikka on Sampojakso alkuperäinen kokonaisuus, jossa Väinämöisen ammunta muodostaa Sammon taonnan edellytyksen ja Sammon ryöstö sen seurauksen.

Että Kilpakosinnan ynnä muitten runojen säkeitä on Sammon taontaan sekaantunut, on kyllä monessa kohden todettavissa. Mutta yhtä selväksi on käynyt, että Sammon taonnalla on omat erikoiset säkeensä, joilla ei ole muualla vastineita tai, jos välistä onkin, ovat siitä toisiin runoihin siirtyneitä. Niin ollen voisi olettaa suomenpuolistenkin runojen seassa mahdollisesti löytyvän säkeitä, jotka ovat kuuluneet Sammon taontaan. Suomenkarjalaisen Sam-

[1] Sammon taonnalla ansaitun neidon kieltävä vastaus Uudessa Kalevalassa (UK 10: 439—462) on Lönnrotin muodostama.

mon ryöstön edellä käy erilaisia runokappaleita, muiden muassa seuraava Väinämöisen veneen veistoon ja polvenhaavaan liittyvä (Kt II 222, vr. 224—6):

Tuli tuska Väinämöisen (225: miehen vanhan),
pakko raavahan urohon.
Huuti kerran suunsa täyen
päänsä päälle taivosehen;
ei tuolta apua tullut.
Tuo oli tuska Väinämöisen —.
Huuti toisen suunsa täyen
maahan alle jalkojensa;
ei tuolta apua tullut.
Vaan on tuska Väinämöisen —.
Huuti vielä suunsa täyen
[226: Huuti suurehen suvehen —.
Huuti kerran neljännenkin]
tuohon laajahan merehen,
Lapin maahan laukeahan,
Pohjan pitkähän povehen
[225—6: pimeähän Pohjolahan].
Tuopa Pohjolan emäntä
oli teittensä kävijä,
mittelijä matkojensa,
laulelevi virsissänsä.
Loi miehen, uron sukesi,
ei tieä vesun vikoa.
Veest' on vesusen synty,
vesuputki lainehesta,
allin aivoista hyvistä,
pääsken pienen pääsijasta.
Tuli turva Väinämöisen,
helppo raavahan urohon.

Alkuosan esitettyä säkeistöä olen ennen käsittänyt jatkoksi Polvenhaava-runoon, jossa kuvattu suunnaton verentulva johtuu Kristusta ristinpuulla esittävästä legendarunosta (SSL s. 10—3). Väinämöisen suuntäyteisen huudon olen taas sen johdosta verrannut Vapahtajan suureen huutoon ristinpuulla (KRH s. 424). Huudon uudistaminen kolmasti ja sen kohdistuminen taivaaseen, maahan ja mereen on mukaillen lainattu Pistosnuolien ammunnasta (SSL s. 159).

Jälkiosassa esiintyvä teitten käveleminen kuuluu Väinölän ukolle Koiran synnyssä (SSL s. 221). Virsissään oleileminen ynnä pääskyn pää tavataan Vipusen runossa (KRH s. 451—2), jonka alkusäkeet tässä Sammon ryöstöön päättyvässä kokoonpanossa käyvät Polvenhaava-runon edellä. Vesun vian tiedusteleminen viittaa Lemminkäisen eli Pätöisen pojan surma-runoon, jossa kuolema tuotetaan vesumella (KRH s. 579).[1]

Kaikki muualta sekaantuneet säkeet karsienkin jää jäljelle vielä Väinämöisen huudon kuuluminen Pohjolaan ja Pohjolan emännän antama apu. Sekä paikka että henkilö on tietysti voitu saada runon loppupuolen muodostavasta Sammon ryöstöstä. Mutta mahdotonta ei myöskään ole, että siinä olisi säilynyt jälki Väinämöisen ajelehtimisesta avuttomassa tilassa, hänen valituksensa kuulumisesta Pohjolaan ja Pohjolan emännän antamasta avusta. Tarpeeton siinä tapauksessa olisi Väinämöisen huudon selittäminen Polvenhaava-runon avulla, jonka yhteydessä sitä ei muuten tavatakaan.

Jos vihdoin koetamme koota Sammon taonnan todennäköiseen perusmuotoon kuuluvia säkeitä, on meidän muistaminen, että sen toisintoja on saatu yksinomaan Vienan läänistä eikä sieltäkään täydellisinä kuin vain muutamilta alueilta. Niiden avulla emme pääse paljoa pitemmälle kuin siihen muotoon, joka Sammon taonnalla oli ennen Sampojakson saapumista Vienan lääniin. Toisiin runoihin vertailemalla voimme siitä vielä karsia myöhempiä lisäyksiä, mutta mitä näiden paikalla on mahdollisesti alkuansa ollut, sitä emme voi saada selville, jollemme joitakin muissa runoissa säilyneitä säkeitä tai säkeistöjä onnistuisi keksimään ja todistamaan kuuluviksi Samporunoon. Viimemainittua tutkimustapaa olen yrittävä seuraavassa Sammon ryöstöä esittävässä osassa.

Pääpiirteissään on kuitenkin Sammon taonnankin sisällys määrättävissä. Kursivia on käytetty, samoin kuin edellisissä luvuissa, luotettavimpien kohtien merkitsemiseen.

? (Tuulennosto ks. s. 93).
? Nousi tuuli luotehesta.
Veipä tuuli Väinämöisen
— — [*Vuo*]*jolahan,*
miesten syöjähän kylähän,
urosten upottajahan.
Vaka vanha Väinämöinen
itkeä tihustelevi.
? (Paikankuvaus s. 96).
Kuuluvi joru *mereltä,*
ilman *itku* lainehilta.
? (Emännän askareet s. 97).
Kuuli [*Vuo*]*jolan emäntä,*
nenä vanka Vuojolainen:
»ei ole itku lasten itku,
eikä itku vaimon itku,
itku partasuun urohon,
jouhileuan juorottelu.»
Juoksi *purrelle perähän,*
otti orjat soutamahan.
Läksi ääntä kuulemahan,
itkua perustamahan:
»mitä itket Väinämöinen,
uriset Uvantolainen?»
— *»Onpa syytä itkeäkin,*
vaivoa valittoakin;
sata on haavoa sivulla,
tuhat tuulen pieksämeä.»
Siitä [Vuo]jolan emäntä
nosti vanhan Väinämöisen,
? istutti venon perähän,
vei miehen [Vuo]jolahan.
? Piti pirtin lämpimässä.
? kastunehen kuivaeli,
? haavojakin hautelevi,
syöttelevi, juottelevi.
Virkki vanha Väinämöinen:
»[vie] minut omalle maalle,
pois on maalta vierahalta!»
— »Mitäpä minulle annat,
kun saatan omalle maalle?»
— »Mitäpä kysyt minulta?»
— *»Taidatko takoa Sammon,*
kirjokannen kirjaella?»
— *»En taida Sampoa takoa,*
kirjokantta kirjaella;
ois seppä omalla maalla,
se on taitavin takoja,
työnnän seppo Ilmarisen.»
— »Ken takoisi uuden Sammon,
kirjokannen kirjoaisi,
saisi neidon palkastansa.»
Syötti miehen syöneheksi,
juotti miehen juoneheksi,
istutti perähän purren,
työnsipä omille maille.
Vaka vanha Väinämöinen
tuli maille tuttaville,

lauloi kuusen kultalatvan,
lauloi näädän kultarinnan
kultalatva kuusosehen.
Meni luokse Ilmarisen,
sanoi tuonne saatuansa
Ilmariselle sepolle:
»lähde tuota katsomahan
kuin on kuusi» jne.
Siitä seppo Ilmarinen
läksi — näki kuusen jne.
Virkki vanha Vanhamoinen:
»nyt sä seppo Ilmarinen,
lähde näätä nou[ta]mahan
kultalatva kuusosesta!»
Siitä seppo Ilmarinen
? nousi puuhun korkealle,
? ylähäksi taivahalle.
Sanoi vanha Väinämöinen:
»*nouse tuuli tuppurihin,*
ilma raivohan rakennu;
ota tuuli purtehesi,
ahava venosehesi
viedä viiletelläksesi,
luokse [Vuo]jolan emännän!»
Nousi tuuli jne.
Siitä [Vuo]jolan emäntä
kysytteli, lausutteli:
»ootko seppo Ilmarinen?»
— »Miu' oon seppo Ilmarinen.»
— »Taidatko takoa Sammon,
kirjokannen kirjaella?»
— »Taidan ma takoa» jne.
Siitä [Vuo]jolan emäntä
syötti miehen syöneheksi,
juotti miehen juoneheksi,
neidon vierehen venytti.
Pani Sammon laadintahan,
kirjokannen kirjantahan.
Itse seppo Ilmarinen
päivät Sampoa takovi,
kirjokantta kirjoavi,
yöt neittä lepytteleri;
saipa Sammon valmihiksi,
kirjokannen kirjatuksi,
ei neittä lepytetyksi.
Siitä jauhoi uusi Sampo
kirjokansi kiikutteli,
jauhoi purnun puhtehessa,
jauhoi purnun syötäviä,
toisen purnun myötäviä,
kolmannen kotipitoja.
? Tuonne Sampo salvattihin
? yhdeksän lukon taakse.
? Siitä juurtui Sammon juuret
? yhdeksän sylen syvähän.

Ettei tässä voi olla kaikkia runoon alkuansa kuuluneita säkeitä, on jo ennakolta huomautettu. Myöskin sen toisinnoissa tavattavista säkeistä on jokin alkuperäinen voinut tulla karsituksi. Oikeutetusti poistetuiksi kuitenkin myönnettäneen Väinämöisen monet vaivaiset valitukset ja Ilmarisen hempeätunteinen kuolemaan ikävöiminen, jotka ovat todistettavasti muodostuneet myöhempien lisäysten ja muunnosten kautta aiheuttaen aivan väärän käsityksen muinaisten sankariemme luonteenlaadusta.

22. Onko Sammon ryöstö alkuperäistä Sampojaksoa?

Sammon taonnasta siirrymme välittömästi Sampojakson viimeiseen osaan Sammon ryöstöön, joka vastaa Uuden Kalevalan 38:nnen runon loppua, osittain runoja 39—40 sekä 42 ja 43 runoa

kokonaisuudessaan. Kotiin palanneelta Ilmariselta kyselee Väinämöinen Sammon taonnan onnistumista ja saatuaan tietää sen tuottamasta hyödystä ehdoittaa Sammon ryöstöä. Paitsi Ilmarista tulee vielä kolmas sankari mukaan purrella suoritettavalle ryöstöretkelle. Perille tultuaan Väinämöinen nukuttaa vartiat sekä tovereineen nostaa Sammon paikoiltaan ja kantaa purteen. Paluumatkalla liian aikaisin aloitettu laulu aiheuttaa Sammon omistaneen emännän heräämisen, joka heti miehittää laivan takaa-ajoa varten. Vihollislaivan lähetessä Väinämöinen taikomalla kohottaa merestä luodon, johon se tarttuu kiinni. Laivan miehistön ottaa kotkaksi muuttautunut emäntä siipiensä suojaan ja lentäen saavuttaa ryöstäjät. Syntyy taistelu, jossa Sampo särkyy ja suurimmalta osalta joutuu mereen.

Sammon ryöstöstä on, kuten mainittu (s. 63), paitsi katkelmia, saatu täydellisempiä toisintoja Vienan läänistä ja Suomen pohjois-Karjalasta ynnä typistelmä Ruotsiin muuttaneilta savolaisilta.[1]

Latvajärven Arhippa Perttunen lauloi, mitenkä **Ilmarisen palattua** Sammon taonnasta (p 54):

Meni vanha Väinämöinen	»veli seppo Ilmarinen,
luokse seppo Ilmarisen,	lankoni, emoni lapsi,
kysytteli, lausutteli:	joko laait uuen Sammon» --?

Ilmarisen vastattua laatineensa Sammon ennenmainituista vähäisistä aineksista, Väinämöinen tiedustelee, joko jauhoi uusi Sampo, ja Ilmarinen selittää sen jauhaneen kolme purnua puhteessa.

Vuonnisen Vaassila Kieleväinen on jälkimäisen vastauksen liittänyt toiseen Väinämöisen kysymykseen (p 80):

Kysyi [vanha] Väinämöinen:	— »Mi on Pohjolan eleä,
»Miten Pohjola elävi?»	sai Sampo jauhomahan» jne.

Kysymys: *miten Pohjola elävi*, johtaa mieleen Arhipan laulaman Vellamon neidon onginnan säkeen: *missä Vuojola elävi*, joka huonosti soveltuu rinnakkaissäkeeseensä: *Väinän tyttäret asuvat* (I 251). Jos mainittu säe on Vellamon neidon ongintaan eksynyt Sammon ryöstöstä, niin se vahvistaisi käsitystä, että *Pohjolan* paikalla Sampojaksossa on alkuansa ollut *Vuojola*.

Vastauksen johdanto on säilynyt myös vuokkiniemeläisessä toisinnossa (p 73):

[1] Säeluettelon Samporetken toisinnoista on laatinut Em. Suhonen ja Laivaretken toisinnoista H. V. Luukko.

»Hyv' on Pohjolan eleä, kun on Sampo jauhamassa» jne.

Vuonnisen Ontrei Malinen ei ole ollenkaan esittänyt Väinämöisen kysymystä. Kotiin palannut Ilmarinen alkaa suoraapäätä kertoa Sammosta ja Väinämöinen ehdoittaa ryöstöä (p 79 a):

I: »Ohoh vanha Väinämöinen,
kun on Sampo Pohjosessa![1]
Siin' ois kyntö, siinä kylvö,
siinä kasvo kaikenlainen;
vaan on Sampo salvattuna
yheksän lukun ta'akse,
siihen juuret juuruteltu
yheksän sylen syv[ähän].»
V: »Ohoh seppo Ilmarinen,
läkkä Sammon nouantahan,
kirjokannen kannantahan
pimeästä Pohj[ola]sta!»

Myöhemmässä vuokkiniemeläisessä kirjaanpanossa, jossa Samporetken edellä käy Vipusen runo ja Veneen valitus, Vipusen vatsassa käynyt Ilmarinen ehdoittaa lähtemistä *Sampoa varastamahan* ja Väinämöinen siihen myöntyy (p 77).

Latvajärven Arhippa lauloi edelleen, miten Väinämöinen (p 54):

Rakenteli laiv[oah]an,
laski l[aivansa] merehen. - -
Nosti päälle purjepuunsa
kuin on männikön mäellä.

Ensimäiselle säkeelle en ole löytänyt muuta vastinetta kuin inkeriläisessä Laivaretkessä: *Luoja laivoa rakensi* (KRH s. 94). Muut säkeet johtuvat Karjalan kannaksella 1600-luvulla sepitetystä Jaakko Pontuksen runosta pohjoisemmilla karjalais-alueilla laulettujen Petrin ja Iivanan virsien välityksellä (Kant. tutk. I s. 183, 190, 192; p 1054, 1056),

Purren valmistamisesta puhutaan vielä muutamissa toisinnoissa, joissa Sammon ryöstön edellä esitetään Veneenveisto ja Vipusessa käynti (j 222, p 42, 77). Yleisesti on ajateltu Väinämöisen purren olleen valmiina lähtöön.

Osanottajina Samporetkellä ovat Suomen Karjalassa säännöllisesti *Väinämöinen*, *Ilmarinen* ja *Joukamoinen*, samoin Lonkan Martiska Karjalaisen kappaleessa (p 96). Martiškan poika on viimemainitun sijään ottanut Veden luvusta *Vesiviito Väinön pojan* (p 99, vr. SRU s. 330—1). Tämä ilmaantuu myös Vuonnisen Ontreilla ja hänen pojillaan muodossa *Vesiviit[t]o Laito[n] poika* (p 79, [84], 91; vr. Vk 71: *Vaiton p.*). Vuonnisen Homanen Ohvo mainit-

[1] Lonkan Martiskalla (p 97) on tämä säe siirtynyt Pohjolasta aikaisemmin palanneen Väinämöisen lausumaksi ja on sillä kertosäkeenä: *kirjokansi kaunihina.*

see Väinämöisen seuralaisena yksistään *Ilmarisen* (Vn 83 a ynnä Vk 77).

Latvajärven Arhipan ja hänen poikansa kappaleissa on Väinämöisen matkatoverina *Ikutiera Nieran* eli *Lieran poika* (Lt 54. 58. vr. myös Vk 63 a, 65):

Ku on tuolla toissa miessä
vanhalla Väinämöisellä?
t. Ketä otan toisekseni?
Ikutiera Lieran poika.
ylimäinen ystäväni.

Eräässä Latvajärven laulutapaa noudattavassa kirjaanpanossa ilmaantuu edempänä runossa myös *Ilmarinen*, joten Ikutiera on katsottava Joukahaisen sijaiseksi (Ak < Lt 42). *Ikutieran Lieran* (s. o. lieron eli käärmeen) *poika* tavataan Hevosen synnyssä *Juuttaan* ohella paholaisesta käytettynä nimityksenä, jolla tarkoitetaan Juudas Iskariotia (SRU s. 255—6; SSL s. 224—5). Mainesana *ylimäinen ystäväni* saa selityksensä Voiteen luvusta, jossa toista apostolia, Johannesta nimitetään (SRU s. 189):

Paras Herran palvelija,
ylimäinen ystäviä.

Apostolin suhdetta Mestariinsa saattaisi myös kuvata Vuokkiniemen Tsenan Jyrki Kettusen kappaleessa Ikilieran Tieran pojan määre: *trenki vanhan Väinämöisen* (p 63 a), jollei se ole aivan tilapäinen lisäys.

Niissä vienanpuolisissa kappaleissa, joissa Väinämöinen itse takoo Sammon, hän samalla matkalla ryöstää sen ynnä palkaksi luvatun neidon, joka silloin on hänen seuralaisenaan. Mutta siitä huolimatta esiintyy paluumatkalla monesti myös *nuori Joukahainen*, jonka kuitenkin pari laulajaa on selittänyt samaksi kuin »*Väinämöisen nainen* eli *morsian*» (p 4, 61; vr. 11, 55, 60 ja 64, jossa Joukahaisen sijalla on Ikilierä). Joukahaisen alkuperäisyyttä kolmantena Samporetkeen osanottajana tukevat vielä pohjoisamuukselainen, keskipohjalainen sekä taalainmaalainen muistiinpano, joissa Väinämöisen toisena toverina on *Jougamoinen*, *Joukarainen* eli *Jompainen* (q 231, l 239, o 233).

Samat kolme sankaria: *Väinämöinen, Ilmarinen ja Joukahainen* eli *Joukamoinen*, esiintyvät Kantelejaksoon kuuluvalla Laivaretkellä eivätkä ainoastaan Vienan Karjalassa ja Ilomantsin puolella Suomen Karjalassa, vaan myös Salmin kihlakunnassa, siis laajemmalla alalla kuin Sammon ryöstössä. Siitä syystä arvelin niiden siirtyneen mainitusta Laivaretkestä myöhäisemmäksi kokoonpanoksi olettamaani Samporetkeen. Tältä kannalta oli vain

vaikea selittää, mistä ne olisivat tulleet Laivaretkeen alkuperäisempäin *Jeesuksen, Antin* ja *Pietarin* sijalle. Täytyi ajatella Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulantaa toiselta puolen ja toiselta puolen Väinämöisen ja Ilmarisen tuleniskentää sekä kuvitella niiden jollakin tavoin yht'aikaa vaikuttaneen Laivaretken yhdistyessä Kanteleen syntyyn, johon jo aikaisemmin olisi pitänyt Kilpalaulannasta siirtyä Väinämöisen. Mutta verrattomasti yksinkertaisempaa on olettaa päinvastoin Väinämöisen, Ilmarisen ja Joukahaisen Samporetki erikoisena runona sekaantuneen Luojan laivaretkeen ja aikaansaaneen siinä henkilönvaihdoksen.

Vesi liito laito poika on jo »Runokokousta» edeltävän »Väinämöisen» korjauksissa muunnettu: *lieto poika Lemminkäinen.* Lemminkäisen Lönnrot oli tavannut Gananderin (s. 49) painattamassa Laivaretken katkelmassa:

Sitten vanha Väinämöinen
pani lieto Lemmingäisen;
äsken keikkui venehen keula.
purajasi purren nokka. -
Souti päivän suovesiä jne.
(Haukeen tarttuminen).

Myös myöhemmissä Kanteleen syntyyn yhdistyneen Laivaretken toisinnoissa ilmaantuu kerran *Lemminkäinen Väinämöisen* ja *Joukahaisen* ohella, siis Ilmarisen sijalla, ja kerran Väinämöisen toisena toverina *Kaukomieli* (I 608, 643).

Jos Sammon ryöstö ei olekaan myöhäinen kokoonpano Laivaretkestä ynnä Päivän päästöstä, vaan erikoinen runo, josta Väinämöinen, Ilmarinen ja Joukahainen ovat siirtyneet Laivaretkirunoon, niin saamme olettaa, että samansuuntaisia siirtoja on voinut tapahtua toisiinkin yhtäläisiin piirteisiin nähden, joita tähän saakka on täytynyt selittää Laivaretkessä itsenäisesti kehittyneiksi.

Ilomantsin Mekrijärven Simana Sissonen lauloi Ahlqvistille Väinämöisen purren vesille laskemisen sekä Samporetkeä että Laivaretkeä esittäessään aivan samoin säkein, lukuun ottamatta kolmea keskimäistä, jotka saneli yksistään Laivaretken yhteydessä (j 222 = Ahlqvist B 295, vr. [297], KRH s. 114):

Lykkäsi venon vesille,
laski purren lainehille
[ilman polven polkematta,
käsivarren kääntämättä,
olkapään ojentamatta],
teloilta teräksisiltä,
vaskisista valkamoista [-lta].

Kuten Kalevalan runojen historiassa (s. 84—112) olen osoittanut, on Kantelejaksoon kuuluva Laivaretki kokoonpantu länsisuomalaisesta Luojan laivaretkestä ja virolaisesta Veljen laivaretkestä,

jotka ovat yhtyneet Inkerissä. Edellisessä laiva itsestänsä, laskematta pyrkii veteen. Jälkimäisessä yksinkertaisesti: *tõugeti vene vesile, laiva kaasi* (laivan kansi) *lainedeie*. Virolaisista säkeistä ovat Inkerissä muodostuneet toisinnot (KRH s. 89, 92—3, 95):

A. Toukattiin veno vetehen
tervaisiltakin teloilta.
B. Toukkasi venon vetehen,
laski laivan lainehesen.
C. Lykkäsi venon vesille,
satalaian lainehille.

Runojemme tutkimus ei ole vielä niin pitkälle päässyt, että semmoisista säkeistä kuin: *lykkäsi venon vesille*, voisi varmaan sanoa, onko se saatu erikseen sepittämällä vai muusta säkeenmuodosta kehittämällä vai toisesta runosta lainaamalla, vai kuuluuko se mahdollisesti niihin yleisiin säeaineksiin, joita on ollut tarjona runoa rakennettaessa samalla tavoin kuin kielen sanoja.

Mutta *telojen teräksisyys* ja *valkamojen vaskisuus* on piirre, josta voi pitää kiinni. Se ei kuulu virolaiseen Veljen laivaretkeen eikä länsisuomalaiseen Luojan laivaretkeen. Kanteleen syntyyn yhdistyneessä Laivaretkessä sitä ei tavata muilla suomenkarjalaisilla laulajilla kuin Simana Sissosella. Aunuksen ja Vienan alueilla se tosin ilmaantuu useammasti Kantelejaksossa, eikä kertaakaan Sampojaksossa. Mutta tämä ei merkitse paljoa, kun Aunuksen puolella Sampojakso on vähiin jälkiin kadonnut ja Vienan läänissä Samporetkelle lähdön kuvaus on huonoimmin säilyneitä. Aunukselaisessa ja vienankarjalaisessa Laivaretkessä kysymyksenalainen piirre tavallisesti liittyy Purren valitukseen. Itkevää purtta kehoitetaan lähtemään työntämättä teloilta teräksisiltä, vaskisesta valkamasta taikka lykätään se teräksisiltä teloilta tahi vedetään ensin maalle teräksisille teloille taikka tavataan jo itkevänä teloilla teräksisillä, vanumilla vaskisilla (q Berner 1; p 647, 649, 659).

Sotaretkiä ikävöivä pursi kuulunee Ahdin meriretkeen, jossa sillä on nimityksenä *Ahin venonen*. Tätä harvinaista runoa on Uhtuella muistiinpantu kaksi toisintoa (vv. 1834 ja 1872). Myöhemmässä kuvataan, kuinka (p 907):

Lähtevi Ahin venonen
käsivarsin vaalimatta,
pään olka ojentamatta
teloilta teräksisiltä,
vanumilta vaskisilta.
(Vanhain ja nuorten soutu).

Tämä säkeistö voi olla lisätty Kantelejaksosta, josta Ahdin runoon muutenkin on lainattu osia. Mahdotonta siis ei ole, että teräksiset telat ja vaskiset valkamat olisivat alkuperäisiä Samporetkelle lähdön kuvauksessa, siitä siirtyneitä Laivaretkeen ja tästä taas Ahdin meriretkeen.

Mekrijärven Simana Sissonen esitti edelleen Ahlqvistille sekä Samporetkessä että Laivaretkessä yhtäpitävästi **purteen asettumisen** (j 222):

Pani seppä Ilmarisen
airoille ylimäisille,
pani nuoren Joukamoisen
airoille alimaisille.

Itse istuihe perähän
melan vaskisen varahan,
kokan kultaisen nojahan.

Alkuosan, jota ei muistella ulkopuolella Ilomantsia, näyttää myös toinen etevä Mekrijärven laulaja, Simana Huohvanainen, molemmissa runoissa esittäneen (i 227 = Europaeus G 646 b, vr. 645). Loppuosan taas ovat Vienan läänin laulajat esittäneet sekä Samporetkeltä paluussa[1] että Laivaretkelle lähdössä, jälkimäisessä tosin useammin (vr. esim. p Lt 58 a ja 617). Mutta Salmin kihlakunnan Kantelejaksossa ei tavata koko säkeistöä, joten se ei ole tässä laajemmalle levinneenä kuin Sampojaksossa. Se on siis aivan hyvin voinut Samporetkestä siirtyä Laivaretkeen sen jälkeen, kuin Väinämöinen, Ilmarinen ja Joukahainen olivat syrjäyttäneet Jeesuksen, Antin ja Pietarin, joiden keskinäinen asema veneessä on ollut toisenlainen (KHH s. 103):

Antti santti soutamassa,
pieni Pietari perässä.

Jeesus keskellä venettä.

Tästä sekä Samporetkeläisten purteen asettumisesta sekamuodostus on salminpuolisen Laivaretken toisinto, jossa tavataan (Europaeus H 91, KRH s. 103):

Joukamoinen soutamassa,
seppo kesken istumassa,
Väinämö peränpitäjä.

Tuo oli nuori Joukamoinen,
souti päivän, souti toisen.
Mihin puuttui Luojan pursi?

Joukahaisen soutaminen kuuluu Samporetkeen eikä Laivaretkeen, sillä soutaessa ei pursi saata pahasti tarttua kiinni. Luojan purren puuttuminen on kuvailtu tapahtuneen myrskyllä purjehtiessa.

Jos siis Väinämöisen asettuminen *melan vaskisen varahan* kuuluu Samporetkeen, niin kenties uskaltaisi edelleen päättää, että yksistään Laivaretkessä tavattava kultaisten airojen ja vaskisen melan valmistus on myös alkuansa kuulunut Samporetkeen (esim. Europaeus G 353, KRH s. 105):

[1] Tällä kohtaa uudistaa Sissonenkin esittämänsä säkeistön, joten voi herätä kysymys, eikö se tähän kohtaan alkuperäisemmin kuulukin.

Virkki vanha Väinämöinen:
»Hoi, oot veli veikkueni,
sin' oot seppo Ilmarinen,
sinä airotkin aseta,
airot kullasta kuvoa,
mela vaskesta valata!»

Airojen kultaisuus kuitenkin hyvin soveltuu Luojankin laivan varustuksiin. Veistäähän inkeriläisissä toisinnoissa Jumala eli Luoja laivaa *kirrehellä kultaisella, vaskisella vartuella* (KRH s. 92) ja yhdessä Suomen itä-Karjalan kappaleessa, jossa Luojan laivaretken alkuperäiset osanottajat ovat paikoillaan pysyneet, teetetään nimenomaan airot kullasta ja vaskesta (Europaeus G 392. KRH s. 102):

Itse Pietari perässä,
Jeesus keskellä venettä:
»Saaos Antti airoloita,
kuvoa airot kultapuiset,
vala airot vaskipuiset!»

Vuonnisen Ontrei ja Lonkan Martiska mainitsevat kolmannen osanottajan tulleen purteen vasta **matkan varrella** (Vn 79 a, (79), vr. 84, 91; Ln [96]):

Sekä läksi, jotta joutui,
yksi vanha Väinämöinen,
toinen seppo Ilmarinen.
Laskea karehtelevi
nenähän utuisen niemen,
päähän saaren terhenisen.
(Niemi matkalla tulevi).
Sanovi nenässä niemen
Vesi Liito Laito poika
[t. Sanoi nuori Joukahainen
nenästä utuisen niemen,
päästä saaren terhenisen]:
»Ohoh vanha Väinämöinen,
[jok' olet rannalla oleva],
ota minua (l. milma) matkoihisi
[t. ota miekin purtehesi]!
Olen miekin miessä siellä,
urohona kolmantena,
kun saat Sammon nostantahan,
kirjokannen kannantahan.»
Siitä otti matkoihinsa
(t. purtehensa).
Se toi laian tullessahan
[venehesen Väinämöisen,
purtehen pojan pätöisen].
Sanoi vanha Väinämöinen:
»miksi tuot minulle puuta?
Oisi puuta purressani
ilman[k]i[n] sinun puutta.»
Sanoi Liito Laita(!) poika:
»ei vara venettä kaa'a,
tuki heineä tuhoa.»

Ilomantsista on saatu runokappale, jossa Ilmarisen soutaessa takomallaan veneellä (j 323):

Mies huusi niemen päästä,
Tuliniemen tutkaimista:
»ota mies venehesesi!»
— »En ota veneheseni,
jopa Pohjola näkyvi,
kylä kurja kuumoittavi.»

N i e m e s t ä v e n e e s e e n p y r k i m i n e n ilmaantuu myös muutamissa Vuokkiniemen ja Uhtuen saduissa. Sisarensa kera soutavaa poikaa puhuttelee niemen, toisen ja kolmannen ne-

nästä huhuten Syöjätär: »ota minua matkoihisi!» Sisaren varoituksista välittämättä poika viimein myöntyy: »Jumala kanssamme suvaitsee.» Samalla tavoin kaunista Katrinaa Kiijoesta (< Kijovista eli Kievistä) kosimaan lähtenyt tsaarin poika saa apulaisia. Hänen ensin pelkällä veneen emällä soutaessaan mies toisensa jälkeen huhuilee niemen nenästä: »ota milma matkoihisi!» ja saatuaan vastauksen: »Jumala kanssani suvaitsee», tulee veneeseen tuoden laidan tullessaan (Lönnrot a 4 ja 5; vr. Suomen kansan sat. ja tar. I s. 79, II s. 20).

L a i d a n t u o m i n e n, joka edellyttää koskivenettä, on ilmeisesti sisämaan koskenlaskijain lisäämä sekä runoon että satuun, niinkuin myös koskenlaskuun viittaava sananlasku. Laidan tuomisen kanssa on myös jossakin yhteydessä kolmannen osanottajan nimen muodostuminen: *Joukahainen* > *Väinön poika* [> *Väitön*] > *Vaiton* > *Laiton* > *Laito* > *Laita poika* (s. 129, SRU s. 330).

Tulijan vakuutusta miehuudestaan vastaa Sjögrenin kirjaanpanemassa Vuonnisen Ontrein Kilpalaulannassa Väinämöisen selitys (p 185):

»Olin miekin miessä siellä
urohona kolmantena,
seitsemäntenä urossa.»

Mutta Lönnrotille Ontrei esitti tämän kohdan alkuperäisemmässä muodossa (p 185 a, ks. s. 37):

»Olin miessä kuuentena,
seitsemäntenä uroossa.»

Nähtävästi on hän edellisellä kerralla Kilpalaulantaan sovittanut yhtäläisen säeparin Samporetkestä.

Sillä ei vielä ole ratkaistu näiden säeparien keskinäinen suhde. Myös Latvajärven Arhippa panee Väinämöisen Kilpalaulannassa selittämään olleensa miesnä *kolmantena* (p 170). Kolmannen miehen mainitseminen laajemmalla alalla Kilpalaulannassa kuin Samporetkessä on selitettävä joko siten, että kehitys kuudesta kolmeksi on Kilpalaulannassa tapahtunut yleisen kolmiluvun vaikutuksesta, taikka myös siten, että kolmanneksi pyrkiminen Samporetkelle on ennen ollut laajemmalti tunnettu.

Niemen määresanoista *utuinen* on lähinnä lainattu Kilpakosinnasta (I 433 ym). Siihen myös viitannee Väinämöisen puhutteleminen *rannalla olijana*, jollei tämä ole väännös *ongella olijaa* Vellamon neidon runossa, mihin utuinen niemikin alkuansa kuuluu.

Ontrein Jyrki-pojan toisinnossa ilmaantuva kertosäe (p 84):

Kaukoniemen kainalosta, on samoinkuin ilomantsilaisessa kappaleessa: *Tuliniemen tutkaimista*, mukailtu Lemminkäisrunojen säkeistä (esim. I 716: 2, 55):

Tuli niemen tutkaimissa. — Kauko niemen kainalossa.

Ilomantsilaisessa kappaleessa veneeseen pyrkijälle annettu kieltävä vastaus on saatu Veneeseen pyrkivän neidon runosta (KRII s. 151—2).

Vielä on huomattava pari suomenkarjalaista kirjaanpanoa, jotka Lönnrot on käsittänyt Samporetkeen kuuluviksi. Toisessa, joka on Kesälahdelta, *vähä Vänni* (korj. *Väini*) *Maunin poika* laulamalla laatii purren ja sillä soutelee Nevanjokea, kierrellen Nevannientä (j 324):

Huusi Huiko niemen päästä,
määkäsi mäentakainen:
»kenen on vene vesillä,
kenen pursu(!) lainehilla?
— »Vene vanhan Väinämöisen.»
(Jatkuu Hylkeen synnyllä).

Toisessa Enosta saaduksi ilmoitetussa, mutta alkuperältään epäiltävässä katkelmassa ei mainita kysyjän eikä vastaajan nimiä (Lönnrot S 134; vr. s. 111 ja Kantele IV s. 26):[1]

»Minnekä lähette soutamahan?»
— »Kohti pohjoista kovoa,
meren kuohu'un kovahan,
lakkipäähän lainehesen,
kuhun puut päin putovi,
hongat latvoin lankeavi.»

Niemestä huhuilevan ja veneessä olijan keskustelusta on kuitenkin vaikea mitään arvella, ennenkuin Joukahaisen mukaan tulo Samporetkelle on voitu osoittaa vasta matkan varrella tapahtuneeksi.

Europaeukselle oli Mekrijärven Simana vähää aikaisemmin kuin Ahlqvistille sanellut Sammon ryöstön ja silloin erillisenä runona, joka alkoi **retkelle lähdöllä** (j 223):

Yksi vanha Väinämöinen,
toinen seppo Ilmarinen,
kolmas nuori Joukamoinen
läksi selvälle merelle,
lakeille lainehille
pitkän Pohjolan povehen,
miehen syöjien kylähän,
urohon upottajien.

Tässä kohtaamme samamääreisen *kylän* kuin vienanpuolisessa Sammon taonnassa, mikä vahvistaa molempien Sampojakson osien yhteenkuuluvaisuutta. Edempänä saamme nähdä, että kylällä on

[1] Vr. vielä I osan s. 25 esitettyä vienanpuolista runokappaletta, jonka käsikirjoituksessa Lönnrot on korjannut *Kiesuksen veneen Väinölän veneeksi*.

tässä *kaupungin* merkitys, joten ei voi olla kysymystä pohjanperäisestä lappalaiskotien muodostamasta kylästä.

Mutta yhtäläisen johdannon kuin Simana Sissonen Ahlqvistille esittivät hänen sisarensa Iro Europaeukselle (j 224) ynnä Iron pojat Jaakko ja Vassilei Jeskanen myöhemmille kerääjille. Jälkimäiset kuvailevat milt'ei yhtäpitävästi, mitenkä Väinämöinen purren perään asetuttuaan (j 225):

Laski päivän suovesiä,
toisen päivän maavesiä,
kolmannen meren vesiä.
Jo näkyvi Pohjan portit,
kannet kirjon kiimoittavi,
paistavi pahat veräjät.

Kolmenlaisten vesien laskeminen ilmaantuu välistä Vienan puolellakin, mutta vasta esitettäessä paluumatkaa, johon se kuitenkin soveltuu huonosti siihen katsoen, että Pohjolan porttien pitäisi suo- ja maavesien takaakin merelle näkyä (p 61, 79). Yleisesti se esiintyy Laivaretken toisinnoissa, sekä vienan- että suomenpuolisissa, ei kuitenkaan Salmin kihlakunnassa muualla kuin Suojärvellä. Eikä niissä Luojan laivaretken toisinnoissa, joissa alkuperäiset osanottajat ovat säilyneet, tätä piirrettä tapaa. Mahdollisesti se siis kuuluu Samporetken kuvaukseen. Miten on ymmärrettävä *suovedet* ja niiden mainitseminen säännöllisesti ennen *maavesiä*, on jonkun verran hämärää.[1] Tarkoituksena on tietysti ollut kuvata, mitenkä Suomen rannikolta asutuista lahdenpoukamista tai jokien varsilta lähtien ja läpi saariston kulkien vähitellen päästään aavalle merelle, kuten suojärveläisessä säkeistön muunnoksessa (KRH s. 118):

Päivä souettiin saloja,
toinen meren lahtiloita,
kolmas selvällä merellä.

Jos kolmenlaisten vesien laskeminen tai yleisemmin *soutaminen* (s. 131, I 599 ym) on alkuansa kuulunut Samporetkeen, niin on mahdollista, että myös soudun synnyttämäin äänten vertaileminen lintujen ääniin, joka Laivaretkessä pohjoisilla runoalueilla yleisesti esiintyy,[2] on siihen kuulunut. Tosin

[1] Olen tähän verrannut keski-inkeriläisissä häärunoissa ehdoitettua kylpemistä kolmenlaisella vedellä: *suo-*, *maa-* ja *tie-vedellä* (KRH s. 117). Laulupaikkojen erillisyys panee kuitenkin epäilemään, onko niillä mitään yhteyttä.

[2] Etelämpää Karjalan kannakselta on saatu vain pari toisintoa (Sirelius 37, Slöör 76), joista kuitenkin jälkimäinen on ilmeisesti opittu Topeliuksen vanhoista runoista (I s. 30).

se säännöllisesti liittyy virolaisperäiseen nuorten soutuun ja on ainoastaan tämän mukana siirtynyt Samporetkeen (esim p 42):

Nuoret souti, airot notkui,
airon pyyrit pyinä vi[n]kui,
hangat hanhina hatisi,
teljot teirinä kukersi,
nenä joikui joutsenina,
perä kraakkui kaarnehina.

Virolaiseen Veljen laivaretkeen ei tämä kuvaus kuitenkaan ole sisältynyt, eikä myöskään purjehtimista esittävään Luojan laivaretkeen. Mutta Gananderin kappaleessa kuvattuun Lemminkäisen soudun vaikutukseen (s. 131) se hyvin soveltuisi jatkoksi ja kuuluisi tässä tapauksessa Samporetkeen. Laivaretkessä siihen joskus lisätään säe: *laskiessa Väinämöisen*, jonka, jos ei ole myöhemmin muodostettu, on täytynyt tulla Samporetkestä (I 647).

Parissa salminpuolisessa Laivaretken toisinnossa kuvataan rannalla olevien neitosien kuunteleminen joko aivan matkan alussa tai purren päästyä irti hauin selästä (Europaeus G 353; Basilier 99; vr. KRII s. 105—6):

A. Työnnettiin veno vesille .
Itse matkataan, itse iloitaan.
Neitosetpa kuunnellaan:
»mi ilo meressä lienee,
ilo muita iloisampi,
laulu muita laatuisampi?»

B. »Työntäkää veno vesille !
Itse menkää[n?], itse iloitkaa[n?]!»[1]
Neitoset rannalla kuunnellaan:
»mi ilo merellä menee,
se on ilo muitten ilo,
Väinösen venonen matkaa.»

Onko tämäkin kohta alkuansa kuulunut Samporetkeen ja mihin kohtaan, ei ole helppo päättää. Väinämöisen ennenaikaisella laululla Sammon ryöstöltä palattaessa on aivan toinen vaikutus. Tarpeetonta aiheen kertaamista olisi panna retkeilijät jo menomatkalla laulamaan.

Perille tultuansa Väinämöinen sekä Ilomantsin puolella että Vienan läänissä **nukuttaa** paikalla olevat vartiat. Simana Sissonen lauloi Ahlqvistille (j 222):

Nukutteli nuoren joukon,
painatti pakanan kansan,
miehet nuoret miekoillensa,
vanhat keihäsvarsillensa.

Merkillistä kyllä, hän ei tällä kohdalla mainitse *Pohjolan* nimeä. Sitä käyttävät vasta hänen sisarensa pojat, jotka ovat supistaneet nukuttamisen kuvauksen yhteen ainoaan säkeeseen (j 225): *pani maata Pohjalaisen.*

[1] Kk, *mengäh (—öä?) — iloikkah (—oa?).*

Pohjolaa ei myöskään Latvajärven Arhippa eikä hänen poikansa Miihkali mainitse nukutetun (p 54, vr. 58). Niinikään Vuonnisen Ontrei lauloi Sjögrenille, samoinkuin sittemmin hänen poikansa Jyrki (p 79, [84]; vr. 83 a):

Nukutti pakanan kansan, pahan vallan raukaeli [t. vaivutteli].

Mutta Lönnrotille laulaessaan hän, samoinkuin Lonkan Martiska, sijoitti pääsäkeeseen *Pohjolan* (Vn 79 a, Ln [96]):

Siitä [t. Kaiken] Pohjolan nukutti, pahan vallan vaivutteli.

Että Pohjola on perästäpäin lisätty, näkyy myöhemmästä latvajärveläisestä toisinnosta, jossa joukollinen pahan väki on kertosanana säilynyt *Pohjon akan* ohella (p 61):

Jo uinosi Pohjon akka, väsäytyi pahan väkikin.

Ilman määresanaa esiintyy Tsenan Jyrki Kettusen kappaleessa *Pohjon kansa* ja useammassa kirjaanpanossa *Pohjolan akka, ukko* ynnä *kaikki perhe* (Vk 63 a; Km 24, vr. 20, 22 ja Ks 50):

A. Nukuttihin Pohjon kansa, uinotti Pohjolan ukonkin,
B. Uinotti Pohjolan akankin, kaiken Pohjolan perehen.

Ilmeisesti on Pohjolan uinottaminen toista runoa kuin pakanan eli pahan väen nukuttaminen. Edellinen tavataankin Inkerin puolella Päivän päästö-runoon kuuluvana piirteenä (KRH s. 40—52). Jälkimäinen taas on yleinen suomen- ja vienankarjalaisissa Luojan ylösnousentavirren toisinnoissa (Kant. tutk. II 104—17). Selittäessäni Sammon ryöstöä myöhäiseksi kokoonpanoksi oletin, että siinä on yhtenä pääaineksena Päivän päästö, josta sekä Pohjola määräpaikkana että nukuttamisen piirre ovat johtuneet. Vahtien nukuttaminen oli helppo selittää tulleen sekaan Luojan ylösnousentavirrestä, jossa nukuttajana on aurinko.

Vuonnisen Ontreinen Jyrki v. 1877 esittäessään Sampojaksoa kolmannen kerran muisteli Väinämöisen pyytäneen *päivää* helteellään nukuttamaan (p 84 b). Samanvuotisessa Latvajärven läheisessä kirjaanpanossa Väinämöisen kehoituksesta (p 42):

Niin päivä Jumalan luoma
paistoi hetken heltehesti,
toisen himmest[i] hiotti,
nukutteli nuovan l. noivan joukon,
paineli pahan väkeä,
nuoret nuoltensa nojahan,
vanhat keihäsvarsihinsa.

Olettaen, että Sammon ryöstö on erikoista runoa, tulee vaikeampi kysymys vastattavaksi: mitä alkuperäisiä piirteitä jää runoon jäljelle, jos siitä on eroitettava sekä paikanmääre että henkilönkuvaus toisista runoista lainattuina? Helvettiä merkitsevä *Pohjola*, kuten olemme nähneet (s. 96), ei alkuansa kuulu Sampojaksoon. *Pakanan kansa* eli *pahan väki* tarkoittanevat Pilatuksen roomalaisia vahtisotureita. Samporetken toisinnoissa yleisin kertosäe: *pahan vallan vaivutteli*, on voinut muodostua Luojan virressä nukutuksen edellä käyvästä auringon vastauksesta Maarian tiedusteluun (p 1099):

Pilatukset piinatahan, paha valta vaivatahan.

Vielä pulmallisemmaksi käy kysymys sen kautta, ettei Sammon ryöstölle ominaista n u k u t u s k e i n o a ole löydettävissä. Latvajärven Arhippa on kansansaduista lainannut *uniset neulat*, jotka Väinämöinen ottaa taskustaan ja kukkarostaan, samoin kuin paluumatkalla piitä ja taulaa (p 54). *Unineulojen panon* (saduissa: vaatteisiin) mainitsi myös Arhippainen Miihkali ensi kertaa laulaessaan (p 58), mutta toisella kertaa hän tähän paikkaan sovitti sekamuodostuksen ajelehtivan Väinämöisen Ukolle osoitetusta tuulen pyynnöstä (s. 94) ja auringolta anotusta helteisestä paisteesta (p 58 a):

»Oi Ukko ylijumala — toinen lännestä lähetä —
paista hetki heltehestä, nukuttele nuiva joukko —.»

Vuonnisen Ontrei esitti Lönnrotille nukutuksen tapahtuneen *laulamalla*, mikä on mukailu herätyksen yhteydessä puheiksi otettavaa Väinämöisen laulua (p 79 a, vr. myös 50). Sjögrenin aikaisemmassa kirjaanpanossa ei tätä lisäpiirrettä tapaa (p 79). Tsenan Jyrki Kettunen kuvailee *Väinämöisen* ja Vuonnisen Homanen Ohvo *Ilmarisen soittaneen kanteletta* (Vk 63 a; Vn 83 a):

A. Sormin soitti kanteletta, kantelon kätensä alle,
kielin kantele pakasi, soitti ruotaista romua.
B. Otti soitun sormillensa, kalanluista kanteletta.

Samat soittajat ja yhtäläiset soitonkuvaukset tapaamme samojen alueiden Kanteleen synnyssä, josta ne ilmeisesti ovat lainatut (Vk 633; Vn 644).

Kanteleensoitolla nukuttaminen on Vetrikan ja Katrin runoon erikoisesti kuuluva piirre (I os. s. 189, III 339). Useista vienanpuolisista ja kaikista suomenpuolisista Sammon ryöstön toisinnoista puuttuu nukutuskeinon maininta kokonaan.

Olin jo vähällä kallistua siihen päätökseen, ettei Samporetkellä olisi käytettykään nukutusta, vaan että Sammon ryöstö olisi suoritettu tavallisena makuuaikana yöllä. Silloin kiintyi huomioni sekä Sampo-jaksossa että Luojan virressä yleiseen säkeeseen: *nukutteli n*[––]*n joukon*.

Keskimäinen sana vaihtelee monella tavoin. Suomen Karjalassa kohtaamme, paitsi *nuoren* (s. 138), joka on muodostunut edempänä *ranhain* vastakohtana esitettyjen *nuorten* mukaan: *nuurin*, *nuurin*, *nuuin*, *uunin*, *nuira*[*n*], *nuija*[*n*], ja *noian* (Basilier 181. I. Härkönen 6, Relander 9, Kant. tutk. II s. 108—13); Venäjän Karjalassa yleisesti myös *nuijan* (sam. s. 117) ynnä *nuiran* (p 1103 c ym) sekä *noiran* (p 42), *nuoran* (p 42, 1118), *nuuan* (p 54), *nuojan* (p 1128) ja niinikään *nuoren* (p 1122, 1131).

Aikaisemmin olen pitänyt alkumuotona: *noian*, s. o. noidan, joka näyttäisi soveltuvan *pakanan* ja *pahan* pääsanaksi. Käsittämätöntä vain on, mitenkä niin tavallinen sana olisi miltei säännöllisesti vääntynyt ja vaihtunut. Tässä täytyy piillä jonkun laulajille vähemmän tunnetun sanan, jonka alkukerake on voinut alkusoinnun vaikutuksesta muuntua *n*:ksi. Ensi tavun ääntiö on luultavasti ollut *uo*, sillä siitä helpoimmin saisivat selityksensä sekä *uu* että *oi* ja *ui*, jotka taas osoittavat, että toisen tavun alkava kerake on ollut *j*. Vartalon loppu-*a* on itsestään selvä. Saamme siis sanan *-uoja*, jonka alkukerake on tietymätön. Tämä kerake on *n*:n tieltä väistyessään voinut siirtyä toiseen tavuun (vr. Hubertus: *Huitua* > *Kuihtana* SRU s. 186). Siinä tapauksessa se saattaisi olla *j*:n kera vaihdellen esiintyvä *v*. Kysymyksessä oleva säe olisi niinmuodoin kuulunut: *nukutteli Vuojan joukon* l. *kansan*. Kolmantena sanana näet tavataan joskus tässä säkeessä *kansa*, vaikka se kertosäkeessäkin on säilynyt (p 1128):

Jo nukkui Nuojan kansa, jo painui pakana kansa.

Mahdollisesti ei *pakana kansa* ole alkuansa ollutkaan [*V*]*uojan kansan* eli *joukon* vastine, vaan siihen myöhemmin yhdistynyt. Sillä nämä säkeet ovat voineet kuulua kahteen eri runoon. Jos jälkimäinen on luettava Luojan ylösnousentavirteen, niin edellinen on kuitenkin kuulunut runoon Sammosta, jonka teettäjän olemme tavanneet *Vuojolaisena* (s. 110). Siten olemme jälleen saaneet vahvistusta ajatukselle, että Samporetken päämääränä on ollut *Vuojola* eli Gotlanti.

Saattaapa nyt panna kysymykseen, onko vartiain nukutta-

minen alkuperäisesti kuulunut Luojan ylösnousentavirteen. Sen inkeriläisessä muodostuksessa aurinko ainoastaan sulattaa kirstunnaulat. Myös muutamassa suomenkarjalaisessa ja monessa vienankarjalaisessa toisinnossa on sama piirre säilynyt hautaa sulkevien kivien sulattamisena (Kant. tutk. II 102—14). Tämän varmasti runoon kuuluvan piirteen ohelle (p 1106, 1120) tai sijalle on tullut vartiain nukuttaminen. Nukkuvat vartiat olisi tietysti voitu saada Raamatun kertomuksesta, mutta niiden nukahtaminen olisi pitänyt kuvitella tapahtuneeksi, ennenkuin pääsiäispäivän aurinko, josta kansalla vieläkin on erikoinen käsitys, oli paisteellaan haudankivet ja kirstunnaulat sulattanut. Mahdotonta siis ei ole, että Luojan haudan vartiain nimenomainen nukuttaminen olisi muodostunut Sammon vartiain nukuttamisen mukaan.

Näin ollen on syytä lähemmin tarkastaa vielä niitä säkeitä, joissa kuvataan nuorten ja vanhain erilainen asento nukkuessa. Jotenkin selvää on, että on nukutettu *nuoret miekkojen nojahan;* ilmeisesti alkusoinnun vaikutuksesta on toisinaan Vienan läänissä *miekkojen* paikalle annettu asettua *nuolien* (s. 139, p 1105 a). Yleisesti nukahtavat *vanhat keihäsvarsillehen;* myöhäisempää on tietysti nojautuminen *sauvavarsihinsa*, *sauvojen varahan* eli vasten *sauvojansa* (p 1111, 1118 ym, Kant. Tutk. II s. 117). Mutta alkuperäisin säkeenmuoto lienee kuitenkin (p 1103 c, vr. 1096): *vanhat vasten kilpiänsä.*

Kilven alkuperäisyyttä enemmän tukea tarvitsevien vanhojen nojana vahvistaa vielä toisinto, jossa mainitaan haudanvartioina olleen:

Sata miestä miekallista, tuhat kilven kantajoa.[1]

Pohjolan nukuttaminen, kuten mainittu (s. 139), osoittaa Päivän päästö-runon vaikutusta, jossa nukutuskeinona käytetään *unikerää.* Tästä runosta lainatuksi saattaisi mahdollisesti myös selittää Mekrijärven Simanan sisarenpoikain kappaleissa ennen nukuttamista kuvaillun Pohjon akan ikkunasta katselemisen (j 225, vr. KRH s. 42—6):

Pohjon akk' oli ikkunassa,
ikkunassa katsomassa:
jo tulevi veno punainen,
satahanka halkoavi.

Jälkimäinen säepari on sekamuodostus edempänä esiintyvää sata-

[1] Nämä vastaisivat hyvin Sammon ryöstäjäin takaa-ajoa varten asetettuja sataa ja tuhatta miestä.

hangan Pohjan purren tähystelemistä ja Simana Sissosen Kilpakosinnassa tavattavaa säettä: *tuleri reno punainen* (Ahlqvist B 326).

Mekrijärven Simana lauloi Ahlqvistille, miten Väinämöinen jo ennen vahtien nukuttamista (j 222):

Lukut voilla voitelevi,	jottei naukuisi saranat,
rasvalla oven saranat,	eikä ukset ulvahuisi.
siveli sianlihalla,	(Seuraa Koiran vaikistusluku).

Europaeukselle hän ei nukuttamista esittänytkään, vaan yksistään **lukkojen** ja saranojen **voitelemisen,** tällä kertaa *oluella* ja ja *kaljalla*, eikä *voilla* ynnä *rasvalla* (j 223):

Oluella ukset voiti,	jottei ulvo Pohjan ukset,
kaljalla saranat kastoi,	nau'u Hiitolan saranat.

Vuonnisen Ontrei on sijoittanut lukkojen voitelemisen luonnollisemmin vahtien nukuttamisen jälkeen. Sjögrenin kirjaanpanon mukaan hän lauloi (p 79, vr. 91):

Tuonne oli Sampo salvattuna	Lukut voilla luikutteli,
yheksän lukun ta'akse.	liu'utti sianlihalla.

Lönnrotin kirjaanpanossa Väinämöinen vahdit nukutettuaan ensin itse pujottautuu läpi lukkojen (p 79 a, vr. 84):

Siellä vanha Väinämöinen	lukkujen lomia myöten.
kulki jouhissa matona	Lukut voilla luikautti — —.

Lonkan Martiskan kappaleessa, jossa ei nukuttamisesta eikä voitelemisesta ole puhetta, on salpojen taakse pujottautujana *Joukahainen* (p 96):

Tuonne Sampu salvattuna,	Siitä nuori Joukahainen
kirjokansi suojeltuna	meni jouhissa matona,
takasalpojen ta'akse.	sykysyissä käärmehenä.

Martiskan pojan Maksiman mukaan saa *Väinön poika* Väinämöiseltä kehoituksen (p 99):

»Vesiviitto Väinön poika,	Lukut vierevät lusuna,
kule lukkujen lomia!»	takasalvat tainehteli.

Vuokkiniemeläisessä toisinnossa, jossa Sampo mainitaan pannun yhdeksän lukon taakse (p 72):

Koko koiria yheksän	ne lukut lusuna vieri,
otti vanha Väinämöinen;	takasalvat tainnettihin.

L u k k o j e n v o i t e l e m i n e n *kaljalla* ja *oluella* eli vierteellä on Suomen pohjois-Karjalasta Inkeriin asti lauletulle Vetri-

kan ja Katrin runolle ominainen piirre (s. 140, esim. Lönnrot Q 87, III 69). Se on Simana Sissosen ensi kerran esittäessä Sammon ryöstöä tilapäisesti siirtynyt tässä runossa yleisemmän ja alkuperäisemmän *voilla* ja *sianrasvalla* voitelemisen sijalle.

Käärmeenä pujottautuminen on lainattu Tuonelassa käynnistä, jossa Väinämöinen (I 362):

Matoi rautaissa matona,
kulki kyissä käärmehenä
poikki Tuonelan joesta,
läpi Tuonen verkkoloista.

Lukkoja rikkovat *koirat* on saatu sadusta, joka kuvailee sisaren petollisuutta (Suomen kansan sat. ja tar. I 12 II). Siinä ne rikkovat yhdeksän lukkoa, joiden taakse itse ovat teljettyinä.

Lukkojen rikkominen tavataan myös muutamissa suojärveläisissä Päivän päästön toisinnoissa. Väinämöisen soittoa kuuntelemaan hongan päähän laskeutunut aurinko saadaan kiinni ja suljetaan niinkuin Sampo (Europæus H 95, KRH s. 133):

Yheksän lukun ta'akse,
takasalvan kymmenennen.
Sanoi nuori Joukamoinen:
»kun lie minusta tullut,
tästä lukot luiskahtavi,
t. luikahtakoh,
takasalvat poikki taittuu
t. taittukoh[on]!»
Potka[s]i kerran takakannalla,
eipä lukut jne.
(Samoin käy seppo Ilmarisen).
Sanoi vanha Väinämöinen --
Potka[s]i kerran takakannalla,
jopa lukut [luikahti],
t[akasalvat poikki taittui].
Pääsi päivä paistamahan.

Päivän päästöön ei tämä säkeistö alkuansa kuulu, jonka vuoksi selitin sen syntyneen mukailemalla edellä käyvässä Laivaretkessä kuvailtuja Joukamoisen, Ilmarisen ja Väinämöisen yrityksiä saada irroitetuksi kiinni tarttunut pursi ja lainaamalla yhdeksän lukon rikkomisen Hannuksen ja Marketan runon itäkarjalaisesta toisennuksesta (Europaeus J 2 b). Mutta Hannuksen sijalla ilmaantuva *Iivana ikuinen koira* (I. Härkönen 11) johtaa inkerinpuoliseen Iivana Kojosen pojan runoon, jossa se yleisesti esitetään Kojosen pojan tekona (III 523; 1245):

A. Hekko aittahan mäelle
yheksän lukun ta'akse,
sa'an salpasen ta'akse. --
Iivana Kojosen poika --
potkais' usta polvellahan,
kamahutti kannallahan:
esilukku eestä pakeni,
takasalpa poikki taittui.

[1] Mistä lukkojen rikkomisen kuvaus on tullut venäläisperäiseen Iivana Kojosen pojan runoon, on eri kysymys. Keski-inkeriläisissä toisinnoissa yleisesti ilmaantuva helmilukun helähtäminen *kuin Tukhulmin tuntikello* (Groundstroem 129, Porkka I 125 ym) viittaa keskiaikaiseen länsisuomalaiseen runoon.

B. Neito on aitassa paossa
yheksän lukun takana,
takalukku kymmenes. – –
Löi usta nyrkillähän,
tempais takakannallahan:
esilukku — takalukku —.

Vielä on huomattava Tsenan Jyrki Kettusen laulutapa, joka Topeliuksen ja Lönnrotin kirjaanpanoissa vähän vaihtelee (p 63 a, b ja [c]):

Sanoi vanha Väinämöinen
sepälle Ilmariselle:
[»oi seppo veikkoseni,]
tao kuokka kolmitjorpa,
jolla saisin Sammon tuolta
Pohjolan kivimäestä
yheksän lukun takoa;
lukut sormin loukuttelen.»
[Lukut sormin longotteli,
kivet kuokalla kohotti].

Vienankarjalainen sana *tjorpa*, lue: *tšorppa*, 'haara' esim. hangossa, osoittaa *kuokankin* myöhemmin lisätyksi runoon. Sitävastoin voi lukkojen s o r m i n a u k o m i n e n olla alkuperäisempää kuin niiden väkivaltainen särkeminen, joka ei ainakaan sovellu rasvalla voitelemisen yhteyteen. Jälkimäisen piirteen alkuperäisemmyyttä taas puoltaa edellä käyvä nukuttaminen, mikä edellyttää hiljaisempaa menettelyä.

Kun on selviydytty Sammon talletuspaikkaa sulkevista lukoista, seuraa **Sammon nostaminen** sijoiltaan. Vuonnisen Ontrein mukaan on ensimäisenä yrittäjänä *Väinämöinen* (p 79, [79 a], vr. 84):

Tuonne on juuruteltu
yheksän sylen syvähän.
[Sylin Sampoa piteli,
käsivarsin kallotteli].
Eipä Sampo liikukana,
satasarvi(!) kallukana.

Lonkan Martiska on onnistumattoman yrityksen omistanut *Joukahaiselle* (p 96):

Sylin Sampoa piteli,
polvin maassa puujaeli,
Sammon juuret juuretteli.
Eipä Sampo liikukana,
kirjokansi käännykänä.

Latvajärven Arhipan esityksessä Väinämöinen toimittaa ensin *Ikutieran* Sampoa ottamaan ja sitten itse yhtä huonolla menestyksellä (p 54, vr. 58):

Läksi Sammon ottamahan,
kirjokannen kantamahan.
Eipä Sampo liikukana,
kirjokansi kihnakana,
juuret maahan juurutettu.

Yritys onnistuu vasta sitten, kun Sammon juuret on irti kynnetty. Useimmin on kyntäjänä itse *Väinämöinen* (p 42, 54, 58,

75, 88, 132). Loukan Martiskaisen Maksiman toisinnossa Väinämöinen kehoittaa *Ilmarista* kyntämään (p 99):

Siitä seppo Ilmarinen
sepä kynti Sammon juuret
satasarvella härällä,
tuhatpäällä tursahalla,
yheksän sylen syv[ä]stä.
Nytpä vanha Väinämöinen
sylin Sampoa piteli jne.

Ilmarinen on kyntäjänä myös Vuonnisen Homasen Ohvon kappaleessa, jossa hän (p 83 a):

Härjän (!) suustansa sukesi,
satasarven kieleltänsä.

Vuonnisen Ontrein mukaan suorittaa kynnön *Vesi Liito Leito poika.* Sjögrenille laulaessaan on hän kuvannut, kuinka tämä *härän suustansa sukesi* (p 79, vr. 84: *sulasi*), mikä on Lemminkäisrunoista lainattu piirre (I Vn 801, KRH s. 536). Lönnrotin kirjaanpanossa mainitaan härkä yksinkertaisesti otetun itse paikalta (p 79 a, vr. 96 [?]):

Otti härän Pohjasesta,
auran pellon pientarelta,
sillä kynti Sammon juuret.
Sai se Sammon liikkehelle,
satasarven (!) kallumahan.

Yhdessä vuokkiniemeläisessä toisinnossa Ilmarinen (p 77):

Takoi auran rautaisen,
jolla juuret pois porotti.

Satasarvi härkä, tuhatpäinen tursas tavataan kyntöjuhtana myös Vuonnisen Ontrein esittämässä Lemminkäisjaksossa kutsujen sivuuttamalla Kaukomielellä sekä Ilmarisella yhdessä vienanpuolisessa ja yhdessä aunuksenpuolisessa Kilpakosinnan toisinnossa (I 794, 449, Karttunen 202). Muutamassa itäpohjalaisessa loitsurunossa itse loitsija kehuu sillä kyntävänsä kyisen pellon (Castrén 6). Härällä kyntäminen on ahdasalainen lounaissuomalainen tapa (Kotiseutu 1916 s. 66), joten kysymyksessä oleva säkeistö on läpi koko Suomen kulkeutunut Oulun, Vienan ja Aunuksen läänin rajaseuduille.

Tämä säkeistö ei kuitenkaan ole voinut alkuansa kuulua pakanuudenaikuiseen Samporetkeen, jos mainitun härän esikuvana on ollut raamatullinen Behemot, kuten olen koettanut osoittaa Suomalaisten runojen uskonnossa (s. 280). Muutenkin on vaikea kuvitella, mitenkä sata- ja tuhatpäinen hirviö on mahtunut kyntämään siihen lukittuun paikkaan, jossa Sampoa on säilytetty. Mahdollisesti on kyntämisen kuvaus liittynyt Samporunoon sen johdosta, että Sammosta selitetään riippuvan sekä kynnön että kylvön ynnä kasvun.

Jos kyntävä härkä on Samporunosta eroitettava, niin seuraa mukana Sammon juurien irti kyntäminen. Eräässä toisinnossa sanotaan kynnetyn *tammen* juuret, mutta edellä mainitaan myös *taotun tammia*[1], joka on ilmeinen alkusoinnun aiheuttama väännös muodosta *Sammia* (p 75). Vuonnisen Ontrein esittämässä Vipusen runossa on niitten säkeitten väliin, joissa kerrotaan Vipusen olleen kauvan kuolleena ja puitten kasvaneen hänen päänsä päälle, sovitettu kuvaus kolmelle suunnalle juurtuneista juurista (p 412):

Juuri juurtui maaemähän,
toinen juurtui taivosehen,
kolmas vesiviertehesen.

Jos mainitut säkeet, niinkuin Lönnrot Kalevalaa kokoonpannessaan on käsittänyt (UK 10: 430—2), olisivat yhdistettävät satasarven härän irti kyntämiin juuriin, niin olisi vielä vaikeampi kuvitellakaan näiden olleen lukittuun paikkaan kätketyn Sammon juuria. Vienanpuolisessa Sampojaksossa usein mainittu juuruttaminen *yheksän sylen syrjyteen* on verrattava haudan kaivamiseen yhdeksän sylen syvyiseksi Luojan ylösnousentavirressä (Kant. tutk. II 103, 108, 114), mutta mainittu mitta on voitu sovittaa molempiin erikseenkin.

Ryöstönkuvauksen alkuperäisiksi piirteiksi jäänevät niinmuodoin lukkojen rasvalla voiteleminen ja mahdollisesti sormin aukominen sekä syvälle maahan ikäänkuin juurrutetun Sammon käsivoimalla nostaminen, jota sekä Joukahainen että Ilmarinen turhaan yrittävät ja joka vasta Väinämöisen onnistuu suorittaa.

Sammon **veneeseen viemisen** on Latvajärven Arhippa kuvannut säkein (p 54, vr. 99):

Vei Sammon venosehensa,
talui talkapohjahansa.

Tämän säeparin on hän tilapäisesti siirtänyt esittämästään Vellamon neidon onginnasta, jossa onnistumaton onkija kotiin tullessaan kertoo (p 251: 65):

»Sen ve'in venoseheni,
taluin talkapohjahani.»

Hän on vain muuntanut muodon *ve'in*, joka tarkoittaa vetämistä (= *vedin*, vr. itse tapahtuman kuvauksessa 251: 13 *veti*), viemistä merkitseväksi *vei*.

[1] Sekä *leittä* (< neittä) *lepytetyn*.

Arhipan poika Miihkali on luultavasti isältänsäkin kuullut Samporunolle ominaisen säeparin (p 58):

Kantoi kannen purtehensa, sai Sammon venosehensa.

Tässä muodostuksessa kuitenkin oudoksuttaa Sammon tavallisen kertosanan ilmaantuminen edellisessä säkeessä, vieläpä pelkkänä kantena.

Vuonnisen Ontrei mainitsee pääsäkeessä Sammon, mutta ei ollenkaan kirjokantta, eikä käytä edes alkusointua, joten hänkin on jotakin unohtanut ja sekoittanut (p 79, 79 a):

Kantoi Sammon purtehensa, saatteli venehesensä.

Mutta Ontrein poika Jyrki, Lonkan Martiska Karjalainen ja Vuonnisen Homanen Ohvo ovat säilyttäneet säkeitä, jotka yhdessä antavat selvän käsityksen tämän kohdan alkuperäisestä muodosta, mikä nähtävästi on ollut useampisäkeinen (Vn 84; Ln 96; Vn 83 a; vr Vk 77):

A. Siitä Sampo saatettihin,
kirjokansi kannettihin.
B. (Tuonne Sampo kannetahan)
venehesen Väinämöisen,
purtehen Puhantolaisen.
C. Sai Sammon venosehensa.
kirjokannen kannetuksi.

Yhteisin voimin kannettuna on siis Väinämöinen saanut Sammon purteensa. Väinämöisen kertosana *Puhantolainen* on *pursi* sanan vaikuttama väännös sekä Väinämöisen ammunnassa että Sammon taonnassa esiintyvästä *Urantolaisesta* (s. 72,100).

Suomen puolella ei ole säilynyt mitään jälkeä Sammon sijoiltaan liikuttamisesta [1]. Simana Sissonen Ahlqvistille laulaessaan ei maininnut muuta, kuin että Väinämöinen latoi jostakin jotakin purtensa täyteen (j 222):

Itse vanha Väinämöinen
latjaeli laitakunnan,
latjaeli toisen laian,
pani kaiken paatin täyen.

Laitakuntien latominen on tähän [2] tullut saman laulajan Laivaretkestä, jossa Väinämöinen (KRH s. 114):

Latjaeli laitakunnan
sukapäitä sulhasia. —
latjaeli toisen laian
tinarinta neitosia.

[1] Jollei sinä pidä Joukamoisen, Ilmarisen ja Väinämöisen peräkkäistä esiintymistä lukkojen rikki potkijoina suojärvelaisessä Päivän päästössä (s. 144).

[2] Niinikään useampiin vienanpuolisiin toisintoihin, joihin Kantelejakso on muutenkin sekaantunut (p 4 ym).

Europaeukselle esittäessään Simana Sissonen kuvaili *riista-riihestä* latjatun täyteen *laivan* eli *Sammon;* jälkimäisen hän on nähtävästi sekoittanut venäläisperäiseen *saima* (< сойма) sanaan, jonka edempänä saamme nähdä tilapäisesti käytetynkin Sammon asemesta (j 223, vr. 230):

Meni riistariihen luokse,
latjaeli laivan täyen,
saattoi suuren Sammon täyen,
laittoi laivansa merelle,
saattoi Sammon lainehille.

Europaeukselle laulaessaan Simana Sissonen jatkoi (j 223):

Läksi mielellä hyvällä,
iloiten omille maille. —
Laskevi meren vesiä
lakehilla lainehilla.

Ahlqvistille esittäessään **paluumatkalle lähtöä** hän kertasi ne säkeet, joissa kuvataan Ilmarisen ja Joukamoisen asettaminen ylimäisille ja alimaisille airoille ynnä Väinämöisen istuutuminen perälle melan nojaan (j 222, vr. 225). [1]

Toinen ilomantsilainen laulaja kuvaili matkan suoritetun osittain purjehtien osittain soutaen (j 229):

Tuuli purtta tuuittavi,
itse on seppä soutamassa.

Vuonninen Ontreinen Jyrki puhuu pelkästään soudusta: *lähettihin soutamahan* (p 84). Hänen isänsä taas on Lönnrotille esittänyt Väinämöisen laskeneen (p 79 a):

Punaisella purjehella,
nenähän utuisen niemen.

Latvajärven Arhipan mukaan Väinämöinen samoin kuin menomatkalla (p 54, ks. s. 129):

Nosti päälle purjepuunsa,
laskevi sinistä merta.

Edempänä tapaamme purjepuuhun kiipeämisen runoon oleellisesti kuuluvana piirteenä, joten ei ole epäilemistä, että Samporetkeläisten pursi on ollut sekä airoin että myös purjein kulkeva.

Latvajärven Arhipan mukaan Väinämöinen sekä meno- että paluumatkalla: *laskevi sinistä merta* (p 54). Sinisen meren sivua näimme Väinämöisen ajelevan siniselle hirvellään jo Sampojakson alussa (s. 82). [2]

---

[1] Parissa Samporetken toisinnossa ilmaantuva peränpito *tupettomalla miekalla* on siirtynyt siihen yhdistyneestä Laivaretkestä; kumpaisessakin kuitenkin Väinämöinen lopulla käyttää iskuaseenaan *melaa* (p 83 a, vr. c; 96, vr. 647).

[2] Saman sinisen meren hän mainitsee myös esittämissään Kilpakosinnassa ja Kaukamoisen runossa (p 469, 759).

Tsenan Jyrki Kettunen on tähän paikkaan sovittanut *Pohjan meren* (p 63 a). Säkeen: *laski pitkin Pohjon merta*, on hän muodostanut edempänä esittämästään säkeestä: *katsoi pitkin Pohjan merta*, jonka yleinen muoto on: *katsoi pitkin Pohjon* eli *Pohjan rannan* (p 79 ym).

Seuraa **lauluun kehoitus,** minkä Simana Sissonen lauloi jotenkin yhtäpitävästi Europaeukselle ja Ahlqvistille (j 223, [222]):

Laski päivän ensimäisen[1].
Virkki nuori Joukamoinen:
»Laula, vanha [t. laula] Väinämöinen,
hyreksi hyväsukuinen.
Pohjolassa käytyäsi,
hyvän Sammen saatuasi!»
Virkki vanha Väinämöinen:
»Aikainen ilonpioksi,
varahainen laulannaksi:
portit Pohjolan näkyvi,
paistavi pahat veräjät,
kannet kirjo kiimoittavi
[t. kannet kulta kuumoittavat],
miehen syöjästä kylästä,
urohon upottajasta.»
Jopa siitä päänä toissa
virkki nuori Joukamoinen:
(sama kehoitus ja vastaus).
Virkki seppo Ilmarinen:
»Oisinko itse perässä,
laulaisinpa, taitaisinpa,
[hyvän Sammen saatuani,
Pohjolassa käytyäni;
kulta riippui rinnan päällä,
pään päällä hopea paistoi.»]

Simanan sisarenpojista vanhempi Jaakko Jeskanen on säilyttänyt sekä suoranaisen että välillisen kehoituksen, molemmat Ilmarisen lausumina; nuorempi Vassilei yksistään jälkimäisen ensin Ilmarisen ja sitten Joukamoisen lausumana; veljenpoika Jyrki Sissonen taas yksistään edellisen, niinikään sekä Ilmarisen ja että Joukamoisen lausumana (j 225—6). Ilomantsin Hattupään Arhippa Buruskainen on esittämäänsä välilliseen kehoitukseen sovittanut muutamia säkeitä Laulajan virsistä (j 229, vr. KRH s. 148):

I: »Oisinko itse perässä,
laulaisinpa voiessani,
jos en toiste voiekana,
kunpa vietäneen viluhun.»

Ilmarisen viittauksen rinnalla riippuvasta kullasta ja pään päällä paistavasta hopeasta on, paitsi mainittua vanhempaa sisarenpoikaa (j 225), myös Sissosen laulutoveri Simana Huohvanainen säilyttänyt muodossa (j 227:n kk., KRH s. 141):

Pää kulta, hopea riippa,
kullan riippa rinnassasi.

[1] Ensimäisen, toisen ja edempänä esiintyvän kolmannen päivän mainitseminen puuttuu Ahlqvistin kirjaanpanossa. Muutamissa vienanpuolisissa toisinnoissa ilmaantuva kolmena päivänä yhteen menoon laskeminen voi olla lyhennys kolmenlaisten vesien laskemista, joka kuuluu menomatkaan, tai yleistä kolmiluvun sovittamista (p 54 ym).

Tätä säeparia olen verrannut päivän kuljettamiseen päänpäällä ja päällä rintojen Päivän päästö-runossa (KHH s. 146, 51, 55). Mutta päivä ja kulta eli hopea ovat tuskin rinnastettavia, jotapaitsi Ilmarisen viittaus ei kohdistune päivänpäästäjää Luojaa vastaavaan Sammon noutajaan Väinämöiseen, vaan noudettuun Sampoon.

Vienan puolella on ainoastaan edellinen, suoranainen kehoitus tallella. Sen lausujana on milloin Ilmarinen milloin Joukahainen tai hänen sijaisensa Ikutiera tai Väinämöisen nuori vaimo (Vn 79 a; Ln 96; Lt 58 a; Km 18):

A. Ilm: »Miks'et laula, Väinämöinen,
hyrehi hyväsukuinen,
hyvän Sammon saatuasi,
kirjokannen tuotuasi?»
B. J: »Miksi ei laula Väinämöinen,
hyrehi hyvä isäntä,
hyvän Sammon saatuansa,
kirjokannen tuotuansa
pimeästä Pohjolasta?»
C. Ikut: »Mintäh et laula, Väin.,
uraja Umannon sulho,
hyvän Sammon saatuahan,
tien hyvän käveltyähän?»
D. Vanhan Väinön nuori vaimo:
»Oi on vanha Väinämöinen,
soita nyt sie sormillasi,
hyvän tien käytyäsi,
nuoren vaimon saatuasi!»

K e h o i t u s l a u l a m a a n on muunnettu kehoitukseksi s o i t t a m a a n, paitsi viimeisessä näytteessä (D), myös Lonkan Martikaisen Maksiman kappaleessa (p 99), joka muuten noudattaen isänsä laulutapaa (B) on asettanut *soita* sanan *laula* sanan sijalle.

Hyväsukuinen on Vienan läänissäkin yleisin Väinämöisen määresana. Sen on säilyttänyt itse Latvajärven Arhippa (p 54), jonka pojan näytteessä (C) on Väinämöisen itkun syyn tiedustelusta (s. 101) siirtynyt urajava *Umannon sulho*. *Hyväsukuisen* ja *Uvantolaisen* sekaannuksesta on syntynyt parissa toisinnossa *Hyväntöläinen* (p 9, 17).

Seuraavia säkeitä määrättäessä on vielä otettava huomioon pari katkelmaa, jotka on tavattu Suomen itä-Karjalassa muitten runojen seasta (Europaeus G 373 ja J 7 = i 250—1; vr. q 254):

A. (Hukka sanan saatantahan).
Yhtynevi lammaskarjaan.
Siihen yöhyt yllättävi,
hämärä häkyttelevi,
pimeäinen piättelevi.
Laula, vanha Väinämöinen,
hyvän Sammen saat[uasi],
Kirj[okannen] t[uotuasi]!»
(Repo — Jänis — —).
B. (Kilpakosinnassa):
»Laula, laula, Ilmollinen,
hyvän Sammen saatuasi,
valvatin vetäessäsi!
Kun et laula Ilmollinen — ».

Valvatti jälkimäisessä tarkoittaa Ilmarisen ansiotöillään saa-

maa morsianta, joka hänelle kotimatkalla kehoituksen lausuu. Edellisellä katkelmalla ei ole mitään yhteyttä edelläkäyvän runon kanssa. Siinä ilmaantuva kertosäe on sama kuin Vuonnisen Ontreilla ja Lonkan Martiskalla (A, B). *Kirjokannen* olemme jo monessa muussa Sampojakson kohdassa tavanneet Sammon kertosanana, joten se tässäkin voi olla paikallansa. Toisista kertosäkeistä rajoittuu: *Pohjolassa käytyäsi*, Ilomantsin runoalueeseen ja: *tien hyvän käveltyäsi*, Vienan lääniin. Alkuperäinen määräpaikka ei ole *Pohjola* eikä sinne ole *tietä* myöten kävelty.

Väinämöisen vastauksen on Latvajärven Arhippa esittänyt muodossa (p 54, vr. 58):

»Aikainen ilonteoksi, [1]
varahainen laulannaksi;
portit Pohjolan näkyvi,
paistavi pahan saranat,
pahan ukset ulvottavi.

Kun omat ovet näkyisi,
omat ukset ulvottaisi,
äsken laulanta sopisi,
ilonteentä kelpoaisi.»

Toisissa vienanpuolisissa kappaleissa käy huomautus, etteivät vielä omat veräjät, ukset eli ovet näy, Pohjolan veräjien, uksien eli ovien mainitsemisen edellä (p 4, 9, 17—18, vr. 62, 75). Nähtävästi on tämä tarpeeton lisäys vastakohtaisuuden lain vaikutuksesta muodostunut.

Pohjolan portit kuuluvat Päivän päästö-runoon, jonka sekä itäpohjalaisessa että inkeriläisissä toisinnoissa mainitaan Pohjolan eli Pohjan porttien näkyvän jo menomatkalla lähelle saavuttaessa (KT II 266; KRII s. 42):

m. Portit Pohjolan näkyvät,
paistavat pahan veräjät,
Hiitten ukset ulvottavat.

t. Alkoi Pohjola näkyä,
Pohjan portti kuumoitella.

Samoja säkeitä tapaamme useihin itäpohjalaisiin ja pohjoiskarjalaisiin runoihin sovitettuina (KT II 260—5, 323).

Simana Sissosen sisarenpoikain Samporunossa (s. 137), samoinkuin Latvajärven Arhipan laulamassa (p 54, vr. 83 a), mainitaan Pohjolan portit ensin menomatkalla ja sitten uudestaan paluumatkalla. Jälkimäiseltä paikalta voinee olettaa Pohjolan tieltä syrjäytyneen

[1] Lonkan Martiska jatkaa ainoastaan säeparilla: *sa'an taipalen takoa, päässä viien päiväyksen* (p 96); vr. Lemminkäisrunoissa: *toisen taipalen takoa* ja *sillä pääsi päiväyksen* (p 849, 759). Uudessa Kalevalassa on Lönnrot varomattoman laulun kuvaukseen sovittanut kuulumisen kuuteen kylään Väinämöisen kanteleen soittoa esittävästä runosta (VKA 176; UK 42: 291—2).

Vuojolan. *Vuojolan veräjät* tavataankin tilapäisesti eksyneinä Lemminkäisrunoihin niissä alkuperäisten *Luotolan veräjäin* sijalle, kuten saman laulajan esittämä välimuoto *Vuotola* osoittaa (I 722 a. 722, KRH s. 564).

Sitävastoin on Pohjolan portin kertosana *kirjokansi* Samporunoon kuuluva, jonka ilomantsilaisista toisinnoista se on myös muutamiin muihin samoilla seuduin laulettuihin runoihin sekaantunut (KT II 267—70). Kysymys on vain siitä, onko se tähän kohtaan Samporunoa alkuansa kuulunut. Ulkopuolelta Ilomantsin aluetta [1] tavataan muutamissa itäpohjalaisissa ynnä yhdessä vienanpuolisessa Ison tammen runon toisinnossa säepari (Lönnrot A II 8. 24; I L 838; vr. Sjögren 408. Lönnrot A II 3. 31):

m. Portin Pohjolan ovilla,
kirjokannen kartanoilla;

p. Portin Pohjolan eessä,
kirjokannen kynnysallа.

Koska kuitenkin *kirjokansi* sekä Suomen itä-Karjalassa että pohjoisimpana Vienan läänissä ilmaantuu itse *Sammon* kertosanana, eikä erityisen hyvin sovellu *portin* tai *veräjän* vastineeksi, on oletetulle Vuojolan veräjälle jokin toinen kertosana etsittävä.

Simana Sissosen toiseen laulutapaan: *kannet kulta kuumoittari*, liittyy hänen veljenpoikansa säe: *ukset kulta kuumoittari* (j 226). *Kultaukset* sopisivat rikkaudestaan kuuluisaan Vuojolaan eli Gotlantiin yhtähyvin kuin muutamissa määräpaikan näkymisen toisinnoissa *rautaukset* tai *rautaääret* Pohjolaan eli helvettiin (KT II 264—5, 261—2). Jälkimäinen mielikuva johtuu Raamatusta ja muinaisklassillisesta kirjallisuudesta (SRU s. 278). Käsitys Vuojolan kultaporteista on verrattava oletettuihin Sigtunan kaupungin hopeaportteihin, jotka muka virolaisten ryöstäminä v. 1187 olisivat joutuneet Novgorodin Sofian kirkkoon. [2]

Vielä on huomattava Gottlundin taalainmaalainen kirjaanpano, jossa Jompaisen kehoitukseen: »aloita jo virtesi», Väinämöinen vastaa (o 233):

Viel' on virsi[lle] varai[nen],
kun Pohjolan maan uunit kuumoittaa

t. Pohjanmaan portit näkyy,
tuvan uunit kuumoittaa.

[1] Epäiltäviä ovat muutamat vienanpuoliset Samporunon toisinnot, joissa *kirjokansi* ilmaantuu *Pohjolan porttien* kertosanana (p 56, 56 a; I 1 s. 223—4).

[2] Kuvattuina Ch. Schiemannin teoksessa Russland, Polen und Livland bis ins 17 Jahrhundert I s. 183.

Tähän on yhdistettävä lauluun kehoituksen säilyttäneessä suomenkarjalaisessa Kilpakosinnan kappaleessa ilmaantuva säepari, joka niinikään voi olla Samporetkestä lainattu (i 251): [1]

Tuvan ukset tummoittavi, Hiitten huonehet näkyvi.

Gottlundinkin kirjaanpanossa on tietysti *tuvan uunit* korjattava: *tuvan ukset*. Mutta väännöksenä voimme pitää myös *tuvan*, jonka ensi kerake on saattanut tulla alkusoinnun vaikutuksesta (*tummoittavi*). Kukaties sitä saisi verrata edellä esitettyihin väännöksiin: *nuoran* ja *nuuan*, ja tälläkin paikalla lukea *Vuojan*.

Väinämöisen laulun esitti Simana Sissonen seuraavasti (j 223, [222]):

Äsken lauloi Väinämöinen,
jyreä urolla [t: äreä urohon] ääni
lainehilla laulaessa,
vesillä viheltäessä.
Vuoret loukki, vaarat paukkoi,
kaikki kalliot järisi,
vaan ei leuat lonkaellut
Väinämöisen laulellessa,
iloitessa Ilmarisen.

Sissosen sisar Iro lisäsi säkeeseen: *kaikki kalliot tärisi*, vielä (j 224):

Vaarat vaskiset vapisi, Turun linnat torkahteli.

Sissosen laulutoveriltakin Huohvanaiselta on muistiinpantu tähän paikkaan kuuluva säe: *vesillä hyreksiessä* (j 227). Hyreksiminen on epäilemättä alkuperäisempi viheltämistä; tämä on alkusointua tavoiteltaessa johtunut mieleen Väinämöisen kielloista, joihin tuulta synnyttävä vesillä viheltäminen sisältyy (Kant. I 90).

Väinämöisen laulun kuvauksen tapaamme myös Lencqvistin ja Gananderin painattamassa katkelmassa (l 239):

J: »Laula, laula, Väinämöinen,
hyräile hyväsukuinen!»
Tuopa vanha Väinämöinen
varmoin kyllä vastaeli:
»Varainen on laulamaksi,
aikainen ilon teoksi:»
Leuat liikkui, pää järisi,
kivet rannalla rakovi,
paaet paukkui kalliolla
Väinämöisen laulaessa:
portit Pohjalla repesi,
ilman kannet katkieli
Väinämöisen laulaessa.

Pohjan porttien repeäminen [2] on muunnos Väinämöisen vastauksesta unohtunutta Pohjolan porttien näkymistä. *Ilman kansien*

[1] Tosin tässä ennen lauluun kehoitusta, menomatkalla. Vr. kuitenkin i 252: *»laula seppo Ilmarinen, jo kotisi kuumoittavi!»*

[2] Lönnrot on tästä saanut aiheen kuvaukseensa linnan porttien liikuttamisesta laululla ennen lukkojen voitelemista (VK 23: 34—7, UK 42: 101—6).

katkeileminen johtuu *ilman kaarien* katkeamisesta pistosnuolia taivaalle ammuttaessa (SSL s. 159).

Vienan läänin laulajista yksin Lonkan Martiska on esittänyt kysymyksessä olevan kohdan, mutta se riittää todistamaan, että Väinämöisen varomaton laulu on Samporunoon kuuluva piirre (p 96):

Siitä vanha Väinämöinen
lauloa hyrähtelevi.
Suu liikkui, järisi parta
laulellessa Väinämöisen,
vaan ei leuat lonkaellut.

Siitä kuitenkin puuttuu laulun vaikutus kallioihin ja kiviin, jonka usein tapaamme loitsijan kerskauksissa oman laulunsa tehosta (Hakulinen 63; Ahlqvist B 235):

A. Olin ennen mies minäkin.
kun korolle noustuani.
huhmarelle karattuani
maa alla pakahteli.
taivas alla halkieli,
kivet rannalla rakosi.
hongat kierit kankahilla.

B. Jotta ennen aikoinansa
liikkui linna, järkkyi järvi.
vuori vaskinen vapisi,
torit linnan toisin kääntyi.
välähteli (< vavahteli?)
. linnan västit
tämän noian noituessa.

Mitä tapausta *entinen aika* jälkimäisessä kappaleessa tarkoittaa, osoittaa kolmas muodostus, missä viitataan siihen, että hätätilassa voi maallisen loitsijan sijalle astua taivaallinen (Meriläinen II 437):

Jos minuss' ei miestä liene,
onhan poiassa Jumalan .
Kivet paukkui, maat tärisi.
kalliot piti iloa,
tullessa Jumalan tunnin.
avun Herran astuessa.

Jumalan tunti on tässä käsitetty Herran avun saapumisen hetkeksi, mutta luonnon inullistuksen yhteydessä se johtaa ajatuksemme Vapahtajan kuolinhetkeen, jolloin maa järisi ja kalliot halkesivat.

Maitten eli kallioitten järinä soveltuu huonosti aavalla merellä esitettyyn lauluun. Sissosen kappaleesta näkyy selvästi, miten se on syrjäyttänyt pään järinän, leukojen vääntymättömyyttä kuvailevan jälkisäkeen jäädessä paikoilleen. Yhtäläisin säkein on välistä Vienan läänissä ynnä itä-Pohjanmaalla tavallinen runolaulaja esitetty ([Cajan 86, Lönnrot A II 6. 10], 8. 4 b):

[Luulin t. Näin t.]
Kuulin miehen laulavaksi.
urohon hyriseväksi,
mies lauloi, järisi parta,
vaan ei leuat lonkunnehet.
eikä hampahat hajonna.

Tämän piirteen kuulumista Samporunoon kuitenkin puoltaa sen esiintyminen sekä Suomen että Vienan Karjalassa. Ettei se jälkimäiselläkään alueella ole tilapäinen lisäys, osoittaa sen ilmaantumi-

nen, paitsi Lonkan Martiskalla, myös Vuonnisen Ontreilla, vaikka väärällä paikalla, ajelehtineen Väinämöisen valituksessa (s. 100).

Lonkan Martiska on liittänyt Väinämöisen lauluun kuvauksen, miten sitä kuullessaan **kurki säikähtää** (p 96):

Kurki kuuli kumman äänen
laulellessa Väinämöisen.
Kurki päästi kumman kulkun.
parkaisi pahan sävelen;
kaiken Pohjolan herätti.
pahan vallan valpastutti.
Kaikki Pohjola heräsi.

Ensimäinen säe: *kurki kuuli kumman äänen*, on pelkästään muodostus kolmannesta, jonka vienanpuolisilla toisinnoilla on tavallisesti vielä yhtäläisempi muoto: *kurki päästi* t. *laski kumman äänen* (p 26 ym; 4 ym).

Ilomantsin puolella ei Väinämöisen laulua kurki säikähdäkään. vaan välillä on kuvaus muurahaisen puraisemisesta (j 222—3):

Kusijainen, kurja poika.
tuo kusi kuren jaloille.
Kurki laski suuren kulkun.
väkilintu väljän äänen.
parkaisi pahan sävelen;
tuosta Pohjola havaitsi.

Tämä säkeistö[1] on välistä sovitettu lauluun kehoituksen ja laulun kuvauksen edellekin (j 226, 229). Myös itsenäisenä runokappaleena on se tavattu Suomen pohjois-Karjalassa ynnä pohjois-Savossa (j 235. 237. g 236).

Vienan puolella on muurahaisen puraiseminen ainoastaan Lonkan Martiskan kappaleessa väistynyt Väinämöisen laulun tieltä; muuten se on tämän säännöllisesti syrjäyttänyt. Se ei kuitenkaan aina liity Väinämöisen kieltäytymiseen laulamasta. Vuonnisen Ontrei on sen Sjögrenille esittänyt, samoin kuin sittemmin hänen poikansa Vassilei, jo ennen kehoitusta laulamaan ja Lönnrotille vasta sen jälkeen. kun on noustu purjepuuhun tähystelemään. niinkuin myös hänen Jyrki-poikansa on laulanut (p 79. 91; 79 a 84). Ontrei ja Jyrki ovat tähän säkeistöön vielä lisänneet sananlaskuntapaisen säeparin (p 79. vr. 58 a muist.):

Muurahainen musta lintu.
kaksijatkoinen Kaleva.
se kusi kuren jaloille.
Kurki laski kumman äänen.
parkaisi pahan sävelen:
siitä Pohjola havaitsi.
Toivoi lempo lehmäksehen.
piru pitkähännäksehen.

[1] Sen edellä käy joskus Lemminkäisen surma-runon ja Lintujen pitoihinkutsu-runon mukaan muodostettuja säkeitä: *tuopa Pohjolan lumovi, muut kaikki lumovi kyllä, vain ei lumo[nu]t ku sijaista* (j 226); *kielti kuret, kielti käret, yht' ei kiellä kusijaista* (q 231).

Parissa eteläisemmässä toisinnossa Väinämöisen kieltäytyessä laulamasta hänen Sammon kera ryöstämänsä nuorikko vihastuneena käskee muurahaista puremaan kurjen sorkkia, jotta kurki ääntäisi ja herättäisi Pohjolan (p 9, 18). Kolmannessa rajaryhmän kappaleessa vakuutetaan Pohjolan heränneen nimenomaan kurjen huutoon (p 42):

Kaikki Pohjola heräsi, kuren ääntä kuulemahan,
rajakunta raivauntui pahan linnun parkaisua.

Tähän kohtaan kuuluva ja siinä joskus esiintyväkin (vr. s. 94) on kuvaus, mitenkä Pohjan akka eli eukko, joka muutamassa toisinnossa saa määreekseen: *nenä ranka Vuojolainen* (p 64, 73, 26):

Nousi uhkaen unesta, voivotellen vuotehista.

Eräässä kirjaanpanossa mainitaan Pohjolan emännän nousseen: *pitkän unen maattuansa* (p 48, vr. 50).

Ensimäisenä heränneen emännän huolena on **omaisuutensa tarkastaminen.** Ilomantsin Mekrijärven Simana Huohvanainen ja Simana Sissonen sekä Hattupään Arhippa Buruskainen lauloivat vähän eri laatuun (j 227, 222—3, 229):

A. Pohjan eukko ylös nousi,
juoksi riistariihen luokse,
kartanoa katsomahan:
»riista kaikki pois kaonna!»
B. Itse Pohjolan emäntä
katselevi, kääntelevi,
katsoi karjansa katovan,
alenevan arvionsa.
C. Katselevi karjojansa:
»kaksin karjasta katovi,
kymmenin kylän luvusta;
jo Väinö eloja viepi.»

Viimemainitussa toisinnossa (C) Samporuno alkaa vasta muurahaisen ja kurjen seikasta. Välittömästi sen edellä käy paimenessa olleen lapsen valittelu äidilleen (j 229):

Kaikki karjasi levisi, katoi kaksi kymmenistä.

Simana Sissosen esittämästä kertosäkeestä (B): *alenevan arvionsa*, on O. A. Kallio huomauttanut, että se perustuu kirjalliseen lähteeseen. Salamniuksen Ilolaulussa Jeesuksesta kerrotaan näet Heroodes kuninkaasta, että hän:

Pelkäs valtansa vajoovan, alenevan arvionsa.

Huomattava kuitenkin on että *arvio* sanalla Sissosen kappaleessa ei ole arvon, vaan perityn omaisuuden, samoinkuin Sisiliskon synnyssä perillisen merkitys (SSL s. 195, vr. ruotsin *arv* ja *arvinge*).

Ensimäisessä näytteessä (A) ilmaantuvaa *riistariihtä* vastaa Vienan läänissä toisinaan *aitta* (esim: p 42):

Heti Pohjolan emäntä	»Jo on tästä Sammo viety.
juosten aittahan menevi,	kirjokansi kaivettuna».
sammoin (!) uutehen tupahan:	

Juoksu aittaan, joskus nimenomaan *mäelle* (p 4). on saatu Sampojakson keskiosasta, jossa emäntä kuultuaan Väinämöisen itkun mereltä rientää pukeutumaan (s. 99). Kertosäkeen *sammoin* ei ole missään tekemisissä *Sammon* kanssa, vaan *samoa* sanan muoto (< *samoen*).

Ennen juoksuun lähtöä mainitaan eräässä toisinnossa emännän *tapautuneen taskuunsa*, samoinkuin sittemmin Väinämöinen piitä etsiessään (p 17: 214, 227). Siitä ovat Latvajärven Arhippa ja hänen poikansa Miihkali muodostaneet *tapautumisen Sampoon* (p 54, [58, 58 a]):

[Niin] tapasi [t. tapautui]	[t. S. on v. muille maille].
Sampoansa [t. Sampohonsa]:	kirjokansi kannettuna.»
»Jo on Sampo muune viety	[Viitisekse, vaatisekse jne.]

Vuonnisen puolella esitetään ainoastaan emännän havainto (p 79; 99):

A. Sampo oli viety Pohjosesta,	B. »Jo on meiltä Sampo viety
otettu omin lupisin.	yheksän sylen syv[ä]stä.»

Emännän itsekseen puhelun on Tsenan Jyrki Kettunen laajentanut kysymykseksi ja vastaukseksi (p 63 a):

Meni Sampo[a] katsomahan:	»Jo on täältä Sampo» jne.
»Jok' on täältä Sampo saatu	Läksi Sampo[a] tapoamahan
yheksän lukun takoa,	vyöltä vanhan Väinämöisen.
Pohjolan kivimäestä?»	

Mekrijärven Simana Sissonen ja Vuonnisen Ontrei panevat emännän suoraapäätä **varustamaan väkeä** purteen (j 223; p 79, [79 a]):

A. Pani joukon jousihinsa,	B. Pani sata miestä soutamahan,
laittoi miehet miekkoihinsa,	tuhat airon pyyrymille -
sata miestä soutamahan,	siitä läksi soutamahan
tuhat ilman istumahan:	[t. ajamahan Väinämöistä].
läksi Väinämön jälestä.	

Latvajärven Arhippa antaa emännän, samoinkuin Sammon ryöstöön suoriutuvan Väinämöisen, ensin rakentaa purtta, mihin ei mitenkään luulisi olevan aikaa (p 54): [1]

[1] Toisen myöhemmän latvajärveläisen laulajan mukaan emänta: *työnsi maalta* valmiin *puisen purren, seitsenlaitaisen venehen* (p 62). Arhipan poika

Niin rakensi Pohjon purren;
sata miestä sauvoimihin,
tuhat airohon urosta.
sata miestä miekallista,
tuhat miestä ampujata.

Parissa eteläisemmässä Vienan läänin toisinnossa emäntä yleensä: *hankitseri satahangan* (p 4, 15).

Lonkan Martiska puhuu erikoisesti *sodan* laittamisesta (p 96):

Siitä Pohjolan emäntä
vastat varoi siiviksensä.
*Laittoi rautaista sotoa,
teräksistä teljetteli
jälkeen vanhan Väinämöisen.
Pani 100 miestä huoparihin,
tuhat airon pyyrymihin.*
(?) laivoa rakentaa.

Saman piirteen hän esittää myös Lemminkäisrunossaan. Kun *Luotolaan* saapuneen Lemminkäisen oli *Pohjolan* emäntä surmannut, niin Kave huomatessaan harjasta verta vuotavan (p 815):

Lähti leivon lentimille,
lenteä lekuttelevi.
Siitä Vuojelan emäntä
laitti rautaista sotoa,
teräksistä tellitteli.
Lenteä lekuttelevi.
Liikautti leukaluuta:
purskahti punainen sappi
*kahen puolin leukaluista.
Hävitti soan.*

Jatkona (ks. s. 114) on Sammon taonnan säkeitä, joissa niinikään emännän alkuperäinen asuntopaikka *Vuojela* on säilynyt. Jos myös esitetty kappale on Samporunoa, — Lemminkäisen surmarunoon se ei ainakaan kuulu — niin *punainen sappi* ei ole purskahtanut Kapeen, vaan Vuojelan emännän leukaluista, mikä hyvin soveltuisi ilmaisemaan hänen mielialaansa havaitessaan Sammon ryöstetyksi.

Aavistaen takaa-ajoa Sammon ryöstäjät alkavat **tähystellä eri suuntiin.** Siitä Simana Sissonen lauloi Ahlqvistille (j 222):

Virkki vanha Väinämöinen:
»oi oot seppo Ilmarinen,
katsele etinen ilma!»
Siitä seppo Ilmarinen
otti kiikarin käteensä
ja katsoi etisen ilman.
I: »Selkeä on etinen ilma!»
V: »Oi oot nuori Joukamoinen,
katsele takainen ilma!»
Sitten nuori Joukamoinen
otti kiikarin käteensä,
jo katsoi takaisen ilman.
J: »Sekav' on takainen ilma;
mikä tuo tulevi tuolta?
Katso vanha Väinämöinen!»
V: »Jo tulevi Pohjan pursi,
satahanka halkoavi;
sata on miestä soutamassa,
tuhat ilman istumassa.»

Miihkali ei tällä kohdalla puhu mitään purresta eikä soutajista, vaan sen sijaan kuvailee ratsumiesten varustamista: *miekoitti sata on miestä, satuloitsi sa'an hevosta* (p 58 a).

Europaeukselle esittäessään hän muisteli vain Ilmarisen *kolmantena päivänä* kehoittamatta tehneen kaikesta selkoa Väinämöiselle (j 223). Hänen sisarensa poikain toisinnot kuitenkin osoittavat edellisen laulutavan alkuperäisemmäksi (j 225). Hänen veljenpoikansa mainitsee ensin Joukamoista pyydetyn (j 226):

»Nouses tuota katsomahan airoilta ylimäisiltä.»

Mutta Joukamoisen onkin sitten tehtävä kaikesta selko, jonka jälkeen Väinämöinen pyytää Ilmarista *airoilta alimaisilta*[1] antamaan piitä. Hattupään Arhippa Buruskaisen mukaan Väinämöinen kehoittaa yksistään Joukamoista katsomaan etistä ilmaa ja tämä vuorostaan Väinämöistä katsomaan takaista ilmaa (j 229). Nähtävästi on alkuansa Joukamoinen esiintynyt ennen Ilmarista tähystelijänä.

Takaa-ajajan tähystelemistä Samporetkellä vastaa Laivaretkellä sattuneen esteen katsominen, joka on Suomen itä-Karjalassa paraiten säilynyt (KRH s. 105):

Virkki vanha Väinämöinen:
»hoi oot nuori Joukamoinen
pyörähtäitse katsomahan,
missä lie venonen kiinni!»
Tuopa nuori Joukamoinen
pyörähtihe katsomahan:
»ei kivellä, ei haolla,
kirjavan hauin hartehilla.»
(Samoin Ilmarinen),
Tuopa vanha Väinämöinen
pyöräht' itse katsomahan:
niin on kuin sanotahan.

Laivaretkeen tämä säkeistö ei ole voinut kuulua, ennenkuin siihen liittyi kalanluisen Kanteleen synty, josta päättäen se on mukailtu vastaavasta Samporetken kuvauksesta, eikä päinvastoin.

Tähysteltäessä käytetty *kiikari* ei tietystikään ole voinut kuulua pakanuudenaikaiseen sankarirunoon. Mutta se ei ole ilomantsilaisen laulajan tilapäisesti lisäämä. Sillä Vienan läänissä tavataan eksyneenä Kantelejaksoon, siihen kohtaan missä kuvataan purren kiinni tarttuminen, seuraava ilmeisesti Sampojaksosta lainattu säkeistö (p 643):

V: »Nouses kaunis Kaukomieli,
nouses sie katsomahan,
kivelläkös, kannollakos —?»
Katselevi, kääntelevi,
kiikarilla kirkoittavi:
»ei kivellä, ei kannolla» —.

Kiikarin on täytynyt ilmaantuakseen sekä suomen- että vienankarjalaisessa toisinnossa tulla Samporunoon lännempänä Suomessa. Vielä voinee päättää Samporunon saapuneen karjalaisalueille

[1] Vr. päinvastaista Joukamoisen ja Ilmarisen asemaa veneessä s. 133.

vasta uudemmalla ajalla, sen jälkeen kuin kiikari on tullut suomalaisille merenkulkijoille tunnetuksi.

Vienan läänissä Väinämöinen kehoittaa joko Joukahaista tai hänen sijaistansa Ikutieraa taikka myös Ilmarista tähystämään. Näytteiksi soveltuvat Latvajärven Arhipan ja Vuonnisen Ontrein laulutavat (54; 79):

A. »Ylimäinen ystäväni,
nouse purjepuun nenähän,
katsi- (korj. kasis-) liekahan kava'a,
katso iät, katso lännet,
katso pitkin Pohjon ranta!»
Ikutiera Nieran poika,
hyvä kielas käskeäkin,
kepeä kehuttoakin,
nousi — katsoi — sanoi —:
»jo tulevi Pohjon pursi,
satahanka hakkoavi,
sata miestä sauvomissa» jne.
B. »Ohoh seppo Ilmarinen,
nouses purjepuun nenähän,
vaatevarpahan rapa'a,
katso itä, katso länsi,
katso pitkin Pohjon ranta!»
Siitä seppo Ilmarinen
nousi — rapasi — katsoi —:
»havukoit' on haavat täyet,
korvet kirjokokkoloita».
— »Jo tunnen valehtelijan,
katso itä» jne.
Siitä seppo Ilmarinen
katsoi iän jne.
»Jo tulevi pursi Pohjon,
satahanka hakkoavi,
sat' on miestä soutamassa,
tuhat airon pyyrymillä.»

Ikutieraa kuvaava säepari: *hyvä kielas käskeäkin, kepeä kehuttoakin*, s. o. kehoittaakin, minkä Lönnrot on muuntanut: *hyvin kärkäs käskemättä, kehumattakin kepeä* (UK 43: 37—8), tavataan myös Arhipan esittämässä Neitsyt Maarian virressä, jossa Piltti piika lähtee Maarialle kylyä kysymään (I 1103).

Purjepuun kertosanana esiintyy, paitsi *katsi-*, *kasis-* eli *kasin* (p 77) *liekaa* ja *vaatevarpaa* (vr. *varpavaate* p 55), vielä *raakanuora* Lonkan Martiskalla: *ruokonuorahan rupea* (p 96).

Idän, *lännen* ja *Pohjan rannan* eli *meren* (p 63 a —5) katselemisella on vastineensa etelämpänä lauletussa Veneeseen pyrkivän neidon runossa (KRH s. 790):

Katsoin linnat, k. lännet (< lannat),
katsoin puolet Pohjanmaata.

Että *linnat* ovat alkuperäisemmät kuin runomittaan soveltumattomat *iät*, osoittaa yhdessä Samporunon toisinnossa säilynyt muunnos *liiat* (p 64).

Luonnottomalta tuntuu *haukkojen* ja *kokkojen* kuvitteleminen puista, jopa korvesta näkyviksi, kun ollaan kaukana merellä.[1]

[1] Lönnrot on Uudessa Kalevalassa lisännyt *saaren*, josta puitten ja lintujenkin voi hyvin ajatella näkyvän (UK 43: 57).

Tämä lisäpiirre tavataan ainoastaan Vuonnisen ynnä Lonkan laulajilla. Aunuksen puolella sama säepari esiintyy loitsussa (ks. I os. s. 78). Ilmarisen kuvitteluun liittyvä Väinämöisen syytös valheesta on otettu Kilpakosinnasta. Ontrein poika Jyrki ei sitä esitä, vaan antaa sen sijaan Väinämöisen vielä itse nousta purjepuuhun katsomaan (p 84).

Luonnollisemmalta tuntuu muutamassa Latvajärven ynnä yhdessä Kiimasjärven toisinnossa näköpiiriin ilmaantuva *pilvi* (p 53; 61; 60; 18):

A. V. sanoo soutajille, jotta:
»katsokoa jälelle päin!»
Tulee pysty pilven kokka.
B. On kuin pystyn pilven kokka.
C. Näkyi Pohjasen perältä
niinkuin pilvi nousevaksi.
D. »Käännä päätäs luotehelle,
luotehelta pilvi nousee.»

Ensin esitetty suorasanainen muodostus kuitenkin osoittaa, että tämä piirre on otettu Pakenijain sadusta (Suomen kansan sat. ja tar. I 12 III).

Parissa vuokkiniemeläisessä kirjaanpanossa kuvitellaan purressa näkyvän itse emännänkin (p 64, 77):

A. »Jo tulevi Pohjan eukko,
nenä vanka Vuojolainen,
sat' on miestä souțimilla,
tuhat airon tutkalmessa.»
B. »Tuhat airossa urosta.
Itse Pohjolan emäntä
istuvi perässä purtta
niinkuin Tuonen suolakopsa.»[1]

Niissä vienanpuolisissa kappaleissa, joissa ryöstetyn Sammon mukana seuraa palkkioksi luvattu neito, toisinaan tämän kehoituksesta (p 9 a ym):

Vaka vanha Väinämöinen
käänti pään on päivän alle,
luonti silmän luotehelle,
katsoo: tulee Pohjon pursto(!).

Luoteelle katsominen on lähinnä ollut lainattavissa Kilpakosintarunosta (p 439). Siihen on vuorostaan Suomen itä-Karjalassa sekaantunut Samporunosta satahankaisen veneen näkyminen (i 272):

Yötytti — pesi —
loi silmänsä luotehelle,
katsovi: vene tulevi,
satahanka halkaisevi;
sat' oli miestä soutamassa,
tuhat ilman istumassa.

Mahdollisena jälkenä Sammon ryöstöstä on vielä mainittava toinen itäkarjalainen katkelma, joka on eksynyt Ison tammen runoon (i 273):

[1] Tämä säe on väännetty Väinämöisen istumisesta Kantelejaksoon kuuluvalla Laivaretkellä (I 575): *niinkuin Suomen suolasäkki, Tukulmin humalatukku.*

Seltisin(!) sepon venosen
rautarinnoilla rakettu,
vaskilaioilla valettu —.
Sat' on miestä soimasessa,
tuhat miestä tukkusessa;
kaikk' on miehet miekkoinehen,
urohot orushoinehen;
sat' on miestä soutajia,
tuhat [ilman istujia].

Simana Sissonen Ahlqvistille laulaessaan jatkoi (j 222):

Tuli tuska Väinämöisen,
pakko raavahan urohon.
lyökse sinne, lyökse tänne,
vaan ei löytänyt lepoa.

Edellisen säeparin hän oli jo esiintuonut Sammon ryöstön johdannoksi muodostamassaan kokoonpanossa Polvenhaava-runon jälkeen (s. 125). Jälkimäinen on voinut johtua Salamniuksen Ilolaulusta, kuten Ahlqvist on huomauttanut (Tutk. Kalev. tekst. s. 15—6).

Sekä Ahlqvistille että Europaeukselle miltei yhtäpitävästi Sissonen kuvasi salakarin luomista taikomalla ynnä **purren kiinni tarttumista** (j 222, [223]):

Virkkoi seppo Ilmarinen:
»Oi oot vanha Väinämöinen,
anna [t. ota] piitä pikkuruinen,
tauloa taki vähänen;
luomme luo'oksi merehen,
salasaaren siunoamme.»
Siitä vanha Väinämöinen
antoi piitä jne.
Luotiin luo'oksi jne.
Tuo tuli [t. Luoto] pitkä pohjosehen,
suvehen sitä pitempi,
itähän iäti pitkä,
loppumaton luotehesen;
tuohon puuttui Pohjan pursi,
satahanka salpasihen.

Simanan sisarenpojat ynnä veljenpoika esittävät epäilemättä oikeammin Väinämöisen pyytäneen ja Ilmarisen tai Joukamoisen antaneen piitä ynnä taulaa, jotka Väinämöinen: *loi luo'oksi merelle* (j 225—6, 225 muist.). Arhippa Buruskaisen kappaleessa Joukamoinen pyytää Väinämöiseltä mainitut tulusvehkeet ja saatuaan (j 229):

Loipa luo'oksi merehen,
poikkitoimin pohjosehen,
suvehen pitemmin puolin,
vielä verka luotehelle.

Että alkuansa on ollut Väinämöinen pyytäjänä, Ilmarinen antajana ja taas Väinämöinen heittäjänä, vahvistaa Lonkan Martiskan ja hänen poikansa laulutapa (p 96, 99). Muissa vienanpuolisissa toisinnoissa toimii Väinämöinen tällä kohtaa yksinään. Vuonnisen Ontrei ja Latvajärven Arhippa ovat laulaneet (p 79 a, [79]; 54):

A: Sanoi vanha Väinämöinen:
»keksin kummoa vähäsen,
luon ma luotosen merelle,
karipään kasvattelen;

otan piitä pikkaraisen,
tauloa taki vähäsen,
luon luotosen merelle,
yli olkani vasemen,
mihin puuttuis pursi Pohjan,
satahanka halkeaisi.»
Siitä otti Väinämöinen,
otti piitä pikkaraisen,
[tauloa taki vähäsen,
luopi luotosen merehen
yli olkansa vasemen];
karipään kasvatteli;
[siihen puuttui Pohjan pursi,]
satahanka halkieli.
B. Silloin vanha Väinämöinen
jo näki tuhon tulevan,
hätäpäivän päälle saavan,
tapasi on taskuhunsa,
löihen kukkaroisehensa,
löysi piitä pikkaraisen,
tauloa taki vähäsen,
nekin mestasi merehen,
saattavi sarajaha[sen]
yli oikean ol'ansa,
kautti kainalon vasemen.
Itse noin sanoiksi virkkoi:
»luotihin merehen luoto,
salasaari siunattihin,
itähän ikäti pitkä,
Pohjolahan polveksehen,
luotehelle loppumaton,
johon purret puuttukohot,
venehet takeltukohot!»
Niin on puuttun[t] Pohjon pursi,
vene hankava halennut.

Väinämöisen ennakkoilmoituksen, mitä tulisi tekemään, on Ontrei muodostanut itse tapahtuman esityksestä muuntamalla vain teonsanat kolmannelta ensimäiselle personalle ja sovittamalla johdantosäkeen Lemminkäisrunoista (p 759):

»Mipä on kumma ensimäinen?» — »Kyllä siihen keinon keksin.»

Tuhon eli *hätäpäivän* on Ontrein mukaan Väinämöinen tuntenut tulevan jo ajelehtiessaan Pohjolaan; Lonkan Martiska on saman tunteen omistanut Pohjolan emännälle hänen purtensa kiinni puuttuessa (p 96). Lainattu on tämä piirre lähinnä Väinämöisen Tuonelassa käynnistä, jossa se ilmaantuu useammilla Vienan läänin alueilla (I Ak 357, Lt 362, Vn 370, Uh 378), Länsi-Suomessa on sitä käytetty piispa Henrikin surma-virteen ja Viron puolella Marketan runossa synnyttäjän tuskanhetkiä kuvaamaan (*tusad—hädapäerad* Kant. tutk. I s. 127, 133—4). Nähtävästi tämä on suomalaisille ja virolaisille yhteinen sananlaskuntapainen säepari.

Tasku ynnä *kukkaro*, jonka sijalla toisinaan mainitaan *tulukset* (p 60—1 ym), ilmaantuvat kaikilla muilla, paitsi pohjoisimmilla, Vienan läänin runoalueilla ja ovat skandinavilaisesta lainasanasta (*taska*) päättäen olleet runossa jo sen Suomen puolelta saapuessa. Mutta niiden puuttuminen Sammon ryöstön suomenkarjalaisesta muodostuksesta panee epäilemään niiden runoon kuulumista.[1]

[1] Samoin on laita säeparin: *otti ongen taskustahan, väkärauan väskystähän*, joka esiintyy sekä Vellamon neidon onginnassa että Lemminkäisen virressä käärmeolutta tarjottaessa, mutta ei kumpaankaan runoon alkuansa kuulune (p 278—9, 614, 771 ym).

Pii ja *taula* ilmaantuvat myös Suomen Karjalan ynnä Karjalan kannaksen häävirsissä, joissa morsianta neuvotaan niitä mieheltään pyytämään tai itse ottamaan sytyttääkseen tulta aamuisin (vr. UK 23: 135—8). Tulen sytyttämistä varten myös Vetrikan ja Katrin runossa samoilla seuduin melusta herännyt Antti toisinaan pyytää Annia piillä iskemään taulaa tai itse (KRH s. 147):

Otti piitä pikkaraisen, tauloa ani vähäsen.

Samporunossa esitetään tulen iskentä vain kerran Tulen synnystä lainatuin säkein (p 53, vr. SSL s. 102):

Iski tulen kyntehensä, (Loi sen jälelleen päin):
järkytti jäsenehensä. »Tulkohon tulinen vaara!»

Parista vienanpuolisesta toisinnosta puuttuu tarpeettoman taulan maininta (p 4, 17):

A. Tapasihen taskuhunsa — B. Löysi kiveä murusen,
löysi piitäkin murusen. löysi piitä pikkaraisen.

Arhipan laulutavassa: *nepä mestasi merehen* (vr. myös p 3, 5), on viitattu sekä piihin että taulaan. Mutta hänen poikansa Miihkali ynnä useammat Vienan läänin laulajat käyttävät yksiköllistä lausetapaa: *senkin* (p 58, 60—1, 63 a, 96). Alkuansa on ehkä luoto voinut syntyäkin yksistään piistä tai muusta kivestä.

Arhipan säkeessä: *yli oikean ol'ansa*, on murteellinen sananmuoto, joka palautettuna runokieleen: *olkansa*, ei sovi runomittaan. Sen muunnos *oikeasta olkapäästä* (63 a) ynnä kertosäe: *kautti kainalon vasemen*, osoittautuvat selvästi siirtyneiksi Väinämöisen ammunnasta (s. 85). Oikealla kädellä heitettäessä luonnollisemman ja siitäkin päättäen alkuperäisemmän: *yli olkansa vasemen*, on säilyttänyt, paitsi Ontrei, muudan myöhempi latvajärveläinen laulaja (p 62).

Luodon *luominen* ja etenkin salasaaren *siunaaminen* ovat tuskin alkuansa kuuluneet pakanuuden aikuiseen runoon. Tämä kohta tulee seuraavassa luvussa lähemmin tarkastettavaksi. Mainittakoon ainoastaan, että myöhemmät Latvajärven laulajat, niiden joukossa Arhipan poika, ovat tällä kohdalla sanelleet (p 58, 60; 62; 61):

A. »Tuosta luoto kasvakohon!» kivet suuret vääntyköhöt.
B. »Tulkohon kivinen luoto!» * Elköön ylitse, e. alatse,
C. »Tuohon korko kasvokohon, e. ympäri mistäni pääskö!*»

Viimemainittu suorasanainen lisäys on saatu samasta Pakenijain sadusta, josta pilven näkeminen on otettu (s. 162) ja jonka mukaan myös länsi-inkeriläisen Päivän päästön loppuosa on muodostettu (KRH s. 58, 47—52). Päivän päästö-runossa syntyy heitetystä *sierasta* säännöllisesti maanpäällinen *suuri kivi* tai *mäki*, vain harvoin *kivinen luoto*, sekin nähtävästi vedenpäällinen (KRH s. 48):

Niin kasvoi kivinen luoto; lomivat kivisen luo'on.

Jos tällä luodolla on jotakin tekemistä Samporunon luodon kanssa, mikä on tuskin luultavaa, on edellisessä pikemmin oletettava jälkimäisen vaikutusta kuin päinvastoin, joten Sammon ryöstön selittäminen Päivän päästöstä kehittyneeksi kadottaa viimeisenkin tukensa.

Toivotus purren puuttumisesta on myöhemmin muodostettu itse puuttumisen mukaan. Määrettä *Pohjan* ei Arhippa ole saanut muodostukseensa sopimaan.

Hänen poikansa Miihkali ja Vuonnisen Ontrei Lönnrotille laulaessaan ovat koettaneet sen säilyttää käyttämällä murteellista muotoa *puuttuis*, joka runokielelle muunnettuna *puuttuisi* ei taas mahdu säkeeseen: »*jotta* tai *mihin puuttuis Pohjan pursi.*» (p 58, 79 a).

Purren puuttuminen on myös Kantelejaksoon kuuluvassa Laivaretkessä oleellinen piirre. Hauin hartioille puuttunut pursi on tavallisesti *Väinämöisen*, jonka olemme havainneet Samporetkestä siirtyneen Laivaretkeen, mutta toisinaan myös *Jumalan* eli *Luojan* (KRH s. 114, 103). Inkeriläisessä Luojan laivaretkessä kuitenkin vain harvoin mainitaan myrskyn laskettaneen laivan kiinni ja silloin yksinkertaisesti *kiveen* tai *luotoon* (III 346, 1201). Latvajärven Arhipan säilyttämässä Luojan laivaretken alkuperäisessä muodostuksessa, jossa Iki-Turso nostaa päänsä merestä, ei myöskään ole puhetta purren kiinni puuttumisesta (p 339). Tämäkin piirre on siis siirtynyt Samporetkestä Luojan laivaretkeen eikä päinvastoin. Siirto on saattanut tapahtua silloin, kuin *Pohjan purren* paikalla oli alkuperäisempi *Vuojan pursi*, josta eteläisimmän salminpuolisen toisinnon *Luojan pursi* olisi helposti suoritettu muunnos.

Yksin Simana Sissonen on säilyttänyt emännän **yrityksen irroittaa** kiinni tarttunutta purtta (j 223, [222]):

Tuo on itse Pohjan eukko
jaloin tammasi vetehen,
[pani kouran kokkahan];
läksi purtta nostamahan,
laivoa kohottamahan
[t. venoa vetelemähän].
eipä pursi liikukana.

Että hänen toverinsa Simana Huohvanainen on samoin laulanut, osoittaa tältä muistiinpantu säe: *ei veno ylenekänä* (j 227). Myös yhdessä vienanpuolisessa toisinnossa, jossa Väinämöisen morsiamena mukana seuraava nuori Joukahainen tahtoo ottaa Pohjolasta oman purtensa, sanotaan, että: *eipä pursi liikukana* (p 61). Mutta mainituissa kappaleissa ei esiinny yritystä liikuttaa Sampoa, joten purren liikuttamisen yritys saattaisi olla siitä toisennus. *Kouran kokkaan* panemisen tapaamme myös edempänä Sissosen Ahlqvistille esittämässä toisinnossa emännän kokkona Väinämöisen lennettyä purren päähän: *kouran kokkahan kohenti* (j 222).

Seuraa emännän **muuttautuminen kokoksi** ynnä uudistunut takaa-ajo, minkä Simana Sissonen on laulanut Ahlqvistille täydellisempänä kuin Europaeukselle (j 222, [223]):

Itse Pohjolan emäntä
sanan virkkoi, noin nimesi:
»mikä neuvoksi tulevi,
kuka pannahan etehen?»
Jopa muuttui mustaseksi,
kääntyi kokkolintuseksi;
sata pani miestä siiven alle [t. päälle],
tuhat purston tutkaimehen,
kymmenen kynän nenihin,
läksi Väin[ämö]n jälestä.

Mustaseksi muuttuminen on tähän siirtynyt saman laulajan esittämästä Kilpakosinnasta (KRH s. 308):

Yön tytti, hämärän neiti,
jopa muuttui mustaseksi,
käännältihen käärmeheksi.
Lensi kullaisna käkenä.

Siihenkään ei kyseessä oleva säe kuulu, vaan Tuonelassa käyntiin, jossa sillä on muoto: *muuttui mustaksi maoksi* (I 372).

Alkuperäisen pääsäkeen on säilyttänyt toinen Sissosen sisaren pojista: *siitä muuttuihen kokoksi* (j 225). Alkuperäisen kertosäkeen tapaamme taas Sissosen laulutoverilla Huohvanaisella (j 227):

Iskulinnuksi tekihen,
hartehistansa haivukan,
vaakalintu vaattehistahan.

Lauserakennukseen ja runomittaan soveltumattomat lisäsäkeet on muodostettu purren puuttumisesta *hauin hartioille* Laivaretkessä ynnä edempänä esitettävästä iskemisestä *vaakalinnun varpahille.*

Hattupään Arhippa Buruskaisen säkeen: *katselevi kaariansa*, joka on yhdistettävä hänen edellä esittämäänsä: *katselevi karjo-*

jansa, on Lönnrot käsittänyt siten, että emäntä särkyneestä purresta olisi itselleen tehnyt siivet (j 229, vr. UK 43: 141):[1]

Itse Pohjolan emäntä levitäksen lentämähän,
katselevi kaariansa, sat'on miestä siiven alla —.

Myös Vienan läänissä emäntä välistä kokonaan muuttautuu (p 30):

Laati kokon itsestähän, itsestähän iskulinnun.

Mutta hänestä *itsestähän* mainitsevan kertosäkeen edellä puhutaan useammin hänen *kouristahan*, jotka on saatu edempänä esiintyvästä *kourille lyömisestä* (p 106, 5 ym):

Laati t. Hieroi kokon kouristahan.

Nimenomainen *hierominen* kouristaan aiheutuu oravan ynnä muiden oluenkäytettä noutavain eläinten synnyttämisestä kämmeniä hieromalla Lemminkäisrunojen johdannossa (p 701 ym). Hieromalla syntynyt kokkokin on useimmiten käsitetty emännästä erilliseksi olennoksi, jonka tämä lähettää lentämään Väinämöisen purren päälle, ennenkuin itse yrittää lentämistä siiviksi ja purstoksi sidottujen vastojen avulla (p 4, 11, 15, 17, vr. 9).

Viimemainittu noita-akkojen keino päästä lentoon ilmaantuu Vienan puolella yleisesti sekä erilaisissa yhteyksissä että itsekseenkin. *Vastan* ohella mainitaan välistä *miehen mekko* (p 3 ym):

Pani vastan hännäksehen, mekon miehen siiveksehen.

Muutamat latvajärveläiset laulajat, jotka ovat Sammon taontaan lisänneet Kilpakosinnasta Tuomelan hauin tuomisen ansiotyönä, panevat emännän, samoin kuin mainitun ansiotyön suorittajan, nousemaan ikäänkuin kokon selkään (p 60: 93, 165; 61: 113—6, 203—4, vr. 215—6):

A. Kokon kynkille kohosi. (< kynille?),
B. Hän nousi kokon kynsille[2] iskulinnun lentimille.

---

[1] Lönnrot on käyttänyt myös vienanpuolisen lau'ajan säeparia: *puolen allensa asetti, toisen sitoi siiveksensä,* jonka edellä käy toisessa kirjaanpanossa Pohjan purren puuttuminen ja toisessa valitus: *»en on saanut soutamalla»* (p 9 a 9). Alkuperäisesti on kuitenkin ajateltu vastan puoliskoa; vr. p 11: *sitoi vastan siiveksensä, toisen puolen purstoksensa.* Näiden vastojen sijalle on Lönnrot jo Runokokouksessa Väinämöisestä pannut *airot* sekä lisännyt purstoksi *peräpuikon* (Niemi KK I s. 380, vr. UK 43: 155—6).

[2] *Kynnet* ovat tähän siirtyneet myöhemmästä iskemisen kuvauksesta: *kokon kynsiä kokosi* (p 61: 215).

Latvajärven Arhippa mainitsee kokon ohella lennättäjinä *leivon* ja *sirkun* (p 54):

Nousi leivon lentimille,
sirkun siiville kohosi,
vastat siiviksi sivalti,
kokon kynkkäluun nenille.

Myös Vuokkiniemellä (p 77) ynnä yleisesti Vuonnisen puolella ilmaantuvat leivo ja sirkku kokon aivan syrjäyttäen. Mutta samoilla runoalueilla mainitaan otetun vastat siiviksi ja vielä viikatteet kynsiksi (esim. p 73, 83 a). Vuonnisen Ontrei antaa emännän nämä varustaa matkaansa jo hänen Pohjolasta lähtiessään (p 79). Samoin Lonkan Martiskan mukaan emäntä heti herätessään: *vastat varoi siiviksensä* (s. 159), mutta vasta sitten: *kun puuttui Pohjan pursi* (p 96, vr. 128):

Otti viisi viikatetta,
kuusi kuokan kuoliota,
ne kyhäsi kynsiksensä.
Nousi leivon lentimille.

Viikatteet ja *kuokat* on lähinnä saatu Kullervon runosta, joka myödään (p 928, vr. KRH s. 685 ja KT II 286):

Viiteen viikatekuluhun,
kuuteen kuokan ruopiohon.

Satojen ja tuhansien **miesten ottaminen siiville** tavataan Vienan puolellakin, vaikka harvoin (p 63 a, 62; vr. 93):

Vastat siiveksi sitovi,
sat' on miestä siiven alla,
tuhat kynän tutkaimessa
t. tuhat hännän tutkalmissa.

Suomen puolella tämä piirre esiintyy laajalti itä- ja keski-Pohjanmaalla, pohjois-Hämeessä ja -Savossa sekä pohjois- ja itä-Karjalassa erilaisissa loitsuissa, joissa kuvataan Lapista laskeutunutta kokkoa (KT II 275, vr. 276—322):

Tule, kokko, Turjanmaasta,
lintu, laskete Lapista,
joll' on silmät siiven alla,
näkimet kynän nenissä;
sata miestä siiven alla,
tuhat purston tutkaimella.

Että kyseessä oleva säkeistö on loitsuihin siirtynyt Sammon ryöstöstä, osoittavat muutamat loitsujen toisinnot, joihin muitakin Samporunon säkeitä on sekaantunut (KT II 313, vr. 303):

Lenti kokko koillisesta,
laskihen Lapista lintu,
siipi taivasta tavoitti,
toinen vettä vieprahutti.
Sat' oli miestä siiven alla,
toinen sata toisen siiven,
tuhat purston tutkaimissa.
Mik' oli miehiä väkeä,
kaikk' oli rauaista väkeä,
kaikk' oli miehet miekkoinehen,
urohot orushinehen. — —
Portit Pohjolan näkyvi.

Sitä vastoin on Pohjan kokko yhdessä ilomantsilaisessa Sampounon toisinnossa lainannut sekä taivaaseen ulottuvat siivet että siipien alaiset silmät loitsujen Lapin kokolta (j 230):[1]

Jo tulevi Pohjan kokko —
siipi pilviä sipaisi,
toinen vettä vieprahutti.
Kivikirsa, rautakärsä;
sill' on silmät siiven alla,
näkimet kynän nenässä.

Kokoksi muuttautuneena emäntä Sammonryöstäjäin **purren saavuttaa.** Simana Sissonen on taas tämän kohdan esittänyt Europaeukselle täydellisemmin (j 223, [222]):

Virkkoi seppo Ilmarinen:
»hoi oot vanha Väinämöinen,
selkeä etinen ilma,
taakea takainen puoli;
jo tulevi Pohjan eukko
sata miestä siiven päällä,
tuhat siiven tutkaimilla,
kymmenen kynän nenillä.»
Liitelevi, laatelevi,
[jopa ylti Väinämöisen;
liitelihen, laatelihen]
päähän purren Väinämöisen,
kohta kokkahan kohosi
[t. kouran kokkahan kohenti].

Ilmarisen huomautus etisestä ja takaisesta ilmasta on entisen piirteen uudistamista. Ilmoitus emännän saapumisesta toisessa muodossa on tällä paikalla riittävä. Että se on runoon kuuluva, osoittaa vienanpuolinen toisinto, jossa ilmoittajana on Joukahaisen sijainen Ikutiera (p 42):

Ikutiira, Niiran poika
sanoi purjepuun nenästä,
rautahankin hartioilta:[2]
»tulee Pohjolan emäntä».

Purren päähän kokko lentää paitsi Sissosen näytteessä myös yhdessä vienanpuolisessa toisinnossa (p 11). Siitä on muodostunut yleisempi lentäminen *purren päälle* (p 3 ym) sekä *pielen päähän* Latvajärven Arhipan toisinnossa (p 54):

Lenteä lepettelevi
selvällä meren selällä,
ulapalla aukealla.
Liitelekse laatelekse
päähän pielen Väinämöisen;
tahtoi pursi päin puota,
laiva lastuin lohkiella.

Ulapalla liiteleminen on tähän siirtynyt Luomisrunosta, jonka Arhippa on jättänyt laulamatta Väinämöisen ammunnan jälkeen.

[1] Loitsuihin on edellinen piirre tullut eteläisemmästä Kadonneen hanhen runosta (III 301—2, Kallas s. 238); jälkimäinen liittyy etelämpänä Sotasanomaa tuovaan lintuun, jota mainitaan toisinaan kokoksi ja Lapista tulleeksi (III 1385—6).

[2] Vr. Lemminkäisrunoissa Saaren impien itkua: *itkit purjepuun alaista, rautahangon l. -hankan haltiata* (I 774, 802).

Lastuin lohkeava laiva saanee selityksensä Luojan veneen syntymisestä veistämättä, laivan lastun lohkomatta (KRH s. 94, 99).

Arhipan pojan Miihkalin mukaan emäntä kokkona: *liiti purjepuun nenähän* (p 58). Että tämä säe on siirretty tähystelijän nousemisesta, osoittaa Vuonnisen Ontrein kumpaisellakin kohdalla käyttämä kertosäe: *raatevarpahan rapasi* (p 79), minkä myöhemmät Vuonnisen laulajat ovat muuntaneet: *raatevarpojen varahan* (p 88, 91, vr. 83 a). Purjepuuhun lentämisestä johtuu viimein Lonkan Martiskalla säe: *mastohon rakentelekse* (p 96). Ison purren maston päässä on kokko niin korkealla, että saattaa panna kysymykseen, soveltuuko runollisiinkaan mittasuhteisiin miekan tai melan ylettyminen sinne asti.

Eräässä Kostamuksen kappaleessa kuvataan emännän laskeneen jalkansa kahteen kohti, laidalle ja mastoon (p 48):

Jalan laialle lasetti,
toisen purjepuun nenähän;
tahtoi pursi päin pu'ota,
satakaari kallistua.

Laivan *laita* ilmaantuu vielä vuokkiniemeläisessä toisinnossa, jossa tapahtumapaikkaa elävästi värittävät *purren punaisuus* ja meren sinisyys (p 64):

Tapoavi Väinämöisen
keskellä meren sinisen
punapurren laitimella,
niin tuli tora samassa.

Parissa Vuokkiniemen toisinnossa emäntä purjepuun nenästä syyttää Väinämöistä oman äitinsä pettämisestä (p 77, [63 c]):

»Oi sie koira [t. vanha] Väinämöinen,
pettelit oman emosi,
valehtelit vanhempasi.»

Syytöksen Väinämöisen rikoksesta äitiään kohtaan tulemme vielä tapaamaan runossa Väinämöisen tuomiosta tuomitun lapsen lausumana.

Puolustautumisesta kokkoa vastaan on Simana Sissonen laulanut, kuitenkin alkuosan ainoastaan Europaeukselle (j 222, [223]):

[Virkkoi seppo Ilmarinen:
»oi oot vanha Väinämöinen,
nostapas mela merestä,
lapiasi lainehista,
lyö'ös kynsiä kavetta!»]
Itse vanha Väinämöinen
jo veti melan merestä,
lapiansa lainehesta,
iski kynsiä kokolta,
muut kynnet meni muruiksi,
jäi yksi sakarikynsi.

[1] Lönnrot on jo Vanhassa Kalevalassa sovittanut syytöksen Lemminkäiseen (VK 23: 363—9, UK 43: 233—40).

Yhdessä vienanpuolisessa toisinnossa kokkoa ensin Väinämöisen kehoituksesta Ilmarinen tavoittaa miekalla ja vasta sitten Väinämöinen itse iskee melalla (p 42). Latvajärven Arhipan mukaan Väinämöinen antaa ensiksi Ikutieran yrittää (p 54, vr. 57, 58 a):

Niin sanovi Väinämöinen:
»Ikutiera Nieran poika,
ylimäinen ystäväni,
ota nyt miekkasi omasi [1]
käelläsi oikealla,
vasemelta reieltäsi,
kokon kourille sivalla,
vaakalinnun varpahille!»
Ikutiera — otti — sivalti —.
Iski kerran, iski toisen,
kohta kolmasti rap[asi],
vaan ei vuole vermentänä,
ota orvaskettuana.
Itse vanha Väinämöinen
melan on merestä nosti,
lapiansa lainehesta,
kokon kourille sivalti,
vaakalinnun varpahille;
jäi yksi nimetön sormi.

Toisen latvajärveläisen laulajan kappaleessa on Ikutieran paikalla alkuperäisempi Joukahainen (p 61). Yleensä Vienan läänissä kuitenkin Väinämöinen yksin iskee melallaan kokon *kynsiä* (p 79 ym), *kouria* (p 4 ym), jopa *räpylöitä* (p 57, 60). [2]

Vielä on mainittava aunukselaisessa Samporunon katkelmassa säilynyt säepari (q 231):

»Onko miekka reielläsi,
oikealla puolellasi?»

Yhtäläiset iskemisen yritykset, joihin Väinämöisen ohella joko Joukahainen tahi Ilmarinen taikka molemmat ottavat osaa, esiintyvät Kanteleen syntyyn yhdistyneessä Laivaretkessä Suomen Itä-Karjalasta alkaen Vienan lääniin asti. [3]

i. Virkki vanha Väinämöinen:
»oi sinä nuori Joukamoinen,
onko miekkasi keralla,
värkki valta vyösi alla?
Katsos tuotakin kalasta,
leikkoako tuon kalasen?»
Otti nuori Joukamoinen
iski tuotakin kalasta.
[Miekasta terä mätäni t.]
Miekka kuueksi mureni,
kaheksaksi katkieli;
ei kalanen millenkänä.
Virkki vanha Väinämöinen:
»oi sä seppo Ilmarinen —

[1] Nimenomaan *oman miekan ottaminen* kuuluu kuvaukseen itsemurhasta, mikä Vienan läänin Lemminkäisrunoissa välistä tavataan *omaan miekkaan laulamisen* yhteydessä (I 774; vr KRH s. 568, 682, 384).

[2] Joskus yleensä *siipeä* (p 77, vr. 63 a). Tällöin *kokko*, kuten toisinaan muutenkin, ammutun Väinämöisen tavoin: *sormin sortui* eli *käsin kääntyi lainehisin* taikka *koksahti merehen* (p 77, 30, 9 ym).

[3] i: Europaeus H 91, [Basilier 83); j: Ahlqvist B 297, [Europaeus G 156, 645); q: Borenius II 188, [I 22]; p: 624.

(samoin sanoin ja teoin).
Tuo oli vanha Väihämöinen
otti miekkansa kätehen,
värkkirauan vyönsä alta,
iski tuotakin kalasta.
Kala kuueksi mureni.
j. Virkki vanha Väinämöinen:
»oi oot nuori Joukamoinen,
veä veitsi vierestäsi,
veä veitsi, riisu rauta,
tempoa terävä miekka
[huotrasta huveksisesta,
vyöstä vennonselkäisestä,
t. vaskisesta kantimesta],
veä haukea vetehen!»
Tuopa nuori J. veti — .
Ei hauki totellut tuota,
miekka mullaksi mureni
[t. terä kaikki kaksin kerroin].
Itse vanha Väinämöinen
kun veti melan merestä,
lapiansa lainehista,
veti haukea vetehen. —
Hauki mullaksi mureni,
muru purtehen putosi.
q. (J.) Iski miekalla merehen,
alle laian laikahutti.
Ei hauki totellut tuota,
miekka kolmeksi palaksi.
Itse vanha Väinämöinen
virkki suulla julkealla,
hampahalla valkealla:
»kaikk' on mieheksi kyhätty,
pantu parran kantajaksi
[t. kymmenille täyttehiksi]!»
Itse vanha Väinämöinen
[otti melansa merestä t.]
otti miekan viereltähän,
vasemelta puoleltahan,
iski miekalla merehen,
laian alle laikahutti.
Hauki kolmeksi palaksi.
p. »Oi sie seppo Ilmarinen,
pistä miekkasi merehen,
lapiosi lainehesen!»
Sitten seppo I. pisti — -
niin miekka muruiksi vieri.
Sitten vanha Väinämöinen
nosti miekkansa merestä,
pisti miekkainsa merehen,
lapionsa lainehesen,
kalahauin harteihin.

Laivaretkelle ja Samporetkelle yhteisiä ovat paitsi toimivat henkilöt myös onnistumaton miekan ja onnistunut melan käyttäminen, jota osittain samoin säkeinkin on esitetty. Että toinen runo on toiselta mukaellen lainannut, siitä ei saata olla epäilystä. Tämä kohta ei kuulu alkuansa Luojan eikä Veljen laivaretkeen, vaan vasta Laivaretken saadessa jatkokseen hauinluisen Kanteleen synnyn on se lisätty liitteeksi. Tämä on siis joko itsenäisesti muodostettu taikka lainattu Samporunosta. Edellistä vaihtoehtoa puolsin aikaisemmin olettaessani pitkälle menevää vapaata kehitystä mahdolliseksi sekä pitäessäni Sammon ryöstöä myöhäisenä kokoonpanona Laivaretken ja Päivän päästön säkeistä. Koska kuitenkin, kuten pitkin matkaa olemme todentaneet, Sampojakso on erikoinen runo, niin on selvää, että Laivanretkeen on tämä samoinkuin moni muukin yhtäläinen kohta tullut Samporetkestä. Samporunon kuvausta saattaa siis tässäkin kohden täydentää Laivaretkessä säilyneillä säkeillä sekä kuvitella, että ennen Väinämöistä hänen molemmat toverinsa ovat kumpikin vuorostansa yrittäneet iskeä kokkoa.

Saman henkilön iskemisen kolmasti on Latvajärven Arhippa Samporunoon siirtänyt laulamastaan Lemminkäisvirrestä, niin kuin myös selityksen, ettei miekka päällimäistä ihoakaan vahingoita (s. 172, vr. I 759).

Jäljelle jäänyt *sakarikynsi*, joka, paitsi Simana Sissosella, on Lonkan Martiskalla ynnä parilla Vuokkiniemen laulajalla säilynyt (p 96, 67, 73), on Vuonnisen puolella muuntunut *sakarisormeksi* ja edelleen, etupäässä Latvajärvellä, *nimettömäksi sormeksi*.

Ilomantsin puolella, jossa Sampo on käsitetty laivaksi, kokko ainoalla **kynnellään nostaa** purtta, niin että ryöstetty riista vierii veteen (j 223; 222; 226, vr. 225 ja q 231):

A. Jolla purtta nostamahan,
venoa ylentämähän.
B. Nosti tuolla Väinämöisen,
purren pystyhyn kohotti.
C. Sillä kaatavi venehen,
pian pystyhyn kohotti,
riista vierevi vetehen.

Vienan läänissä kokko jäljelle jääneen kyntensä tai sormensa iskee itse Sampoon (esim. p 3, vr. 5; 73, vr. 96):

D. Kirjokantta kantamahan,
Sampoa ylentämähän;
sillä Sampo saatanehen,
kirjokansi vietänehen.
E. Siihen Sammon kouristavi,
Sammon vuo'atti merehen;
siell' on Sampo jauhomassa.

Myös kynttä tai sormea mainitsematta sanotaan Sampo joko kaapatun taikka saatetun mereen (p 128; 9, vr. 15, 17; 62, vr. 64):

F. Jo hän tuosta Sampun saapi,
kirjokannen kaappoavi.
G. Siitä kantoi kirjokannen.
H. Riieltihin, lausuttihin,
saatettiin Samppo merehen,
kirjakorja lainehesen.

Latvajärven Perttuset ilmoittavat emännän vieneen Pohjolaan vain *kannen* eli *rivan*. Arhippa on sitä ennen kuvannut, miten Väinämöinen on miekallaan murottanut Sammon (p 54):

Jäi yksi nimetön sormi
Sampoa pitelemähän,
kirjokantta kantamahan.
Silloin vanha Väinämöinen
otti miekkansa omansa
käellähän oikealla,
vasemmalta reieltähän.
Silloin Sampoa murotti,
kirjokantta kirjaeli(!)
selvällä meren selällä,
ulapalla aukealla.
Noita tuuli tuuitteli,
ilman lieto liikutteli
ympäri meren sinisen.
Muut kaiket muruset viepi
rannalle meryttä vasten,
vasten merta hyyännettä.
Pohjan akka harvahammas
kannen kantoi Pohjolahan,
rivan kylmähän kylähän,
sormella nimettömällä,
vasemella varpahalla.

Sammon *murottaminen miekalla* on mukailua hauin muruiksi iskemisestä Laivaretkellä (s. 173, I 579). *Tuulen tuudittamisen* on Arhippa ottanut laulamastaan Ison tammen kaadannasta, jonka mereen singahtaneet lastut siten ajautuvat maalle (I L 836). *Rannalla vasten merta hiuennetta* näemme Arhipan esittämässä Kilpakosinnassa Ilmarisen sisaren vaatteita viruttavan (p 469). Näitä lisäyksiä ei Arhipan poika Miihkali ole kumpaisellakaan laulukerralla sovittanut Sampojaksoon.

Sitä vastoin ovat Arhipan Cajanille tekemän loppuhuomautuksen: *suvehen suurin palanen* (p 54 a), pari myöhempää latvajärveläistä laulajaa säilyttäneet täydellisemmässä muodossa, mikä niinikään viittaa runoon Isosta tammesta, jonka kaataja työntää itään, suveen ynnä muihin ilmansuuntiin (p 60—1, Franssila s. 404):

Työnsi itään, työnsi länteen, suveen suurimman palasen.

Ison tammen runon vaikutusta ilmaisee myös Vuonnisen Ontrein ensi kerran laulaessaan säkeelle: *nostatti melan merestä*, muodostama kertosäe: *lastun tammen* (Arhipalla: *lapiansa*) *lainehesta*, minkä toisella kerralla edelleen muunsi: *lastun kuusen lainehista* (p 79, 79 a).

Nimettömän sormen ynnä *vasemen varpaan* tapaamme Simana Sissosella Lemminkäisen surma-runossa (Europaeus G 650):

Jopa löytyi Lemminkäinen, — sormesta nimettömästä,
Tuonen mustasta joesta, — vasemesta varpahasta.

Latvajärveläisiin liittyvässä Hietajärven toisinnossa mainitaan emännän vieneen *puolen* Sampoa (p 42, vr. 53):

Puolen Samma'a tapasi, yhellä nimettömällä,
kantoi puolen kirjokantta käellä peikalattomalla.

Kostamuksen kappaleessa emäntä purjepuuhun lentäessään ehdoittaa: *pankamme elot kaheksi* (p 48). Samoin Lonkan Martiskan mukaan emäntä (p 96):

Sanoi tuonne saatuansa:
»läkkähän elon jaolle
päähän saaren terhenisen!»
Siitä vanha Väinämöinen
nostavi melan merestä,
sillä kynsiä sivalti.
Jäi yksi sakarikynsi.
sillä Sampoa nostatti,
kaikki vuoatti merehen.
maa köyhä, meri pohatta.
»Tänne kyntö, tänne kylvö,
tänne ilman lintusetkin!»

Martiskan poika Maksima esittää yhtäläisesti emännän ehdoituksen, mutta mainitsematta mitään kynsille iskemisestä jatkaa (p 99, vr. 55):

Mentihin jaolle Sammon
nenähän utuisen niemen,
päähän saaren terhenisen.
Sampo saatettiin merehen,
eip' on Sampo maalle saatu.
(Riieltiin, riieltiin. V. olisi tahtonut Sammon maalle, niin sillä olisi maa tullut, jos kuin eloisa.
Vain kun saatettiin mereen, niin sillä on meri pohatta, siinä on kaikennäköistä eloa, simpsukkaa ja muuta).

Vuonnisen Ontrei kuvailee ensin kynsien sivaltamista, niin että vain yksi sakarisormi jää jäljelle. Hän ei kuitenkaan puhu tästä sen enempää, vaan siirtyy välittömästi jakoehdoitukseen, jonka Väinämöinen panee kysymykseen ja johon Pohjolan emäntä kieltäen vastaa. Siitä huolimatta näemme Väinämöisen ehdoitetulla paikalla seulovan utua ja lausuvan toivomuksia kynnöstä ja kylvöstä, josta vielä seuraa sananvaihtoakin (p 79, [79 a]):

Sanoi vanha Väinämöinen:
»ohoh Pohjolan emäntä,
läkkämmäs jaolle Sammon,
kirjokannen katseluhun,
nenähän utuisen niemen,
päähän saaren terhenisen.
[Sanoi] Pohjolan emäntä:
»e[n] lähe jaolle Sammon,
kirjokannen katseluhun.»
Siitä vanha Väinämöinen
seuloi seulalla utua,
terheniä tepsutteli
nenähän utuisen niemen.
Itse noin sanoiksi virkki:
»tänne kyntö, tänne kylvö,
tänne asu (? < *kasvu*) [t. vilja] *kaikenlainen*
[poloiselle Pohjanmaalle,
Suomen suurille tiloille];
tänne kuut, tänne päivät,
tänne tähet taivosilta.»
(ruotsiksi: »Pohjan akka» upotti sitten »Samppon» mereen, joka tuli siitä rikkaammaksi).
[*Sanoi Pohjolan emäntä:*
»Vielä tuohon mutkan muistan],
keksin kummoa vähäsen
sinun kynnön, kylvön päälle,
sa'an rautais[*en*] *ra*[*kehen*],
teräksis[*en*] *tellittelen*
[* halmettasi hakkoamahan,
pieksämähän peltojasi*].»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»sataos rautaista raetta,
teräksistä tellittele
Pohjolan kujan perille,
saviharjun hartiolle.
[t. saviharjan haltiolle]!»

Ontrein pojista Jyrki on laulanut kursivoimalla osoitetut säkeet. Mutta hän ei mainitse emännän kieltävää vastausta, vaan kuvailee samoin säkein kuin Lonkan Martiskan poika menoa Sammon jaolle. Viimeisen säeparin hän on toisen kerran laulaessaan esittänyt muunnetussa muodossa (p 84 a):

Pohjolan kylien suille,
Pohjan peltojen perille.

Mutta ensimäisellä kerralla, jolloin lopetti emännän uhkaukseen, hän esittäessään Väinämöisen saapumista *pimeähän Pohjo-*

lahan on kahdesti sovittanut kerroksi: *saviharjun hartehille* (p 84: 163, 232). Sakarisormen johdosta hän on suorasanaisesti selittänyt: »sillä sormella syyti mereen kaiken hyvyyden, mitä parasta taisi olla; siitä meri tuli rikkaaksi, sill' on enemmän tavaraa kuin maalla; vanha Väinämöinen ei saanut kuin kynnön, kylvön ja kasvun kaikenlaisen tänne; niin ne vanhukset mainittiin» (p 84).

Ontreinen Vassilei on samoin kuin Lonkan laulajat omistanut emännälle jakoehdoituksen, johon Väinämöinen vastaa (p 91):

V. »En lähe jaolle Sammon,
tänne kyntö, tänne kylvö» —.

Em: »Kyllä siihen keinon keksin» —.
V: »Sa'a sie — kujien suille!»

Ontrein pojanpojista Jyrkinen Jeremei antaa Väinämöisen tehdä ehdoituksen, johon mitään vastaamatta (p 93):

Pohjan akka kyttäkynsi
jo saattoi vetehen Sammon.

Väinämöisen kynnön, kylvön ja kasvun toivotuksen johdosta emäntä sekä Jeremein että hänen veljensä Iivanan kappaleessa sanoo lähettävänsä kylmän eli vilun (p 93; 88):

A. Työnnän vilun vihakan.
millä kylmän kynnön pellon.

B. Työnnän kylmän Pohjasen on.
viiman on vilun lähetän.

Lisäksi mainittakoon, että Vuonnisen Homanen Ohvo on kynsille sivaltamiseen välittömästi liittänyt Ilmarisen toivotuksen (p 83 a):

»Meillä kyntö, meillä kylvö,
meillä kuu on, meillä päivä,
meillä armas aurinkoinen,
meillä tähet taivahalla!»

(Muu kaikki meni mereen, siitä merellä onkin paras hyvyys; sillä on kalat ja hylkeet).

Vielä huomattakoon Simana Sissosen toisen sisaren pojan suorasanainen selitys, josta näkyy, ettei Ilomantsinkaan puolella ole kuviteltu kaiken saaliin mereen joutuneen (j 225): »teljun alle jotka jäivät riistat, se olisi maalla riistaa; sen verta olisi Väinämöinen mukana saanut, muu riista se mereen meni.»

Viimeksi painettakoon loppuosa Gottlundin Taalainmaalla kirjaanpanemaa muistelmaa, jossa ryöstetty *Sammas* on sekaantunut kokoksi muuttautuneeseen takaa-ajajaan (o 231). Laulunkehoitukseen Väinämöisen vastattua (s. 153):

Lensipä Sammas pilveen. Löi nuori Jompainen miekalla kaksi varvasta Sammalta poikki: yksi lensi mereen, toinen saatiin maalle;

joka lensi mereen, siitä tuli suolat mereen; joka saatiin maalle, siitä tuli heinät maalle. Kun olisi useammat saanut, niin olisi vilja tullut ilman kylvämättä.

Ryhtyessämme tätä loppuvyyhteä selvittämään on meidän lähdettävä Lonkan Martiskan laulutavasta, joka vienanpuolisista on paraiten säilyttänyt monen muunkin kohdan. Jakoehdoitus on epäilemättä emännän lausuma hänen kokkona purteen lentäessään, ja Väinämöinen on siihen antanut kieltävän vastauksen ennen iskemisyrityksiä. Meno *utuiseen niemeen* eli *terheniseen saareen*, mikä paikanmääre kuuluu runoon Vellamon neidon onginnasta, soveltuu huonosti ulkomerellä oloon. Mainittu paikanmääre puuttuukin Kostamuksen toisinnosta, jossa samoin kuin Lonkan Martiskan esittämässä ei ole nimenomaan *Sammon*, vaan *elojen* jaosta kysymys. *Sammon jaon* kertona ei myöskään *kirjokannen katselu* Vuonnisen Ontrein näytteessä tunnu luontevalta. Hänen esittämänsä *utujen seulominen* on lisäys, jota ei ole tavattu kenelläkään hänen jälkeläisistään. Se on aiheutunut utuisen niemen maininnasta ja lainattu sekä Vienan että Suomen Karjalassa lauletuista Metsän luvuista, joissa Ututyttöä rukoillaan seulomaan utuja otusten estämiseksi pakenemasta metsästäjän tieltä (SRU s. 235). Yksistään Lönnrotin kirjaanpanossa tavattava on säepari, jossa *poloinen Pohjanmaa* ja *Suomen suuret tilat* mainitaan. Uudemmassa runossa Rajasodasta, joka on ilmeisesti rajan takaa tullut Vienan lääniin, rukoillaan Ukolta rauhaa tai kiitetään Jumalaa rauhasta (p 1176; 1174):

A. Tuo sie rajalle rauha,
tälle raukalle rajalle,
poloiselle Pohjanmaalle!

B. Ylistetty Luoja yksin,
kun annoit rajalle rauhan,
Suomehen hyvän sovinnon!

Lönnrotin muistiinpanoon lisäyksenä liitetty *halmemaitten hakkaaminen* voi johtua Lemminkäisen vastauksesta erääseen hänen äitinsä piiloutumisehdoitukseen (I 774):

Usein kataja kangas
hakatahan halmemaaksi.

Lemminkäisrunoista on vielä otettu emännän uhkaus *keksiä kumma* tai *keino* (vr. s. 176). *Rautaisen rakeen sataminen* on lähinnä saatu vienanpuolisesta Kullervojaksosta, jossa petojen ahdistama paha emäntä rukoilee (I 928 ym):

»Oi Ukko ylijumala, —
sa'a rautaisia rakehia,
neuloja teräsneniä;
tapa tuo Kalervan poika
rautaisilla rakehilla,
neuloilla teräsnenillä!»

Teräksisen tellitteleminen kertosäkeessä on tähän paikkaan siirretty rautaisen sodan laittamisesta (s 159). Säe: *saviharjun* eli *-harjan hartiolle* tai *haltiolle*, on johdettavissa Lemminkäisen valituksesta hänen Saarelta paetessaan (I 729):[1]

»Itken Saaren puun alaista, saviharjan haltiata.»

Väinämöisen ja joskus Ilmarisenkin lausuma toivotus kynnöstä, kylvöstä ja kasvusta on sama, minkä niinikään Vuonnisen puolella kohtasimme Ilmarisen selonteossa hänen palatessaan Sammon taonnasta (s. 129). Lisäksi toivotetut *kuut*, *päivät* ja *tähdet* ovat lähinnä olleet saatavissa Sampojaksoon liittyneestä Luomisrunosta (s. 15).

Jos vertaa taalainmaalaisen toisinnon ilmoitusta, että vilja olisi tullut ilman kylvämättä, Vuonnisen Jyrki Malisen selitykseen, että Väinämöinen sai vain kynnön, kylvön ja kasvun, voisi kenties jälkimäisenkin ymmärtää siten, että Väinämöisen maa sai kasvukyvyn, vaikka kyntämisestä ja kylvämisestä riippuvan. Jyrin molemmat pojat ovat viitanneet siihen, että vielä kyntöä ja kylvöä on alituisesti uhkaamassa kylmä.[2] Puutteellinen runomitta osoittaa tämän lisäyksen myöhäiseksi.

Ettei Sammonryöstäjäin saalis tykkönään joutunut hukkaan, ilmenee myös esitetystä Simana Sissosen toisen sisarenpojan loppulausunnosta (s. 177) ynnä Arhippaisen Miihkalin muistutuksesta: »muun Sammon Väinämöinen sai, vei omalle maalleen» (p 58 b, vr. 62).

Suurin ja paras osa Sammon tuottamaa siunausta kaikissa tapauksissa joutui veteen, joka siitä tuli rikkaammaksi kuin maa. Taalainmaalaisessa toisinnossa mainitaan meren varsinaisena rikkautena *suola;* niinikään muutamassa vienanpuolisessa sanotaan Sammon jauhavan meressä suolaa, samoin kuin se ennen maan päällä oli jauhamalla tuottanut valmista *viljaa* (vr. s. 123): »Siellä meressä jauhaa suolaa ilmaisen ikänsä; sillä meri on suolainen» (p 45). — »Sämmyn uskottiin olevan käsikiven, joka jauhoi kaikkia

[1] Lemminkäisen virren vaikutusta todistaa myös Vuonnisen Homasen Ohvon säkeeseen: *portti Pohjolan näkyvi*, liittämä kertosäe: *saviharju haimentavi* (p 83 a: 58).

[2] Eräs jyskyjärveläinen selitteli, että kotkan saatua kirjokannen oli tullut Pohjolaan(!) *kylmä*, ikäänkuin tämä olisi ollut kirjokannen sisällyksenä. »Pohjolan emäntä teki sen ilkeydestä» hän vakuutti. »Jos tuota kantta (konseptissa kirjokantta) ei silloin olisi saatu, niin ei Karjalassa (kons. täällä) olisi halloja eikä Pohjan tuulia» (p 14).

tarpeita, sekä viljaa että suolaa. — Siitä meri, johon se upotettiin, on suolainen» (p 64 ruotsiksi).

Mutta mitä jäi Sammosta sen entiselle omistajalle? Saiko emäntä edes *kannen* ja *rivan* takaisin viedyksi, kuten Latvajärven laulajat ovat esittäneet? Arhippainen Miihkali käyttää *kansi* sanaa, joka vienankarjalaisten puhekielessä merkitsee suurta rovetta, myös itse *kirjokannen* asemella Sammon kertona (s. 174). Toisessa vienanpuolisessa kappaleessa tapaamme rinnastettuina *kannen* ja *kirjokannen* Ilmarisen ilmoittaessa Pohjan akalle (p 21):

»Jo on kansi kaunihina, kirjokansi kirjoitettu».

Mahdollista siis on, että *kansi*, jonka emäntä vie mukaansa, on vain lyhennys *kirjokantta*, joka hänen muutamissa eteläisemmissä Vienan läänin toisinnoissa mainitaan kokonaan vieneen (s. 174). Tälle *kannelle* on sittemmin Latvajärvellä annettu kertosanaksi *ripa.* [1] *Rivan* yhteydessä ilmaantuvat *Pohjolan* kertosanat: *kylmähän kylähän* tai *paikkahan pahahan* (p 58), eivät ole voineet tulla Samporunoon, ennenkuin Pohjola on siitä syrjäyttänyt alkuperäisemmän paikanmääreen Vuojolan.

Simana Sissonen ei sano emännän mitään saaneen, vaan vielä koettaneen kostoksi Väinämöiselle **nostaa sumun** hänen tielleen ja sitten itkien palanneen kaupunkiinsa. Emännän kynnellään kohottaessa purtta (j 223, [222]; Europaeuksen ja Ahlqvistin kirjaanpanoille yhteiset säkeet on kursivoitu):

Virkki vanha Väinämöinen:
»Jos *liet pursi Luojan luoma,*
veno veistämä Jumalan,
syrin syöksete merehen,
laioin laineihin ajate
[t. kirpoele kaarillesi,
lankea laioillesi!]»
Jo meni meren sisähän,
lankes laiva lainehisin.
Itse vanha Väinämöinen
syrjin syöksihen vetehen,
lankes laivoin lainehisin,
menevi meren sisähän.
Itse Pohjolan emäntä
nosti talman taivahalle,
sumun ilmalle ylenti.

Lauloi [t. Virkkoi] *vanha Väinämöinen*
selvässä meren sisässä
lakeissa lainehissa:
«*ei o'o mies vähän pahempi*
u'ulla upottaminen,
terhenellä voittaminen.»
Itse Pohjolan emäntä
läksi itkien kotihin,
kallotellen kaupuntihin.
Ylös nousi Väinämöinen
yön kolmen levättyänsä
selvässä meren sisässä,
lakeissa lainehissa.
[t. Tuolla vanha Väinämöinen
oli tuolla yötä kolme,

[1] Yhdessä toisinnossa selitetään suorasanaisesti: *löi kynteh ripah kirjokannen* (p 60).

kokonaista kolme yötä
sisässä meren sinisen.
Itse vanha Väinämöinen
kohosi meren sisästä].
Iski vettä piiskallahan [t. ruoskallansa],

merta siimalla sivalsi;
sima[1] *siukui siiman tiestä,*
utu ruoskan nauskehesta.
Nousi talma taivahalle,
utu[2] ilmoille yleni,
selvisi utu mereltä.

Että Sissosen laulutapa on ollut aikoinaan yleisempi, osoittavat muutamat hänen toveriltaan Huohvanaiselta muistiinpannut säkeet; siihen viittaa myös kolmannen ilomantsilaisen laulajan yhdistämään Sampo- ja Laivaretkeen liittynyt Tulen synnyn kappale, jossa niinikään on puhe kolmen yön olosta (j 227; 228):

A. U'un huokuvi merelle,
au[t]eren ilmalle tekevi. —
»Ei oo mies pahanenkana.»
— Otti ruoskan ruohonkarvan.

B. Läksi poika Pohjolahan,
oli tuolla yötä kolme,
tuli poika Pohjolasta,
kolmen yön oltuansa.

Väinämöisen joutuminen meren sisään joko laivan mukana (? *laivoin* < *laioin*) tai siitä vierähtäneenä (? *syrjin*) ei voi olla paikallansa, koska purren kynnellä kohottaminen on tässä väännös alkuperäisempää Sammon kohottamista. Väinämöisen veteen syöksyminen on osittain mukailua Luojan purren työntymisestä teloiltaan, johon myös Väinämöisen kehoitus selvästi viittaa, osittain muistelua Väinämöisen ammunnasta. *Sumun* on täytynyt kohdata Väinämöistä hänen laivalla edelleen purjehtiessaan.

Sumua ei myöskään ole voitu Väinämöisen tielle *nostaa* eli *ylentää*, koska se sittemmin *ylenemällä selviää.* Säe: *nosti talman taivahalle*, ynnä teonsana *ylenti* Sissosen näytteessä osoittaa tähän sekaantuneen Pakkasen synnyn, jossa tapetusta hevosesta (SSL s. 135, Ahlqvist B 291):

Nousi höyry taivosehen
t. Nousi talma taivahalle,

auer ilmahan yleni,
tuo panihen pakkaseksi.

Alkuperäisempi on Huohvanaisen säe: *u'un huokuvi merelle*, mutta siinä taas on kertosäkeen: *auteren ilmalle tekevi*, ensimäinen sana otettu Pakkasen synnystä *sumun* sijalle. Päinvastoin on taas Sissosen Pakkasen syntyyn sekaantunut Samporunosta viimeinen säe: *utu ilmoille yleni* (SSL s. 136).

Emännän kotiin tulolla on vastineensa Sissosen Kilpalaulannassa, jossa Joukamoinen (j 386):

[1] < *sumu*, johon edellä ja jäljessä käyvä *siima* on muuntavasti vaikuttanut.

[2] < *sumu*, jonka sijalle *utu* on viimeisestä säkeestä tunkeutunut.

Läksi itkien kotihin, kallotellen kartanolle.

Ominaista Sissosen Samporunolle on kuitenkin sana *kaupunkihin*, joka yhdistettynä *miesten syöjähän kylähän* ja *Pohjolan* syrjäyttämään *Vuojolaan* saattaisi tarkoittaa vanhaa Visbyn kaupunkia Gotlannissa.

Jos Väinämöinen on ollut laivassa eikä meressä, ei hänen ole tarvinnut merestä kohotakaan. *Kolmen yön* olon on Sissonen hyvin voinut lainata Tulen synnystä, jossa Pohjolaan, s. o. helvettiin, lähtenyt ja sieltä kolmen yön perästä palannut poika tarkoittaa Tuonelassa käynyttä Kristusta (SRU s. 286).

Udun selvittäminen *ruoskan avulla* tuntuu omituiselta merellä liikuttaessa. Sama piirre tavataan Ilomantsin puolella myös Hammasmadon luvussa sekä Kajaanin puolella Lemminkäisen Luotolaan ajon kuvauksessa (Ahlqvist B 97; VKA 55):

A. Oi Ukko tätini poika,
lyöpä maata siimallasi,
nauhallasi nauskahuta,
jotta utu maasta nousi,
mies pieni u'un seasta
(ampuu Tuonen tuokan).

B. Itse lieto Lemminkäinen —
ajoi Vuotolan pihalle,
lyöpi maata ruoskallansa,
utu nousi nuoran tiestä,
mies nuori u'un seasta,
sepä riisui rinnukseni(!).

Onko ilomantsilainen loppukappale kuulunut Sampojaksoon, on vaikea ratkaista. Mahdollisena jälkenä siitä kenties saisi pitää jyskyjärveläistä säkeistöä, joka liittyy Pohjolaan ajelehtineelle Väinämöiselle lausuttuun kehoitukseen nousta norosta eli aalloista selkeälle (p 12, vr. s. 105):

Nousipa on mies merestä,
uros aalloista yleni
meren selvältä selältä,
utuisilta lainehilta.

Niinikään *utuisen niemen* ja *udun seulonnan* lainaaminen saattaisi aiheutua siitä, että Samporunossa on ennestään jotain mainittu *udusta*. Myös *sinisen meren* säilyminen Ilomantsin puolella yksistään tässä loppukappaleessa saisi selityksensä sen kuulumisesta Sampojaksoon.

Pitempi kansanruno on yleensä huonoimmin säilynyt loppuosaltaan, sillä säe säkeeltä lisääntyvät unohtamisen tai väärin muistamisen mahdollisuudet, eteenpäin vaikuttavine seurauksineen. Vaihtelut laajenevat yhä useampia säkeitä käsittäviksi, niin ettei ole valittava vain yksityisten säkeenmuotojen, vaan usein myös eri tavoin muodostuneitten säkeistöjen välillä. On niinmuo-

doin vaikea säilyneitäkään piirteitä saada mukaan kaikkia ja alkuperäisessä järjestyksessä. Toiselta puolen voivat epävarmat säkeistöt olla esteenä oikean yleisvaikutuksen saamiselle. Siitä syystä olen monessa kohdin tyytynyt pelkkiin viittauksiin. Kursivoimalla olen niinkuin ennenkin osoittanut varmimpia säkeitä.

? Meni vanha Väinämöinen
? luokse seppo Ilmarisen,
kysytteli, lausutteli:
»veli seppo Ilmarinen,
miten Vuojola elävi?»
Sanoi seppo Ilmarinen:
»hyvä on [Vuo]jolan eleä,
kun on Sampo jauhamassa,
jauhoi purnun puhtehessa jne.
Vaan on Sampo salvattuna
yhdeksän lukon ta'akse,
siihen juuret juuruteltu
yhdeksän sylen syvähän.»
Virkki vanha Väinämöinen:
»ohoh seppo Ilmarinen,
läkkä Sammon noudantahan,
kirjokannen kannantahan!»
? (Laivan rakennus ks. s. 129).
? (Airojen ja melan veisto s. 134).
? (Purren teloilta lykkäys s. 131).
Yksi vanha Väinämöinen,
toinen seppo Ilmarinen,
kolmas nuori Jouka[hi]nen
läksi — [Vuo]jolahan.
miesten syövähän kylähän,
urosten upottavahan.
? (Kolmannen niemestä tulo s. 135).
? (Kolmenlaiset vedet s. 137).
? (Soudun synnyttämät äänet s. 138).
? (Neitosten rannalla kuunteleminen s. 138).
(Saapuminen [Vuoj]olaan).
Nukutteli [V]uojan kansan,
? (Vahtien luku ja ikä s. 142).
Tuonne Sampo salvattuna,
kirjokansi suojeltuna
yhdeksän lukon ta'akse.
Lukot voilla voitelevi,
rasvalla oven saranat.
siveli sianlihalla.
? (Lukkojen aukominen s. 145).
? (t. Lukkojen rikkominen s. 144).
Virkki vanha Väinämöinen:
[»Oi oot nuori Joukahinen],
mene Sampo ottamahan,
kirjokansi kantamahan!»
Siitä nuori Joukahinen
sylin Sampoa piteli,
käsivarsin kallotteli.
Eipä Sampo liikukana,
kirjokansi käännykänä
t. kihnakana;
juuret maahan juurutettu.
(Samoin Ilmarinen).
Nytpä vanha Väinämöinen
sylin Sampoa piteli,
polvin maassa puujaeli.
? (t. Sammon juurien irti kyntäminen s. 146).
Siitä Sampo saatettihin,
kirjokansi kannettihin
venehesen Väinämöisen,
purtehen [Uv]antolaisen.
Siitä vanha Väinämöinen
läksi mielellä hyvällä,
iloiten omille maille:
Pani nuoren Joukahisen
airoille alimaisille,
pani seppo Ilmarisen
airoille ylimäisille,
itse istuihe perähän,
melan vaskisen varahan,
kokan kultaisen nojahan.
Laskevi sinistä merta
punaisella purjehella.
Virkki nuori Joukahinen:
»Laula vanha Väinämöinen,
hyreksi hyräsukuinen,
hyvän Sammon saatuasi,
kirjokannen tuotuasi!»

Tuopa vanha Väinämöinen
varmoin kyllä vastaeli:
»*aikainen ilonteoksi,*
varahinen laulannaksi,
portit [Vuo]jolan näkyvät,
kulta-ukset kuumoittavat;
miesten syövästä kylästä,
urosten upottavasta.»
Sanoi seppo Ilmarinen:
»Oisinko itse perässä,
laulaisinpa, taitaisinpa
[Vuo]jolassa käytyäni,
hyvän Sammon saatuani;
kulta riippui rinnan päällä,
pään päällä hopea paistoi.»
Siitä vanha Väinämöinen
lauloa hyrähtelevi;
suu liikkui, järisi parta,
vaan ei leuat lonkaellut
Äreä urohon ääni
lainehilla laulaessa,
vesillä hyreksiessä.
? (Vaikutus luontoon s. 155).
? (Kurjen huuto s. 156).
Kaikki [Vuo]jola heräsi.
Siitä [Vuo]jolan emäntä,
nenä vanka Vuojolainen,
nousi uhkaen unesta,
voivotellen vuotehista.
? Juoksi riistariihen luokse,
? kartanoa katsomahan.
Liikautti leukaluuta,
purskahti punainen sappi:
»jo on tästä Sampo viety,
kirjokansi kaivettuna,
otettu omin lupinsa.»
Siitä Vuojolan emäntä
laittoi rautaista sotoa,
teräksistä tellitteli.
Satahangan hankitsevi.
Pani joukon jousihinsa,
laittoi miehet miekkoihinsa;
sata miestä soutamahan,
tuhat ilman istumahan,
läksi Väinämön jälestä.
Virkki vanha Väinämöinen:
»oi oot nuori Joukahinen,
nouse purjepuun nenähän,
vaatevarpahan ravaha
t. kasisliekahan kavaha.
katsele etinen ilma!»
Siitä nuori Joukahinen
nousi purjepuun nenähän —
ja katsoi etisen ilman.
Virkki nuori Joukahinen:
»selkeä on etinen ilma».
(V. Ilmariselle:) —
»katsele takainen ilma»! —
— »Sekav' on takainen ilma;
mikä tuo tulevi tuolta,
katso vanha Väinämöinen!»
[Katsoi] vanha Väinämöinen:
»*jo tulevi [Vuo]jan pursi,*
satahanka halkoavi,
sata on miestä soutamassa,
tuhat ilman istumassa,
? itse [Vuo]jolan emäntä
? istuvi perässä purtta.»
Virkki vanha Väinämöinen:
»oi oot seppo Ilmarinen,
anna piitä pikkuruinen,
? tauloa taki vähänen,
luon ma luodoksi merehen.»
Siitä seppo Ilmarinen
antoi piitä pikkuruisen —.
[Itse] vanha Väinämöinen
sen merehen mestoavi,
saattavi sarajahasen
yli olkansa vasemen;
luoto pitkä pohjosehen,
suvehen sitä pitempi,
itähän iäti pitkä,
loppumaton luotehesen.
Siihen puuttui [Vuo]jan pursi,
satahanka halkieli.
? (Yritys nostaa purtta s. 167).
Sanoi [Vuo]jolan emäntä:
»mikä neuvoksi tulevi,
kuka pannahan etehen?»
Siitä muuttihe kokoksi,
iskulinnuksi tekihe,
sata pani miestä siiven alle,
tuhat purston tutkaimehen,
kymmenin kynännenihin,
levitäkse lentämähän,
läksi Väinämön jälestä.

? (Ilmarisen varoitus s. 170).
Lensi [Vuo]jolan emäntä
päähän purren Väinämöisen,
kohta kokkahan kohosi.
Tahtoi pursi päin pudota,
satakaari kallistua.
? (Väinämöisen syyttäminen petoksesta s. 171).
Sanoi [Vuo]jolan emäntä:
»läkkämme jaolle Sammon!»
Virkki vanha Väinämöinen:
»en lähe jaolle Sammon.
Oi oot nuori Joukahinen,
ota miekka viereltäsi,
vasemelta reideltäsi
kädelläsi oikealla,
kokon kourille sivalla,
vaakalinnan varpahille!»
Tuopa nuori Jouhahinen
tempasi terävän miekan
huotrasta huveksisesta,
vyöstä vennonselkäisestä
t. vaskisesta kantimesta,
iski miekalla kavetta;
miekasta terä mureni.
? (Väinämöisen pilkka s. 173).
? (Yhtäläinen Ilmarisen yritys).
Itse vanha Väinämöinen
melansa veti merestä,
lapiansa lainehista,
iski kynsiä kokolta.
Muut kynnet meni muruiksi,
jäi yksi sakarikynsi;
sillä Sammon kouristavi,
kirjokannen kaappoavi,
kaikki vuodatti merehen.
Siell' on Sampo jauhamassa.
Maa köyh[tyi], meri [rikastui].
A. (L a t v a j ä r v e n puolella):
(Sammon murottaminen ja kannen eli rivan kantaminen s. 174).
B. (V u o n n i s e n puolella):
Virkki vanha Väinämöinen:
»Tänne kyntö, tänne kylvö,
tänne kasvu kaikenlainen!»
(Emännän uhkaus ja
Väinämöisen vastaus s. 176).
C. (I l o m a n t s i n puolella vielä):
Siitä [Vuo]jolan emäntä
udun huokuvi merelle,
sumun ilmalle tekevi.
Lauloi vanha Väinämöinen:
»ei oo mies pahanenkana
udulla upottaminen,
terhenellä voittaminen.»
Itse [Vuo]jolan emäntä
läksi itkien kotihin,
kallotellen kaupunkihin.
? (Iskeminen ruoskalla s. 181).
Sumu ilmalle yleni,
selvisi utu mereltä.

Sammon taonnan ja Sammon ryöstön väliin on monesti tunkeutunut joko Kilpakosinta tai Kantelejakso taikka molemmatkin yht'aikaa (esim. p 93; 4, 9; 30). Sekaantumisen ovat aiheuttaneet yhtäläiset ansiotyön suorittamisen tai laivalla retkeilemisen piirteet. Seurauksena siitä on vielä useimmiten ollut, että joko alku- tai loppupuolta Sampojaksosta on pois karissut (esim. p 6, 96; 95, 78). Jälkimäisessä tapauksessa saattoi laulaja yhä jatkaa muilla runoilla. Niinpä Vuonnisen Vaassila Kieleväinen, joka Sammon taonnasta on siirtynyt Kilpakosintaan eikä siitä enää mene takaisin Sammon ryöstöön, jatkaa mainitsemalla, että »sitten häät pidettiin» ja sen jälkeen esittämällä kappaleen Iivana Kojosen pojan neidonryöstöä ja Kullervon kostoa kiven leiponeelle emännälle. Kun tiedämme toisten palautuneen Kilpakosinnasta Sammon ryöstöön,

niin käsitämme, kuinka suuressa määrin kansanlaulajat ovat valmistaneet Lönnrotin kokoonpanoa.

Jo Runokokouksessa Väinämöisestä Lönnrot sovitti Samporetken alkuun, paitsi Purren valituksesta, Laivaretkestä ja Kanteleen synnystä yhdistynyttä Kantelejaksoa, tämän edelle vielä muodostelemansa Uuden miekan taonnan sekä Ilmarisen ja Väinämöisen keskustelun maisen ja merisen matkan eduista. Edelleen hän muodosteli keskusteluja: retkeläisten saavuttua Pohjolaan emännän ja Väinämöisen välillä, Sampoa purteen kannettaessa Ilmarisen ja Väinämöisen välillä, sekä näiden kesken myös noustessa myrskyn, joka vie kanteleen mereen, mikä on Lönnrotin omaa keksintöä (RV 12: 5—22, 57—69, 151—84; UK 42: 31—64, 171—88, 463—526). Ehdoitukseen Sammon viemisestä utuiseen niemeen hän liitti saman tapahtumana ja sovitti sen sekä utujen seulomisen väliin Sämpsä Pellervoisen kylvön ynnä Ison tammen runon. Viimeksi hän on Pohjolan emännän ja Väinämöisen välistä loppukeskustelua laajentanut uusilla uhkauksilla ja torjumisilla, muiden muassa auringon kätkemiseen kohdistuvalla, jonka johdosta saattoi Sampojaksoa jatkaa Päivän päästöllä.

Vanhaan Kalevalaan Lönnrot on vain vähäisiä omia lisäyksiä tehnyt, kuten kiireiseen soutuun kehoituksen Pohjolan purren lähetessä (VK 23: 279—81; UK 43: 77—82). Uudessa Kalevalassa on hän laajentanut lauluun kehoitusta seuraavaa keskustelua sekä lisännyt saneluja loitsuilla (UK 42: 226—50; 42: 197—216, 338—46,[1] 529—42; 43: 191—206, 227—30). Sämpsä Pellervoisen kylvön ynnä Ison tammen runon hän on sopimattomasta sijoituksestaan luopuen siirtänyt runoelman alkuun.

23. Onko Merenpohjan muodostaminen kuulunut Sampojaksoon?

Meressä ajelehtiva Väinämöinen, kuten on mainittu (s. 91), esitetään Vienan läänissä, paitsi maan ja taivaan ynnä taivaanvalojen luojana, myös merenpohjan eli meren ja mantereen rajojen muodostajana. Paraiten on tämä kohta säilynyt Vuonnisen puolella, jossa Ontrei Malinen sen lauloi seuraavaan tapaan (Vn 79):

[1] 42: 347—56 on Lönnrotin loitsuksi muodostama; 357—66 on jo Vanhassa Kalevalassa (23: 161—6) tähän kohtaan siirretty mereen ammutun Väinämöisen rukouksesta (s. 93—4).

Kussa maat[ui] maata vasten,
siihen siunasi apajat,
kalahauat kaivatteli;
kuhun seisattui merelle,
siihen luopi luotoloita,
karipäitä kasvatteli,
niihin laivat lasketahan,
päät menevi kauppamiesten.

Seuraavassa säeluettelossa on ensin järjestetty erilaiset toiminnat (1—15) ja sitten niiden tulokset (16—24). Toisiaan vastaavat säkeet näkee sulkumerkeistä.

1 A. Kussa maatui maata vasten Vn 79 (16—7), 88 (16), 92 (16), 93 (16), 95 (16—7).

B. Kuhun maatui maata lässä Vn 83 a (16), 84 (16), Vn < Ln 87 (16), 89 (16).

C. Kun kävi lähitse maata Uh 108 (16).

2 A. Kuhun seisattui merelle Vn 79 (21—2), 83 a (21—2), 84 (21—2), Vn < Ln 89 (21—2).

B. Kuhun seisattui selälle Ln 95 (21—2), 97 (21—2).

C. Kun selällä kuplistihen Uh 108 (23).

3. Kun nousi nenässä nientä Uh 108 (21).

4. Kuhun nousset seisomahan Uh 111 (21), 125 (16).

5. » » muin teloille Uh 111 (16).

6. » » istumahan Vk 74 (21—2), Uh 111 (22), 125 (21).

7. Kuhun vierret venymähän Vk 74 (16), Uh 125 (23).

8 A. Kussa päin on maahan kääntyi Kl 4 (17), Js 11 (17).

B. Kussa päätänsä kohotti Vn 80 (23), 88 (24, 22), 92 (21—2), 93 (21—2).

C. Kussa kohin maahan kääntyi Km < Js 17 (24).

9 A. Kussa selin maahan kääntyi Km < Js 17 (16).

B. Kussa kylin maahan kääntyi Kl 4 (24), Js 11 (24), 14 (16).

C. Kuhun hänen kylet koskee Ks 49 (18).

10 A. Kussa jaloin maahan kääntyi Kl 4 (16), Js 11 (16), 14 (17), Km < Js 17 (17).

B. Kussa jalka pohjaan otti Vn 80 (17).

11 A. Kussa käsin maahan kääntyi Js 14 (24).

B. Kussa kättään nosti Vn 80 (21).

C. Kuhun kääntyi kämmenih Uh < Ks 103 (23).

12. Kuhun sormini sopinou Uh < Ks 103 (21).

13. Kussa matkasi mahalla Km 21 (16).

14 A. Kussa polvilla posevi Km 21 (24).

B. Kuhun polvet koskenevi Lt 61 (24—5).

C. Kuhun hänen polvet koski Ks 49 (18).

15. Kuhun hänen parta koski Ks 49 (21).
16 A. Siihen siivosi apajat Vn 95 (1).
B. Siihen siunasi apajat (-an) Vn 79 (1), 83 a (1), 84 (1), Vn < Ln 87 (1), Vn 88 (1), Vn < Ln 89 (1), Vn 92 (1), 93 (1).
C. Niin apajas siunautui Uh 108 (1).
D. Siihen sinervän apajan Vk 74 (7), Uh 111 (5), 125 (4).
E. Siin' on armahat apajat Uh 21 (13).
F. Siihen loi lohiapajan Js 14 (9), Km 17 < Js (9).
G. » » lohia parven Kl 4 (10).
H. » » lohikaloja Js 11 (10).
17 A. Kalahauat (-an) kaivatteli Vn 79 (1), 84 (1), 94 (—), (Ln 95 lis. 79:stä?).
B. Siihen hauan siunaeli Kl 4 (8), Js 11 (8), Js 14 (9), Km < Js 17 (10), Vn 80 (10).
18. Siihen pohjan potkaeli Ks 49 (14).
19. Siihen rannat laaitteli Ks 49 (9).
21 A. Siihen luopi (loi) luotoloja (-loita, -sia) Vn 79 (2), 83 a (2), 84 (2), Vn < Ln 89 (2), Vn 92 (8), 93 (8).
B. Siihen luokoh (-ah) luotopäitä Vk 74 (6), Uh 111 (6), 125 (6).
C. Mahtoi luoa luotoloita Vk 63 c (—), 64 (—).
D. Siihen luo'ot siunaeli Vn 95 (2), 97 (2).
E. Niin on luoto siunattihin Uh 108 (3).
F. Siihen luo'on laati Vn (11).
G. » » luiskai Ks 49 (15).
H. Siihen luoto tulkahate Uh < Ks 103 (12).
22 A. Karipäitä kasvatteli Vn 79 (2), 83 a (2), 84 (2), Vn < Ln 87 (1), Vn 88 (8), Vn < Ln 89 (2), Vn 92 (8), 93 (8), Ln 95 (2), 97 (2).
B. Karipäitä kasvattoaha (-telkah) Vk 74 (6), 111 (6).
23 A. Siihen saaren laati Vn 80 (8).
B. Saattoi saaria sueta Lt 58 (—), Vk 63 c (—).
C. Niin on saari siunautui Uk 108 (2).
D. Salasaaret siunaella Lt 58 (—), 63 c (—), 64 (—).
E. Tuosta saaria saneli Ak 35 (—).[1]
F. Siihen saari tulkahate Uk < Ks 103 (11).
G. Siihen saari kasvakkahan Uh 125 (7).
24 A. Siihen koron (-t) siunaeli Kl 4 (9), Js 11 (9), 14 (11), Km < Js 17 (8).

[1] Tähän liittyy vielä: *sanoi maatkin manteretkin*, jonka jatko: *kirjoitti kivehen kirjan*, johtaa toiseen runoon (SSL s. 238).

B. Siin' on korko siunattuna Km 21 (14).
C. Siihen korkoja kohenti Vn 88 (8).
D. Siihen korko kasvakohon Lt 61 (14).
25. Kivet suuret vääntyköhöt Lt 61 (14).
26. Niihin laivat lasketahan Vn 79.
27 A. Päät menevi kauppamiesten Vn 79.
B. Kauppamiehen pään menöksi Vn 95, 97.
28 A. Köyhän miehen pää menevi Vn 92.
B. Köyhän(!) miesten pää menevi Vn 88.
C. Köyhän miehen pään menoksi Vk 64: 38, 94.
29 A. Rikkahan raha kuluvi Vn 92.
B. » rahan kuluksi Vk 64: 37.
C. » » tuloksi Vn 94.
D. » kalu kuluvi Vn 88.

Jo **toimintain** kuvauksessa voi todeta sekä saman Sampojakson muitten osien että toisten runojen vaikutus. *Nenässä niemen* nouseminen (3) on yhdistettävä kolmannen Samporetkeen osanottajan tuloon niemen nenästä. *Käsin* eli *kämmenin* maahan päin *kääntyminen* (11 A, C, vr. 12 *sormin*) on takertunut edellä käyvästä mereen sortumisen kuvauksesta. Samoin *polvin liikkuminen* (14) liittyy heti seuraavassa Luomisrunossa monesti mainitun Väinämöisen polven liikauttamiseen. *Pään* ja *käden kohottaminen* ynnä *jalalla pohjaaminen* (8 B, 11 B, 10 B) esiintyvät samassa toisinnossa, johon myös Vellamon neidon runo on sekaantunut, ja ovat ilmeisesti mukailuja tämän runon säkeistä (Vn 261):

Äsken päätänsä kohotti
vihurilla viiennellä,
kupahalla kuuennella,
näytti jalkoa vasenta,
oikeata olkapäätä
aallolla yheksännellä.

Mui[de?]n teloille nouseminen (5) saa selityksensä Ilmarisen sisaren Väinämöisen purrelle lausumasta toivomuksesta Kilpakosinnan alussa (esim. Uh 509): *mene muien valkamoihin.*

Ominaisia toimintoja jää kysymyksenalaiseen säkeistöön kuitenkin: *maatuminen maata vasten* eli *läsnä* ja *seisahtuminen merelle* eli *selälle* (1—2), joista muodostuneina voi myös pitää *päin* ja *selin* tai *jaloin maahan* kääntymisen (8 A, 9 A, 10 A) sekä *seisaalleen nousemisen* (4, josta edelleen 6 ja 7).

Tuloksia kuvailevista säkeistä on: *kalahauat kaivatteli* (17 A, 22 A:n mukaan) muodostettu Kilpalaulannan säkeestä (s. 36): *kalahauat kaivamani*, mikä on toisinaan tähän paikkaan semmoi-

senaankin sovitettu muitten Kilpalaulannasta lainattujen säkeitten kera (Ak 30; 40):

A. Omat kummut kuokkimani,
kalahauat kaivamani.
B. Siellä taivahat tähitti,
siellä pihti pienet ilmat,
siellä syöverit syventi,
kalahauat kaikki kaivamah.
(Seuraa Kilpalaulanta).

Enimmän on kysymyksessä olevalla säkeistöllä kosketuskohtia luodon luomisen kanssa Samporetken loppuosassa:

A. Luotihin (Loipa) luo'oksi merelle,
salasaari siunattihin (-aeli) j 222, 225 ym.
B. Luotihin merehen (-lle) luoto,
salasaari siunattihin Lt 54, Vk < Vn 73.
C. »Tuohon luoto siuna[t]kohot,
salasaari kasvakohot» Vk 77.
D. Luopi luotosen (-oja) merelle,
karipään (-päitä) kasvatteli Vn 79 a, 91 ym.
E. Siihen koron siunaeli Kl 4 ym.
F. »Tuohon korko kasvakohot,
kivet suuret vääntyköhöt» Lt 61.

Viimemainittu säepari ynnä sitä edellinen säe on semmoisenaan siirretty saman Sampojakson toisinnon loppupuolelta sen alkupuolelle (E, F = 24 A, 24 D + 25). Lopumpana esiintyvän säeparin vaikutus runon alkuun ilmenee selvimmin parissa toisinnossa (Ks 49; Vn 95), joissa se Pohjan purren puuttumista kuvailevine jatkoineen taikka pelkästään tämä jatko liittyy johonkin edellä luetelluista säkeistä (21 G, 27 B):

A: Luotonen merelle luotu,
selon(!) saari siunaeltu,
siihen puuttui purren pohja.
B. Johon juossa Pohjan puuttu.

Toiselta puolen ovat Meren pohjan muodostamiseen kuuluvat säkeet voineet vaikuttaa Samporetken loppuosaan. Säkeessä: *karipäitä kasvatteli* (D, vr. 22 A), sekä nimisanan monikollisuus, joka yksiköllisekst muuntuneena tekee runomitan vajavaksi (*karipään*, täytteenä: *on* Vn 84), että teonsanan vähittäistä tapahtumista osoittava johtopääte soveltuvat huonosti yhden luodon äkilliseen luomiseen.

Vaikeinta on päättää, kumpaan säkeistöön kuuluu *salasaaren siunaaminen*. Meren pohjan muodostamisessa se ilmaantuu vain harvoissa vienanpuolisissa toisinnoissa (23 D) ja ilman edellä käyvän toiminnan mainitsemista. Sammon ryöstössä sitä vastoin se

esiintyy sekä Ilomantsin että Vienan puolella (A—C). Mutta jos siinä kuvattu retki on pakanuudenaikuisena pidettävä, ei sanalla luomisen merkityksessä käytetty *siunaaminen* ole pakanalliseen sankariin sovitettavissa.

Sama teonsana *siunata* esiintyy yleisesti *apajan* kera Merenpohjan muodostamisen kuvauksessa (16 B), jossa se vielä vähemmän soveltuu puolikuolleena ajelehtivalle sankarille. Sen asemella on tosin kerran *siivosi* ja useammin *loi* (16 A, F—H), mutta edellisessä tapauksessa Väinämöinen *siunaeli luodon* ja jälkimäisissä toisinnoissa *haudan* (21 D, 17 B). Mainittu teonsana kuuluu epäilemättä kysymyksenalaiseen säkeistöön, joka niinmuodoin on eroitettava Väinämöisen ammunnasta vienanpuoliseen laulutapaan rajoittuvana lisäyksenä.[1]

Kuka on alkuperäinen merenpohjan muodostaja, ilmenee Suomen pohjois-Karjalassa muistiinpannusta Raudan synnyn toisinnosta, jonka keskellä on säilynyt säepari (Krohn 11078):

Luoja loi luo'on merelle, salasaaren siunaeli.

Olisiko sitten Merenpohjan muodostaminen yhdistettävä Luomisrunoon, jossa Väinämöinen niinikään on kristillisen *Luojan* sijainen?[2] Pohjoisimmalla Vienan läänin alueella Väinämöisen luomissanat, jotka kohdistuvat taivaanvalojen synnyttämiseen munan eri aineksista, jatkuvat säeparilla (Ph 131):

»Loput luo Luoja luotoloiksi, karipäiksi kasvatelkoon!»

Mutta muuten kerrotaan Merenpohjan muodostaminen tapahtumana ja, mikä on huomattavinta, verrattain harvoin Maailman luomisen jälkeisenä tapauksena (Kl 4, Js 14, Lt 58, Vn 83 a, 84). Jollei se siis ole ollut Väinämöisen ammunnan loppupontena, johon on liittynyt Luomisruno, on sekin erinäinen Sampojaksoon alkuaan kuulumaton runokappale. Tähän viittaava jälki tavataan vielä keskisavolaisessa tunnelmarunossa (Fabritius 9):

[1] Tosin suomenkarjalaisissakin Väinämöisen ajelehtimisen kuvauksissa Väinämöisen nostaessa polveaan välistä *kasvaa sorea* eli *kaunis saari*, johon lintu sitten munii (i 46, 37, 48); mutta tämä saari johtuu toiseen Luomisrunon muodostukseen liittyneestä Saaren neidon runosta (ks. i 137—140).

[2] Latvajärven Arhippaisen Miihkalin kappaleessa Väinämöisen luotua maailman ja rukoiltua Ukolta tuulta: *oi(!) Ukko ylijumala — saattoi(!) saaria sueta — siunaella* (p 58). Tässä on ilmeisesti edellisen säkeistön vaikutusta, joten se ei ole todistusvoimainen.

mahoit Luoja luoa luotoja merehen, ennenkuin minua loit. Myös eteläkarjalaiseen suomalaisesta ja virolaisesta Luomisrunosta kokoonpantuun myöhäiseen muodostukseen yhdistyneenä kohtaamme kerran *luodon luiskahtamisen* (vr. 21 G) yhtäläisin laivoille turmiollisin seurauksin kuin Vuonnisen puolella Vienan läänissä (KT II 149):

Muna vierähti vetehen.
Tuohon luoto luiskahteli,
jossa laivat lainehteli,
tuohon kiinni kiinnähtivät,
kun laivat liikkuvi merellä.

Ajatusta laivalla matkustavan *kauppamiehen päänmenosta* ei ole itsestään keksinyt Vienan läänin salojen asukas eikä maita mittelevä laukkukauppias. Se on ollut loppupontena jo silloin, kun kysymyksessä oleva runokappale sepitettiin Suomen rannikolla.

Myös rikkaan ja köyhän vastakohdalla laivaliikkeen vaaraan nähden on vastineensa Inkerin puolella. Rekryytinotto-runossa huomautetaan (III 987):

Rikkahan raha kuluvi,
köyhän raiskan pää menevi.

Tämä säepari lienee kuitenkin molempiin runoihin erikseen sovitettu sananlaskusta.

Vienanpuolisesta Sampojaksosta eroitettuamme sekä Luomisrunon että Merenpohjan muodostamisen jää meille jäljelle välittömästi toisiaan seuraavina osina Väinämöisen ammunta, Sammon taonta ynnä Sammon ryöstö. Jos niiden alkuperäisiksi osoittautuneet säkeistöt luemme yhteen menoon (ks s. 91, 126, 183), niin selviää meille havainnollisestikin, että Samporuno on jo alkuansa ollut yhtenäinen kokonaisuus.

24. Mikä on Sampo?

Määrättyämme Sampojakson alkumuodon, mikäli se meille säilyneitten toisintojen avulla on ollut mahdollista, voimme ryhtyä etsimään sen kotipaikkaa ja syntymäaikaa.

Ettei Sampojakso ole sepitetty Vienan Karjalassa eikä pohjoisessa Suomen Karjalassa, missä se on säilynyt muistiin pantavaksi, käy selville jo kielellisestä tarkastuksesta. Useimmat edellisessä osassa (s. 110—2) esitetyt muoto-opilliset poikkeavaisuudet

vienankarjalaisten puhekielestä on valaistu juuri Sampojaksosta otetuilla esimerkeillä (vr. myös s. 74, 84—5).

Suomen puolelle ja nimenomaan länsimurteen alueelle viittaavat myös sanastolliset seikat alkaen kolmannen säkeen sanasta *ylenkatse* (s. 68). Huomattavimmat näistä sanoista ovat merenkulkuun kuuluvat, jotka eivät ole voineet tulla runoon Vienan meren äärellä. Suomen rannikolle viittaavat mm. sana *seiloi* monine muunnoksineen, *ruokonuoraksi* vääntynyt *raakanuora* (s. 88, 161) sekä *pursi* sana, joka Vienan läänissä kuuluu yksistään runokieleen,. ja runoissakin esiintyy vääristyneenä: *pursti; purste, purssen; pursto; purzo* (p 4. 18, 9 a, 19).

Kun Samporetken määräpaikka Suomen rannikolta lähtien on ollut ilmeisesti merentakainen, ei se ole voinut olla Lapinmaa. Lappalainenhan ampuu Väinämöisen tämän omalla rannalla. Pohjolan satahankainen pursi ei ole voinut kuulua lappalaisille, jotka vasta myöhään ovat oppineet liikkumaan merellä. Pohjolan kylän eli kaupungin kultaiset portit eivät ole lappalaiseen kotakylään sijoitettavissa. Mutta ennen kaikkea, kuten mainittu (I osa s. 219), on Pohjolan emännän asema sadan ja tuhannen aseellisen miehen hallitsijana lappalaiseukolle mahdoton. Ulkomuodoltaankin runo eroittaa *kyyttösilmän* lappalaisen, ja *vankanenäisen* Pohjolan emännän, jolle silloin antaa kansallismääreeksi *vuojolainen*.

Vuojola ilmaantuu muutaman kerran selvästi Pohjolan asemella ja sama nimi piilee myös väännöksissä: *nuojan* (< *Vuojan*) *kansa, Luojan* (< *Vuojan*) *pursi, luvan* (< *Vuojan*) *ukset* (s. 141, 162, 154). Vironmaahan eli Gotlantiin onkin Samporetken päämäärä paraiten sovitettavissa. Kuvatulla Samporetkellä saattaa siinä tapauksessa olla todellinen historiallinen perustus, kuten on osoitettu mahdolliseksi (I osa s. 229). Samalla tulee myös Samporunon syntymäaika tarkoin määrätyksi. Se ei voi olla mikään muu kuin pakanuutemme loppuaika, jolloin suomalaiset liikkuivat historiallisestikin tunnetuilla meriretkillä.

Runoelman historiallisuutta yleensä ei tietystikään ole niin käsitettävä, ettei siinä olisi mitään runollista poistoa, lisäystä tai muunnosta. Erittäin kansanrunon kokoonpanossa ovat alati vaikuttavina entiset muistelmat, kuvitelmat ja uskomukset. Usein on historiallinen aihe antanut vain sysäyksen kansan mielikuvituksen toiminnalle.

Edellä on huomautettu (s. 166), että luodon luominen tai-

komalla pienestä piikivestä on sadunomainen piirre, joka myös myöhempään legendarunoon Päivän päästöstä on otettu samasta kansansadusta. Samoin on tarumaisella petolinnuksi muuntautumisella vastineensa sekä toisessa suomalaisessa runossa että muiden kansojen tarinoissa.

Uhtuen puolella lauletaan, miten Kaukomielen surmattua veitikan verevän ja lähdettyä pakoon (I 834, [845]):

Haukka jälestä tulevi
[t. lensi kokko myötähänsä].

Kenen silmät haukan [t. kokon]
päässä? Ahtin silmät — —.

Ulkomaisista verrattavista esitettäköön islantilainen tarina Iðunin omenista, joka muutenkin jonkin verran muistuttaa Sampo-runoa. Siinä kerrotaan Thjázi nimisestä jättiläisestä, joka kotkana lentää Oðinin, Hönin ja Lokin nuotiolle ensin taikomalla estäen heidän häränkeittoaan kiehumasta ja sitten päästyään osalliseksi ateriasta ahmien niin suuren osan lihoista, että Loki vihastuneena syöksee suuren seipään häiritsijää kohti. Lentoon lentävään kotkaan tarttuu seiväs ja seipääseen jää kiinni käsistään Loki, jonka täytyy laahata perässä satuttaen jalkojaan kiviin ja kantoihin. Parkuen anoo hän armoa ja pääsee vihdoin irti, luvattuaan toimittaa jättiläiselle Aasain kartanosta Iðunn ('uudistus') jumalattaren nuoreksi tekevine omenineen. Sovittuna aikana Loki houkuttelee Iðunin metsään, jossa sanoo löytäneensä kallisarvoisia omenia, pyytäen häntä ottamaan mukaan omat omenansa verrattaviksi. Paikalle kotkan haamussaan saapunut Thjázi lennättää Iðunin jättiläisten asunnolle. Aasa-jumalat alkavat nyt vanhentua; sen johdosta neuvotellessaan pääsevät selville Lokin petoksesta. Lokin täytyy luvata noutaa takaisin Iðunn Jotunheimista. Freyja jumalattaren lainaamassa haukan haamussa hän pääsee perille ja tapaa Iðunin yksin kotosalla. Muutettuaan hänet kourassa pideltäväksi pähkinäksi lähtee lentämään Asgarðia kohti. Kotiin palannut Thjázi huomaa ryöstön ja ottaa kotkanhaamunsa ajaakseen takaa Lokia. Aasajumalat nähdessään haukan tulevan kotkan ahdistamana kokoovat höylänlastuja asuntonsa edustalle. Haukan päästyä muurien suojaan, he sytyttävät lastut, joiden tuli kärventää perässä lentävän kotkan höyhenet, niin että tämä jää heidän käsiinsä surmattavaksi. — Tarina vielä jatkuu kertomuksella jättiläisen tyttären Skaðin saapumisella kostamaan. Hyvitykseksi Aasajumalain täytyy tarjota hänelle yksi joukostaan puolisoksi. Mutta kun hän ei saa nähdä jumalista muuta kuin jalkoja, hän valitessaan erehtyy. Vielä on hän pannut sovinnon

ehdoksi, että Aasat saisivat hänet nauramaan, luullen tämän ehdon mahdottomaksi täyttää. Siihen kuitenkin Loki keksii keinon sitomalla nuorasta toisen pään vuohen partaan, toisen oman lantionsa kohdalle ja vedättäen nuoraa edestakaisin molempien surkeasti parkuessa.

Tämä tarina on aivan ilmeisesti kokoonpantu useammasta. Onnistumatonta häränkeittoa kuvaileva johdanto kuuluu Väkevän pojan satuun. Jalkojen tarkastelulla on vastineensa skandinavilaisessa tarinassa Hadinguksesta ja Regnildasta (Saxo Grammaticus Historia danica I). Loppuosa on kaskua Himphampusta,[1] joka muodostuu useampain henkilöitten perätysten tarttuessa ja kiinni jäädessä ja jolla omistajan onnistuu saada kuninkaan tytär nauramaan. Tähän kuuluu nähtävästi myös alempana esitetty Lokin tarttuminen kiinni seipääseen.

Jos myös viimemainitun piirteen eroitamme pääkertomuksesta, niin jää jäljelle, että Lokin jossakin avuttomassa tilassa on täytynyt luvata toimittaa jättiläiselle Iðunn omenineen, että hän houkuttelee Iðunin metsään katsomaan puussa kasvavia ihmeomenoita, että Iðunn lennätetään jättiläisten asunnolle, että Loki lähtee takaisin ryöstämään hänen omeniaan, joihin Iðunin muuttaminen pähkinäksi viitannee, ja että jättiläinen lähtee kotkan haamussa takaa-ajoon siinä onnistumatta. Yleisiä yhtäläisyyksiä Sampojakson juonen kanssa on tässä useampiakin, mutta ei kuitenkaan siinä määrin yhtäpitäviä, että niiden perustuksella voisi olettaa todellista yhteyttä suomalaisen runon ja islantilaisen tarinan välillä.

Sitä vastoin pääkertomus jälkimäisessä, kuten Sophus Bugge on osoittanut tutkimuksessaan »Iduns aebler» (Arkiv f. Nord. Filol. V), on ilmeisesti johtunut irlantilaisesta tarinasta, jolla taas on perusaiheena kreikkalainen taru Hesperidien omenoista. Kolme veljestä lähetetään sovitukseksi miehentaposta ryöstämään Hisbernan puutarhasta omenoita, joiden syöminen parantaa kuolemaisillaankin olevan haavoittuneen tai sairaan. He suorittavat ryöstön lentäen haukkoina ja heitä ajavat takaa kuninkaan tyttäret aarnikotkain haamussa. Liekkejä, jotka näiden silmistä ja nokasta lähtevät, he

[1] Osittain myös satua tuhmasta pojasta, joka sitoo morsiamensa toisesta päästä omaan jalkaansa kiinnitettyyn nuoraan; morsian irroittautuessaan sitoo sijaansa vuohen, jonka sitten poika vetää luokseen (Fr. v. d. Leyen, Das Märchen in den Göttersagen der Edda s. 38).

eivät jaksa kestää, jonkatähden joutseniksi muuttautuneina pudottautuvat mereen ja siten pelastuvat.

Mitä erityisesti kotkanhaamuiseen takaa-ajajaan tulee, ei sitä suomalaisessa Ahdin lennon kuvauksessa eikä skandinavilais-irlantilaisissa tarinoissa mainita laivalla kulkijain ahdistajana eikä laivan kimppuun kävijänä, joten tilanteen yhtäläisyys on vain puolinainen. [1]

Lukija on epäilemättä jo odottanut Sampojakson keskeisimmän piirteen puheiksi ottamista. Jos Samporetken sekä lähtö- että menopaikka on maantieteellisesti ja tapahtuman aika historiallisesti määrättävissä, niin miten on ensin lunnaiksi vaaditun, sitten ryöstetyn ja taas takaisin tavoitellun Sammon laita? Mitä siinä kuvastuu todellista tai tarullista? Tähän saakka on Sammosta saatu useita kymmeniä selityksiä (KIIH s. 35). Mutta yhä vielä on sekä sana että sen merkitys arvoituksellinen.

Sampo sanassa, aloittaaksemme sen muodollisesta puolesta, pysyy ensi tavu miltei säännöllisesti muuttumatonna, jotavastoin toisen tavun sekä kerake että etenkin ääntiö vaihtelevat.

Kerakkeen vaihtelu on syntynyt joko vahvan asteen (*Sampo*) tai heikon asteen (*Sammon*) yleistymisestä. Vienan läänissä kohtaamme usein *Sampon* ynnä sen perustalla muodostuneen *Samppo* (esim. p 62). Samalla laulajalla voimme tavata rinnan muodot: *Sammon* ja *Sampon* (p 45, 63 a), *Sampu* ja *Samppu* tai *Samppo* (p 4 ja 4 a. 55), *Sammon* ja *Samppo* (p 17), *Sampu* ja *Sampun* (p 128). Kauttaaltaan käytetty heikko aste on harvinaisempi: *Sammo*, *Sammuo*, s. o. Sámmoa (p 77 a, 77 myös *Sampo*, 122—3), *Sammi* (p 88) ja *Samma* (p 42).

Taivutusmuodon *Sampoa* murteellinen vastine Vienan läänissä on *Sampuo*, joka yhtähyvin voi johtua vartalonmuodosta *Sampu* kuin *Sampo*. Lönnrot on *Sampuo* muodon tavallisesti kirjoittanut *Sampua* ja sen yhteydessä *Sampu* tai *Sammun*, mutta ennen sitä tai

[1] Saksalaisessa kertomuskirjassa vuodelta 1685 esitetään portugalilaisena tarina kolmesta veljeksestä, jotka lähtevät laivalla ryöstämään neitoa pahan haltian merentakaisesta asunnosta. Unesta herättyään haltia lähtee jäljestä lentäen ja syöksyy laivaan semmoisella voimalla, että lankut särkyvät, mutta ammutaan kuoliaaksi. Tässä tarinassa ei kuitenkaan mainita haltian muuttautuneen linnuksi (J. Bolte u. G. Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm III s. 47).

edempänä runossa on hän voinut merkitä *Sammon* (ks. p 96: 166—8; 79 a: 125, 131, 207). Myös myöhemmissä äänteellisesti tarkoissa kirjaanpanoissa ilmaantuu *Sampu* etupäässä *Sampuo* tai *Sampoja* (p 83, 83 a, 91) vastaavan *Sampuja* muodon läheisessä yhteydessä (p 53: 122, 125; 4: 111, 114, vr. 206 *Sammon;* 14: 128, 131). Ulkopuolelta Vienan lääniä ei *Sampu* muunnosta ole tavattavissa.

Muunnosta *Sampi* edellyttävä *Sammen* taas rajoittuu Suomen pohjois- ja itä-Karjalaan ynnä Aunukseen (j 222, 225—6, 229, i 251, q 254)[1]. Siitä riippumaton on Vuonnisen Jyrkisen Iivanan toisinnossa ilmaantuva heikkoasteinen *Sammi*, *Sammin* (p 88). Hänen veljensä Jeremein kappaleessa tavataan päinvastoin vahva-asteiseksi yleistynyt *Samppo*, *Sampon* (p 93), jossa vielä sekä heidän isänsä että setänsä ja iso-isänsä Ontrein edustama loppu-*o* on säilynyt. Toisessa vienanpuolisessa kappaleessa on alkusoinnun vaikutuksesta (*takoa*) tutumman sanan mukaiseksi muodostunut *tammia*, *tammen* (p 75). Olettaessani Sammon ryöstön myöhäsyntyiseksi kokoonpanoksi olin sitä mieltä, että Sampo sana olisi siihen tullut säkeestä: *hyvän Sammen saatuasi*, jonka eteläisimmällä Kilpakosinnassa tavattavalla toisinnolla on kertosäkeenä: *valvatin vetäessäsi* (s. 151). Selitin kallisarvoisen *Sampi*-kalan saalista siinä vertauskuvallisesti käytetyn morsiamen saamisesta ja osoitin syötävän *Sammin* esiintyvän runoissakin mainesanalla *paras* (KRH s. 185—7). Todettuani, että Sampojakso on itsenäinen runo, jossa *Sampo* sanaa on monessa paikoin käytetty, on minun luovuttava tästä selityksestäni. Laatokan puolella tunnettu *sampi*-sana on voinut ainoastaan aiheuttaa *Sammen* muunnoksen syntymisen mainitussa säkeessä, jonka ulkopuolella Simana Sissonen käyttääkin muotoa *Sammon* (vr. j 223: 17, 19 ja 30). Ei edes kysymyksessä olevassa säkeessä *-en* muoto ole yksinomainen Suomenkaan puolella. Yhdessä ilomantsilaisessa toisinnossa tapaamme *saiman*, jonka ensi tavun väännökseen on vaikuttanut Sammon käsittäminen laivaksi, ja toisessa Sammen kera vaihtoehtoisesti *summan*, mikä kuitenkin on ilmeisesti myöhäisempi sijainen (j 230, 226).

Vienan läänissäkin ilmaantuu *Sammo* muodon rinnalla kerran *Samm[a]n*, *Samma'a* (p 42: 144, 114, 111, 184). Jälkimäisen sijalla odottaisi murteellista *Sammoa* (vr. p 42: 11 *ei soanut sanoakana*). Vastaava muoto *Sampoa* on itä-Suomessa voitu johtaa yhtähyvin

[1] Myös i 250 (Europaeus G 373) on alkuaan kirjoitettu *Sammen* ja sitten korjattu *-an* t. *-on*.

vartalosta *Sampa* kuin *Sampo*, jota paitsi jälkimäinen saattaa olla vähennysmuoto edellistä.

Että toisen tavun ääntiö on ollut *a*, osoittaa Gottlundin taalainmaalainen kirjaanpano (s. 177). Siinä muoto *Sammalta* edellyttää vartaloa *Samma* tai oikeammin *Sampa*. Mutta tämän ohella siinä tavataan muodot: *Sammasta* (hakemaan) ja (saatiin) *Sammas*, joiden mukaan ensinmainitun muodon olisi pitänyt kuulua *Sampaalta*. Mahdollisesti on sanelija oudon sanan väärin taivuttanut *Sammaalta*, minkä Gottlund on kuullut *Sammalta*. Mutta on myös huomattava, että runomitta on useimmissa kohdin vaatinut lyhyemmän *Sampa* eli *Sampo*-vartalon käyttämistä, koska pitempi (*Sampaha*) vain typistyneissä muodoissaan mahtuisi Sampojakson säkeisiin.

Sampo sanan merkitystä selville saadaksemme on toiselta puolen etsittävä joko suomen- taikka vieraskielinen merkitykseltään tunnettu sana, johon sen voisi yhdistää, toiselta puolen on otettava varteen, mitä runotoisinnoissa ja laulajain selityksissä on siitä sanottu. *Samp-* eli *Samm*-alkuisista suomenkielisistä sanoista voivat merkitykseltään tulla kysymykseen seuraavat (Setälä, FUF II s. 146—58, vr. Vir. 1902 s. 122—3, 29—31, 45).

1) *Sammakko*, murteellisesti myös *sampa* ja *sammi*. Runoissakin tavataan lyhyempiä muotoja *Sammi*, *samppi*, *sampo* ja *sammas* (G. Laitinen 33; Vir. 1902 s. 30; Krohn 3929; I s. 217; 103, [102]):

A. Sammi on kuitenkin nimesi.
B. Sammakko sampin poika.
C. Sampo kylmä lähtehestä —
tee tuli tulettomaksi!
D. Mennös maahan mairehesen,
sampahan jalan juurehen,
kirjokannen (sel. sammakko)
uskalehen(!).
E. Pois maito manalta tulkoon
sammakon [t. sampuhun] jalan
juuresta,
kirjokannen tutkaimilta.

2) *Sampi*, myös *sammi* ja *samme*, vir. *samb* eli *samm* (gen. *samma*), kallisarvoisen kalalajin nimitys.

3) *Sammas*, myös *sampas* ja *samma*, rajakivi, vatj. ja vir. *sammas*, 'patsas'. Lauseparissa: suom. »eihän tuo toki eläne *maasammaksi*», vir. »ega ta või *ilmasambaks* jääda», s. o. ikuisesti elää. Yhdistyksissä: *rukin* l. *vokin sampaat*, vir. *voki sambat*, 'tukipuut, jotka kannattavat rukin pyörää', viron *päeva sammas*, *vihma sammas*, 'päivän sappi', vr. *sammas taeval*, 'patsas jonka luullaan tulipaloissa ilmestyvän taivaalle, kun elävä olento on palanut'. Vr. vielä *sammakko* sanan esiintymistä sekä yksinään että muutamissa yhdistyk-

sissä 't u e n' merkityksessä, esim. *sammakkorauta* tai pelkästään *sammakko*, 'myllyssä ja käsikivissä kiven kohottajaraudan pään alla oleva rauta', '[myllyn] sammakkohirteen kiinnitetty laatta, jonka päälle asetetaan tukin kantarauta'.

4) *Sammio*, myös *sampio*, 'suuri amme', ynnä *sammi*, 'pyöreä vati' (Europaeus Reinholmin kok. 67: 2 s. 75).

5) *Sampsa*, Kalevalassa Pellervoisen yhteydessä esiintyvä tarullinen nimi.

Viimemainittuun ei kuitenkaan *Sampo* sana ole yhdistettävissä muuten kuin väännöksenä, kuten Julius Krohn tätä yhdistystä ehdoittaessaan selittääkin (SKH I s. 420).[1] Mutta itse *Sampsa* on harvinainen väännös yleistä ja alkuperäistä *Sämpsä* muotoa, joten *Sampo*-sanan tästä johtaminen edellyttäisi kaksinkertaista vääntymistä. Oikeampaa on kokonaan eroittaa *Sämpsä* ja *Sampo* ja olettaa kumpaisenkin toiseensa vaikuttaneen, niin että *Sämpsästä* on tilapäisesti tullut *Sampsa* ja taas *Sammosta Sämpö*, josta *Sämpyö* (< Sämpöä) muodon välityksellä näemme kerran muodostuneen *Sämmyn* (p 64: 175, 177).

Sammon ryöstölle ja Sämpsän noudannalle yhteiset piirteet eivät ole sitä laatua, että todistaisivat runojen alkuperäistä yhteyttä. Sampo otetaan väkivaltaisesti, Sämpsä noudetaan kutsumalla eli kehoittamalla (KRH s. 757, 754 kk. *kehittäm.*). Tosin Vuonnisen Ontrein Samporetkelle kehoituksessa puhutaan nimenomaan *noudannasta* (s. 129), mutta tämä sana voi olla lainattu Sämpsän runosta. Hänen poikansa Jyrki mainitsee Väinämöisen kehoittaneen Sammon *saatantahan* (p 84). Molemmilla on kertona *kirjokannen kannanta*. Samoinkuin Sampo tuodaan purrella Vuojolasta eli Gotlannin saarelta, sanotaan Sämpsä noudetun *Luotolaan* tai *saaresta selällisestä*, siis kumpaisessakin tapauksessa merta myöten. Välistä kuvataan Sämpsän maanneen *jyväparkan parmahilla* (KRH s. 754, 760—1). Pelkkä purrella kuljetus ei vaan riitä todellisen yhteyden perustaksi.

Sämpsän runosta on myös johdettu se käsitys, että Sammossa olisi kyntö, kylvö ja kasvu, minkä eräs laulaja on selittänyt tarkoitta-

[1] Julius Krohn viittaa erääseen kohtaan Vanhan Kalevalan »Toisinnoissa» (II s. 315), jossa *Sammolla* on kertosanana Pellervo: »Ennen mantu maita puuttu, Ahti selviä vesiä, kun on Sampo siemeniä, Pellervo jyvän periä». Mutta *Sampo* on siinä Lönnrotin asettama *Sämpsän* sijalle, *Pellervo* jyvineen on hänen lisäämänsä ja *Ahdille* on hän antanut *vesiä maitten* asemesta (vr. KRH s. 755, 760).

van maailman alkua, »kun ruvettiin vasta kyntöä ja kylvöä laittamaan» (p 91). Sämpsä Pellervoinen noudetaan nimenomaan *kylvämään*. Puun synnyssä luetellaan, mihin paikkoihin Sämpsän *kylväessä* mitkin puunlajit *kasvavat;* samoin eräässä toisinnossa, jossa kylvävän Sämpsän sijalla on *kyntävä* Vennon härkä (VKA 194). Tämän kyntämistä on edelleen verrattu Sammon juurien kyntämiseen satasarvella ja joskus nimenomaan *Hiitten härällä* (p 26). Puun synnyssä on siis puhe *kasvusta*, tosin vain joko *kylvön* tai *kynnön* eikä molempien ohella; siinä ei kuitenkaan Sämpsä ole alkuperäinen kylväjä, jona on *Jeesus* eli *Jumala* (SSL s. 53). Pelkän kylvön piirre Sämpsän runossa on taas liian yksinkertainen yhdistettäväksi kolmiosaiseen piirteeseen Samporunossa.

Vielä on rinnastettu Sammon (osien?) työntäminen *itään*, *länteen* ynnä *suveen* suurimman palasen (s. 175) ja Sämpsän siementen kylväminen ensin *etelään*, sitten *itään*, *pohjan* puolille ja *luoteeseen* (KRH s. 755). Mutta ilman suunnat ovat jonkun verran eriävät ja toimintakin toinen, jota paitsi mainittu piirre on voinut Samporunoon tulla Ison tammen runosta (s. 151). Sammon ryöstö ja Sämpsän noudanta ovat niinmuodoin toisistaan erillään pidettäviä runoja, jotka tosin jonkun verran ovat voineet toisiinsa vaikuttaa.

Toinen sana, jonka saatamme syrjäyttää, on *sampi* määrälajisen määhnäkalan tai yleisemmässä emäkalan merkityksessä. Siinä katkelmassa, joka on Suomen ja Aunuksen rajamailla sekaantunut Kilpakosintaan, on *Sammella* kertosanana morsianta tarkoittava *valvatti* (s. 151). Tästä kertosanasta päättäessäni Sammenkin tarkoittaneen alkuansa morsianta, täytyy minun, kuten mainittu, selittää, että sanaa olisi vertauskuvallisesti käytetty yhteisen *hyvän saaliin* käsitteen perustuksella, ja että se olisi Kilpakosinnasta siirtynyt Päivän päästöstä ja Laivaretkestä Ilomantsin puolella kokoonpannuksi olettamaani Samporetkeen. Selitykseni raukeaa samalla kuin Samporuno on osoittautunut itsenäiseksi sepitelmäksi, josta Sampo on voinut tilapäisesti eksyä Kilpakosintaan valvatin eli morsiamen näennäiseksi määreeksi. Päinvastoin on Kilpakosinnasta, joka Vienan läänissä on usein yhdistynyt Samporunoon, Sammon ryöstämiseen voinut liittyä myös luvatun morsiamen vieminen, niin että nämä taas näennäisesti muodostavat säeparin (p 20):

Siitä otin tyttären, sain Sampon mukahani.

Etteivät *tytär* ja *Sampo* ole toistensa kertosanoja, osoittavat toisinnot, joissa joko venäläisperäinen *da* (= ja) sana ne eroittaa (s. 202.

vr. p 22, 53), taikka joissa Sammon sijasta on käytetty *neidon* kertosanana aivan mahdoton (*kirjo*)*kansi* (p 6: 8):

A. Otti neien, otti kannen. kirjokantta ottamahan,
B. Lentävi kokkolintu neitosta varastamahan.

Suomalaisia sanoja, joihin Sammon saattaisi yhdistää, jää siten jäljelle ainoastaan kolme: *sammakko*, *sammas* ja *sammio*. Ensinmainittu ei kuitenkaan ole tullut kysymykseen tavallisessa merkityksessään, vaan oletetussa tarullisessa. Samoin kuin virolaisella sanalla *puuk* on sekä sammakon että tavaraa kantavan haltian merkitys, on selitetty *sammakkoon* yhdistettävällä *Sampo* sanalla olleen aarteita vartioivan *lohikäärmeen* merkityksen (Setälä, FUF II s. 158 ja M. Varonen, Suomen Museo 1896 n:o 12).

Yrityksistä löytää Sammolle vieraskielinen vastine, josta sen voisi johtaa, ei vielä ainoakaan ole saanut kielitieteellistä tunnustusta.

Siirrymme vihdoin runotoisintojen sisältämiin tietoihin ja runolaulajain antamiin selityksiin Sammosta. Ensiksikin on meidän tarkastettava niitä teonsanoja, jotka Sampoon kohdistuvat. Kaikista voi päättää, ettei Sampoa ole ajateltu miksikään abstraktiseksi, pelkästään ajatukselliseksi, vaan k o n k r e e t t i s e k s i, kiinnitartuttavaksi.

Miltei minkälaatuiseen ja minkäkokoiseen olioon hyvänsä: elottomaan ja elolliseen, irralliseen ja kiinteään, pienempään ja suurempaan, kunhan vain ovat l i i k u t e l t a v i a, soveltuu Sammon *katseleminen*, *noutaminen*, *saaminen*, *tuominen*, *vieminen*, *ottaminen*, *varastaminen;* niin myös sen *tavoittaminen*, *kouristaminen*, *kaappaaminen*, *piteleminen*, *nostaminen*, *ylentäminen*, saattaminen *kallistumaan*, *kääntäminen*, *kaataminen*, *lykkääminen* tai muuten *laittaminen mereen.*

Ainoastaan e l o t o n t a esinettä on mahdollisuus *laatia*, *saada valmiiksi*, *valmistaa*, *rakentaa* ja *takoa*. Jos Sammon taonta ei ole myöhäinen kokoonpano, vaan alkuperäinen osa Sampojaksoa, ei Sammon yhdistäminen *sammakko*-sanaan ja selittäminen aarteita vartioivaksi *lohikäärmeeksi* ole ajateltavissa. Ainoa teonsana, mikä viittaisi elolliseen olentoon, olisi *lentäminen* taalainmaalaisessa ja yhdessä vienanpuolisessa toisinnossa (o 233, p 13). Mutta edellisessä, kuten mainittu, on Sammas ja jälkimäisessä Väinämöinen sekaantunut lentävään emäntään. Jälkimäisessä on sitä-

paitsi kuviteltu lentokoneen tapaista. Emännän laivalla takaa-ajaessa Väinämöinen näet:

> Pani kirjokannen lentämähän,
> itse istuihen sen päälle
> t. yleni lentohon.

Elolliseen kasviin voisi vain viitata Sammon *juuruttaminen*[1] ja *juurien* irti *kyntäminen*. Mutta kyntämisen kuuluminen runoon on epäiltävä ja juuruttamiseksi voi kuvannollisesti nimittää elottomankin esineen syvälle maahan kiinnittämistä.

Elotonta esinettä ei ole kuviteltava sen suurempaa, kuin että se on voitu lukkojen taakse *salvata* ja *suojella* sekä *saada* eli *saattaa veneeseen*, *kantaa purteen*, *panna laivaan*. Tähän nähden Castrén aikoinaan luopui ajatuksestaan, että Sammossa olisi säilynyt muisto joko mongolinkielisestä buddhalaisen temppelin nimityksestä *Sampo* (< tiibet. *sangfu*, 'salainen lähde' kaikkeen onneen) taikka bjarmilaisten Jumalan temppelistä (III s. 270—5). Jälkimäistä ei ole ollutkaan muualla kuin skandinavilaisten mielikuvituksessa; historiallisesti luotettavan kertomuksen mukaan säilytettiin Jumalan kuvaa aituuksessa.[2]

Ilomantsin puolella on, kuten mainittu (s. 149), Sampo sekaantunut sitä kuljettavaan laivaan, jonka kertosanana se ensin *saaletaan täyteen* riistaa ja sitten *saatetaan laineille*. Yhtäläinen sekaannus on tapahtunut eräässä Latvajärven toisinnossa, jossa sanotaan Sammon *saurotun* ikäänkuin koskiveneen (p 60):

> Läksi pakoh läpi öisen,
> otti Sampon sauvomansa,
> ta Pohjan akan tyttären,
> itse istusih perähän.

Niinikään Vuonnisen Ontrein Kilpakosinnassa rinnastetaan *Sampo* ja *alus*, mutta heti sen jälkeen puhutaan *Sammon* eli *kirjokannen takomisesta* (p 487, vr. 444):

[1] Kolmella: maaemään, taivaaseen ja vesivierteeseen juurtuneella juurella, jotka eivät esiinny Sammon, vaan kerran Vipusen yhteydessä (s. 147), on mahdollisesti vastineensa skandinavilaisessa ristinpuulegendasta johtuvassa tarussa Yggdrasill-saarnesta, jonka kolme juurta haarautuvat kauas toisistaan: yksi Pimentolaan (Niflheimr), toinen Kurimukseen (Ginnungagap) ja kolmas taivaaseen Urðar (< Jordan) kaivon luo.

[2] Tässä yhteydessä sopinee mainita *samman* ilmaantuminen *linnan* kertosanana itäkarjalaisessa Saarvan luvussa (Europaeus G 546): »tämän linnan liipuville, tämän samman saapuville».

Toinen vanha Väinämöinen
purjehti punaista merta, —
tuopi Sammolla[1] rahoa,
aluksella aartehia.

Sanoi Pohjolan emäntä:
»neito sille antaminen,
ku on Sampusen takonut,
kirjokannen kalkutellut.»

Sammon selittäminen laivaksi (Europaeus) ja nimenomaan viikinkiläislaivaksi, jonka kokkaa koristeli lohikäärmeen pää, ja jota siitä syystä nimitettiin *drake*, 'lohikäärme' (O. v. Friesen ja K. B. Wiklund Vir. 1902 s. 38), ei siis myöskään voi tulla kysymykseen.

Laivaksi kuviteltu Sampo saa Ilomantsin puolella mainesanan *suuri* (s. 149). Tämä mainesana tavataan sillä myös yhdessä vienanpuolisessa kappaleessa, jossa se pannaan 9 lukon taakse. Ilmarinen näet takoessaan (p 72):

Sai siitä Sammon suuren,
Pohjon kansa anastettiin.

Aivan pieneksi esineeksi ei muutenkaan ole käsitetty Sampoa, jonka liikkeelle saaminen vaatii suurempia ponnistuksia, ja jonka *jakamisesta*, *puoleksi saamisesta*, *murottamisesta*, *leviämisestä* ynnä *suurimman palasen työntämisestä* voi olla puhe.

Sammon kokoa kuviteltaessa saa tietysti ottaa lukuun, että kansanrunoudessa on usein kysymys vain näennäisestä ko'osta. Esim. suojärveläisessä Päivän päästössä kerrotaan, kuinka aurinko saadaan puunlatvasta kiinni otetuksi ja suljetuksi yhdeksän lukon taakse (s. 144). Inkerin puolella kuvaillaan aurinkoa ja kuuta huoneessa pestävän ja valkaistavan, otettavan kulmille ja päälaelle ikäänkuin koristeina kannettavaksi ja viimein pantavan puun oksille paistamaan (KRH s. 46—7).

Sammon selittäminen *auringoksi* riippuu kuitenkin siitä, onko Sammon ryöstö myöhäinen kokoonpano Päivän päästöstä ja Laivaretkestä, kuten aikaisemmin olen olettanut. Jos Sampo-retki on alkuperäinen runoelma, niin sen suhde Päivän päästöön ei ole muu kuin kahden eri runon, jotka yhtäläisen aiheensa vuoksi ovat toisiinsa vaikuttaneet. Itse Sampojaksossa ei ole mitään, joka vaatisi Sammon käsittämistä auringoksi, vaan monta seikkaa, jotka sitä suorastaan vastustavat. Semmoisena mainittakoon Sammon mainesana *uusi* (s. 149), joka soveltuu vain käsin tehtyyn esineeseen. Tosin Kalevalassa esitetään myös *uuden päivän ja kuun*

[1] Ontrein pojilla (p 491—[2]): *kanno[i]lla;* toisilla Vuonnisen laulajilla (p 488—9): *veneellä* t. *purr[ell]a*.

takominen, mutta tämä kohta on Lönnrotin muodostelema kansanomaisesta *uuden miekan* takomisesta (I osa s. 13).

Sammon selittämistä auringoksi vastustaa myös sen muodon esitys. Sammon *juuret* ulottuvat *9 sylen syvyyteen* ja sitä on *polvin maassa puujaellen*, siis alhaalta käsin *sylin pideltävä*, *käsivarsin kalloteltava* (s. 145). Vaikka juuretkin käsittäisi itse Sampoon kuulumattomiksi kiinnittimiksi, näyttäisi sen maan päällinen osa voivan pikemmin ulottua korkeuteen kuin leveyteen, minkä rajoittaisi käsivarsien sylimitta.

Sammon muotoa kuvailevat lisäksi teonsanat *ruodattaa*, joka edellyttänee ainakin osittaista onttoutta, ja *jauhaa*, mikä johtaa meidät *myllyn* käsitteeseen.

Moniaat vienanpuoliset laulajat ovatkin selittäneet Sammon olleen nimenomaan *mellitsän* eli myllyn (p 22, 45, 58), joko *tuulimyllyn* (p 58 a) tai, epäilemättä alkuperäisemmin, käsin liikutettavien *jauhinkivien* (p 64).

Eräs laulaja on perustuen Sammon yleiseen vienanpuoliseen kertosanaan *kirjokansi*, selittänyt: »kansi oli Samppu; siinä olivat maailman hyvyydet kaikki» (p 8). Toinen lopetti sanoilla: »kirjokanteen pani kaikki rikkaudet ja viisaudet Väinämöinen, kun laittoi sen» (p 4). Kolmas ilmoittaa kahdestikin, mitä Sampo sisälsi (p 83 a): »Sammossa oli kaikki maailman hyvyys: kuu, päivä ja armas aurinkoinen. — Kaikki Sammossa oli ennen, mitä meressä on elävätä.» Eräästä katkelmasta päättäen on Sampoon voitu kuvitella kuuluvan *kolme* sen laitaan laadittua *myllyä* (s. 123).

Jauhavallakin Sammolla saattaa olla kertosanana *kirjokansi*, joka silloin *kiikuttaa*, *kiiättää* tai *kalluu* (p 54, 58, 80). Sammon juuriltaan liikuttamisen yhteydessä puhutaan niinikään kirjokannen *kallumisesta*, *kihnaamisesta* tai *kääntymisestä* (p 71; 54; 96), kerran mainitaan sen *kairaminen* (s. 158). Yleisesti esiintyy Sammon *takomisen* kertona kirjokannen *kirjaaminen*, *kirjaileminen*, *kirjoittaminen* eli *kirjoitteleminen*, harvoin *kalkutteleminen* (p 61, vr. 457). Kirjokannesta muunnos on *umpikansi* (p 83 b) ja ilmeinen väännös *kirjokorja* (p 62); siitä lyhennys on pelkkä *kansi*, joka välistä on käsitetty osaksi Sampoa ja jolle on annettu kertosanaksi *ripa* (s. 174).

Kirjokannen olemme nähneet kertona sekä Samporunossa että muutamissa loitsuissa myös *Pohjolan portille*, jolloin siihen kuuluva teonsana on *kiimoittaa* (s. 150). Samassa yhteydessä on ollut puhe kirjokannen *kynnyksestä* tai *kartanosta*. Tulen synnyssä

tapaamme itä-Suomessa ynnä Vienan Karjalassa *suuren* (Polén 12) tai yleisemmin *kuuden kirjokannen* vastineena *yhdeksälle taivaalle*, mikä keskiaikainen mielikuva perustuu siihen käsitykseen, että kuu, aurinko ja kiertotähdet pyörivät maan ympäri kiinnitettyinä sisäkkäisiin pallonmuotoisiin pintoihin. Vielä ilmaantuu sekä Suomen että Vienan puolella kirjokansi *arkun* määreenä (KRH s. 175; p 1278):

A. Avoa rahainen t. parahin arkku,
kimahuta kirjokansi!
B. Aukoan sanaisen arkun,
kirjokannen kiimahutan
poikkipuolin polvilleni;
ei Sampo sanoja puutu,
luottehia Lemminkäinen.

Viimemainitun, Latvajärven Arhipan esittämän säeparin saattaisi selittää siten, että kirjokansi on vetänyt vielä *Sammon* sanaisen arkun yhteyteen. Mutta parissa myöhemmässä kirjaanpanossa, joista toinen on Vuokkiniemen alueelta, toinen itä-Pohjanmaalta, esiintyy *sanoja puuttumaton* Sampo eriksensä (p 1415; Krohn 935):

A. Ei Sammot sanoja puutu,
umpilammit ahvenia.

B. Ei Sampo sanoja puutu,
umpilampi ahvenia.

Eräs vienanpuolinen laulaja on esittänyt *Sammasta* lähteneen alkuun kaikki runot ja velhoudet (p 42). Toinen vienanpuolinen laulaja, joka niinkuin usea muukin on sovittanut Sampojaksoon Kantelejaksosta, paitsi Laivaretkeä, myös Kantelensynnyn, on lausunut arvelunaan, että »*Samppo* se oli kantele» (p 4 a).

Viimeksi on muistettava, että Sammon asemesta Ilomantsin puolella mainitaan ryöstetyn yleensä *riistaa*, *karjaa* tai *eloa* ja että Vienan puolellakin ehdoitus *elojen* jaosta vaihtelee Sammon jaon ehdoituksen kanssa (s. 175). Kerran saa Sampo kertosanakseen *hyvä turva* (p 51), samoinkuin sillä yleisimpänä mainesanana on *hyvä*. Eräässä Vipusessa käynnin toisinnossa veneenveistosta kotiin palanneelle Väinämöiselle huolestunut emo lausuu (p 634):

»Viikon o[lit] uro[o]n erissä, kauan Sammo[n] saalehissa.»

Päälle päätteeksi on otettava lukuun ne erilaiset ja eriskummaiset a i n e k s e t, joista Sampo kerrotaan valmistetun (s. 109), sekä todennäköisesti itse Sampoon, eikä Sammon ryöstäjään sovitettava säepari (s. 150):

Kulta riippui rinnan päällä, pään päällä hopea paistoi.

Todistuskappaleista ei siis ainakaan ole puutetta sillä, joka tahtoo tutkia, mitä Sammolla on alkuansa tarkoitettu.[1] Pikemmin on niitä liiaksi monta ja keskenään ristiriitaista. Kaikkia piirteitä, vaikka ottaisi huomioon vain ne, jotka jotensakin varmasti kuuluvat runoon, on aivan mahdoton saada yhtenäiseen kokonaiskuvaan mahdutetuiksi. Siitä syystä Julius Krohn oli epäilemättä oikeassa olettaessaan Sampo-käsitteen johtuvan useammasta kuin yhdestä mielikuvasta.

Vanhimpia ja enimmän kannatettuja Sammon selityksiä on jauhamisen kuvaukseen perustuva Jacob Grimmin, joka on verrannut Samporunoa islantilaiseen lauluun Grotti-myllystä. Tanskalainen kuningas Froði oli ostanut Ruotsista orjikseen kaksi jättiläisnaista, jotka pani myllyyn jauhamaan suomatta heille lepoa. Hänen yhä vaatiessaan he pyörittivät käsikiviä ja lauloivat, niin että hänen miehistään useimmat nukahtivat. Laulussa kuvailivat jauhavansa hänelle onnea, rikkautta ja rauhaa sekä toivottivat hänen hyvin nukkuvan untuvillaan ja heräävän mielensä mukaan, arvellen siten hyvin jauhaneensa. Mutta hänen ensimäinen sanansa oli, etteivät saisi levähtää kauvemmin kuin kotikäki nukkuu tai kuin hän itse värssyn laulaa. Silloin he lauloivat omasta kovasta kohtalostaan ja vihollisjoukon saapumisesta kuningasta kukistamaan. Samalla he jauhoivat niin voimakkaasti, että raskaat raudoitetut kappaleet irtaantuivat myllystä, kiertopuu katkesi ja myllynkivi halkesi kahtia.

Suorasanaisessa johdannossa mainitaan myllynkivillä olleen sen ominaisuuden, että jauhoivat kaikkea mitä jauhattaja halusi. Jättiläisnaiset, ennenkuin lopettivat laulunsa, olivat jauhaneet kuninkaalle sodan. Yöllä näet saapui merikuningas Mýsingr, joka surmasi Froðin ja teki lopun kuuluksi tulleesta Froðin rauhasta. Hän vei muun ryöstösaaliin mukana myllyn jauhajineen, joiden käski jauhamaan suolaa. Keskiyön aikana jättiläisnaiset tiedustelivat, oliko suolaa kylliksi, mutta saivat käskyn jatkaa. Heidän jauhet-

[1] Yksin Lönnrotin muodostelusta riippuvia näennäisiä todistuskappaleita ovat: *Sammon taonnan* kuvaus erilaisine ennen Sampoa ahjosta ilmestyvine olioineen (UK 10: 281—408), mukailtu Kultaneidon taonnasta, joka vasta myöhemmässä kansanrunon kirjaanpanossa on tilapäisesti Samporunoon sekaantunut (s. 122); *Sampuen saranat* (UK 15: 82), käsikirjoituksessa *taivosen* (KRH s. 175, 801); *Sampuen kuvaaminen* ja *hyrääminen* (UK 19: 38; 42: 47) Lönnrotin sovittamia teonsanoja; *tuost' on siemenen sikiö* (UK 43: 297) Ison tammen runosta (VKA 201).

tuaan vielä hetkisen laiva vajosi ja mereen muodostui kurimus veden virratessa uponneen myllynkiven reiän kohdalla. Myöskin on meri siitä lähtien ollut suolainen.

Mielikuva myllystä, joka jauhaa, mitä vain sille käsketään, ja viimeiseksi suolaa laivalla, joka uppoo, kun ei ymmärretä jauhamista pysähdyttää, ja siten aiheuttaa meren suolaisuuden, on Skandinaviassa ja Suomessa sovitettu satuun Ihmeellisistä antimista, mistä A. Aarne on julkaissut erikoistutkimuksen (JSFOu XXVII). Saksalaisilla Hannoverissa ynnä Ranskalaisilla se on tavattu erillisenä merimiestarinana (Aarnen Dd 7, Fa 13). Suorasanaisena se on liitetty erikseen Islannissa Grottilauluun ja erikseen Suomessa Samporunoon, joten sitä ei voi käyttää todistuksena näiden keskinäisestä yhteydestä.

Yleisen jauhamisen piirteen ohella on näillä runoelmilla vielä yhteistä jauhinkivien omistajan nukuttaminen. Mutta nukuttajina ovat Grottilaulussa jauhattajat ja runossa Sammosta, jota kuvaillaan itsestään jauhavaksi, ryöstäjät. Ei myöskään nukutuskeinoa, jota Samporunossa ei osattu määritellä (s. 140), eikä nukuttamisen tarkoitusta, joka Grottilaulussa ei ole vielä selvästi vihamielinen, voi varmasti yhtäpitäviksi katsoa.

Jauhamisen piirre ei ole oleellisin Sammossa, ja tätä merkitystä tukemassa on ainoastaan pari Schiefnerin Sampo-sanan selitystä: ruotsalaisesta *stamp*, 'huhmari', ja venäläisestä *samomol*, 'itsestään jauhava'; kumpikaan ei ole kielellisesti puolustettavissa. Siitä, että käsikivien välissä olevaa kantarautaa nimitetään *sammakkoraudaksi* tai pelkästään *sammakoksi*, ei myöskään ole johdettavissa itse käsikivien merkitys Samposanalle, vaan on mainittu rautakappale saanut vertauskuvallisen nimityksensä eläinsammakosta.

On vielä toinen Eddalaulu, joka osittain muistuttaa Sammon ryöstöä, nimittäin Hymiskviđa. Siinä kerrotaan, mitenkä jumalain oluenkeittoa varten tarvittavaa kattilaa Thor ja Týr lähtevät noutamaan maailman ääressä idän puolella asuvan Hymir jättiläisen luota. Tämä kattila on rupeaman syvyinen ja niin raskas, että Týr jumala sitä turhaan kahdesti yrittää liikuttaa. Mutta Thor tarttuu sen laitaan ja nostaa sen päähänsä. Kauvan aikaa he pakenevat, ennenkuin Thoria haluttaa katsoa taaksensa. Havaitessaan Hymin ja hänen monipäisen joukkonsa takaa-ajavan, ukkosjumala nostaa kattilan hartioltaan ja surmaa heidät vasarallaan.

Sammon ryöstö-runoon tämän laulun yhdistää, paitsi yleistä

takaa-ajon piirrettä, vain kolminkertainen nostamisen yritys, joka ei ole edes aivan yhtäpitävästi kuvattu. Pitäisi osoittaa, että Sampo merkitsisi kattilaa. Voisi kenties viitata sanaan *sammio*, jolla kuitenkin on vähän eriävä ammeen merkitys ja myös äänteellisesti poikkeava muoto. Hymin kattilalla on kuitenkin toinen mahdollinen vastine runoissamme Verensulkusanojen kuvailemassa helvetin kattilassa (Levón s. 107, vr. 105):

Tuo Hiiestä patoa,
helvetistä kattilata,
jolla verta keitetähän,
suonenpäätä kuivatahan.

Jäljellä on yksi Sampoon yhdistettävä suomenkielinen sana, nimittäin *sampa* eli *sammas* patsaan merkityksessä. Tämän lukuun ottaen saisi jälleen kiinnittää huomion Lönnrotin arvailuun, että Sampo tarkoittaisi jumalankuvaa (Mehiläinen 1839 s. 18, Svenska skrifter I s. 46). Tosin ei saata tulla kysymykseenkään, että Sampo olisi skandinavien bjarmilaisilla tapaaman *jómalin* kuvan erityinen nimitys, minkä nämä olisivat lainanneet venäläisiltä (< *sam bog*, 'itse Jumala').

Mutta skandinavit ovat itsekin veistelleet puusta jumalankuvia (*trégoð*, *skurðgoð*), joita on vielä värein kirjaeltu, puettu vaatteisiin ja koristettu kullalla ynnä hopealla (K. Weinhold, Altnordisches Leben s. 420—1). Yksinkertaisimmat jumalankuvat olivat puupatsaita, joihin ainoastaan päänmuoto oli veistetty. Venäjällä matkustavien skandinavien, n. s. russien, kertoo arapialainen matkailija Ibn Fadhlan (vv. 921—2) nähneensä rukoilevan korkeata puista patsasta, jolla oli ikäänkuin ihmisen kasvot. Skandinavilaisessa talossa pidettiin pyhinä niitä pilareita, jotka olivat isännän istuimen kohdalla ja joiden yläpäähän tavallisesti oli veistetty jumalankasvot (*ondvegissúlur*). Samanlaisia pilareita oli pyhätöissäkin. Erään Islantiin siirtyneen norjalaisen ylimyksen mainitaan ottaneen laivaansa kaikki pyhättönsä rakennuspuut, jopa maata sen alttarin alta. Lähestyessään rantaa hän oli heittänyt veteen mainitut pilarit, joista yhteen oli veistetty Thorin kuva, luvaten asettua sille paikalle, mihin jumala nämä kuljettaisi. Toinen siirtolainen oli jo monta vuotta asunut Islannin itärannikolla, kun sai kuulla, että hänen pyhät pilarinsa oli löydetty länsirannikolta ja muutti heti asuntonsa sille puolelle saarta. Toisinaan näitä pilareita annettiin ystäville lainaksi; milloin ei niitä palautettu, syntyi verisiä riitoja (K. Holmberg, Nordbon under hednatiden s. 219).

Jos Sammon alkuperäisin muoto olisi *Sampa* ja sen merkityksenä patsas, niin saattaisi kuvitella sen olleen mainitunlaisen

jumalanhahmolla koristellun pyhän patsaan vuojolaisessa eli gotlantilaisessa pyhätössä. Patsaan koristelemisesta kullalla ja hopealla saisi selityksensä ilomantsilainen Sammon kuvaus: *kulta riippui rinnan päällä, pään päällä hopea paistoi.* Myös *takomisen* ja *kirjailemisen* rinnastaminen vienanpuolisissa toisinnoissa viittaa siihen, että Sammossa on ollut sekä metallitakeita että puunveistoksia. Maahan kiinnitettävällä patsaalla saattaisi myös sanoa olleen ikäänkuin *juuret;* Sammon maasta nostamisen kuvaus soveltuisi muuten paraiten patsaaseen.

Vaikeimmin sovellutettavissa Sammon p a t s a s-merkitykseen on sen kertosana *kirjokansi.* Se ei tosin ole ollut helpompi yhdistää myöskään Sammon mylly-merkitykseen. J. Grimm on arvellut kirjokannen olleen Sampo-myllyn yli levitetyn kirjavan vaatteen. W. Mannhardt on selittänyt sen pilvenä pitämänsä Sampomyllyn yläpuolella olevaksi taivaankanneksi. Onpa vielä yritetty kirjokannesta saada eri selitys Sammolle. F. Collan käsitti sen olleen Pohjan neidon kirjavakantisen vaatearkun. Mathilda Roslinin mukaan tunnetaan vielä *rakan sammas,* joka on voinut olla jatkos kirjokantiseksi kuvitellussa »onnenrasiassa» (KRH s. 36, 179).

Patsasta merkitsevään Sampoon saattaisi kenties *kirjokansi* olla yhdistettävissä, jos olisi kysymys katolilisaikuisesta pyhimyskuvasta, joka usein oli suljettuna erityiseen puiseen kaappiin. Agricola huomauttaa Varsinais-Suomen ruotsinkielisten luotolaisten, jotka olivat etenkin Gotlannista siirtyneitä, tulleen kristityiksi kauvan ennen mantereella asuvia suomalaisia. Lemminkäisrunojen Saarella mainitaan olleen *kirkkoharjun* (I osa s. 215). Olisi ehkä otettava lukuun sekin mahdollisuus, että Sammon ryöstäjät ovat olleet tekemisissä jo kristittyjen gotlantilaisten kanssa ja jostakin heidän kirkostaan ryöstäneet ihmeitä tekevän pyhimyskuvan.

Mutta pelkkiä mahdollisuuksia huomioon otettaessa ei ole unohdettava, että yhdistelmässä *kirjokansi* on jälkiosana voinut olla joku toinen sana, joka on väistynyt tunnetumman *kansi* sanan tieltä.[1]

Sampo-sana ja -käsite on niinmuodoin vastaisuudessakin tuottava tutkijoille päänvaivaa ja houkutteleva yhä uusiin selitysyrityksiin. Jos olemme voineet todeta, että S a m p o r u n o n p o h j a n a o n h i s t o r i a l l i n e n r y ö s t ö r e t k i, joka on s i j o i t e t t a v i s s a a j a l l i s e s t i p a k a n u u t e m m e l o p p u k a u t e e n j a p a i k a l l i s e s t i V u o j o l a a n e l i G o t-

[1] Vr. Vienan läänin häärunoissa lausetapaa: ***kirjokynnen kirjoittama*** (kirjokintaista I 1677, 1681, 1689, 1690; 1696; sukista 1560; ussakasta 1684).

lantiin, niin on todelliseksi ryöstöesineeksi käsitettävän Sammon selittämismahdollisuus ehkä jonkin verran edistynyt.

Lukija saattanee tulokseen tyytymättömänä kysyä, miksi ei tähän oppaaseen ole otettu yksinkertaisempia ja ratkaisunsa jo saavuttaneita esimerkkejä. Yhtenä syynä on ollut, kuten mainittu (esip.), että Sampojakson toisinnot ovat valmiiksi järjestettyinä ja painettuina jokaisen tarkastettavissa. Toisena vaikuttimena on ollut, että tästä on saatu jotakin uutta sanotuksi. Mutta päätarkoituksena, niinkuin oppaan nimityskin »Kalevalan kysymyksiä» ilmaisee, on pitkin matkaa ollut tehdä selväksi lukijalle, kuinka monta mielenkiintoista ratkaistavaa on tulevalla tutkijalla edessään.

Samoista syistä tulee vielä seuraavassa luvussa esitettäväksi runo Väinämöisen tuomiosta, joka on Kalevalassa viimeisenä. Sitäpaitsi on sen verrattain lyhykäinen säkeistö harvalukuisine toisintoineen erikoisen sopiva näytteeksi n. s. säetutkimuksesta, semmoisena kuin sitä harjoitetaan kansanrunousseminarissa, missä ei kalliitten painatuskulujen säästämiseksi ole pakko esitystä mahdollisimmassa määrin supistaa.

25. Onko Väinämöisen kuvailtu väistyneen Kristuslapsen tieltä?

Yleisesti vallinnut mielipide, että Kalevalan runot ovat pelkästään pakanuudenaikuisia, on aina myöntänyt poikkeuksen viimeiseen runoon nähden, jossa muka on kuvailtu Väinämöisen edustaman pakanuuden väistymistä uuden uskon tieltä. Sen ajatuksen on jo Lönnrot lausunut $^{3}/_{12}$ 1833 päivätyssä kirjeessä, jossa ilmoittaa valmistuneen Runokokouksen Väinämöisestä. »Niin sekava ja epätäydellinen kuin tämä runo on, näkee kuitenkin, että se tarkoittaa kristinopin tuloa ja että poika luultavasti oli itse Vapahtaja ja Marjatta Neitsy Maaria.»

Tämän käsityksen mukaisesti Lönnrot Vanhassa Kalevalassa Marjatan runoon sovitti Neitsyt Maarian virren tavattuaan muutamassa sen toisinnossa Marjatan käytettynä Maarian ohella (I 1106).

»Kalevalan runojen historiassa» (s. 470—86) olen osoittanut, että Marjatan eli Marketan runo on länsisuomalaisesta Neitsyt Maarian marjavirrestä kokonaan eroitettava virolaisperäinen legenda-

runo. Siinä korean Marketan ja Hannus Saaren Saksalaisen aviottomasti syntyneelle ja ulkoa löydetylle kolmeöiselle lapselle Jumala luo kielen ja Maaria mielen, niin että hän voi nimittää vanhempansa; ilmaistu isä lyö rintaansa rukoillen Jumalalta anteeksi.

Sittemmin olen löytänyt tälle vastineen katolisessa legendakirjallisuudessa (Kotiseutu 1913 s. 69—71). Ranskalaisen pyhimyksen Goarin elämäntarinassa kerrotaan, mitenkä paikkakunnan piispa, joka epäili hänen ihmetöitään, vaati, että hän todistaakseen jumalallista voimaansa saattaisi kolmeöisen löytölapsen puhumaan ja ilmoittamaan vanhempansa. Kun Goar kolminaisuuden nimessä oli vannottanut lasta, ojensi tämä kätensä ja lausui: »tuossa on isäni, Rusticus piispa, ja äitini on Flavia.» Häpeän valtaamana piispa, lankesi Goarin jalkoihin ja anoi anteeksi.

Katolisena aikana muodostuneena Marketan runo on vasta uudemmalla ajalla voinut suorittaa vaelluksensa Virosta Vienan lääniin, jossa siihen on liittynyt Väinämöisen tuomio ja poislähtö (UK 50: 423—512). Pitäen tätä jatkoa myöhäisenä kokoonpanona en saattanut siinä nähdä alkuperäisen pakanuuden väistymistä, vaan sen puolipakanuuden, jota vienankarjalaiset runolaulajat itse edustavat. Olin siis ainoastaan hiukan muodostanut entistä mielipidettä jääden edelleen siihen käsitykseen, että Väinämöinen oli väistynyt ristimisen johdosta, joka erään laulajan selityksen mukaan olisi aiottu häneen itseensäkin kohdistaa (KRH s. 487).

Viimeksi olen kuitenkin päässyt siihen päätökseen, ettei Väinämöisen tuomio voi olla Vienan läänissä sepitetty Marketan runon jatkoksi, vaan että sekin on eri runo, alkuperältään länsisuomalainen, joka itä-Suomeen ja Vienan lääniin kulkeuduttuaan on toisinaan sekaantunut Viron puolelta levinneeseen Marketan runoon.

»Vienan läänin runoissa» ovat molempien runojen toisinnot yhdistetyt nimellä Väinämöisen tuomio. Sen 26 numeroidusta kirjaanpanosta täytyy ensinnä poistaa Katrinan runo (I 684), joka onkin uudestaan toiseen paikkaan painettu (I 1080). Vielä voimme eroittaa neljä kirjaanpanoa, jotka sisältävät Marketan runon, vaan eivät Väinämöisen tuomion säkeitä (I 687, 696, 699, 700). Jää jäljelle 21 numeroitua kappaletta, joista ainoastaan neljä, Vuonnisen Ontrei Malisen ja hänen kahden poikansa laulamaa, esittävät tuomitun pojan Marketan lapsena (I 689, 690, 690 a, 693). [1]

[1] Väinämöisen tuomion vienanpuoliset kirjaanpanot jakaantuvat alueittain seuraavasti: Kl 681; Ks 682; Lt 683, 683 a, 685; Vk 686, 688; Vn

Havaittuamme Väinämöisen tuomion eri runoksi on meidän etsittävä sen jälkiä myös ulkopuolelta Vienan lääniä. Toisten runojen seasta löydämmekin säkeistöjä, jotka ovat aivan samoja kuin vienanpuoliselle runolle ominaiset.

Täydellisin suomenpuolinen kappale on Suojärveltä itä-Karjalasta, se jatkuu Vellamon neidon onginnalla ja Kultaneidon taonnalla. Toinen alkuosan esittävä katkelma on sijoittunut Tulen lukuun Ilomantsin puolella pohjois-Karjalassa (Europaeus H 150; G 676, [Ahlqvist B 321]):

i 1. Tuli poika Pohjolasta,
uro uuesta kylästä
isolle ikipahalle,
emolle epänäölle.
Isä kutsui Ilmoriksi,
emo ehtopoiaksehen,
veli Vennon Joukoseksi,
muu pere (korj. kylä) nimettömäksi.
  Tuli ukko ristimähän,
Vierokanta kastamahan.
Pani nuoren Joukamoisen,
ei tullut nimi vakava.
Pani kaunihin Kaukamoisen,
jo tuli nimi vakava.

j 1. Syntyi poika Pohjolahan,
mies pitkä Pimentolahan
kyntäjäksi, kylväjäksi,
siemenen siroittajaksi,
orosen opastajaksi,
varsan viejäksi vaolle,
[ruunan mustan mullokselle].
Ei tuolle nimeä tietty.
Iso kutsui Immokiksi,
emo aina Ainokiksi,
sisaret Sevottareksi.
  Tule poika Pohjolasta!

Muut yksityiset säkeistöt otamme runon kunkin piirteen kohdalla tarkastettaviksi.

Paitsi selvästi vieraita aineksia tavataan runossa seuraavat seikat:

A. Pojan syntyminen.
B. Nimen ehdoitukset.
C. Kastajan noutaminen.
D. Tuomarin tuominen.
E. Lapsen tuomitseminen.
F. Lapsen puolustautuminen.
G. Lapsen kastaminen.
H. Väinämöisen suuttumus ja poislähtö.
I. Luottamus Väinämöisen palaamiseen.

689, 690, 690 a, 691, 692, 692 a, 693, 694; Ln 695, 695 a, 695 b, 697, 698. Yksityisiä säkeistöjä, joita osittain olisi voinut varsinaisten toisintojen joukkoon painattaa, sisältävät vielä: (I L) Ks 160; (I R) Lt 183; Ln 538, 275; Uh 115, 378, 378 a. Säeluetteloita ovat kansanrunousseminarissa laatineet H. Haataja ja T. Kaukoranta.

Näiden järjestys vaihtelee jonkin verran eri toisinnoissa:

i 1: ABCG (Vellamon neidon onginta ja Kultaneidon taonta).
j 1: AB.
Kl 681: ABCG.
Ks 682: (Anni paimenessa) ABCDCGDEH.
Ks 160 L: (Raudan synnyssä) ABG.
Lt 683, 683 a: A (Kapalon katkaiseminen) BCEFG (Metsän lukua ja Raudan syntyä).
Lt 685: AG.
Vk 686: (En tiedä tekijätäni) AB.
Vk 688: H.
Vk 183: (Kilpalaulanta) H, I.
Vn 689: (Marjatta paimeneen) ABCDEFGH.
Vn 690, 690 a: (Marjatta paimeneen) ABDEFHCG.
Vn 691: (Pohjolan emäntä tuulessa) ABEF.
Vn 692, 692 a: (Pohjolassa syntynyt neito tuulessa; eksyneen etsiminen; pojan suolta löytäminen) DBED(C) E (Kapalon katkaiseminen) FGHI.
Vn 693: (Marjatta paimeneen) ABCDCGEFHI.
Vn 694: (Pojan suolta löytäminen, vanhempien etsiminen) EFG (Paavo Korhosen runoa).
Ln 695: F.
Ln 695 a: (Neljä neittä, vanhimmalle panuinen eli tulipoika) BEFH.
Ln 695 b: F (Pojan suolta löytäminen) BCBEFHGI.
Ln 697, 697 a: (Pojan suolta löytäminen) BCBEFGH.
Ln 698: (Pojan suolta löytäminen) BCEGFGH (Saaren impien itku).
Ln 538: (Kultaneidon taonta) H.
Ln 275: (Saaren impien itku) H.
Uh 115: (Väinämöisen ajelehtiminen Pohjolaan ja sieltä karkoitus) H.
Uh: 378, 378 a: (Tuonelassa ja Vipusessa käynti; Tuonen tyttö oksentaa V:n mereen) H.

Pojan syntyminen on kuvattu seuraavin säkein:

1. Poika syntyi Marjatalle Vn 689, 690, 693.
2. 3. Syntyi seppo Ilmorinen, yöllä syntyi, yöllä kasvoi Ks 160 L.

4. Inoi on poika Poimarissa[1] Vk 686.
5 A. Syntyi poika Pohjolahan (-ssa) j 1, Kl 681.
B. Poika syntyi Pohjolassa Lt 683 a, 685.
C. » » Pohjosesta Lt 683.
D. Tuli poika Pohjolasta i 1.
6 A. Mies pieni Pimentölässä (-stä) Kl 681, Lt 683.
B. Mies pitkä Pimentolahan j 1.
7. Lapsi täyessä Lapissa Kl 681, Lt 683 a, 685.
8 A. Uro(s) uuesta kylästä (-ssä) i 1, Kl 681.
B. Uro kylmästä » Lt 683.
9. Syntyi poika puolikuinen Ks 682, Vn 691.
10 A. Kaksiviikkoinen Kalevo Ks 682.
B. Kaksivuotinen Kaleva Vn 691.
11, 12. Suuremmilla suon selillä, aukeammilla ahoilla Vn 691.
13, 14. Isolle ikipahalle jne i 1.
15—9. Kyntäjäksi, kylväjäksi jne j 1.
20. Poika (Siitä) suolta löyettihin Vn 692, 694, Ln 695 b, 697—8.
21. Kaksiviikkoinen Kaleva Ln 698.

Pojan syntyminen nimenomaan *Marjatalle* (1) on seurauksena Marketan runon liittymisestä johdannoksi. Seppo *Ilmorisen* syntyminen yöllä (2, 3) on eri runoa (I os. s. 19), johon nimen ehdoitukset ovat kiintyneet sen johdosta, että niiden joukossa esiintyy myös nimi *Ilmori*. *Puolikuinen* eli *kaksiviikkoinen* (9, 10) ei kukaan voi olla syntyessään, vaan on tämä ikämääräys siirtynyt myöhemmästä lapsen puolustautumisesta. *Suon selän* tulemme niinikään tapaamaan lapsen vastauksessa. Yksinkertainen *suolta löytäminen* on sekamuodostus edempänä runossa esiintyvästä suohon tuomitsemisesta sekä Marketan runoon kuuluvasta lapsen löytämisestä. Pojan syntyminen *Pohjolahan*, *Pohjolassa* tai *Pohjosesta* ja *tuleminen Pohjolasta* (5) viittaa selvästi Tulen lukuun,[2] jossa kerrotaan, mitenkä *poika läksi Pohjolahan* eli *Pimentolahan* ja kolme yötä siellä oltuaan taas *tuli poika Pohjolasta* (Kristus Haadeksessa SRU s. 286). Pohjolan kertosanat *Lappi* ja *kylmä kylä* (7, 8 B) ovat niinikään loit-

[1] Pois pyyhitty ja päälle kirjoitettu: *Pohjolasta* sekä rivien väliin lisätty: *lapsi täyestä Lapista.* Molemmat lisäykset on voitu saada saman käsikirjoituksen n:o 5:stä, jossa loitsija kerskailee: »tässä on poika Pohjolasta, lapsi täyestä Lapista.»

[2] Tulen luvun vaikutusta ilmaisee myös vienanpuolinen toisinto, jossa neljästä neidosta vanhimmalle syntynyt lapsi nimitetään *panuiseksi* eli *tulipojaksi* (Ln 695 a).

suista lainattuja (SRU s. 271—2). Selittämättömäksi jää sekä Suomen ja Vienan puolella ilmaantuva *uusi kylä* (8 A), joka huonosti soveltuu kerroksi Pohjolalle.

Nähtävästi on Väinämöisen tuomiossa ollut pojan syntymäpaikkana Pohjolan sijalla joku muu nimi. Siihen viittaa vanhimmassa F. M. Toppeliuksen muistiinpanossa alkuansa kirjoitettu *Poimari* (4). Tämänkin alkutavuun on edellä käyvä *poika* sana voinut jonkun verran yhtäläistyttävästi vaikuttaa.[1]

Pojan syntymiseen on Latvajärven Arhippa liittänyt kapalon katkaisemisen. Lönnrotille hän lauloi (Lt 683):

Se on poika kolmiöissä — pääsi päälle peittehensä.

Cajanille esittäessään hän näiden väliin sovitti vielä lisäsäkeen: *lapsi riisi riikkoh[i]ssa* (Lt 683 a). Yhdessä Vuonnisen toisinnossa vasta Väinämöisen tuomion johdosta suuttuneena *puolikuinen* poika (Vn 692):

Katkaisi kapalovyönsä — kolmiöissä ollessahan.

Että edellinen paikka on oikeampi, todistaa, paitsi ajanmääräysten takaperoisuus jälkimäisessä toisinnossa, Gananderin säilyttämän Kullervojakson alku (KHII s. 643):

Se kalki Kalevan poika — heti kohta kolmiöissä
kuin ensin emästä syntyi, — katkaisi kapalovyönsä.

Saman piirteen tapaamme vielä pariin länsi-inkeriläiseen Kilpalaulannan kappaleeseen joutuneena (KT II 428, 430):

A. Ajoi kolmiöinen poika —	B. »Ken tekis merehen sillan?»
kolmioistä jäätä myöten.	Joutui yksi Einemöinen.
Katkaisi kapalovyönsä,	katkaisi kapalovyönsä.
sievyönsä singahutti.	se teki merehen sillan.

Yhtäläisten säkeitten ilmaantuminen karjalaisen laulualueen molemmissa äärimäisissä päissä, läntisessä Inkerissä ja pohjoisessa Vienan läänissä, josta Gananderinkin kappale on kotoisin, osoittaa, että ne ovat varsin vanhoja, olivatpa ne sitten Virosta lähtien kulkeneet koko alueen päästä päähän taikka länsi-Suomesta saapuen haaraantuneet molempiin päihin. Virolainen alkuperä ei tule kysymykseen, vaikka sama piirre tavataan myös Kalevi poeg runoel-

[1] Tekisi mieli ajatella ruotsalaista *Pemar* vastaavaa *Paimion* pitäjän nimen muotoa * *Paimari*. Ruotsalaisen nimen loppu *-r* ei kuitenkaan kuulune sanan vartaloon, vaan voi olla vanhaa genetivin päätettä (R. Saxén Finländska vattendragsnamn s. 73).

massa (2: 660—5). Tälle kohdalle ei näet ole mitään vastaavaa virolaisissa kansanrunoissa, vaan on se kirjallinen laina Kalevalasta.

Mutta siitä voi olla eri mieltä, mihin runoon mainitut säkeet ovat alkuansa kuuluneet: onko kapalonsa katkaiseva kolmiöinen poika ollut Kalevan poika ja kumpi Kalevan poika, Väinämöisenkö tuomitsema vai Untamon vainooma, vai kenties itse Väinämöinen? Palaamme edempänä tähän kysymykseen.

Nimen ehdoitukset ilmaantuvat paitsi vienanpuolisissa ja esitetyissä suomenkarjalaisissa kappaleissa, vielä vermlantilaisessa »Raudan» tai oikeammin Pakkasen luvussa (Gottlund 805):

o 1. Isä pani Ilmariehtaroille,
sisar sotijaloxi,
väl veñen Joukarixi.
ämä pani pakkaisixi.
Pakkanen Puhuvan poika!

Säkeitten vaihtelun näemme seuraavasta luettelosta:

1 A. Ei tietä (-tty) nimeä panna Kl 681, Ks 682, 160 L. Vn 691—2, Ln 695 a, b: 6, 697—8.
B. Ei tietä nimeä sillä Ln 695 b: 11.
C. Ei tuolle nimeä tietty j 1.
2. Eikä virsihin veteä Vn 692.
3 A. Ei tietä isoa sillä Vn 689.
B. Ei sen tie'etty (-etä) iseä Vn 690, 693.
C. Eikä löyetty isoa Vn 694: 12.
4 A. Eipä löyetty emoa Vn 694: 11.
B. Eikä varsi(te)n (sen) emeä Vn 690, 693.
5 A. Isä kutsui Ilmariksi Vk 686, Vn 689.
B. Isä(-ä) » IlmOriksi i 1, Kl 681, Ks 160 L, Lt 683, 683 a. Vn 690, 693, Ln 697—8.
C. Iso kutsui Immokiksi j 1.
D. Isä pani Ilmariehtaroille o 1.
6 A. Emo (-ä) ehtopoiaksehen i 1, Kl 681, Lt 683, 683 a, Vn 689, 690, 693, 697 a, 698.
B. Äiti (korj. emo) ehtopoiaksensa Vk 686.
C. Emo aina Ainokiksi j 1.
D. Äiti Armoksi nimitti Ks 160 L.
E. Ämmä pani pakkaiseksi o 1.
7 A. Veli Vennän Joukariksi o 1.
B. » Vennon Joukoseksi i 1.

C. Veljet Vennon Joukaeksi Lt 683 a: 9.
D. » » Joukioksi Vn 693, Ln 695 b: 8.
E. » » joukkioksi Lt 683, [Vn 689: 23?].
F. » Vento Joutioksi Ln 697, 697 a: 8 (ensin: rengit).
G. » Verran Joukieksi Ln 698.
H. » Verra Joutioksi Ln 695 a: 10.
I. » veitsiverrakseheh Kl 681.
8 A. Sisar sotijaloksi o 1.
B. Sisaret » Ks 160 L, Lt 683, 683 a: 8, Vn 693, 697 a: 7.
C. Sisaret sotijaloiksi Ln 695 a: 9. 695 b: 7.
D. » sotipojaksi Ln 698.
E. » sotiporoksi Kl 681.
F. » Sevottareksi j 1.
9 A. Muu pere nimettömäksi i 1, Vn 689: 22, 690, 693, Ln 697: 8.
B. Muu suku nimettömäksi Lt 683, 683 a.
C. » kylä » Ln 695 a, vr. i 1.
D. Mukala » Vk 686.

Lapsella ei ole vielä varsinaista nimeä, vaan jokainen läheisimmistä sukulaisista antaa sille oman nimityksensä; kaukaisemmat eivät vaivaudu ennenaikaisella nimenannolla. Isän ja äidin tuntemattomuus, joka on toisinaan tullut nimen tietämättömyyden sijalle, osoittaa Marketan runon vaikutusta.

Sisarten panema nimi *sotijalo* on selvä sankarin nimitys. Siten on myös käsitettävä isän kutsuma nimi *Ilmari*. Kultaneidon taonnassa sen tapaamme sankarisepon nimenä, jonka aikaisempi muoto on *Ismaro*. Tämä taas on alkusoinnun vaikuttama muunnos *Kaleran* kertosanaa *Osmori*, *Osmero* eli *Osmo*. Veljien antamassa nimityksessä: *Joukonen*, *Joukari*, *Joukio* eli *Joukea* (> Joukie)[1] tapaamme taas *Joukahaisen*. Vaikeampi on määrätä *Vennän* eli *Vennon* ja *Verran* suhde. Jälkimäinen on kenties korjattava *Vetran*, jonka johdannainen on sankarin nimi *Vetrikka* (> Veitikka). Edellinen esiintyy tuntemattoman 1600-luvulla kirjoittamassa Chronicon Finlandiae Siinä selitetään sanaa *Venno*, josta sitten muka *Fenno* vieraskielisten puheessa olisi johtunut, muinoin käytetyn suomalaisten kesken toista tervehtiessä ja puhutellessa, niinkuin nykyajan ranskalaiset

[1] *Joukkio* on Lönnrotin väärin kuulema tai kirjoittama (vr. rinnan *Vennon joukio* ja *joukko* I 52). *Joutio* on luultavasti väännös.

käyttävät sanaa *monsieur*. Taivaallisen H e r r a n, Kristuksen, merkitys on *Vento* sanalla runon säkeissä (SRU s. 335) [1]:

A. Onnen ohrat, Vennon vehnät. vettä Jortanin joesta,
B. Vettä Vennon lähtehestä. pyhän virran pyörtehestä.

Kunnioittavassa merkityksessä loitsija käyttää *Vento* sanaa ilmeisesti itsestänsäkin (Sirelius 167):

Minun Vennon veellessäni, partasuun lukiessani.

Äidin puolesta nimittäminen *Armoksi* tuntuu uudenaikuiselta. *Ainokki* on, samoinkuin *Immokki* ja *Secotar*, saanut naisellisen päätteen toisen runon mukaan, jossa luetellaan neidolle sekä kotona että appelassa annettuja nimityksiä [2]. Tämän länsi-inkeriläisissä toisinnoissa neitoa nimittää joskus setä *aino tyttäreksi* ja useammin sedän lapset *seukoikschen* (III 1538). Tavallisesti niissä kutsuu: *emo ehtolapseksehen* (III 1539), [3] mikä on nähtävästi vaikuttanut vienanpuoliseen Väinämöisen tuomion säkeeseen: *emo ehtopoiaksehen*. Ontreinen Vassilei on selittänyt *ehtopojan* »e t s i n t ä p o j a k s i», josta päättäen hän on käsittänyt *ht*:n *ts*:n vastineeksi. Jos niin on laita, on runo tullut rajan takaa Pohjanmaan *ht*-alueelta vienanpuoliselle *ts*-alueelle. Jos sitten *ehto* < *etso* sanan sijaisissa: *Armo* ja *Ainokki*, edes *äiti* sanan kanssa sointuva *a* olisi alkuperäinen ja vasta *emo* sanan tullessa äidin asemelle muuntunut *e:ksi*, niin saisimme säkeen palautetuksi muotoon: *äiti Atso-poiaksehen*. Vielä on lukuun otettava vermlantilainen (o 1): *isä pani Ilmariehtaroille*, joka on mahdollisesti typistynyt kahdesta säkeestä:

Isä pani Ilmari[ksi. emo kutsui] Ehtaro[ksi].

Korjaamalla *Ehtaron* samalla tavoin kuin *ehto* sanan, saisimme kysymyksenalaiselle säkeelle muodon: *äiti kutsui Atsaroksi*. Samassa Kultaneidon taonnassa, jossa esiintyy edellisen säkeen *Ilmaria* vas-

[1] Eräässä Tulen luvussa rukoillaan: *tule poika Pohjolasta, mies iso Isän alosta, veikko Vennon Joukiosta* (Porthanin tutk. s. 124). Pohjolasta tuleva poika tarkoittaa Kristusta, jota myös voisi käsittää *Vennon* eli Herran sankareista tulevana veikkona. Tämä säe on kuitenkin voinut tulla sekaan Väinämöiseen tuomiosta.

[2] Tästä runosta on seminarityön laatinut Naimi Levas.

[3] Joskus: *enot ehtotyttäreksi* (Salminen 942). Edellä käy: *isyt t. emyt kutsui kukkaseksi*, minkä Lönnrot on sovittanut tuomittavaan poikaan Uudessa Kalevalassa (50: 429).

taava *Ismaro*, ilmaantuu sepän nimityksenä myös *Atsarlainen*. Toisten sankarinnimien ohella tavataan niinikään Käärmeen luvuissa *Aattara*, *Hattera*, *Attalainen* ja *Ahtolainen* ynnä muita *A(a)tsara*, *Atsalainen* eli *Atsolainen* nimen muunnoksia (ks. Vir. 1918 s. 24—33).

Kastajan noutaminen tai tuleminen lapselle nimeä antamaan tavataan Suomen itä-Karjalassa pari kertaa sovitettuna Neitsyt Maarian marjavirrestä ja Marketan runosta kokoonpantuun runoon Iro-neidosta ynnä hänen kolmesta pojastaan Väipämöisestä, Ilmarisesta ja Joukahaisesta, jotka sitten lähtevät laivaretkelle (Europaeus H 61; Basilier 99):

i 2. »Oi; Ukko hyvä Jumala,
tules näitä ristimähän!»
Tulipa Ukko ristimähän,
Viinikanta kastamahan.

i 3. Etsi lapsen ristijöitä.
Tuli ukko ristimähän,
tinarinta kastamahan.

Säkeitten luettelo saadaan niinmuodoin:

1 A. Etsittihin ristijeä Ln 695 b.
B. Etsitähän ristijeä Ln 697—8.
C. Etsi lapsen ristijöitä i 3.
2 A. Kansa kaikken kastajoa Ln 695 b.
B. » kaikki kastajia (-oa) Ln 697—8.
C. Kaikki kansa kastaiia (-oa) Vn 692 a, Ln 698.
3, 4. Tuli ukko Ilmorinen,
tuli lasta ristimähän Kl 681.
5 A. Tuli pappi ristimähän Vn 689, 690, 693.
B. Tuotiin » ristijäksi Ks 682, Vn 693.
C. » ukko ristimähän i 1, Lt 683, 683 a.
D. Tuli » » i 2, 3.
6 A. Kansa kaikki kastajaksi Ks 682.
B. Virokannas » Vn 693.
C. » kastamahan Lt 683, 683 a, Vn 689, 690, 693.
D. Vierokanta kastamahan i 1.
E. Viinikanta » i 2.
F. Tinarinta » i 3.
7. Pienoista puhastamahan Kl 681.
8. Palvonen pitelemähän Vn 689.

Ristijän nimenomainen *etsiminen* sekä *papin* mainitseminen johtuu Yhdeksän taudin synnystä, josta samat piirteet ovat Suomen

itä-Karjalassa siirtyneet Marketan runoon (KHH s. 478).[1] Myös *Ukko*, *Virokannas* ynnä *Palvonen* tavataan toisessa runossa, joka Vienan puolella ja Varsinais-Inkerissäkin on yhdistynyt Ison härän kaadantaan, mutta Karjalan kannaksella ja Vermlannissa on säilynyt erillisenä Ison sian tappamis-yritystä kuvailevana. Latvajärven Arhippa ja hänen poikansa Miihkali ovat laulaneet hiukan eriävällä tavalla (Lt 892—3):

A. Tuotu Ukko iskemähän,
Virokannas viilemähän,
Palvanen pitelemähän.
Härkä päänsä häilähytti —.
Ukko kuusehen kavahti,
Palvanen pajuille pääsi,
Virokannas vitsasille.

B. Ukko läksi iskemähän,
Palvanen pitelemähän,
Virokannas viilemähän.
Härkä päätäh häilähytti —.
Palvanen pajuhun nousi,
Piru pihlajan nenähän,
Virokannas kannon päähän.

Muista vienanpuolisista kirjaanpanoista mainittakoon toisintomuodot (C = Ks 891; D = Lt 894, Uh 898, 901, Ph 902; E = Ph 902):

C. Pivari pitelemähän —.
Pivari pihlajan nenähän.
D. Palvanen pajun nenähän.

C. Viilokanta viilemähän —.
Viilokanta kannen päähän.
E. Virokannas kaatamahan.

Karjalan kannaksella ilmaantuu yksin *Ukko* iskijänä, mutta puihin pakenevina mainitaan myös *muut jumalat* (KRH s. 630):

F. Tuli Ukko taivosesta
kultaisen kurikan kanssa. —
Ukko kuusehen pakohon.
muut jumalat muihin puihin.

Länsi-Inkerissä nimitetään Ukon lisäksi useammasti *Akka* ja kerran *Paha henki* (III 346, vr. 695, 2206; 2196):

G. Tuotiin Ukko tappamahan —.
Ukko kirvestä häristi.
härkä päätänsä päristi.
Ukko kuusehen pakohon.
Akka aian seipähäsen,
muut jumalat muihin puihin.
H. Mies kuusehen pakohon.
Paha henki vaahterahan.

Vermlannin savolaisten toisinnoissa tulevat joko *Ukko tappamahan* taikka *Visakanta viittaisemahan* ja kumpaisenkin ohella *Ryönikkä repäisemähän*. Paetessaan hyppää *Ukko kuusehen* tai *Visakanta vaahterehen* sekä *Ryönikkä raitahan* ynnä *muut jumalat* tai *perkeleet muihin puihin* (KRH s. 768).

[1] Siitä on myös ukon kieltäytyminen ristimästä otettu suomenkarjalaiseen Marketan runoon (KRH s. 478, vr. UK 50: 437—8).

Ryönikkä vastaa Agricolan Ukon naisena esittämää *Raunia*, joka johtuu skandinavilaisesta p i h l a j a a merkitsevästä sanasta (vr. ruotsin *rönn*). Tällä oli myös nimenä *Akka*, minkä näemme Ukon kertona länsi-Inkerin toisinnoissa. Vienan puolella tapaamme *pihlajaan* pakenijana *Pirun* tai *Pivarin*, jotka ovat myöhäisiä sijaisia ja väännöksiä. Tähän puuhun olettaisi juuri Raunin paenneen, vaikka alkusoinnun vaikutuksesta sen paikalle on voinut tulla *raita*. *Aidalle* kipuaminen on länsi-Inkerissä lainattu Pakenevan lorusta (Kant. I 206), josta myös Ukolle on voitu saada kavahtaminen *kuuseen* mahdollisesti alkuperäisemmän tälle jumalalle pyhitetyn *tammen* asemelle, jos saa olettaa niiden alkuperäisen yhteyden säilyneen suomalaisen runonsepittäjän tietoisuudessa. Matalakasvuisen *pajun nenä* on luultavasti vain toisennus *pihlajan nenää*, minkä muuntuminen lienee yhteydessä *Palvasen* ilmestymisen kanssa. Tämä sana tavataan *Ukon* kertosanana vienanpuolisissa loitsuissa, joista se on saattanut tulla Ukon puolison sijalle ja sitten saada aikaan *pihlajan* vaihtumisen alkusointuun soveltuvammaksi *pajuksi*. Kun *Palvanen*, s. o. palvottava, ei ole muuta kuin Ukon mainesana, ei tätä voi ajatella toiseen puuhun pakenevaksi. Luonnotonta on myös, että tämä Ukon iskiessä teurasta ikäänkuin eri henkilönä kiinni *pitelee*, mikä piirre rajoittuukin yksistään Vienan lääniin. *Teuraan pitelijästä* Palvasesta on viimein yhdessä Väinämöisen tuomion kappaleessa tehty kastettavan *lapsen pitelijä* Palvonen.

Mutta kumpaiseen runoon kuuluu alkuansa *Virokannas*? Väinämöisen tuomiossa se tavataan paitsi Vienan puolella myös Suomen itä-Karjalassa. Ison sian (> härän) runossa se esiintyy niinikään Vienan läänissä, mutta lisäksi vielä Vermlannin savolaisilla. Sen vienanpuolisista pakopaikoista on *vitsikko* tilapäinen ja sopimaton; yleisempi *kannon pää* on myöskin liian matala ja nähtävästi nimen jälkiosasta *kannas* aiheutunut. Sitävastoin vermlantilainen *vaahtera* tuntuu erikoisuutensa vuoksi alkuperäiseltä; sama harvinainen puulaji ilmaantuu myös länsi-Inkerissä myöhäisemmän *Pahan hengen* pakopaikkana.

Kuitenkin on syytä epäillä, onko Virokannas kuulunut Ison sian runoon. Se näet saapuu Vermlannissa *viittaisemahan* ja Vienan puolella säännöllisesti *viilemähän*, lukuunottamatta pohjoisinta toisintoa, jossa se tulee yleensä *kaatamahan*. Mutta Virokannaksen *viileminen* soveltuu huonosti Ukon *iskemiseen*, joka Karjalan kannaksen ja keski-Inkerinkin toisinnoista päättäen on

tapahtunut *kultaisen kurikan* eli *hopeaisen nuijan kanssa* (KRH s. 627). Luultavaa siis on, että Virokannas vasta itä-Suomessa on liittynyt Ison sian runoon ja juuri Väinämöisen tuomiosta, jossa se ei ole toisena, vaan ainoana ja, jos ottaa lukuun semmoisetkin väännökset ja sijaiset kuin *kansa kaikki* ja *tinarinta*, säännöllisenä kertosanana.[1]

Nähtävästi on tämän kertosanan siirtymisen aiheuttanut molemmille yhteinen pääsana *Ukko*, jolla kuitenkin on toisessa taivaallisen jumalan, toisessa inhimillisen vanhuksen merkitys.

Agricolan mukaan tosin *Virancannos* on jumala, joka *Cauran caitzi*, ja Suomen Lapissa mainitaan tämä sana tunnetuksi sekä linnunsatimen (*virka*, 'sadin') että vähäisen kannon eli jumalankuvan merkityksessä (KRH s. 482). Mutta Agricola luettelee jumalainsa joukossa myös sankareita, jotka ovat myöhemmin voineet saada jumalallisen arvon ja kenties tehtävänkin.

Virokannakseen yhdistettävä on virolaisessa runossa Ristitystä metsästä kerran tavattava *Virelemas virsitarka* (SRU s. 337). Tähän runoon se ei kuitenkaan kuulu, vaan toiseen säkeistöön, joka on säilynyt länsi-Inkerissä (III 1122, [1121]):

Ville lammas poisikkainen,
Ville lammas viisin tarkoin
[t. aivan viisas],
viisin tarkoin, maan kavala,
tiesi kuun, tiesi päivän,
tiesi tähet taivahasta,
meren pohjasta somerit.
[t. se tiesi soat tulevan].

Vääntyneessä muodossa *Villelammas* on kolmannen tavun *a* luultavasti alkuperäisempi virolaista *e*:tä.[2]

Tuomarin tuominen tai tuleminen mainitaan nimenomaan Vuonnisen puolella. Ristijäpappi tai laulaja papin saavuttua tiedustelee (Vn 689, 693):

A. »Ketä tuohon tuotanehen,
tuon on tuhman tuomariksi?»
B. Ketä on tuotu tuomariksi?
Tuo on vanha Väinämöinen,
se on tuotu tuomariksi.

[1] Ainoa kappale, jossa *Ukko* on kerrottomana, on se, missä siihen mainesanaksi liittyy edellä käynyt lapsen nimitys *Ilmarinen*.

[2] Vielä olisi mainittava runossa Virsien reellä vetäjästä keski-Inkerissä esiintyvä: *Virolainen viisas poika, mies kavala karjalainen*, sekä seni pohjoisinkeriläiset toisennukset: *Virolainen virren seppä* ynnä *Viron ukko, viisas ukko*, joista jälkimäinen on myös Marketan runoon lapsen tuomitsijaksi tilapäisesti siirtynyt (KRH s. 441, 482). Kuten edempänä saamme nähdä, antaa Latvajärven Arhipan kappaleessa lapsi Virokannakselle mainesanan *karjalainen*.

Taikka papista puhumatta ilmoitetaan (Vn 692):

C. Käytih tuohon tuomaria — jok' oli taivosen takonut —
käytih seppo Ilmarinen, käytih vanha Väinämöinen.

Ristijänä esiintyy edempänä Ilmarinen. Neljännessä Vuonnisen toisinnossa sanotaan yksinkertaisesti (Vn 690):

D. Tuli vanha Väinämöinen tuon on tuhman tuomariksi.

Vasta Väinämöisen lähdettyä tulee pappi lasta ristimään. Tuomittavalle on määre *tuhma* siirtynyt *tuomiolta*, kuten saamme nähdä lapsen vastauksesta.

Yhdessä Lonkan kirjaanpanossa esiintyy pelkästään säe (Ln 698):

E. Tuli vanha Väinämöinen.

Ristijän etsiminen käy sen edellä ja lapsen tuomitseminen sitä seuraa; papista ja tuomarista ei nimenomaan puhuta.

Mutta niissäkin toisinnoissa, joissa ei tuomarin tuomista tai tulemista mainita, on **lapsen tuomitseminen** miltei säännöllisesti Väinämöisen tehtävä. Kerran ovat ennen ristijänkin tuloa varis ja korppi sanelleet tuomion, minkä myöhemmin Väinämöinen vähän toisessa muodossa uudistaa. Yksistään Latvajärven Arhippa antaa ristijäksi tuodun ukon myös tuomita lapsen.

1, 2. Varis vaakkui varvikolla,
korppi koikkui korpimaalla Ks 682.
3 A. Sanoi vanha Väinämöinen Ks 682. Vn 689—94, Ln 695 a, b, 698.
B. Puhui vanha Väinämöinen Ln 697. 697 a.
C. Sitten » » Ln 693.
4. Niin ukko sanoiksi virkki Lt 683, 683 a.
5 A. Poika suolle vietäköhön Ks 682, Vn 689. Ln 695 a.
B. » » vietänehen Lt 683. 683 a.
C. » » vieteäkin Vn 690.
D. Lapsi » » Vn 693.
E. Olis poika suolle viety Ks 682.
6 A-C. Puulla päähän lyötä(k)öhön, lyötänehen, lyöteäkin nk. 5 A-D.
D. Kun ois puulla päähän lyöä Vn 692, 694, 697—8.
E. Olis (Kun ois) puulla päähän lyöty Ks 682, Vn 691.
7 A, B. Tangolla tapett[ak]ohon. (-nehen) Vn 695 a, Lt 683, 683 a.

C. Eli tangolla tapettu Vn 691.
D. » » tavata Vn 692, 694, Ln 695 b.
E. Tahi tangolla takoa Ln 697—8.
F. » » tavattu Ks 682.
8 A. Sitten suohon sotkettuna Ks 682.
B. Siitä » sotkea Ln 695 b.
9—11. Alle mustien mutien,
alle soien sammalien,
kuopattu kuuksi päiväksi Ks 682.

Viimeinen säkeistö (9—11) on myöhemmin muodostettu, osittain toisten runojen säkeistä, kuten suosta sotkeminen Raudan synnystä.

Optativimuodot: *vietäkökön*, *lyötäköhön* ja *tapettakohon* (5—7) viittaavat Suomen puolelle. Vienan karjalaisten puhekielessä käyttämättöminä ne on useimmiten vaihdettu murteenmukaisiin muotoihin. Näiden säkeiden suomenpuolista alkuperää vahvistaa vielä Ilomantsin puolella Marketan runoon eksynyt kappale. Siinä tosin: *lapsi tuomitaan tuleen*, mutta tuomio kuuluu (Lönnrot Q 85):

j.2. Lapsi suolle vietäköhön, hongan oksalla hotaista.
korennalla päähän lyöä,

Olen aikaisemmin johtanut tämän piirteen inkeriläisestä runosta, jossa tytön synnyttyä poikaa odottaneet omaiset kiroilevat (KRH s. 477): [1]

Isä sanoi: »saata suohon!» Setä: »seinähän säräise!»
Veli sanoi: »vie vetehen!» Minjä: »turkata tulehen!»

Yhtäläisyys inkeriläisen runon ja Väinämöisen tuomion säkeistöjen välillä rajoittuu kuitenkin ajatukseen *suosta* sopivana surmapaikkana. Edellisessä se esiintyy vain yhtenä monesta surmatavasta; jälkimäisessä siihen liittyy vielä erikoisen surma-aseen käyttäminen. Todellisesta yhteydestä ei siis voi olla puhetta.

Lapsen puolustautuminen sisältää ensinnäkin puhumisen ihmeen, mikä juuri on aiheuttanut sekaantumisen Marketan runoon, jossa sama ihme tapahtuu. Marketan lapsen *kolmiöisyydellä* on kuitenkin vastineensa vain Latvajärven Arhipan Lönnrotille esittämässä kappaleessa, jossa se on tähän paikkaan siirtynyt syntymisen yhteydessä mainitusta peitteensä päälle nousemisesta (Lt 683).

[1] Säkeitten vaihtelut on lueteltu T. Seitsosen seminaaritutkimuksessa.

Cajanin kirjaanpanosta puuttuu puhuvan pojan ikämääräys (Lt 683 a). Muuten poika on säännöllisesti *puolikuinen* eli *kaksiviikkoinen.*

1. Niin on poika kolmiöinen Lt 683.
2 A. Tahtoi taiten vastaella Lt 683.
B. Poika » vastaeli Lt 683 a.
3 A. Puhui poika puolikuinen Ks 682, Vn 689, 690, 693—4, Ln 695 a, b, 697—8.
B. Sanoi poika puolikuinen Vn 691, Ln 695.
C. Suuttui » » Vn 692.
4 A. Kaksiviikkoinen kajahui Vn 689, 690, 693, Ln 695.
B. Kaksiviikkoinen karehtui (-i) Vn 692, Ln 695 b, 697, 697 a.
C. Kaksiviikkoinen Kalevo Ks 682.
D. » Kaleva Vn 693 muist., 694, Ln 698.
E. Kaksivuotinen Kalev' on Vn 691.

Onko sankarinimi *Kaleva* vai teonsana *kajahui* eli *karehti* tässä alkuperäinen, ei ole helppoa päättää. Molemmat tavataan Vuonnisessa ja Lonkassa, Kaleva sitäpaitsi Kostamuksen-Kontokin alueella, joten se on laajempialainen. Mutta teonsana tavataan etupäässä vanhemmissa kirjaanpanoissa, Kaleva vain uudemmissa. Lonkan Martiska Karjalainen lauloi *karehti*, hänen poikansa Maksima *Kaleva* (Ln 695 a, 698). Vuonnisen Ontrei Malinen ja hänen Jyrki poikansa lauloivat *kajahui* (Vn 689, 690), mutta pojanpoika Jyrkinen Iivana lauloi *Kaleva* (Vn 691), Ontrein toisen pojan Vassilein käyttäessä kumpaakin muotoa (Vn 693, 693 muist.) Kuitenkin on huomattava, että Ontrei ja hänen molemmat poikansa ovat Sampojaksossa nimittäneet muurahaista, joka puree kurkea jalkaan (s. 156, I 79, 84, 91): *kaksijalkoinen Kaleva.* Tämä säe on ilmeinen muunnos säettä: *kaksiviikkoinen Kaleva*, joka siis jo Ontreinkin aikana on ollut tunnettu.

Toisen vuonniselaisen laulutavan edustaja Homanen Ohvo käyttää mainitulla paikalla teonsanaa (Vn 692), mutta eräs, joka oli häneltä runon kuullut, sanaa *Kaleva* (Vn 694). Myös Ohvo mainitsee edempänä runossa ristitystä pojasta (Vn 692): *se oli kaunis Kalevan poika.* Se ei kuitenkaan paljoa todista, koska on vienanpuolisten Kullervorunojen tavallinen alkusäe (Vk 927).

E. N. Setälä on sitä mieltä, että harvinaiset teonsanat *kajahui* ja *karehti* ovat tässä yhteydessä käsittämättömäksi käyneen *Kalevan* myöhäisempiä sijaisia. Mutta hän pitää Kalevaakin tähän kohtaan

lainattuna Kullervorunoista. Taikka jos niin ei ole laita, olisi *Kalera* sanalla hänen mielestään tässä myöhempi 'jättiläisen' merkitys (FUF VII s. 236). Kullervorunoista ei kuitenkaan tarvitse välttämättä olettaa Kalevan siirtyneen, koska se muissakin runoissa tavataan, vieläpä nimenomaan sankarillisena nimityksenä, mikä merkitys tässäkin tapauksessa hyvin soveltuisi monin sankarinnimin mairitellulle pojalle.

Puhumaan ruvennut lapsi ensin moittii väärää tuomiota:

5, 6. Oi sie ukko ulkomainen,
Virokannas karjalainen Lt 683, 683 a.
7. Oho sinä (l. silma) ukko utra(n) Vn 689, 690, 692, 694.
8 A. Eli vanha Väinämöinen Vn 692, 694.
B. Oi on (Oho) vanha » Ln 695 a, 698.
C. Ohoh sie (l. Oi sinua) vanha Väinämöinen Vn 693, Ln 697, 697 a.
D. Ohoh silma Väinämöinen Ks 682.
E. Oi on silma Väinö parka Vn 691.
8 A. Sinä tuhmin tuomitselet Ks 682.
B. Kun sie (Kuinpa) tuhmin tuomitset on (-te, -tkin) Vn 691, 693—4.
C. Kuin nyt tuhmin tuomitsit-e Vn 690.
D. Kuin nyt tuhmin tuomitsitta Vn 692.
E. Olet tuhmin tuomittuna Vn 689.
9 A. Väärin laskenet [1] lakia Ks 682.
B. » piettynä » Vn 689.
C. » kannatat » Vn 690, 692—4.
D. » » lakiasi Vn 691.

Tuomarin puhuttteleminen *ukoksi* ja *Virokannakseksi* voidaan johtaa kastajana esiintyvästä ukosta ja Virokannaksesta. Sama lienee laita *ukko utran* kahdessa toisinnossa, joissa on tosin kastajana ukon asemella *pappi*, mutta tällä kertosanana Virokannas; toisessa kahdessa jatkosäe: *eli vanha Väinämöinen*, ilmaisee alkuperäisemmän puhutellun. Muutamassa suomenkarjalaisessa Marketan runon toisinnossa ristimästä kieltäytyvää pappia lapsi puhuttelee: *»oi sie ukko utra rukka«* (KRH s. 478).

[1] Vr. UK 50: 460 *laskenna* 40 vuotta ennen H. Meriläisen kirjaanpanoa.

Huomattavat ovat Latvajärven Arhipan kappaleessa ukon ja Virokannaksen mainesanat *ulkomainen* ja *karjalainen*, mitkä vienankarjalaisen laulajan kannalta ovat vastakkaisia käsitteitä. Edellinen on arvattavasti väännös, vaikka on vaikea sanoa, mistä *u*-alkuisesta sanasta. Inkeriläisissä Kullervorunoissa tapaamme *Unnonmaan* sijaisena tilapäisesti *ulkomaan* (FUF X s. 59), josta päättäen *ulkomaisen* saattaisi selittää johtuneeksi *Untamoisesta.* Ukon nimittäminen *utraksi*, jolla on Aunuksen murteessa 'raukan' merkitys, panisi taas ajattelemaan *Utramoista* eli *Vetramoista.* Mutta jos on pidettävä kiinni paitsi alkuääntiöstä myös sitä seuraavasta kerakkeesta (vr. *ukko Ilmorinen* s. 219), niin saattaisi tulla kysymykseen *Uljamoinen*, joka runoissa, samoinkuin *uljas* 1642 vuoden Raamatunsuomennoksessa, esiintyy s a n k a r i n merkityksessä (SRU s. 336). Mikä sana mahdollisesti *karjalaisen* takana piilee, on vielä vaikeampi arvata.

Seuraavan säkeen *tuomitset* eli *tuomitsit* on vaatinut täytettä, joten se ei saata edustaa alkuperäistä muotoa. *Tuomitsitta*, s. o. tuomitsitte, tarkoittaa Väinämöistä ja hänen rinnallaan tilapäisesti esiintyvää Ilmarista. *Olet tuomittuna*, s. o. tuominnut, ynnä sen kerto *piettynä* (< pieltynä?) pitänee palauttaa muotoihin *tuominnunna* ja samoin *piellynnä*, joita ei vienankarjalaisten puhekielessä käytetä. Omituinen on lausetapa: *kannattaa* (< *kantaa*) *lakia*, joka johtunee siitä, että vienankarjalainen laulaja on *laki* sanan väärin käsittänyt v ä l i k a t t o a merkitseväksi.

Siirtyessään itsepuolustuksesta syytökseen poika toisinaan puhuu *suuremmasta syystä*, vaikkei hänen omaan tuomioonsa ole mainittu vähintäkään syytä. Välistä poika uudistaa lausuntonsa väärästä tuomiosta sovittaen sen Väinämöiseen:

10. Ei ole syystä suuremmasta,
isommastana asiasta Ln 697, 697 a.
11 A. Ei ole töistä huonommista Vn 692.
B. » » » pahemmista Vn 692 a.
C. » » » tuhmemmista Ln 695 b.
D. Töistä tuhmemmistakana Ks 682.
12. Asioista pahemmista(na) Vn 692, Ln 695 b.
13. Ei ole silma tuhmin tuomittuna Vn 690, 693.
14 A. Väärin kannatettu(na) lakia Vn 690, 693.
B. ». kannettu » Vn 690 a.

Sattuvaa on tuomitsijan omien sanojen kääntäminen häntä itseään vastaan kohdistuvan syytöksen johdannoksi.

15 A. Eipä silma itseäsi Ks 682.
B. Eipä sinua silloinkana Ln 695 a.
C. Ei ole sinuakana Vn 694.
16. Suolle viety, päähän lyöty Ks 682.
17. (Ei) (ole) silma suolle viety Lt 683, 683 a, vr. Ln 695 a.
18 A. Eikä puulla päähän lyöty Lt 683, 683 a: 22.
B. Ei ole » » » Vn 692, 694, Ln 695 b, 697, 697 a.
C. Ei silma silloin] päähän lyöty Ln 698.
19 A. Eikä tangolla tapettu Lt 683, 683 a: 21, Vn 694, Ln 695 a, 698.
B. Eikä tangolla tavattu Vn 692.
C. » » taottu Ln 697, 697 a.
20. Vanhalle Väinämöiselle Ln 695 b.

Myös Marketan runon suomenkarjalaisiin toisintoihin on välistä sovitettu yhtäläinen vastaus tuleen tai veteen viskattavan lapsen suuhun (Europaeus J 2 b; Krohn 7321; vr. KRH s. 478):

i 4. (Ukolle, eli »rekiparvelle»):
»Olithan sinäkin meinä,
eikä ajettu vetehen,
eikä tungettu tulehen.»

i 5: (Papille):
»Voi sinua paljo parka,
itsepä oisit vietävä vetehen,
itsepä tulehen tungettava.»

Mistä sitten poika syyttää Väinämöistä? Latvajärven Arhippa panee pojan lausumaan aivan saman syytöksen, jonka hänen esittämässään Pätöisen pojan surma-runossa Lemminkäinen lausuu Ulappalan vanhalle ukolle (Lt 683, (683 a), vr. [758]):

»Jos (Kuin) sie olit [t. Kun ennen] nuorempana,
koirat (-an) kannoit kohvoissasi,
(kouhkuissasi) [t. kohussasi],
maan valiot (-on), maksoissasi.
Niin sie herjasit heposet,
juoksuttelit suorajouhet
suon selillä, maan navoilla,
veen on liivan liikkumilla.
Ei ole silma suolle» jne.

Koiran kohdussa kantaminen kuuluu Koiran syntyyn, johon kantajaksi on toisesta runosta otettu miespuolinen Väinölän sokea ukko, Ulappalan umpisilmä (SSL s. 221—3). Lemminkäisen surmaajaan kohdistettua syytöstä hevosten herjaamisesta on Julius Krohn verrannut skandinavilaiseen tarinaan Balderin surman aiheuttajasta Lokista. Tämän näet kerrotaan tammaksi muuttautuneena vietelleen jättiläisen oriin pois työstä, jonka piti määräaikana valmistua (SKH I s. 261). Siinä tapauksessa jäisi Väinämöisen

tuomioon ainoastaan toinen syytös, joka ilmaantuu sekä etelä- että pohjoispuolella Latvajärveä:

21 A. Kun (sie) nauroit oman emosi (-skin) Ks 682, Vn 690—4, Ln 698.
B. (Kun) makasit oman emosi Ln 695 a, 697, 697 a.
C. Kun piti oman emonsa Ln 695 a.
22. Kalvehutit kantajasi Ks 682.
23. Rinnalla riu'ottelit Ln 695 a.
24. Mäkimaita (-lla) mennessäsi Vn 690, 692—4.
25. Korjan kirjavan perässä (-hän) Vn 690, 692—3, Ln 698 (kopiossa: karjan).
26. Katoit kirjokorjihisi Vn 691.
27 A. Rannalla meren karilla Ln 697, 697 a.
B. » » karisen Ln 695 a.
C. » merellisellä Ln 695 b.
28. Sankalla somerikolla Ln 697, 697 a.
29,30. Vasten varvikkomäkeä, kohti vuorta korkeata Ks 682.

Viimemainittu säepari (29—30) kuuluu siihen Karhunpeijaisrunoon, jossa kuvataan pääkallon viemistä pyhään puuhun; myös säkeellä (24): *mäkimaita mennessäsi*, on vastine metsästä kuljetettavalle karhulle lausutussa toivomuksessa (SRU s. 158—9):

Itse turpasi ylennä mäen päälle mennessäsi!

Kullervon sisaren runoa muistuttaa *korja* turmelemispaikkana (Vn 982); nimenomaan *kirjava* eli *kirjokorja* tavataan Ilmarisella (Lt 54: 181, 469: 192). Säe: *rinnalla riuvottelit* (22) on sekamuodostus seuraavasta *rannalla* ja Sisarenturmelijan valituksesta (Ks 973; Lt 979):

A. Kun makasin maamon lapsen, —
tinarinnan riuvottelin.

B. Kun makain emoni lapsen,
rinnakkohon riuvottelin.

Meren rannalla[1] *emonsa kanssa* makaaminen on verrattava Suomen Karjalassa tavattuun Sämpsä Pellervoisen makaamiseen emintimensä kera jyväparkan parmahalla, mikä taas on selitettä-

[1] *Rannalla makaaminen* ilmaantuu myös Sisiliskon luvussa vieläpä *reen* yhteydessä (Topelius II s. 12): *Vingas vankahan makasi, rannalla rekeä vasten, pinon pitkän reunan alla.* Alkuperäisempi makuupaikka tässä runossa on kuitenkin *rangalla* (Sjögren 405).

vissä siitä käsityksestä, että miespuolinen viljavuuden-jumala on naispuolisen maaemon poika ja samalla puoliso (KRH s. 761, 765).

Mutta Väinämöiseen on vielä keskipohjalaisessa Ampiaisen luvussa kohdistettu syytös (Topelius V s. 40):

Sinä vanha Väinämöinen, kuin teit huorin kolmiöissä!

Jos viimemainittu säe kuuluu runoon Väinämöisen tuomiosta, on mahdollisesti tähän paikkaan siirrettävä ja Väinämöiselle omistettava myös edellä esitetty kapalovöitten katkaiseminen kolmiöisnä (s. 215). Kenties on tahdottu kuvata sankariylimyksen eroottista erikoisuutta ikään nähden, niinkuin lukumäärään nähden on tehty Kaukamoisen runossa, jolle ei riitä vähempi kuin sata ja tuhat morsianta[1]:

Lönnrotilla ei Runokokoukseensa ollut käytettävänä muuta kuin Vuonnisen Ontrein toisinto, josta tämä kohta oli unohtunut, eikä hän sitä enää huolinut ottaa Vanhaan Kalevalaan. Uuteen laitokseensa hän sen sijalle muodosteli kaksikin syytöstä, joista toinen viittaa Väinämöisen petokseen lähettäessään Ilmarisen Sammon taontaan, toinen hänen osallisuuteensa Aino-neidon kuolemaan (Uk 50: 465—74).

Seuraa **lapsen kastaminen,** jonka paikka vaihtelee. Vuonnisen Ontreinen Vaassila, samoin kuin eräs eteläisempi laulaja, liittää sen kastajan tuomiseen tuomion edelle (Vn 693, Ks 682). Niinikään Ontreinen Jyrki yhdistää sen kastajan tuloon, mutta esittää molemmat vasta Väinämöisen poislähdön jälkeen (Vn 690). Lonkan Martiska ja hänen poikansa eroittavat kastajan etsimisen ja lapsen kastamisen, mutta esittävät jälkimäisen Väinämöisen poislähdön jälkeen tai kesken sitä (Ln 695 b, 698). Toinen vanha Lonkan laulaja ja Vuonnisessa itse Ontrei Malinen ynnä Homanen Ohvo laulavat säkeistön siten, kuin Kalevalassa ja tässä tutkimuksessa on järjestetty.

1. Silloin ukko lapsen risti Lt 683, 683 a.
2. Virokannas lapsen kastoi Lt 683 a.

[1] Muudan myöhempi vuonnisenpuolinen laulaja selittää suolta löydetyn pojan olleen tämän kielletyn suhteen hedelmän (Vn. 694): »Väinämöinen kun sai pojan maamohonsa, kuin heille rotihe huikea (= syntyi häpeä), niin luotiin metsään.» Homanen Ohvo, jolta tämä oli runon oppinut, huomauttaa vain: »Venäjän tapa» (Vn 692 a).

3. Siitä (Jopa) poika ristittihin Ks 682, Lt 685.
4. Kaste päälle kääpättihin Ks 682.
5 A. Pappi risti ripsahutti Ks 682.
B. » » lapsen ripsahutti Vn 689.
C. Risti lapsen ripsahutti Kl 681, Vn 690, 693.
6 A. Kansa kastoi kapsahutti Ks 682.
B. Kastoi lapsen kapsahutti Vn 690 b, 693.
7 A. Sanoi vanha Väinämöinen Vn 694, vr. Ln 695 b, 698.
B. Sanoi seppo Ilmorinen Vn 692.
C. Puhui poika puolikuinen Ln 697.
8 A. »Poika tänne (tuonne) ristitähän» Vn 692, 692 a.
B. »Tuonne poika ristiöhön (-tähän)» Vn 694, Ln 697—8.
C. »Nyt on poika ristitähän» Ln 695 a.
9 A. Pohjolan kuninkahaksi Kl 681, Lt 683, 683 a.
B. Honkalan » Ln 687.
C. Metsolan » Ks 682, Lt 685, Vn 690, 692: 41, 693—4, Ln 698.
10 A. Raha(n)saaren vartiaksi Kl 681, Vn 689, 690, 692: 40, 693—4, Ln 697.
B. Raha(n)vaaran vartiaksi Vn 694, Ln 695 b, 698.
C. Rahavuoren » Ks 682.
D. Salosaaren » Lt 685.
11—2. Ristittihin Riisi poika, Kaukomieli kastettihin Ks 160 L.
13—6. Pani nuoren Joukamoisen — Kaukamoisen jne i 1.

Kansa (6 A) lienee tässäkin väännös [*Viro*]*kannasta* ja *papin* mainitseminen Yhdeksän taudin synnyn vaikutusta (vr. s. 219). Huomattavia ovat yhä uudet sankarinnimet, jotka kuitenkin ovat voineet toisista runoista lisäksi tulla: *Riisi* (< *Riion*) *poika*, *Kaukomieli* eli *Kaukamoinen* ynnä Joukioon yhdistettävä *Joukamoinen*. Mutta huomattavinta on pojan *kastaminen kuninkaaksi*, joka on ilmeisesti runoon kuuluva piirre. Kysymyksenalainen on vain paikanmääre. *Metsola* eli *Honkala* on ollut otettavissa Metsän luvuista. *Pohjola*, joka mainitaan myös pojan syntymäpaikkana, on nähtävästi runossa aikaisempi kuin *Metsola*. Latvajärven Arhippainen Miihkali esittää, samoinkuin hänen isänsä, pojan syntyneen *Pohjolassa*, mutta sitten ristityn *Metsolan* eikä Pohjolan, kuninkaaksi (Lt 685, vrt. 683). *Rahasaaren* eli *-vaaran* nahka- eli turkispaikan merkityksessä voisi hyvin käsittää Metsolan kertosanaksi ja sen *vartian* metsänhaltiaksi. *Rahasaari* ilmaantuukin

yhdessä vienanpuolisssa Metsän luvussa (Europaeus K 214 = I L 1257, rivien välinen lisäys on samaa käsialaa):

Rastit vaar[ojen rakoihin], ne on pilkat Tapion piian,
* Rahasaaren rantehille *; ne on neien kynsikyisen.

Mutta *Rahasaari* on kertosanana myös Metsolaa aikaisemmalla Pohjolalla (Kl 681). *Rahavuori* taas tavataan saaren kertona monessa paikoin Suomea muistiinpannussa arvoituksessa, joka kuvailee a v a i n t a (esim. Suomen kansan arv. 1333):

Pieni ukko, nykerä parta, pantu saaren paimeneksi,
rahavuoren vartiaksi.

Kenties vielä siinä esiintyvällä *paimen* sanalla on jotakin yhteyttä Pohjolan- paikalla pojan syntymäpaikkana kerran tavattavan *Poimarin* kanssa. Kysymys on siitä, onko runo mainitut piirteet lainannut arvoituksesta vai onko tämä muodostellut vanhan runon säkeitä.

Jälkimäisessä tapauksessa saattaisi kuvitella paikannimeen liittyvän *Rahasaaren* tai *-vaaran* tarkoittavan jotakin pyhää paikkaa, jossa samoinkuin bjarmilaisessa Jumalan pyhätössä oli metallirahoja varastoon koottuna. Yhteisen pyhätön vartian toimi on voinut perinnöllisenä kuulua suomalaiselle kuninkaalle yhtä hyvin kuin skandinavilaiselle päällikölle (I os. s. 219).

Latvajärven Arhipan mukaan Pohjolassa syntynyt ja Pohjolan kuninkaaksi ristitty poika vielä naitetaan (Lt 683, 683 a):

Pohjon poika naitettihin, metsän mielityttåristä,
Kuukehimö kihlottihin karvarinnoista kanoista.

Edellinen säepari on muodostus *Päivän pojan* naittamista ja *Kuukehottaren* kihlomista, joka tavataan johdantona Ampiaisen luvussa (SSL s. 190—1). Jälkimäinen säepari kuuluu Metsän lukuihin, joissa Tapion emäntää Annikkia pyydetään ikäänkuin naittamalla yhdyttämään pyydystäjää pyydystettävään karhuun (SRU s. 180).

Mutta sekä etelämpänä että pohjoisempana esitetään **Väinämöisen suuttumus ja poislähtö** lapsen syytöksen johdosta.

1. Se oli kaunis Kalevan poika Vn 692.
2 A. Eli vanha Väinämöinen Vn 692 a.
B. Siitä (Se on) vanha Väinämöinen Vn 690, Ln 695 b, 697—8, 538.

C. Jopa tuosta Väinämöinen Ks 682.
D. Siitä suuttui Väinämöinen Vn 689, 693.
E. Suuttui vanha Väinämöinen Vn 692.
3 A. Kovin suuttui ja syäntyi Ks 682.
B. » » » vihastui Vn 690.
C. Sekä » » » Vn 693.
D. Jo suuttui, kovin vihastui Vn 692.
E. Siitä suuttui ja häpesi Vn 689.
4 A. Painui pahalle mielin Ln 695 b.
B. Pani mielensä pahaksi Ln 697—8, 538.
5. Hyrövän karehtovaksi Ln 698.
6 A. Valoi ruuhet rautapohjat Ks 682.
B. Latoi ruuhen rautapohjan Vn 689: 46.
C. Lauloi » » Vn 690: 36, 692—3.
D. Lauloi purren vaskipohjan Ln 697, 697 a.
E. » puusen umpipurren Ln 695 a.
F. » siitä » Ln 538.
7 A. Valoi vaskiset venehet Ks 682.
B. Lauloi vaskisen venehen Vn 689: 45, 690: 35, 692—3.
C. Laati » » Uh 378 a.
8 A. Kuparisen kyhätteli Ln 695 a: 25.
B. » kuuvatteli Ln 538.
9. » umpipurren Ln 695 a: 28.
10—1. Ahin aian kääntimehen,
Veitikan veräjän suille Vn 692.

12. Siitä vanha Väinämöinen Ks 682, Ln 698.
13 A. Läksi poies astumahan Ln 695 b.
B. Siitä astui alla päin Ln 697 a, b.
14. Katsoi kallella kypärin Ln 697 a, b (ks. s. 52).
15, 16. Istuutui venehesen vaskisehen,
purtehen valitettuhun Ln 698.
17 A. Siitä läksi laskemahan Vn 692.
B. Läksi tuonne » Ln 698.
C. Sinne läksi Väinämöinen Ln 275.
18 A. Laskea karittelevi (-eht-, -ett-) Vn 682, 689, 690, 693.
B. Laskea korottelevi (-örö-) Ln 695 a: 26.
C. Väinämöinen laski Vk 688.
D. Lähti soutelemaan merta myöten Uh 378 a.
19—22. Purjehti punaista merta

punaisilla purjehilla (ks. s. 114),
meni töitänsä pakohon,
pillojansa piilemähän Vn 692.

23—5. (Pohjolan emäntä V:lle):
»Jo nyt olet töitäsi paossa,
piilojasi piilemässä,
mene tuonne, kunne käsken!» Uh 115.

26 A. Syöstäkse meren syvälle Ln 697, 697 a, vr. Uh 378, 378 a.
B. Alaisehen merehen Ln 538.

27. Alaisihin maaemähän (-ihin) Ln 695 a: 29, 697, 697 a.

28 A. Alaisihin taivosihin Ln 695 a: 30.
B. Yläisihin taivosihin Ln 697, 697 a.

29. Surman suuren suun oville Ln 275.

30 A. Kurimuksen kulkun alle Ks 682, Vn 689, 690, 692—3, 698.
B. Kurimuksen kulkun (kurkun) suuhun Vk 688, vr. 183. Ln 697, 697 a, Uh 115.
C. Kurimuksen kulkuksehen Ln 275.

31 A. Kian (kiian, kiän) kielen kääntimihin (-lle) Ks 682, Vn 689, 690, 692—3, Ln 695 a: 27.
B. Meri-ilkeän kitahan Uh 115.

32—4. Ilmaiseksi iäksehen.
Kurimuksen kulkun suussa
tulena veessä kiehui Vk 688.

35—8. Ikuisille istuimille,
polvuisille portahille;
sielt' et pääse päivinäsi,
selkiä sinä ikänä Uh 115.

39. Ja siellä on Vk 183.

40. Siihen loppui Väinämöinen Vn 693. *

Alainen maaemä ja *yläinen taivas* johtuvat Pistoksen luvusta; pistosnuolista ammutaan ensimäinen alas maahan, toinen ylös taivaaseen ja kolmas teräksiseen vuoreen, josta se kilpistyy ihmisen ihoon (SSL s. 159). Tilapäisesti on maaemän mukaan *taivaskin* mainittu *alaiseksi*. Sen johdosta on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa siirtänyt *yläisen* määresanaksi *maaemälle* (VK 32: 245, Uk 50: 505), joten on muodostunut mielikuva maan ja taivaan välisestä paikasta.

Alkuperäisemmin runoon kuuluva menopaikka on *kurimus* eli *kita*, joka on Vienan läänissä yleinen. Joko *kita* tai *kurimus* ynnä *meren syvä* on säilynyt niissäkin Lonkan alueelle rajoittuvissa toisin-

noissa, joissa maa ja taivas mainitaan. *Alaisen maaemän* on johtanut mieleen yhdessä Lonkan kirjaanpanossa ilmaantuva *alainen meri*.

Mielikuva kurimuksen kulkusta, josta valtameren vedet virtaavat maan alle ja sieltä takaisin synnyttäen luoteen ja vuoksen, tavataan keskiajan kirjallisuudessa jo 800-luvulla ja on voinut viikinkiaikana kulkeutua suomalaisillekin. Kansa siitä vielä tarinoi Varsinais-Suomessa, Savossa ja Suomen Lapissa ynnä Virossa. Sekä itäsuomalaisissa että vienanpuolisissa loitsurunoissa sinne manataan (SRU s. 273—4; KRH s. 483—4; Brummer II s. 48). Jälkimäisissä ilmaantuu myös kurimuksen kulkun kertosana *kian kieli* (I R 309, L 526). Sen johdosta, että suomalaisissa ja virolaisissa tarinoissa kerrotaan kurimuksen läheisyydessä oleskelevasta valaskalasta, joka onkeen tarttuneena pelastaa laivan merennapaan uppoomasta, oletin *kian* venäläisen *kit*, 'valaskala', sanan omantomuodoksi, kuten muudan laulajakin on selittänyt (Vn 690). Siinä tapauksessa kertosäe olisi muodostunut vasta myöhään venäläisen vaikutuksen alaisessa Karjalassa. Vienanpuolisessa Kanteleen synnyssä kohtaamme *lohen* ja *hauin* ohella, joiden luista kantele valmistetaan, joskus lisäkertona *kian* (I 634, vr. 635):

Lohen luita, hauin päitä, kian kylkiluin paloja.

Niinikään Suomen itä-Karjalassa tapaamme säeparin, jossa mainittu lainasana esiintyy (Krohn 5505):

Ruijan koskehen kovahan, kitahan kitaikalalle.

Mutta tässä näemme sen rinnalla suomalaisen *kita* sanan, josta myös on johdettavissa muoto *kian*. Samoinkuin kurimuksen kulkulla voi sanoa olevan suun, saattaa kuvannollisesti puhua sitä vastaavan kidan kielestä. *Kita* sanan asemesta käytetään Vienan Karjalan puhekielessä tavallisesti *kero*, josta päättäen kysymyksessä oleva kertosäe on jo Suomen puolella muodostunut.

Meri määräpaikkana tekee *ruuhen* (6 A, B) runoon kuulumisen epäiltäväksi [1]. Väinämöisen vene onkin ilmeisesti ollut *umpi-*

[1] Toisissa runoissa tavataan vaskisen *veneen* kertona kuparinen *kuutti* (Lönnrot S 170,195; SRU s. 268), minkä Lönnrot on tähän paikkaan sovittanut jo Vanhassa Kalevalassa (VK 32:244, UK 50:504). Kalevalan selityksissä on viitattu sennimiseen puusta koverrettuun pienissä salolammeissa käytettyyn onkiveneeseen ja tätä kuvallisestikin esitetty. Kuitenkin on toisinaan myös oikein huomautettu, että *kuutto* voi merkitä j a a l a a (vr. ruots. *skuta*).

pursi, s. o. kannellinen laiva. Yhtäläiseen ***rautapohjaiseen*** purteensa ja *vaskiseen* veneeseensä mainitaan Tarsilainen poltetun, aivankuin viikinkiajan meriurho haudattaessa laivaansa, joka oli usein raudalla päällystetty (I os. s. 223; K. Weinhold, Altnordisches Leben s. 132, 137).

Purren tekopaikka on tilapäisesti sijoitettu: *Ahin aian kääntimehen, Veitikan* (< Vetrikan) *veräjän suille*, mikä on johtunut mieleen menopaikkaa kuvaavassa säeparissa mainitusta *suusta ja kääntimestä* (10—1, 30—1; vr. I 774, 880).

Puolessakymmenessä toisinnossa on nimenomainen ilmoitus, että Väinämöinen jäi sille tielle, mutta jokaisessa eri tavalla, joten sen voi eroittaa alkumuodosta, muuten tarpeettomanakin. Huomattavin on Vuonnisen Ontreilta kirjaanpantuun kappaleeseen myöhemmin lisään kirjoitettu säkeistö (Vn 689):

Johon puuttui polveksensa, katoi kaikeksi iäksi.
sinne vaipui viikommaksi,

Sitä on A. R. Niemi pitänyt Lönnrotin muodostamana (KK I s. 203) »Kanteleeseen» painetun Kanteleen synnyn säkeistä (II s. 24):

Sinne vaipu viikommaksi, puutu pitkäksi iäksi.

Tämä säepari kuvaa kanteleen soiton vaikutusta koivun konkelolle nousseeseen metsän emäntään. Mutta vastaavasta käsikirjoituksesta näemme, että siihen on ensin lisätty lyijykynällä (VKA 169):

Tuonne vaipu viikommaksi,, katonutta kaipamahan(!).

Sitten on merkitty edellisen säkeen jälkeen kuulumaan: *puuttu pitkäksi ijäksi* jne.

Myöhemmin on kuitenkin Europaeus Suomen Karjalasta löytänyt runon Jaakko Pontuksen Kuolanretkestä, jossa on kaksi Vuonnisen Ontrein kolmesta säkeestä niin yhtäläisessä muodossa, ettei näiden kansanomaisuudesta saata olla epäilystä (Kant. tutk. I s. 197):

Tuonnepa viipyi viikommaksi, katoi kaikeksi iäksi.

Lisäys Ontrein kappaleeseen ei voi olla Lönnrotin, joka mainittua runoa ei tuntenut, vaan on luultavasti saman tai toisen laulajan tästä lainaama ja Lönnrotille perästäpäin sanelema.

Sitävastoin on Lönnrot Ontrein kappaleen loppuun liitettyjä

säkeitä edelleen muodostellut. Jo »Väinämöisessä» ne havaitsemme uudella piirteellä kehitetyiksi (vv. 1773—5):

Sinne puuttu *pursinensa*,
kanteloinensa katosi.
lakastuupi lauluinensa.

Nämä taas näemme aivan päinvastaiseen suuntaan muunnetuiksi Runokokouksessa Väinämöisestä sekä laajennetuiksi Vanhassa ja Uudessa Kalevalassa (*RV* 16: 65—7; Vk 32: 247—51; [UK] 50: 507—12):

Sinne puuttu[*i*] *pursinensa*,
venehinensä venähty [väsähtyi],
jätti kantelon jälille,
[soiton] Suomelle [sorean,
kansalle] ilon ikuisen,
laulut suuret lapsillensa.

Ajatuksen Väinämöisen kanteleen jäljelle jäämisestä saattoi Lönnrot saada G. A. Brakelin v. 1829 julkaisemasta näytelmärunosta »Väinämöinen», jossa päähenkilö kristinuskon ja ruotsalaisvallan voitolle päästyä sulkeutuu hautakumpuun, jättäen kuitenkin sen kukkulalle kanteleensa heläjämään (KRH s. 485).

Vihdoin on Lönnrot Uudessa Kalevalassa antanut Väinämöisen lausua ennustuksen **takaisin palaamisestaan** (UR 50: 491—500). Aiheen tähän hän sai parin laulajan suorasanaisista lisäyksistä, joita kumpaiseltakin on kahdesti kirjaanpantu (Vn 692, 692 b; Uh 378 a, 378):

Aa. Sinne on mennyt Väinämöinen; vaikka sanotaan tulevan vielä; vielä hän elää.
Ab. Tulee se vielä samaan laatuun kuin Elias tänne kuolemaan; ei se pääse kuolemasta.
Ba. Siellä nyt soutelee, ei ole vielä palannut; haveksitaan palaavan.
Bb. Sillä haaralla on; tulla pitää ennenkuin maailma loppuu.

Lisäksi on mainittava kirjaanpano, jonka runollinen osa päättyy Väinämöisen poislähtöön ynnä pahoitteluun siitä, että poika ristitään. Suorasanaisesti se jatkuu (Ln 695 b):

Niin meni sinne ja ei ristitty; sieltä hän kuitenkin tulee taivaaseen, kun oli kuuentena miessä.

Väinämöisen ristimättä jääminen on vastakohtaisuuden lain vaikutuksesta muodostunut pojan ristimisestä. Jatko edellyttää sekä Väinämöisen lähtöä alaiseen maaemään, joka on alaiseen mereen menoa myöhäisempi, että Väinämöisen kehumista osallisuudestaan taivaan luomiseen Kilpalaulannassa, jossa se on muista runoista perästäpäin lisätty piirre (s. 37)

Nämä suorasanaiset selitykset ovat tietystikin myöhäisiä vienanpuolisia lisäyksiä.

Sen verran kuin harvoista toisinnoista voi selville saada, on runon alkumuoto ollut seuraavantapainen: kursivoimalla on nytkin merkitty varmimmat kohdat.

Syntyi poika Poimarissa(?),
? uros uudessa kylässä,
ei tietty nimeä panna.
Isä kutsui I[s]moriksi,
äiti A[ts]oksi nimitti
[t. emo kutsui Atsaroksi?],
*veljet Ve*nnän t. Ve[t]ran *Jou*kioksi,
sisaret sotijaloksi,
muu suku *nimettömäksi.*
Tuli *ukko* ulkomainen(?),
Virokannas karjalainen(?)
t. Tuotu *ukko* ristimähän,
Virokannas kastamahan.
Ke[n] on tuotu tuomariksi?
Tuo on vanha Väinämöinen,
se on tuotu tuomariksi.
Sanoi vanha Väinämöinen:
»*poika suolle vietäköhön,*
puulla päähän lyötäköhön,
tangolla tapettakohon!»
Puhui poika puolikuinen,
kaksiviikkoinen Kaleva:
»oi sinä vanha Väinämöinen,
sin' oot tuhmin tuomi[nnunna],
väärin kant[anna] *lakia;*
ei sinua suolle viety,
eikä puulla päähän lyöty,
eikä tangolla tapettu;
? kun teit huorin kolmiöisnä,
? katkaisit kapalovyö[si],
? sievyö[si] singahut[it];
kun nauroit *oman emosi,*
kalvehutit kantajasi
korjan kirjavan perässä.»
Silloin ukko ulkomainen(?),
Virokannas karjalainen(?),
risti lapsen ripsahutti,
kastoi lapsen kapsahutti
[Poimarin?] *kuninkahaksi,*
Rahasaaren vartiaksi.
Siitä vanha Väinämöinen
kovin *suuttui ja sydäntyi,*
lauloi *vaskisen venehen,*
kuparisen umpipurren.
Laskea karittelevi
kurimuksen kulkun suuhun,
kidan kielen kääntimihin.

Sekä nimet että muutamat muut sanat, kuten *tuomari* ja *laki*, viittaavat skandinavilaisen vaikutuksen alaiseen Suomeen, joten runon länsisuomalaisesta kotiperästä tuskin voi olla epäilystä.

Runon syntymäaikaa määrättäessä on otettava huomioon toiselta puolen oikeus heittää lapsi kuolemaan, toiselta puolen lapsen kastaminen nimenannon yhteydessä. Edellinen tapa oli skandinaveilla niin yleinen, että, kun v. 1000 yleisillä käräjillä Islannissa suostuttiin kristinuskoon, tehtiin nimenomainen ehto hevoslihan syömiseen ja vastasyntyneitten elämästä tai kuolemasta päättämiseen nähden. Kuolettaminen suoritettiin hukuttamalla, elävältä hautaamalla tai viemällä metsään, josta lapsi toisinaan saattoi tulla löydetyksi ja pelastetuksi. Jälkimäisen tavan olivat skandi-

navit viikinkiaikana omistaneet kristillistä kastetta jäljitellen. Kasteen saattoi toimittaa, paitsi isää, joka tavallisesti määräsi lapsen kohtalosta, myös vieras henkilö, joka tämän toimituksen kautta tuli lapselle läheiseksi niinkuin kristillinen kummi. Vedellä valettua ja nimen saanutta lasta ei ollut enää lupa hyljätä (A. Bugge, Vikingerne I s. 90—9).

Samat tavat olivat epäilemättä sen ajan pakanallisilla suomalaisillakin. Vielä v. 1534 valitetaan Novgorodin vallan alaisten karjalaisten salaa tappavan lapsiansa ja heillä olevan arpojia, jotka »omalla petollisella tavallaan» toimittivat nimenannon vastasyntyneille. V. 1198 mainitaan kristinuskosta luopuneitten liiviläisten Väinäjoessa huuhtoneen pois kasteen ruumiistansa, ja samoin v. 1223 virolaisten pesseen itsensä, huoneensa ja linnansa vedellä hävittääkseen tyystin tienoiltansa vastaanottamansa kasteen vaikutuksen. Lappalaisten tiedetään nimenomaan jäljitelleen kastetoimitusta antaessaan lapselleen papin paneman kristillisen nimen lisäksi uuden pakanallisen.

Suomalaisessa runossa on varmasti kristinuskoon viittaavaa vain *ristimisen* mainitseminen. Tosin on myös *risti* sana tullut suomalaisille ennen kristinuskon omistamista lainana venäjänkielestä (**крестъ**). Kastamisen yhteydessä se kuitenkin, jollei ole myöhemmin runoon lisätty, osoittaisi toimituksen olleen kristillisen. Mutta siinäkään tapauksessa ei runon tarvitse olla myöhäisempi pakanuuden loppuaikaa, jolloin yksityisiä lähetyssaarnaajia on erakkoina elänyt myös suomalaisten keskuudessa. Ristijän määre *ulkomainen*, jollei se ole toisen sanan sijainen, saataisiin käsittää muualta tullutta saarnamiestä tarkoittavaksi.

Näinkään olettaen ei Väinämöisen voi sanoa pahastuneen siitä, että lapsi sai kristillisen kasteen, vaan siitä, että hänen kuolemantuomiostaan kasteen ja nimenannon kautta pelastui nuori kuninkaanalku. Tulevan maallisen kilpailijansa tieltä on siis kuviteltava Väinämöisen väistyneen.

Vasta sen jälkeen kuin runo Väinämöisen tuomiosta Suomen ja Vienan Karjalassa sekaantui virolaisperäiseen Marketan runoon ja viimemainittu vuorostaan länsisuomalaiseen Neitsyt Maarian virteen, muodostui runo Väinämöisen tuomitsemasta Marjatan lapsesta, minkä Lönnrot saattoi käsittää kuvastavan kristinuskon ja pakanuuden välistä taistelua.

Kristuslapseksi olettamansa Marjatan pojan Lönnrot Uudessa Kalevalassa ristitti ja kastatti (50: 477—8):

Karjalan kuninkahaksi, kaiken vallan vartiaksi.

Karjalan, runolaulajain maan, hän sai Virokannaksen määreestä *karjalainen*, jonka jätti pois samalla kuin ukon mainesanan *ulkomainen* muunsi *unteloiseksi* (UK 50: 457—8, vr. VK 32: 229—30). *Kaiken vallan* hän otti Kristusta tarkoittavasta kertosanasta *kaikkivalta*, joka esiintyy Luojan virressä (Kant. tutk. II s. 108—9).

Kalevalaan perustuva mielikuva Väinämöisen väistymisestä Kristuslapsen tieltä on niinmuodoin osittain runolaulajain ja osittain Lönnrotin muodostelujen aikaansaama harhakuva.

Runolla Väinämöisen tuomiosta on kuitenkin meille paljoa suurempi merkitys kuin vertauskuvalliisen esityksen, — jos semmoinen on kansanrunoudessa yleensä oletettavissa. Muistelmana jostakin historiallisesta tapauksesta, tietysti mielikuvituksen värittämänä, se johtaa meidät entisen itsenäisyytemme aikaan, jolloin Suomessakin oli omia kuninkaita . Joukahaisen äidin Kilpalaulannassa »suurena miehenä» ihailema ja Joukahaisen sekä Ilmarisen »hyväsukuiseksi» puhuttelema Väinämöinen kohtaa tässä korkeampansa »sotijalon», joka pelkän syntymänsä nojalla on oikeutettu maan kuninkaaksi ja kansallisen pyhätön vartiaksi.

Tämän pienen runon monet merkilliset nimet, mitkä ainoastaan osittain on saatu selvitetyiksi, tarjoovat yhä mielenkiintoisia ratkaistavia tulevainkin tutkijain varalle.

---

26. Mitä mielenkiintoista yksityiset toisinnot voivat tarjota tarkastajalle?

Toisintojen avulla määrättyämme runon alkumuodon saamme palautua tarkastamaan sen eriäviä laulutapoja ja niiden muodostumista osittain perusmuodosta osittain toisistansa. Jokainen toisinto esittää meille kappaleen runon kehityshistoriaa. Tässä suhteessa saattaa alkuperäisestä laulutavasta kauemmas poikenneella toisinnolla, jolla perusmuotoa määrättäessä on ollut vähemmän sanottavaa, vuorostaan olla enemmän kertomista.

Otan esimerkiksi »Vienan läänin runojen» kolme ensimäistä numeroa, jotka ovat runoalueen itäisimmällä rajalla saman Kellovaaran laulajan Miihkalisen Simanan esittämiä. Ensimäisen, joka sisältää Sampojakson alkupuolen ynnä siihen yhdistyneen Kanteleen synnyn, on Lönnrot pannut muistiin v. 1835. Miespolvea myöhemmin v. 1872 on tämä kokoonpano uudestaan esitetty yhteen jaksoon Kilpalaulannan kanssa A. A. Boreniukselle (Lähteenkorvalle). Kolmas, niinikään Boreniuksen kirjaanpanema numero on yhdistelmä Kilpakosintaa ja Sampojakson loppupuolta, johon myös Kantelejaksoon kuuluvaa Laivaretkeä on sekaantunut.

I 1. A. Väinämöinen lähtee Luotolaan eli Väinölään olkisella ja hiirenkarvaisella hevosella merta myöten. *B.* Pohjan poika emonsa kiellosta huolimatta ampuu Väinämöisen hevosen. *C.* Väinämöinen jää 6—8 vuodeksi ajelehtimaan. *D.* Portto, ainut Väinämön emäntä eli akka pirttiä lakaistessaan kuulee Väinämöisen itkun. *E.* Etsii erilaisin kulkuneuvoin, löytämättä. *F.* Taottaa seppo Ilmollisella haravan; sillä haravoidessaan löytää Väinämöisen. *G.* Ainutta emoaan Väinämöinen pyytää tuomaan ainekset kanteleeseen, jolla sitten soittaa ihastuttaen kuulijat. *H.* Väinämöinen pyytää päästämään takaisin mereen, koska ei ole miestä uponneessa. *C.* Ajelehtii vielä 3—9 kuukautta. I. Tuntee päivän paistavan helteisesti. *K.* Nostaa merestä polvensa, jolle hanhi munii; polvelta veteen vierineistä munista syntyy hanhen sanan voimalla maailma.

I 2. (Johdantona Kilpalaulanta, päättyen siihen, että Joukahainen antaa ainoan sisarensa.) *A.* Väinämöinen lähtee hirvisellä hevosella merelle. *B.* Lappalaista pojakseen kutsuva Pohjon akka keksii Väinämöisen. Pohjon poika ampuu hänen altaan ainoan oriin, hernevartisen hevosen. *C.* Väinämöinen jää 6—8 vuodeksi ajelehtimaan. *F.* Pohjon akka, ainut akka Väinämöisen, taottaa seppo Ilmollisella haravan, jolla sitten haravoi. *E.* Ei löydä Väinämöistä. *D.* Kotiin mentyään pirttiä lakaistessaan kuulee Väinämöisen itkun. *F.* Löytää Väinämöisen. *H.* Väinämöinen selittää, ettei ole miestä uponneessa. *G.* Pyytää akkaansa tuomaan ainekset kanteleeseen, jolla sitten soittaa ihastuttaen kuulijat.

II 3 (*ja 433*). (Rannalla pesevä Anni tyttö näkee Väinämöisen purren; saa tietää hänen olevan kosintaretkellä; ilmoittaa veljelleen seppo Ilmolliselle; molemmat kosijat saapuvat Pohjolaan). Pohjon akka panee ehdoksi, jolla antaisi tyttärensä, ensin Sammon valmistamisen. (Niinikään sitten suuren hauin tuomisen Tuonelan joesta ja viimein kyisen pellon kyntämisen). Väinämöinen nämä ansiotyöt suorittaa. (Kun häät on pidetty, latoo Väinämöinen laivaan sekä sulhasia että neitosia ja panee ensin vanhat, sitten nuoret soutamaan). Anni huomauttaa Väinämöistä Pohjon purren lähenemisestä. Väinämöinen luo tulisen koron, johon laiva halkeaa. Poh-

jon akka lentää kokkona Väinön purren päälle. Väinämöinen iskee, että jää vain yksi sormi Sampoa ylentämään.

Vaikkei näissä kirjaanpanoissa olisi minkäänlaista paikan-ilmoitusta, tietäisimme, että ne ovat Vienan läänin toisintoja, koska niissä tapaamme osia yksistään tällä runoalueella säilyneestä Sampojakson keskiosasta, kahdessa edellisessä sen alkupuolesta ja kolmannessa sen loppupuolesta. Ja jos vielä saisi pitää mahdollisena, että näitä säkeistöjä olisi muistettu muuallakin, niin Luomisrunon esiintyminen ensimäisessä numerossa ilmaisee, että kysymyksessä olevien toisintojen lähtökohtana on ollut Luomisrunolla lisätty täydellinen Sampojakso, joka on Vienan läänin parailla runoalueilla Latvajärven ja Vuonnisen laulutavoissa edustettuna. Tähän yhdistelmään tosin perustuvat myös Suomen pohjois-Karjalassa löytyneet Sampojakson osat, joten yhä olisi lupa epäröidä, kummalle puolen rajaa toisinnot olisivat sijoitettavat.

Mutta epäämättömästi vienanpuolisiksi kysymyksessä olevat toisinnot osoittautuvat sen kautta, että edellyttävät Sampojaksoa, jonka keskiosan sisään on sovitettu sekä Kantelejaksoa että Kilpakosintaa. Länsipäässä Vienan läänin n. s. Rajaryhmän, jonka itäpäässä on Kellovaaran kylä, löysi Lönnrot Akonlahden kylässä mainituilla lisäyksillä laajennetun Sampojakson.

I 30. Väinämöinen ammutaan veteen. Eksynyttä etsitään. Väinämöisen polvelle munitaan maailmanmuna. Tuuli kuljettaa hänet Pohjolaan, jossa emäntä vaatii häntä kirjakantta kirjoittamaan, luvaten neidon palkaksi. Väinämöinen laulaa kultarinnan näädän ynnä kaksi käkeä joka kuu[s]ta kukkumaan. (Taottaa haravan, jolla haravoi ruovikkoa. Saa kalanluun, josta sepällä teettää kanteleen ja jolla sitten soittaa ihastuttaen kuulijat.) Ilmorinen saa taotuksi Sammon, vaan ei neittä suostutetuksi. (Anni tyttö näkee Väinämöisen purren, saa tietää hänen olevan kosintaretkellä Pohjolaan, vie sanan sepolle, joka pyytää saunaa lämmittämään. Kirjakorjin ja punavenein ajettaessa rikkoutuu reki. Tuonelassa käydään hakemaan oraa. Koiran haukkuessa Pohjon akka havaitsee vieraat. Väinämöinen ilmoittaa tulleensa kosimaan. Ansiotöinä kyntää kyisen pellon, tuo Tuonen hauin ja valjastaa Ukon avulla punaisen hevosen.) Sitten lähtee Pohjon tyttö. Kehoittaa Väinämöistä laulamaan Sammon saatuaan. Väinämöinen laulaa (laivaan sulhasia ja neitosia). Muurahainen puree kurkea; Pohjola herää. Pohjon pursi lähenee, puuttuu Väinämöisen luomaan korkoon. Pohjon akka muuttautuu kokoksi; Väinämöisen iskiessä sortuu veteen.

Kuten näemme, on Kanteleen synnystä otettu Lemminkäisen surma-runon vaikutuksen alainen muodostus, jossa kanteleen te-

koaineeksi käytetty kalanluu saadaan merestä haravoimalla. Surmatun Lemminkäisen etsinnästä on myös Väinämöisen etsinnän kuvaus lähinnä ollut otettavissa (s. 90). Toisissa Akonlahden runoalueen toisinnoissa haravoidaan merestä Väinämöinen, joka välistä vielä Lemminkäisen tavoin selittää, ettei ole miestä uponneessa (Ak 26, 26 a, 38; 44).

Että näin laajaksi paisutettu runo halkesi kahtia, on hyvin ymmärrettävää. Otamme lähemmin tarkastaaksemme ainoastaan alkupuoliskoa, jonka Miihkalinen Simana, kuten mainittu, on esittänyt kahdesti 37 vuoden väliajalla (I 1 ja 2). Jälkimäisellä laulukerralla hän lopettaa Kanteleen syntyyn ja soittoon, niinkuin useat itäisten Vienan läänin runoalueitten laulajat (Kl 7, Ak < Kl 27, Uh 102 ym). Mutta edelläkäyvästä Sampojaksosta hän on unohtanut laulamatta siihen Vienan läänissä liittyvän Luomisrunon. Edelliselläkään kerralla hän ei ole sitä kohdallansa esittänyt. Vaan Väinämöisen soiton kuvaukseen päästyään hän on sen muistanut ja pannut Väinämöisen pyrkimään takaisin mereen ja siellä uudelleen ajelehtimaan [1], saadakseen mukaan munimisen hänen polvelleen ynnä maailman luomisen munasta.

Jälkimäisellä laulukerralla hän, kuten olemme nähneet, on Sampojakson edelle liittänyt Kilpalaulannan. Sama yhdistys on tavattu parilla Kellovaaran alueeseen kuuluvan Liedman kylän laulajalla vv. 1872 ja 1894 (Kl 7, Kl < Ak 27). Se voi siis olla Miihkalisen Simanan molempien laulukertojen välillä muodostunut alueellinen kokoonpano (ks. s. 27).

Edellisellä kerralla hän aloitti, niinkuin yleisesti Vienan läänin itäisillä runoalueilla, Väinämöisen lähdöllä *lankoihinsa Luotolahan* (I 1: 1—5). Sen jälkeen hän otti esille lännempänä tavallisen *olkisen orihin*, mutta siihen kertona kuuluvan hernevartisen hevosen sijalle hän pani *hiirenkarvaisen herosen* (I 1: 6—7). Tästä näemme, että Sampojakson alkuosan, Väinämöisen ammunnan johdannoksi on ensin otettu Hämähäkin luvusta säepari, jonka edelle sitten on asetettu Lemminkäisen Luotolan retkestä säkeistö ja jonka kertosäe viimein on vaihdettu Niukahdusluvun aasia kuvaavaan (s. 78—9). Sitä seuraava ajaminen *meren selällä* eli *ulkosella* (< ulapalla) (I 1: 8—10) viittaa Luomisrunon vaikutukseen, jonka laulaja sitten,

[1] Vaihtelun vuoksi on laulaja tällä kohdalla muuntanut ajelehtimisen ajan 6—8 *vuodesta* 3—9 *kuuksi* Yhdeksän taudin syntymisen ajan mukaan (SSL s. 140).

kuten mainittu, on Väinämöisen ammunnan yhteydestä siirtänyt Kanteleen synnyn jälkeen.

Jälkimäisellä kerralla hän Kilpalaulannan tieltä on poistanut sekä Luotolaan lähdön että olkisen oriin. Joukahaisen luvattua sisarensa *nuotan pul[l]on puistajaksi, verkon siklan siirtäjäksi* Väinämöisen mainitaan lähtevän *merelle* hevosella, jonka kuvaus on kokonaan saatu Niukahdusluvusta (I 2: 66—75). Mutta edempänä mainitaan ammutun Väinämöisen alta *ainoan orihin, hernevartisen hevosen* (I 2: 99—101). Tällä kertaa siis laulaja Hämähäkin luvusta lainatusta säeparista on säilyttänyt kertosäkeen, minkä edellisellä kerralla tilapäisesti oli vaihtanut toiseen. Sen sijaan hän on pääsäkeen *olkisen* asemalle siirtänyt *ainoan* johdannoksi liittämästään Kilpalaulannasta, jossa ainoan sisaren mukaan tarjotaan lunnaiksi myös muita *ainoita*, ensimäisenä *ori* (I 2: 30).

Nyt vasta ilmaantuu *Lappalainen kyyttösilmä*, mutta hänen vihanpitonsa ja odotuksensa asemesta mainitaan vain, että hän on *ampuja ikuinen* (I 2: 76—7; ks. s. 68). Ei edes yleisesti Vienan läänissä Kilpakosinnasta lisättyä *mereltä keksimistä* (s. 73) soviteta Lappalaiseen, vaan Väinämöisen itkun tiedustelusta siirtyneeseen *Pohjon akkaan* (I 2: 78—80). Seurauksena on, että sitten ampuja nimitetään *Pohjon pojaksi*, jonka ohella kuitenkin säilyvät Lappalaista kuvaavat määresanat (I 2: 88—9).

Edellisellä laulukerralla on koko tämä kohta unohtunut laulamatta; Väinämöisen merellä ajon jälkeen esitetään välittömästi Pohjon pojan ampumisen uhka. Siinä sitävastoin on säilynyt ampumisen kielto Lemminkäisrunon vaikutuksen alaisessa muodossa; kieltäjänä on emo, minkä nimettömyys myös osoittaa ampujan nimenvaihdon myöhäiseksi.

Mereen joutuneen Väinämöisen korjaajana odottaisi tietysti ilmestyvän *Pohjon akan*. Tämä tavataankin jälkimäisessä kirjaanpanossa; edellisestä se on nähtävästi Lönnrotin lyhentelevän kirjoitustavan johdosta jäänyt pois ja olisi pitänyt painattaessa hakasiin pannen lisätä (I 1: 33—4: 2: 111—2):

A. Niin tuo portto [Pohjon akka], aina Väinämön emäntä.	B. Se on akka Pohjon akka ainut akka Väinämöisen.

Mutta kumpaisessakin toisinnossa on Pohjon akka mainittu vain kerran tämän Sampojakson osan alussa; sitten esiintyy yksistään kertosäkeen *akka Väinämöisen*, joka on Lemminkäistä etsivän ja haravoivan naisen sijainen. Edellisessä Väinämöinen häntä puhuttelee

»oi sie emoni ainut!», jälkimäisessä: *»oi nyt armas akkaseni»*, joka pikemmin soveltuisi puolisoon (I 1: 65; 2: 146; vr. V:n morsian s. 90). Molemmissa hän pyytää tuomaan *kalan evää*, josta voisi laatia *soiton* eli *kantervon*. Väinämöisen haravoiminen merestä on johtanut mieleen kanteleen tekoaineen haravoimisen, mikä muuten säännöllisesti ilmaantuu Kanteleen synnyn yhtyessä Sampojaksoon. Mutta Väinämöistä ei ole voitu samalla kertaa esittää haravoituna ja haravoitsijana. Yksitoikkoisen vaikutuksen tekisi myös, jos olisi ensin Miihkalisen Simanan tavoin esitetty, että Väinämöisen akka haravoidessaan: *jopa löysi Väinämöisen* (I 1: 63), ja sitten uudestaan haravoidessaan, yleisen laulutavan mukaisesti (esim. I Kl 4: 132—3):

Löysi ruotoa murusen, kalanluuta kappalehen.

Väinämöisen pyynnön on Miihkalinen Simana laulanut hiukan vaihdellen eri kerroilla (I 1: 66—9; 2: 147—51):

A. »Tuo sie luikku lehmän luuta,
kantervo kalan eveä;
laain mie soiton sormistani,
käsin kantervon asetan!»

B. »Tuo sie luikku lehmän luuta,
kappale kalan eveä!» —
Laati soitun sormillansa,
käsin kantervon asetti.

Tämä säkeistö edellyttää jälkimäistä säettä kanteleen tekoaineen löytämisen kuvauksessa (lehmän *luuta*, *kalan* evеä, *kappale*). Sitäpaitsi on tähän käytetty kanteleen valmistamista kuvaavaa säeparia, jonka pääsäe on kahta eri muotoa (I Vk 638; Ak 597):

A. Laati harpun hauinluisen,
kantelvon kalaneväisen.

B. Laitti soiton sorsanluisen,
kalanluisen kantelehen.

Kalan pääsanana on *hauki* epäilemättä *sorsaa* alkuperäisempi. Vaihdokseen on antanut aihetta skandinavilainen lainasana *harppu*, jonka outoutta Vienan läänin laulajille osoittaa myös sen vääntyminen: *harkon* (I Lt 615). *Sorsa* on saatu toisesta runosta, joka joskus on Kanteleen syntyyn sekaantunut ja alkaa (KRH s. 77, vr. I Lt 614 a: 108—9):

Sorsa soitti kanteletta, vesilintu vempelettä.

Jälkimäiseen kanteleen valmistamisen muotoon on edelleen vaikuttanut kanteleen käsille ottamisen kuvaus (I Lt 614):

Otti soitun sormillehen, käsillehen kantelvoisen.

Siten on syntynyt säkeenmuoto: *laati soitun sorminluisen* (Lt 620), joka selittää myös Miihkalisen Simanan kolmannen säkeen: *soiton sormistani* t. *sormillansa*. Hänen neljänteen säkeeseensä on

verrattava Väinämöisen soittoa kuvaileva (KRH s. 77): *asetti omat kätensä.*

Omituisin hänen laulutavassaan on kuitenkin ensimäinen säe: *tuo sie luikku lehmän luuta,* jossa hän ilmeisesti on käsittänyt *luikku* sanan luunpalaseksi. Tämä säe johtuu Paimenen runosta, joka on joskus sekaantunut Kullervonkin paimenessa oloon, kuten vanhassa Ganandenin käsikirjoituksessa (KRH s. 644, vr. s. 689):

Teki luikun lehmän luista, härän sarvesta hälinän.

Esitetty säkeistö on niinmuodoin ollut monipuolisen, vaikka etupäässä koneellisen kehityksen alainen. Mutta Miihkalisen Simanan laulutavassa on vielä merkille pantavaa: muualla säännöllisesti kolmannessa personassa kerrotun tapauksen sovittaminen toiselle personalle (*tuo!*) ja aikaisemmin myös ensimäiselle (A: *laain*, B. *laati*).

Taipumus käyttää keskustelun muotoa näyttää tällä runolaulajalla olleen aivan erikoinen. Niinpä Pohjon akka keksiessään mustasen merellä, ensinnä itsekseen lausuu (I 2: 81—2):

»Mi sie ollet mustiasi, ku kumma sinervöjäsi?»

Sitten hän vielä Lappalaiselta tiedustelee (p 2: 84—7):

»Poikueni nuorempani! ku kumma sinervöjänsä?»
Mi tuo ollee mustiansa, — — »Se on vanha Väinämöinen.»

Edellisellä laulukerralla hän on antanut Pohjon pojan ilmoittaa äidille ampumisen aikomuksensa, johon sitten yleisesti esiintyvä äidin kielto liittyy (I 1: 12—22):

»Hoi emoni kantajani! ammun alta Väinämöisen,
Jo veän tulisen jousen, ammun olkisen orihin.»
rautaisella rauahutan, Niin sano emo pojalle:
liivin liinajäntiöni, »älä ammu Väinämöistä,
sorkkoan suoniselän, ammu Väinämön hevosta!»

Myöhemmin hän on tällä kohdalla esittänyt vain kertovaisen säeparin (I 2: 90—1):

Veti jousen jouahutti, rautaisell' on [1] raassallutti.

Tosin hän on sitten antanut ampujan sanoin puhutella joustaan ja nuoltaan, minkä muuallakin tavattavan ja runoon alkuansa kuulu-

[1] Toisin: *raudazellän*, s. o. rautaselän, joka kertona jouselle on epäilemättä oikeampi.

vat kohdan (ks. s. 76) aikaisemmin oli unohduksesta jättänyt laulamatta.

Niinikään edellisen kokoonpanonsa loppuun liittämässään Luomisrunossa Miihkalinen Simana ei sovita linnun suuhun ainoastaan luomissanoja, jotka tavallisesti Väinämöinen lausuu, vaan panee tämän vielä itsekseen puhelemaan nähdessään mättään merellä (I 1: 115—9, ks. s. 11).

Myös jälkimäisellä kerralla johdannoksi asettamassaan Kilpalaulannassa hän on keskustelunmuotoa tavallista enemmän käyttänyt, kuten Joukahaisen ja Väinämöisen molemminpuolisissa tieltä siirtymisen kehoituksissa (ks. s. 32), edeltävään lunnasehdoitusten lisäämisessä (*oriin* lisäksi *koira* ja *jousi*) ynnä muillakin saman alueen laulajilla yhä uudistuvan kysymyksen: »mitä annat?» kärjistämisessä lopuksi (p 2: 56—60):

»Jäät nyt suohon seisomahan,
kangasta kasottamahan.
Mitä sie annat Joukahainen?
Anna ainoa sisares!»

Tätä runoa ei Miihkaliselta Simanalta v. 1835 ole Sampojakson yhteydessä, kuten näimme, eikä myöskään erillisenä muistiinpantu. Mutta lukuun ottamatta siihen lähinnä liittyneestä Väinämöisen ammunnasta siirtyneitä säkeitä [1], voimme olettaa hänen laulutavallaan jo silloin olleen erikoisen leimansa. Samoin olemme Sampojaksoon nähden päättäneet, että useat vasta jälkimäisellä laulukerralla esitetyt kohdat ovat edellisellä kerralla pelkästä unohduksesta pois jääneet; muutamien muuallakin tavattavien säkeitten suhteen saatamme sen suorastaan todistaa [2].

Sitävastoin on jälkimäisellä laulukerralla tilapäisen unohduksen ohella havaittavissa palautuminen vilkkaammasta keskustelunmuodosta yksinkertaisempaan kertovaiseen, kuten jousen jännittämisen kuvauksessa. Niinikään, Väinämöisen akan pyytäessä seppää takomaan haravaa, on aikaisemman kirjaanpanon mukaan jatkettu puhetta (I 1: 59—62):

»Haravoin mereltä pohjat,
meren luo'ot tukkuelen,
kaikki karhille vetelen,
jotta löyän Väinämöisen.»

[1] Ajopaikkana *meri* suon ja kankaan ohella; laulaminen suohon ja kankaaseen (ei kainaloista, vaan) *kautti kainaloita, läpi lämmintä lihoa* ja tarjotun ainoan oriin kertosana *hernevartinen hevonen* (I 2=144: 5, 20—1, 31). Näitä siirtymisiä ei ole toisen Kellovaaran alueen laulajan yhtäläisessä yhdistelmässä (I 145).

[2] Paitsi ennen mainittuja huomattakoon vielä I 2: 97, 104, 116, 131.

Tämä muoto on haravoimisen kuvauksessa alkuperäinen (ks. s. 17—9); laulajan omaa lisäystä on ainoastaan tarkoitusta ilmaiseva viimeinen säe. Mutta siitä huolimatta on hän myöhemmällä iällä siirtynyt kertovaiseen esitystapaan (I 2: 119—21 *haravoitsi*, *tukkueli*, *veteli*).

Niinkuin tästä esimerkistä lienee kylliksi selvinnyt, ei kansanlaulajilla ole yksistään muisti miestä ja ikää myöten vaihteleva, vaan myös kyky runollisesti elävöittää esitystänsä. Yksityisten runolaulajain erikoisuuksien tarkastaminen on siis mielikiintoinen tehtävä. Niitä silmällä pitäen saa toisintojen lukeminenkin uuden viehätyksen.

Mutta muistettava on, että mieskohtaisen laulutavan erikoisuuksia voimme oikein arvostella vasta sitten, kun runon sekä alkumuoto että sen yleisemmät alueelliset muunnokset ovat tulleet määrätyiksi toisintojen keskinäisen vertailun avulla.

Edellä esitetyt runotutkimukset tarjoovat »Suomen kansan vanhojen runojen» käyttäjille mahdollisuuden ominpäin tutkia muutamien tärkeimpien runojemme toisintoja näin yksityiskohtaisestikin. Kenellä ei ole tilaisuutta ostaa tai lainata mainittua Suomen suurinta julkaisua, voi lunastaa itselleen yksistään Vienan läänin Kalevalanaineiset runot tai vain niiden ensi osan ynnä ainoan »Kalevalan toisinnoista» ilmestyneen vihkon.[1]

Lisäyksiä ja oikaisuja.

I s. 111 r. 1 alh. (*B*) petäjässä korjaa: petäjissä.

I s. 144 r. 12 alh. olueeseen korjaa: olueen.

I s. 156 lisää seuraava ilomantsinpuolinen toisinto (Ahlqvist B 173 b):

Humala huhusi puussa,
ohra pellon penkeressä,
vesi kaivossa syvässä:
»milloin yhtehen yhymme,
kekrinäkö, joulunako
vai pääymme pääsiäisnä?
Hurskahat iloittelemme,
hullut tappeloittelemme.»
(Seuraa Humalan synty ym.)

I s. 160 r. 10 ylh. ´ ⏑ — ¦ korjaa: ´ ⏑ ¦ .

[1] Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimistosta tai kirjakaupoista Vienan läänin runot I: 20 mk., II: 12 mk., Kalevalan toisinnot II 1: 6 mk.

I s. 178 r. 1 alh. Tilapäisesti ilmaantuvat yhdessä vienanpuolisessa toisinnossa (I 1690) syötävät *sonnit sorkkinehen*, mutta niiden ohella *hevot heinähäkkinehen*.

I s. 185 r. 9 alh. Vr. myös s. 212—3 *Teutamoinen* ja s. 113 *Viena* < *Väinä*.

I s. 186 r. 11 alh. Vr. kuitenkin vielä Elinan ja Henrik piispan surmarunojen säkeitä vienanpuolisten häärunojen säkeisiin (esim. I 1595, 1609, 1702, 1593):

Aa. Tulennosta tunnen tuiman,
jalon jalaan heitännöstä.
Ab. Elinan viisi veljestä.
Ac. Astu puoli saappahastas,
astu toisten toinen puoli.
Ad. Virman peuroja viritti
jäljessänsä juoksemahan, —
jänön valkoisen hypitti
edessänsä viltin päällä.

Ba. Tulennasta jo vävyn tunnen,
arvoan vävyn astunnasta.
Bb. Onpa viisi veljiäni.
Bc. Astu puolella as[k]elta,
anna toisen toinen puoli.
Bd. Oliko ruskea reponen
eellä tietä noutamassa,
oliko valkea jänönen
jälestäsi juoksemassa?

II s. 5 r. 6 ylh. 117 korjaa: 177.

II s. 12 r. 14 alh. *Seitsemännen* munan eroittaminen kuudesta munasta, nimenomaan myös *rautamunana*, johtuu viikkoa merkitsevästä arvoituksesta (FFC 26 s. 95—6).

II s. 30 r. 15 ylh. VK korjaa: Vk.

II s. 42 r. 11 ylh. luvatun korjaa: kuvatun.

II s. 75 r. 13 ylh. juosta korjaa: jousta.

II s. 96 r. 9 ylh., s. 182 r. 4 ylh. Visbyksi myöhemmin nimitetyn kaupungin paikalla oli ennen *vi*, s. o. pyhättö, ynnä siihen kuuluva keräjä- ja markkinapaikka.

II s. 102 r. 14 ylh. Vastaava säepari tavataan Karjalan kannaksella tunnelmarunossa (Ahlqvist A 402): Silloin itkin ilman syyttä, ilman vaivoitta valitin, kun itkin ison sylissä —; nyt ois syytä itkemistä, vaivoja valittamista.

Runoaiheitten luettelo.

Ahasveruksen tarina II 93.
Ahti ja Kyllikki I 54, 122, 206—7, 216, 218, 222—4, II 90, 132.
Ainoruno I 57, 65, 113, 121, II 52—3, 57, 98—9, 230.
Ampiaisen l. II 230, 232.
Annikainen ja kesti I 80, 114, 121, 218, II 17, 19, 94.
Ansiotyökosinta I 123, 129.
Anterus Ylimön poika I 102, 121.
Arvoitukset II 232.
Auringon kera kilpa II 97.
Elinan surma I 118, 186, II 249.
Eläinten hautaus I 171—2.
Ennen naidun naisen tappo I 226.
Hammasmadon l. I 28, II 18, 182.
Helkavirret I 78—9, 118.
Henrik piispan surma I 193, II 104, 164, 249.
Hevosen l. II 130.
Hiiden hirven hiihdäntä I 123, 214, 218, 224, II 44, 81.
Hiiden sepän kahlinta II 115.
Humala ja ohra I 103, 138, 150—8, 180—1, II 248.
Humalan synty I 159, II 248.

Hylkeen synty II 63.
Hämeen ihmeet II 98.
Hämähäkin r. II 79, 81—3, 243—4.
Häämenot I 147, 180.
Häärunot I 103, 113, 123, 125—6, 134—50, 166, 178, 185—7, II 49, 136, 185, 209, **249**.
Ihmeitten teko II 38, 60.
Ihmissilmän l. I 17.
Iivana Kojosen poika I 98, 103, 114, 121—2, II 47, 109, 144, 185.
Iivana kuningas I 33, 115, 124, 220, 226, II 46, 55, 129.
Ilman immen kosinta I 12, 193.
Ilmarisen syntyminen I 18—9, II 78, 214.
Inkeri ja Lalmanti I 102, 122, II 73.
Iro neidon r. II 219.
Iso härkä I 114, II 220—1.
Iso sika I 188, II 220—2.
Iso tammi I 57—8, 104, 113, II 51, 153, 162, 175, 186, 200, 206.
Itkun tiedustelu I 122.
Joiut I 162.
Kadonnut hanhi II 170.
Kalastajan l. I 24.
Kaarle herttuan r. II 73.
Kaarlen sota I 124, II 46.
Kanteleen synty I 10, 13, 16—17, 21—3, 58, 100, 128, 167, 193, II 51, 70, 86, 95, 116, 131—2, 140, 148, 152, 160, 171—3, 186, 205, 235—6, 241—5.
Karhunpeijais-r. I 11, 125, 190, II 71—3, 229.
Karjan l. II 12, 106.
Katrina kotikananen II 211.
Kaukamoisen r. I 24, 65, 98, 122, 206—7, 209, 214, 218—23, 225, 230, II 33, 56, 77, 113, 149, 170, 178—9, 194, 209, 230.
Kilpakosinta I 66, 114, 123, 127—31, 166—8, 194, II 11, 34, 72—4, 82, 98, 100—1, 109, 111—3, 115, 119—20, 123—4, 135, 143, 146, 149, 154, 162, 167—8, 175, 185, 189, 197, 200, 202, 241—2, 244.
Kilpalaulanta I 11, 14, 33, 57, 61, 64, 71, 95, 111—3, 121, 130—1, 166, 188, 193, 214, 221—2, II 22, 26—63, 66, 69, 79, 91, 97, 99, 102, 105, 109, 115, 119, 131, 135, 181, 189—90, 215, 237, 240—1, 243—4, 247.
Kirkon ainespuun etsintä I 128.
Kiven l. II 22.
Koiran l. II 66, 80, 125, 143, 228.
Koivun itku I 10.
Koivun synty I 24.
Kolmen kokon l. I 78.
Konnulta kosinta I 114, 186, II 53.
Korhosen runot I 10, 26, 75, 109.
Korpin l. I 17.
Kulkupojan r. II 103—4.
Kullervon sisar, ks. Sisaren turmelus.
Kullervorunot I 101, 113—4, 122, 141, 166—7, 185, 193, 206—208, 218, 226, II 169, 178, 185, 215—6, 225—8, 246.
Kultaneidon taonta I 18—9, 58, 66, 128, 132, 174, 206, 217—8, 221, II 51, 122, 206, 212, 217—8.
Kyynelten vierintä I 65.
Käkien kukunta I 103.
Käärmeen l. I 17, 25, 119, 175, II 59, 93, 96, 111, 219.
Laivaretki I 25, 54, 58, 65, 80, 123, 129, 137, 193, 228, II 14, 64, 66, 88, 114, 116, 129—34, 136—8, 148—9, 160, 162, 166—7, 171—3, 175, 181, 186, 200, 203, 205, 219, 241—2.
Laivassa surmattu veli II 18—9.
Lasten lorut I 103, 141, 168, 176—7, 208—9, 217, 220, 224, II 221.
Laulajan runot II 12, 32, 67, 107, 150.
Leino leski I 117, 183.
Lemmen l. II 51.
Lemminkäisen eli Pätöisen pojan surma I 95, 103, 123, 127, 129, 184, II 64, 66, 77—8, 84, 86—7, 89, 90, 100, 106, 114, 125, 156, 159, 175, 228, 241—5, 247.
Lemminkäisen Luotolan retki I 122, 126, 207, 214, II 78, 153, 159, 164, 182, 243—4.

Lemminkäisjakso I 13—4, 60, 106, 123, 166, 185—7, 194, 208, II 40, 69, 70, 77—8, 109, 120, 136, 146, 152, 164, 168, 172, 174, 236, 244.
Lintujen pitoihinkutsut II 109, 156.
Loitsijan kerskaus II 40, 155, 214.
Loitsut I 22, 102—4, 118, 123, 125, 166, 168, 176, 189, 191, 214, 228, II 8, 35, 40, 49, 62, 69, 95, 123, 146, 155, 162, 169—70, 186, 204, 214, 217, 221, 235.
Lunastettava neito I 64—5, 96—7, 114, 128, 170—1, 177, II 47, 55, 169.
Luojan ylösnousenta II 123, 139—42, 147, 240.
Luomisruno I 27, 60, 115, 121, 127—9, 166—7, 182, II 5—26, 63, 65, 82, 87, 91—2, 95, 97, 99, 106, 170, 179, 186, 189, 191—2, 241—3, 247, **249**.
Luomistaru I 167, 181—2, II 20, 23—4.
Luonnontarut I 187—8, 205, II 60.
Maarian lapsenetsintä I 97, II 89.
Maarian marjavirsi II 79, 80, 97, 123, 210, 219, 239.
Maarian saunanhaku II 99, 100, 161.
Maien runot I 58.
Manausl. I 60, 65, II 41—2, 104, 119, 235.
Marketta ja Hannus I 129, II 144, 164, 210—1, 214, 217, 219—20, 222, 224, 226, 228, 239.
Mataleenan r. I 79, 102, 186—7.
Meren kosijat I 114.
Merenpohjan muodostaminen I 110, II 6, 24—5, 91, 186—92.
Metsän l. I 24, 217, II 75, 178, 231—2.
Myöty neito I 65, 128, 168—71, II 47.
Neidon ja miniän nimitykset II 218.
Neito ja lohikäärme I 60, 72, 99, 131, 183.
Niukahdusl. I 119, 168, II 79, 81, 84—6, 243—4.
Ogoi ja Hovatitsan poika I 100, 103, 123.
Oljamissa käynti II 119.
Oluen synty I 24, 59, 65—6, 159, II 109, 118, 168.
Onni pojan ajelu I 54.
Oravan l. II 75.
Pahasulhollisen immen itku I 124, II 153.
Paimenen r. II 157, 246.
Pakkasen l. II 181, 216.
Pellavan valmistus I 179.
Petri kuningas I 124, 220, II 129.
Pilvelle toivotus I 172—4.
Pistoksen l. II 16, 69, 70, 75—6, 84, 86, 125, 234.
Poikako vai tyttö I 141—2, 149, II 224.
Pontuksen Kuolanretki II 236.
Pontuksen Riianretki I 58, 115, II 13, 129.
Praasnikkavirsi I 144.
Purren valitus I 10, 113, 206, 223, II 47, 80, 98, 102, 129, 132, 186.
Puun l. I 16, 24, 184, II 14, 46, 200.
Pyssyn l. I 125, 183.
Päivän päästö I 10, 13, 58, 65, 123, 129, 184, 188, 193, II 64, 113, 118, 131, 139, 142, 144, 148, 151—2, 166, 173, 186, 194, 200, 203.
Rajasota I 124, II 178.
Raudan l. I 9, 114, 181, 184, 224, II 96, 111, 121—2, 191, 216, 224.
Rekryytti-r. I 122, II 192.
Ristitty metsä II 222.
Rituaalitaru I 188.
Runolainat: baltilaiset I 103—4, 148—9, 151—63, 171, 178—81, II 21.
Runolainat: germanilaiset I 93 96—103, 119, 175—7, 182, 194—6, 202, 206—8, 228.
Runolainat: slaavilaiset I 98, 100, 103, 163, 175, 182, vr. 226—8 II 20—1, 23, 62.
Runomitta I 67—82, 159—64, 166, 168, 171, **II 249**.
Saaren synty ja neidon kosinta I 58, 217, 220, II 19, 191.
Saarenmaan palo I 58.
Saarvan l. II 202.

Sadut I 101, 129, 131—2, 175, 182, II 29, 40, 79, 109, 115, 134—5, 140, 144, 162, 166, 194—6, 235.
Salamniuksen Ilolaulu II 157, 163.
Sammon ryöstö I 25, 57, 61, 67, 76—8, 112—3, 123, 127, 129, 193, 218, 222, 224, 229, II 9, 40, 62—5, 73, 91—2, 108, 114, 121, 123—86, 189, 190, 192—5, 199—207, 209, 240—2.
Sammon taonta I 12—3, 56—7, 60—1, 63, 66—7, 69, 110, 112—3, 121, 127, 129, 214, 218, 228, II 6, 53, 63—6, 73—4, 92—128, 130, 140, 148, 158, 185, 192, 200—2, 205—7, 209, 230, 241—2, 244, 249.
Sampojakso I 53, 129, 166—7, 196, 219, II 6, 23, 63—5, 73, 173, 191—2, 241—5.
Sananlaskut I 58, 124, 133, II 32, 35, 90, 96, 103, 107, 164, 192.
Sisaren turmelus I 102, 113, II 30, 54, 77, 81, 83, 229.
Sisiliskon l. II 229.
Soikkolan tappelu I 122.
Sotaloitsu I 25, II 47.
Sotasanomat II 170.
Suden l. I 129.
Suomeen pako II 88.
Suomettaren kosijat I 23.
Syntyloitsut I 123, 125, 166, 189, 195.
Sämpsän noudanta I 24, 157, 184, 188, 216—7, II 186, 199, 200, 229.
Taikatemput I 189—90.
Taivaan taonta II 110—1.
Taivaanvalojen kosinta I 23, 59, 114, 133—4.
Tapanin r. I 79, 102, 122, II 15.
Tautien parantaminen I 124.
Tautien synty II 219, 231, 243.
Tulen l. I 14—5, 182, 223, II 96, 114, 131, 165, 181—2, 204, 212, 214, 218, 236.
Tunnelmarunot I 103, 123, 125, 179, 228, II 78, 96, 107, 191.
Tuomaan r. I 169.
Tuonelan tupa II 109.
Tuonelassa käynti I 124, 129, 184, II 100, 104, 144, 164, 167, 247.
Tytärten surmaaja äiti I 98, II 56.
Ukon ja akan kana II 14.
Uuden miekan taonta I 13, II 186, 204.
Vaassilei kuningas I 124.
Veden luku II 129.
Veljen haudalle meno I 142—3.
Veljeään itkevä neito I 113.
Vellamon neidon onginta I 12, 18, 29, 56, 95, 124, II 55, 71, 93, 96, 105, 115, 124, 128, 135, 147, 164, 178, 189, 212.
Veneeseen pyrkivä neito I 133, II 136, 161.
Venepuun etsintä I 128.
Veren l. II 35—6, 60, 208.
Vetrikka ja Katri I 189, II 140, 143—4, 165.
Viisastuneen r. I 23.
Vipusessa käynti I 9, 187, 193, II 31, 44, 109, 125, 129, 147, 202, 205.
Viron orja I 170—1, II 41, 88, 113.
Virsien reellä vetäjä I 98, II 222.
Voiteen l. I 144, II 8, 9, 130.
Vornan tarina I 124.
Väinämöisen ammunta I 11, 18—9, 44—50, 53, 57, 60—4, 68—9, 71, 95, 111, 123, 127—9, 214, II 6, 10—1, 19, 21, 24, 27, 30, 52, 61—92, 97, 111, 113, 124—5, 148—9, 156, 165, 170, 172, 181—2, 186, 189, 191—2, 241—4, 246—7.
Väinämöisen kiellot II 154.
Väinämöisen veneenveisto ja polvenhaava I 70, 121, 123, 125, 184, 193, II 22, 52, 80, 109, 113, 122, 125, 163.
Väinämöisen syntyminen I 18—9, 193, II 24—5.
Väinämöisen tuomio ja poislähtö I 10, 23, 53, 63, 124, 129, 166, 190—1, 216, II 40, 104, 171, 210—40.
Yksiöisen pojan ajelu II 29, 32, 39, 60.

Huomautuksia nimistä ja sanoista.

Sanojen luetteloita, ks. I 74—8, 108—9, 115.
Ahti I 24, 87, 211—2, 216—7, 222—3, 225.
Akka II 220—1.
Annikki I 217.
Arvio II 157.
Atsarlainen I 147, 174, 212, II 218—9.
Harppu I 13, 109, 245.
Hingesti I 139.
Hubertus I 72, II 141.
Humala I 126, 158.
Hylje I 12, II 43, 63, vr. 172.
Hyväntöläinen II 151.
Ihalmoin linna I 117.
Ikutiera II 130.
Ilmarinen I 14—5, 18—9, 25, 86, 192—5, 197, 203—5, 208, 210, 221—2, 228, II 217.
Imatra I 114, 124.
Ismaro I 147, 174, 210, 212, II 217.
Istervo I 212, vr. 25.
Joukahainen I 11, 212—4, 221—2, II 28, 59, 60, 62, 66, 129—30, 217.
Joulu I 158, 170, II 249.
Jumala I 13, II 155.
Kahja I 60, 225.
Kainulaiset I 196—202.
Kaleva I 147—8, 174, 184, 192—3, 208—10, 216—7, 219—21, 224—5, II 61—2, 225—6.
Kalevald I 85—6.
Kankari I 140.
Kansi I 180.
Karjala(inen) I 97, 114, 207, II 222, 227, 240.
Karju I 66.
Karsina I 125.
Kasislieka II 161.
Kaukamoinen I 212—3, 215, 219—21, 225—6.
Kauppi I 224.
Kemi I 113—4.
Kian kieli II 235.
Kiijoki II 135.
Kiikari II 160.
Kirjokansi I 225, II 152—3, 198, 204—5, 209.
Koirankieli I 149.
Kolkka II 36.
Kontu I 114.
Kota II 71, 75—6.
Kuippana I 72.
Kullervo I 205, 212—3, 216—7, 220, II 61, 77.
Kurimus II 235.
Kuulla II 10.
Kuutti II 235.
Kyyttösilmä II 67—8, 193.
Kärehetär I 28.
Laatuisa I 138.
Lainata II 51.
Lakana I 140.
Laki I 109, 115, II 227.
Lapaluu II 10, 18, 20.
Lappalainen I 11, 63—4, 181, 194—8, 202, 206, 214, 219, II 62, 66—7, 71, 76, 79, 115, 137, 244.
Lause II 45.
Lemminkäinen I 86, 174, 205—6, 209, 213, 226, II 131.
Likatti I 117, 183.
Linda I 90—1.
Luikku II 245—6.
Luote II 45.
Luotola I 207, 214, 216—7.
Luulla II 13.
Luvata II 51.
Lämminten II 85—6.
Maaria I 107, 144—5, 170, 177, 188.
Markka I 207, 223—4.
Nenänniemi I 215.
Nevanniemi I 115.
Nisäliha II 42.
Olkinen ori I 79, 82.
Orasa I 66.
Osata II 84.
Osmo I 148, 210—3, 215—6, 224—5.
Ota > ora > oras I 119.
Otava I 13.
Palvanen II 94, 221.
Pauanne II 93—4.
Pellervotar I 24.

Penninki I 109, 207, 223—4.
Pietari I 107, 170.
Pihlaja I 16, 190, II 221.
Pisanmäki I 113, II 35.
Pohjola I 56, 65, 187—8, 194—6, 202, 204—6, 214—5, 218—9, 222, 224, II 66, 96, 123, 138—40, 153, 182, 194—6, 244.
Poimari II 215, 232.
Puhantolainen II 148.
Pursi I 193.
Pyhimysten nimet I 183.
Pyhä maa I 16.
Päivän poika I 188, 232.
Rahasaari, -vaara II 231—2.
Rakkavuori I 117.
Ratsaat > rattaat I 119.
Regu I 208, 217, 220.
Riiko II 231.
Risti I 143, 145—6, 172, 174, II 239.
Rongoteus I 59, 90.
Rotu II 56.
Runo I 192.
Ruotsi, Ruotsalainen I 33, 113, 209, 213, II 47, 88.
Saari I 214—6.
Sampo II 149, 196—210.
Sarajas II 8, 35—6, 44.
Satula II 44.
Saviharju I 215, II 179.
Seiloa II 88, 193.
Sepon neito I 188.
Sika I 107, 125.
Siunata II 191.
Sopia II 84.
Suolasalmi I 11, 114.
Suolivyö II 41—2.
Suomi I 25, 113—4, 124, 207, 214, II 178.
Susi I 106, 121.
Suvantolainen I 211, II 72, 101.
Sämpsä II 190.
Säteri I 109, 125.
Taara I 88, 90.
Tallinna I 114.
Tammi I 107.
Tanimarkki I 60.
Tapio I 87.
Tasku I 109, II 158, 164.
Tarsilainen I 223, 236.
Tervulainen I 212.
Teuri I 212, 223.
Teutamoinen I 212—3.
Toivoa I 109, 113, II 56.
Tukulmi I 107, 125, II 144, 162.
Tuliniemi II 70, 136.
Tuoppi I 109, 126, 187.
Turisas I 87—8.
Turja I 60, II 8, 69.
Turku I 114—5.
Tursas II 146.
Tyrjän koski I 60.
Tärpyläinen I 212.
Ukko I 11, 14, 24—5, 88—9, 183, 190, 216, II 93—4, 220—2.
Ulappa(la) I 214, II 9, 22—3, 30, 82, 243.
Uljamoinen II 227.
Umpipursi II 235—6.
Umpirauta I 99, 183.
Untamola I 207.
Untamoinen II 227.
Utra II 104, 226—7.
Uusi kylä II 218.
Uusilinna I 124.
Uvantolainen I 211, II 64, 72, 83, 100—2, 148, 151.
Vaimo—vaino I 106.
Vanemuine I 86—7.
Vanka I 219, II 193.
Vattalo I 110.
Vento II 217—8.
Venäjä, Venäläinen I 97, 114, 173.
Vesiliito II 129—31, 135.
Veri > vesi > vesa II 31, 44.
Vetra, Vetrikka I 147, 209, 219—20, 225, II 217, 227.
Viena I 11, 113—4.
Vipunen I 86, 226.
Virelemas I 226, II 222.
Viro I 114, 125, 207.
Virokannas I 188, 226, II 220—2.
Volmari I 115.
Vuojola(inen) I 115, 213—4, 218—9, 224—5, II 94, 96, 110, 114, 128, 141, 153—4, 157, 159, 193.

Vuoksi I 114, 124.
Väinä I 113—4.
Väinämöinen I 14—5, 86, 192—5, 197, 203—5, 208, 210—1, 215—6, 221—3, 226, 228, II 21—2, 25, 54, 97, 136, 244.
Väinölä I 25, 214, II 136.
Ylenkatse II 68, 193.
Ylkä, yrkä I 60, 72, 99, 193.

Käsiteltyjä Uuden Kalevalan runoja ja säkeitä.

1: 45—50 (II 205); *105—7* (II 8—9); *177—89* (II 8, 9); *190—4* (II 11); *195—6* (II 25, 22); *197—212* (II 18—12, 16—8, 23); *213—28* (II 12—4); *229—44* (II 15, 17—9, 22); *263—82* (II 187—92, 6, 24—5, 91); *283—4* (II 190, 188).

3: 1—84 (II 28, 41—2; I 11); *85—128* (II 28—33, 80, I 57); *129—34* (II 39); *135—214* (II 34—5, I 113); *215—54* (II 35—8, I 14, 111); *255—70* (II 34, 33); *271—3* (I 219—20); *274—300* (II 39—40); *301—40* (II 40—4, I 71); *341—58* (II 44—6, I 57—8); *359—442* (II 46—50); *443—56* (II 42, 45—6); *457—82* (II 50—1, I 61); *483—98* (II 52, 32); *499—580* (II 52—7).

5: 43—4 (I 34), *55—6* (I 29).

6: 1—22 (II 78—83, I 112); *23—8* (II 66—9, I 11, 50, 57, 63—4, 68); *29—88* (II 69—74); *89—94* (II 79—80); *95—162* (II 74—8); *163—82* (II 83—7, I 53); *183—8* (II 86—8, I 44—8, 62—3, 69, 71); *189—94* (II 95, 93); *195—234* (II 87—9.)

7: 1—8 (II 88—9, I 111, 115); *9—42* (II 96—7, 100—3, I 228); *43—116* (II 95); *117—32* (II 96, 103—4, I 57); *133—84* (II 97—100, 95); *185—202* (II 100, 104, 102); *203—18* (II 101, 120); *219—38* (II 105—6); *239—88* (II 101—4, 107, I 69, 110, 112); *289—348* (II 107—12, I 66, 63—4); *349—68* (II 112—5).

8: 1—16 (I 12). — *9: 33—6* (I 9).

10: 1—30 (II 113, 115); *31—42* (II 115—6, 118, I 13); *43—74* (II 115), *75—112* (II 119); *113—82* (II 116—9); *183—216* (II 120); *217—50* (II 99); *251—82* (II 119—21); *283—413* (II 122, 206); *414—32* (II 122—3, 147); *433—510* (II 124).

12: 33 (I 14). — *15: 82* (II 206); *352—3* (I 13). — *17: 541—8* (I 9); 572 (I 13). — *18: 647—8* (II 203). — *19: 38* (II 206). — *20: 143—52* (I 159); *160—6* (I 150—8, II 249); *301—2* (I 65—6). — *23: 135—8* (II 165). — *26: 31* (I 14).

38: *293—314* (II 128—9, I 67). — *39*: *1—32* (II 129; *33—126* (II 186); *127—274* (II 131—2, 186); *275—310* (II 186); *311—28* (II 131, 133, 138); *329—426* (II 134—6, 163, I 25).

40: 1—16 (II 138, 137); *78* (I 12); *300—25* (I 22). — *41: 77—94* (I 22); *255—66* (I 16—7, 58).

42: 1—30 (II 129—33, 136, 96, I 111); *31—64* (II 186, 206); *65—94* (II 138—42); *95—106* (II 145, 154); *107—70* (II 143—7, 180); *171—88* (II 186); *189—224* (II 149, 186, 131); *225—92* (II 150—5, 186, I 112);

293—336 (II 156—8); *337—66* (II 186); *367—74* (II 181—2); *375—460* (I 228); *461—562* (II 93—4, 186, I 13).

43: 1—74 (II 158—62, I 77—8); *75—98* (II 131, 138); *99—142* (II 163—8, 190); *143—86* (II 167—71); *187—206* (II 186); *207—18* (II 175—8); *219—58* (II 171—4, 186); *259—322* (II 174—9, 206); *323—68* (II 186, 176); *369—432* (II 157, 180, 174, 186).

44: 77—168 (I 10); *323—33* (I 22). — *46: 311—3* (I 11). — *47: 67—8* (I 14). — *48: 356* (I 12). — *49: 25—68* (I 10, 13, II 203—4).

50: 423—30 (II 213—9); *431—54* (II 219—24); *455—78* (II 225—32, 240); *479—512* (II 233—40).

Selitettäviä lyhennyksiä.

Roomalaisia numeroita, ks. I s. 40—2.
Pieniä kirjaimia, ks. I s. 40—2, 46, II s. 5.
Iso ynnä pieni kirjain, ks. I s. 42.
Ant(ero) Vip(unen) I—II (1908—9).
Brummer (O. J., Die Bannungsorte der finnischen Zauberlieder).
Franssila (K. A., Kansanrunoudentutkimuksia I. Iso tammi).
FFC (Folklore Fellows Communications).
FUF (Finnisch-ugrische Forschungen).
Ganander (Chr., Mythologia Fennica).
Hist(oriallinen) Aik(akauskirja). — Hist(oriallinen Ark(isto).
JSFOu (Journal de la Société Finno-Ougrienne).
Juvelius (J. W., Länsi-Suomen käärmeen loitsut).
Kallas (O., Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie).
Kant(elettaren) Tutk(imuksia, Julius ja Kaarle Krohn).
KRH (Kaarle Krohn, Kalevalan runojen historia).
KT (Kalevalan toisinnot).
Levón (K., Tutkimuksia loitsujen alalla. Verensulkusanat ja Raudan sanat).
MSFOu (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne).
Niemi (A. R.) KK (Kalevalan kokoonpano).
Porthan (H. G.) Tutk(imuksia, suom. Edv. Rein).
RV (Runokokous Väinämöisestä).
SKH (J. Krohn, Suomalaisen kirjallisuuden historia).
SMYA (Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja).
SRU (Kaarle Krohn, Suomalaisten runojen uskonto).
SSL (Kaarle Krohn, Suomalaiset syntyloitsut).
Top(elius, Z., Suomen kansan vanhoja runoja).
UK (Uusi Kalevala).
Valv(oja). — Vir(ittäjä).
VK (Vanha Kalevala).
VKA (A. R. Niemi, Vanhan Kalevalan ainekset, Suomi III 16).